

NOU

Norges offentlige utredninger **2012:11**

Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2012

Norges offentlige utredninger 2012

Seriens redaksjon:
Departementenes servicesenter
Informasjonsforvaltning

1. Til barnas beste.
Kunnskapsdepartementet.
2. Utenfor og innenfor.
Utenriksdepartementet.
3. Fripoliser og kapitalkrav.
Finansdepartementet.
4. Trygg hjemme.
Justis- og beredskapsdepartementet.
5. Bedre beskyttelse av barns utvikling.
Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
6. Arbeidsrettede tiltak.
Arbeidsdepartementet.
7. Mer effektiv konkurranselov.
Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet.
8. Ny utdanning for nye utfordringer.
Justis- og beredskapsdepartementet.
9. Energiutredningen – verdiskaping, forsyningsikkerhet og miljø.
Olje- og energidepartementet.
10. Gjennomføring av Rotterdamreglene i sjøloven.
Justis- og beredskapsdepartementet.
11. Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2012.
Arbeidsdepartementet.

NOU

Norges offentlige utredninger **2012: 11**

Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2012

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene.
Avgitt til Arbeidsdepartementet 30. mars 2012.

ISSN 0333-2306
ISBN 978-82-583-1142-0

07 Xpress AS

Forord

Beregningsutvalget la 20. februar 2012 fram en foreløpig utgave av sin hovedrapport foran årets inntektsoppgjør. Utvalget legger med dette fram den endelige utgaven av rapporten. Rapporten gir oversikt over utviklingen i de senere årene i lønninger, inntekter, priser og konkurransevne mv. Det gis også anslag for prisutviklingen i inneværende år. Rapporten inneholder også korte beskrivelser av utsiktene for internasjonal og norsk økonomi.

Siden februar er det innarbeidet ny statistikk og annet materiale. Dette gjelder særlig tall for lønnsutviklingen, for forholdet mellom kvinners og menns lønn og lønn etter utdanning. Dessuten legges det fram en del statistikk som kaster lys over fordelingen av inntekt for personer.

Utvalget vil som vanlig også komme med en rapport etter inntektsoppgjørene i juni, som vil redegjøre for resultater av lønnsoppgjørene i 2012. Dette materialet offentliggjøres som en nettverson i juni, og blir trykket i NOU-serien i april til neste år.

Beregningsutvalget ble ved kongelig resolusjon av 7. oktober 2011 gjenopnevnt for en ny periode inntil 30. september 2015 med følgende mandat:

«Utvalget skal i tilknytning til inntektsoppgjørene legge fram det best mulige tallmessige bakgrunnsmateriale og presentere det i en slik form at uenighet partene i mellom om økonomiske forhold så vidt mulig kan unngås.

Utvalget skal legge fram oppsummeringsrapporter etter inntektsoppgjør.

Utvalget skal, når departementet ber om det, kunne klargjøre det tallmessige grunnlagsmateriale for spesielle inntektspolitiske spørsmål.

Utvalgets utredninger avgis til Arbeidsdepartementet.»

I tillegg til utvalgets medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Bjørn Henriksen, Arbeidsgiverforeningen Spekter, Pål Skarsbak, Hovedorganisasjonen Virke, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Maria S. Walberg og Klemet Rønning-Aaby, Landsorganisasjonen i Norge, Rolf Stangeland, Unio, Eirik Solberg og Anders Kleppe, KS, Bjørn Tore

Stølen, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Trond Teisberg, Akademikerne, Arnulf Leirpoll og Bård Westbye, Fornyings-, administrasjons- og kirke- departementet, Hilde Midsem og Kornelie Korsnes, Statistisk sentralbyrå.

Oslo, 30. mars 2012

Ådne Cappelen
Leder
Statistisk sentralbyrå

Ann Lisbet Brathaug
Statistisk sentralbyrå

Stein Gjerding
Arbeidsgiverforeningen
Spekter

Ellen Horneland
Landsorganisasjonen i
Norge

Lars Haartveit
Hovedorganisasjonen
Virke

Grete Jarnæs
Fornyings-, administrasjons-
og kirke departementet

Torill Lødemel
Næringslivets
Hovedorganisasjon

Synnøve Nymo
Arbeidsdepartementet

Erik Orskaug
Unio

Stein Reegård
Landsorganisasjonen i
Norge

Helle Stensbak
Yrkesorganisasjonenes
Sentralforbund

Tove Storrødvann
Akademikerne

Per Kristian Sundnes
KS

Yngvar Tveit
Finansdepartementet

Tormod Belgum,
Arbeidsdepartementet,
sekretariatsleder
Runar Aksnes,
Finansdepartementet
Torbjørn Eika,
Statistisk sentralbyrå
Harald Lunde,
Statistisk sentralbyrå
Ragnhild Nersten,
Arbeidsdepartementet
Agnes Marie Simensen,
Arbeidsdepartementet
Victoria Sparrman,
Statistisk sentralbyrå
Petter Solbu,
Finansdepartementet
Siri A. Holte Winggaard,
Finansdepartementet

Innhold

1	Lønnsutviklingen i senere år ..	7	2.2.3	Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2012	52
1.1	Innledning	8			
1.1.1	Lønnsutviklingen for hovedgrupper i forhandlingsområdene	8	3	Utviklingen i konkurranseevnen	53
1.1.2	Lønnsutviklingen samlet og i enkelte næringer	12	3.1	Innledning	53
1.1.3	Nærmere om sammensetningen av årslønnsveksten i forhandlingsområdene	14	3.2	Faktorinntektsfordeling i konkurranseutsatte og skjermede næringer	55
1.2	Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	16	3.2.1	Konkurranseutsatte og skjermede næringer	55
1.2.1	Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO-NHO-området	16	3.2.2	Frontfagsmodellen	56
1.2.2	Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området ..	17	3.2.3	Lønnsomheten i norsk industri	57
1.2.3	Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.	19	3.3	Indikatorer for industriens kostnadsutvikling	58
1.2.4	Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid)	20	3.3.1	Lønnskostnadsvekst	58
1.2.5	Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet	21	3.3.2	Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftskostnader i Norge og i andre land	60
1.2.6	Lønnsutviklingen i offentlig sektor	22	3.3.3	Elektrisitetspriser	64
1.2.7	Lønnsutviklingen i Spekter-området	22	3.4	Produktivitetsutviklingen	65
1.3	Lønnsoverhenget	23	3.4.1	Utviklingen i produktiviteten målt ved bruttoprodukt per timeverk ...	66
1.4	Lønnsutviklingen for ledere	24	3.4.2	Kjøpekraftsjustert BNP justert for petroleumsinntekter	66
1.4.1	Lønnsutviklingen eksklusive opsjons- og naturalytelser for ledere i enkelte næringer	24	4	Makroøkonomisk utvikling	69
1.4.2	Lønnsutviklingen for ledere inklusive opsjons- og naturalytelser	25	4.1	Internasjonal økonomi	70
1.4.3	Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor	28	4.2	Norsk økonomi	74
1.5	Lønnsutviklingen for kvinner og menn	28	4.2.1	Konjunktursituasjonen	74
1.6	Lønnsutviklingen etter utdanning	36	4.2.2	Arbeidsmarkedet	76
1.7	Lønnsutviklingen for deltidsansatte	39	4.2.3	Utsiktene for 2012	81
1.8	Lønnsfordelingen før skatt for lønnstakere 2002-2011	41	5	Inntektsutviklingen for husholdningene	84
2	Konsumprisutviklingen i Norge	45	5.1	Disponibel realinntekt i husholdningssektoren	84
2.1	Prisutviklingen i senere år	45	5.2	Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger	87
2.1.1	Hovedlinjer i prisutviklingen	45	5.2.1	Reallønn etter skatt fra 2009 til 2011	87
2.1.2	Prisutviklingen for ulike konsumgrupper	47	5.2.2	Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2011 til 2012	89
2.2	Anslag på konsumprisutviklingen i 2012	49	5.3	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden	90
2.2.1	Forutsetninger for modellberegningene	49	5.3.1	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2009	90
2.2.2	Modellresultater	51	5.3.2	Endringer i skattereglene for pensjonister fra 2009 til 2012	91
			5.4	Fordeling av inntekt	92
			5.4.1	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede	92
			5.4.2	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede	95

5.4.3	Utviklingen i inntektsfordelingen	96	Vedlegg	
5.4.4	Fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn	99	1	Lønnsoppgjør i 2011
			2	Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.
6	Den samlede inntektsutviklingen	101	3	Kursutviklingen for norske kroner
6.1	Disponibel inntekt for Norge	101	4	Tabellvedlegg
6.2	Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling	103	5	Utdrag fra Innstilling II fra Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene 1966

Kapittel 1

Lønnsutviklingen i senere år

- For lønnstakere under ett anslår Beregningsutvalget en vekst i *gjennomsnittlig årslønn* fra 2010 til 2011 på 4,2 prosent. For ansatte i de største forhandlingsområdene (ansatte i virksomheter som er medlemmer av arbeidsgiverorganisasjoner og ansatte i offentlig forvaltning inklusive helseforetakene) anslår utvalget årslønnsveksten til 4,3 prosent.
- Årslønnsveksten fra 2010 til 2011 er beregnet til 4,4 prosent for industriarbeidere og til 4,7 prosent for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. Gjennomsnittlig lønnsvekst i dette området var 4,6 prosent. Det er denne gangen relativt store forskjeller mellom gjennomsnittlig lønnsvekst innenfor industrien som til dels er oljere-latert, og andre grupper av NHO-bedrifter innenfor f. eks. transport, bygg og tjenestesektoren. Årslønnsveksten i Virke-bedrifter i varehandelen er beregnet til 3,6 prosent. I finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 4,9 prosent. Økte bonusutbetalinger trakk lønnsveksten opp. For ansatte i staten og i kommunene er lønnsveksten beregnet til henholdsvis 4,2 prosent og 4,3 prosent. Årslønnsveksten i Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene er beregnet til 4,1 prosent og i helseforetakene til 4,0 prosent.
- Utvalget anslår gjennomsnittlig *lønnsoverheng* til 2012 til 1,0 prosent for ansatte i de største forhandlingsområdene. Gjennomsnittlig overheng i de tre foregående årene var på 1,8 prosent. For industriarbeidere er overhenget beregnet til 1,3 prosent og for industrifunksjonærer til 1,8 prosent. Overhenget for ansatte i Virke-bedrifter i varehandelen og i finanstjenester er beregnet til henholdsvis 1,0 og 1,3 prosent. For ansatte i staten er overhenget beregnet til 1,1 prosent og i kommunene til 0,8 prosent. I Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene er overhenget beregnet til 1,2 prosent og i helseforetakene til 0,8 prosent.
- Gjennomsnittslønnen for *administrerende direktører* i næringsvirksomhet økte med 3,8 prosent fra september/oktober 2010 til samme tidspunkt i 2011, mot 4,9 prosent året før. For *ledere av små foretak* var lønnsveksten 3,7 prosent eller 0,6 prosentpoeng høyere enn året før.
- *Toppledere i offentlig sektor* økte gjennomsnittslønnen med 5,1 prosent fra oktober/desember 2010 til samme tidspunkt i 2011, mot 4,6 prosent året før. Statistikken omfatter øverste administrative leder i kommuner og fylkeskommuner, øverste leder i etater, direktorater, forvaltningen m.v. i staten og administrerende direktører i helseforetakene.
- *Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn* ble i følge lønnsstatistikken og utvalgets beregninger redusert fra 2010 til 2011 for ansatte i helseforetakene og øvrige bedrifter i Spekter-området, industriarbeidere i NHO-området og for ansatte i staten. For ansatte i Virke-bedrifter i varehandelen har lønnsforskjellene økt. Dette kan ha sammenheng med sysselsettingsendringer ved at grupper med forholdsvis lav lønn har fått økt relativ betydning. For de andre områdene har lønnsforskjellene vært tilnærmet uendret. I tiårsperioden fra 2002 til 2011 var det en tilnærming eller stabilitet mellom kvinners og menns lønn for de fleste forhandlingsområdene med unntak av ansatte i finanstjenester.
- Lønnsstatistikk for alle ansatte, viser at lønnsforskjellen samlet sett mellom kvinner og menn (både heltid og deltid) ble redusert fra 2010 til 2011. Kvinners gjennomsnittlige lønn utgjorde 85,3 prosent av menns i 2011 mot 85,0 prosent i 2010. For heltidsansatte utgjorde kvinners lønn 87,2 prosent av menns både i 2010 og 2011.
- Fra 2002 til 2011 økte de 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10) sin andel av samlet lønnssum med 1,1 prosentpoeng til 19,7 prosent. Lønnstakergrupper med lavere og midlere lønninger har fått sin andel redusert i denne perioden. Gjennomsnittslønnen i persentil 100 (prosenten med høyest lønn) økte mer enn for andre persentiler i denne perioden.

- Områder med lavere lønn enn 85 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere i LO-NHO-området har tradisjonelt vært definert som lavtlønnsområder. Med denne grensen var 17 prosent av alle heltidsansatte lønnstakere lavtlønte i 2011. Andelen har samlet vært ganske stabil over tid, men har gått noe ned for kvinner.

1.1 Innledning

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger over lønnsutviklingen fra 2010 til 2011 for hovedgrupper av lønnstakere. Det gis dessuten anslag på lønnsoverhenget til 2012 for ulike grupper. I kapitlet gis det også en oversikt over lønnstilleggene i 2011 i en del tariffområder. En mer detaljert oversikt over resultatene av lønnsoppgjør i 2011 gis i vedlegg 1.

Ved avslutningen av arbeidet med denne rapporten foreligger det ikke resultater fra lønnsoppgjørene i 2012. Utvalget kommer tilbake til dette i junirapporten.

1.1.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper i forhandlingsområdene

Tabell 1.1 viser at årslønnsveksten fra 2010 til 2011 er beregnet til 4,4 prosent for industriarbeidere og til 4,7 prosent for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. Gjennomsnittlig lønnsvekst i dette området var 4,6 prosent. Det er denne gangen relativt store forskjeller mellom gjennomsnittlig lønnsvekst innenfor industrien som til dels er olje-relatert, og andre grupper av NHO-bedrifter innenfor f. eks. transport, bygg og tjenestesektoren. Årslønnsveksten i Virke-bedrifter i varehandelen er beregnet til 3,6 prosent. I finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 4,9 prosent. Økte bonusutbetalinger trakk lønnsveksten opp. For ansatte i staten og i kommunene er lønnsveksten beregnet til henholdsvis 4,2 prosent og 4,3 prosent. Årslønnsveksten i Spekter-bedriftene ekskl. helseforetakene er beregnet til 4,1 prosent og i helseforetakene til 4,0 prosent.

Utvalget får utarbeidet tall for lønnsveksten for ansatte i de største forhandlingsområdene og har beregnet veksten i gjennomsnittlig årslønn for denne gruppen til 4,3 prosent fra 2010 til 2011. Beregningen omfatter gruppene i tabell 1.1,

Boks 1.1 Lønnsbegreper og grunnlaget for beregning av årslønnsvekst

Beregningene av årslønn og lønnsvekst i tabell 1.1 bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og reguleringstidspunkter i de enkelte år.

Beregningene er basert på oppgaver over time- eller månedslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Månedslønnen består av avtalt lønn, uregelmessige¹ tillegg og bonuser. Derimot inngår ikke fordel ved opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Noen av lønnskomponentene som inngår, kan være bransjespesifikke tillegg, slik som f.eks. skifttillegg og ulempetillegg.

For gruppene/tariffområdene i tabell 1.1 beregnes årslønn for alle grupper ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for inneværende år og året før. For de fleste er tellingstidspunktet per oktober. En kan dermed anslå økningen i månedslønnen siden oktober året før.

Økningen i månedslønnen over denne 12-månedersperioden deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-månedersperioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene, bl.a. ut fra kunnskap om virkningstidspunkt for lokalt avtalte tillegg. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg på slutten av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, legger utvalget til grunn at lønnsnivået på tellingstidspunktet for lønnsstatistikken holder seg på samme nivå ut året. Deretter kan en beregne et gjennomsnittlig lønnsnivå for det aktuelle året.

¹ Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoretillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

enkelte grupper¹ i vedleggstabell 4.10 og fra avsnitt 1.2.2. Til sammen utgjør disse gruppene om lag 60 prosent av alle lønnstakerårsverk i 2011.

Statistisk sentralbyrå har tatt i bruk en ny versjon av norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker, se boks 1.2. Det er nå publisert lønnsstatistikk etter den nye standarden for september/oktober i årene 2008 til 2011. For enkelte områder i tabell 1.1 innebærer dette et brudd i tidsserien mellom 2008 og 2009.

¹ Arbeider- og funksjonærgrupper i NHO-bedrifter utenom industrien. Omfatter bl.a. bygg og anlegg, transportsektoren, olje- og gassutvinning, hotell og restaurantvirksomhet, forretningsmessig tjenesteyting, faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting og informasjons- og kommunikasjonvirksomhet.

Lønnsveksten var for de fleste grupper høy i 2002. I årene 2003 til 2005 var det jevnt over avtakende lønnsvekst bortsett fra i finanstjenester. I 2006 tok lønnsveksten seg noe opp igjen og varierte mellom 2,6 og 5,6 prosent. I 2007 og 2008 tok lønnsveksten seg ytterligere opp. I områdene i tabell 1.1 varierte lønnsveksten i disse årene fra 3,6 til 6,7 prosent. Unntaket er finanstjenester der høye bonusutbetalinger i 2008 trakk opp lønnsveksten til 9,2 prosent. I 2009 og 2010 falt samlet lønnsvekst, mens den tok seg noe opp igjen i 2011. Lønnsveksten i enkelte år er påvirket av spesielle tillegg, for eksempel skolepakkene for undervisningspersonell fra 2000 til 2002 og ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten i 2010.

Tabell 1.1 Årslønnsvekst fra året før i prosent for noen store forhandlingsområder. Per årsverk

	NHO-bedrifter i industrien					Kommuneansatte				Spekter-bedrifter	
	Industri i alt	Industriarbeidere	Industri-funksjonærer	Virkebedrifter i varehandel ¹	Finanstjenester ²	Statsansatte	Kommuneansatte i alt ³	Undervisningspersonell ⁴	Helseforetakene ⁸	Øvrige bedrifter	
2002	5,6	5,0	6,1	5,0	6,2	5,9	6,0	8,2	5,3	5,5	
2003	4,0	3,5	4,6	4,4	4,5	4,3	4,4	5,4	7,0	3,8	
2004	3,8	3,6	3,8	3,5	4,0	3,7	3,8 ⁵	3,2	3,0	3,4	
2005	4,0	3,4	4,3	3,9	7,7	3,4	3,4	3,0	3,3	3,6	
2006	4,3	3,6	4,6	4,2	5,6	4,5	3,9	2,6	3,7	4,8	
2007	5,3	5,5	5,7	5,0	5,2	5,1	4,8	3,6	4,9	5,3	
2008	6,1	5,7	6,3	4,4	9,2	6,7	6,7	5,7	6,5	6,2	
2009	4,2 ⁶	3,9 ⁶	4,5 ⁶	1,8 ⁶	0,4 ⁶	4,4	4,6	4,4	5,1	4,0	
2010	4,1	3,6	4,3	3,6	5,9	4,5 ⁹	3,7	3,6	3,5	3,5	
2011	4,6	4,4	4,7	3,6	4,9	4,2	4,3	4,3	4,0	4,1	
2001-2006	23,7	20,6	25,7	22,8	31,3	23,8	23,4	24,4	24,3	22,9	
Gj. sn. per år	4,3	3,8	4,7	4,2	5,6	4,4	4,3	4,5	4,4	4,2	
2006-2011	26,8	25,3	28,2	19,8	28,1	27,5	26,5	23,5	26,4	25,3	
Gj. sn. per år	4,9	4,6	5,1	3,7	5,1	5,0	4,8	4,3	4,8	4,6	
Årslønn 2011, per årsverk	485 300	391 800	604 200	-	-	470 800	415 700	464 900	470 800	441 200	
Årslønn 2011, heltidsansatte	-	-	-	411 300	582 900	-	-	-	-	-	
Antall årsverk 2011	168 100	98 100	70 000	84 000 ⁷	31 300 ⁷	135 100	361 000	89 200	94 200	41 100	

1 Lønnsveksttallene er for heltidsansatte.

2 Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet som omfattes av noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Lønnsveksttallene er for heltidsansatte. Bortsett fra 2009 trakk bonusbetaling opp lønnsveksten i perioden 2005-2011, se nærmere omtale i avsnitt 1.2.5.

3 Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Fram til 2005 er Oslo kommune ikke inkludert.

4 Undervisningspersonell ble en del av det kommunale tariffområdet fra 1. mai 2004, mens det tidligere var en del av det statlige tariffområdet. I 2004 og 2005 omfattet tallene undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse og ekskl. Oslo kommune. Fra 2006 er Oslo kommune inkludert.

5 Fra og med 2004 omfatter tallene også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.

6 Lønnsveksten fra og med 2008 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Omtale av ny næringsstandard er gitt i boks 1.2. Heltidsansatte

8 Beregnet på Spekters tallmateriale til 2009. Fra 2010 beregnet på tallmateriale fra SSB.

9 Årslønnsveksten for det statlige tariffområdet inkluderer virkninger av ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten med et bidrag på 0,6 prosentpoeng og 0,3 prosentpoeng som skyldes omlegging av beregningsmetode.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 1.2 Ny standard for næringsgruppering

Statistisk sentralbyrå har tatt i bruk en ny versjon av norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Den nye standarden gir en oppdatert beskrivelse av aktivitetene i næringslivet og offentlig sektor. De største endringene i grupperingen av virksomheter har skjedd i tjenesteytende næringer.

Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene. Den nye næringsstandarden er tatt i bruk i alle europeiske land.

Standarden bestemmer hvordan enheter som danner grunnlag for statistikken grupperes sammen, og hvordan næringer avgrenses. Samtidig legger den en del føringer på hvilke næringsgrupper det publiseres statistikk for.

Noen vesentlige endringer i standarden er:

- Reparasjon og installasjon av industrimaskiner skilles ut som egen næring under industri
- Forlagsvirksomhet flyttes fra industri til informasjon og kommunikasjon
- Utvikling av byggeprosjekter (boligbyggelag og utvikling og salg av egen fast eiendom) blir en del av bygge- og anleggsvirksomheten
- Bensinstasjonene blir en del av detaljhandelen
- Informasjon og kommunikasjon er skilt ut som et eget næringshovedområde

- Reparasjon av datamaskiner, husholdningsvarer og varer til personlig bruk er samlet i egen næring
- Det etableres flere nye hovednæringsområder innenfor tjenesteytende næringer: IKT, Vannforsyning, avløps- og renovasjon, Eienomsdrift og Kultur og underholdning

Den nye standarden har 18 næringsområder i privat sektor mot 14 tidligere.

I lønnsstatistikken har SSB publisert fire årganger (2008 til 2011) av alle tall som berøres av omleggingen. Tall lengre tilbake finnes bare etter gammel standard i den årlige lønnsstatistikken.

I første omgang var det bare *lønnskapet* i TBU som ble direkte berørt av omleggingen, og i tabell 1.1 i første rekke industri og varehandel.

Nasjonalregnskapet publiserte sitt endelige årsregnskap for 2009 etter ny standard i 2011 med tidsserie tilbake til 1970. Kvartalsvis nasjonalregnskap ble publisert med ny standard fra og med 3. kvartal 2011 med tidsserie tilbake til 1978.

I tabell 1.1 er staten, kommunene og helseforetakene uberørt av omleggingen. Det samme gjelder bedrifter utenom helseforetakene i Spekter-området. Finanstjenester er i liten grad berørt.

Boks 1.3 Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f. eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid eller endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks. endringer i sysselsettingen etter aldersgrupper og endringer i andelen menn/kvinner). Utvalget vil peke på at en bør være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner om forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer fordi strukturendringer kan virke forskjell-

lig. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabell 1.1.

Fra 2004 til og med 2. kvartal 2008 var det en sterk økning i sysselsettingen, bl.a. av unge arbeidstakere 15-24 år. Det var også sterk økning i arbeidsinnvandringen. Disse endringene i sysselsettingen kan bidra til å trekke gjennomsnittlig lønnsvekst ned. I perioder med stagnasjon eller med nedgang i sysselsettingen som det var i enkelte bransjer/næringer fra 2008 til 2009, kan effekten være motsatt ved at andelen yngre arbeidstakere og arbeidsinnvandrere blir redusert. I tillegg kan bortfall av virksomheter ha betydning.

1.1.2 Lønnsutviklingen samlet og i enkelte næringer

Tabell 1.2 viser beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for alle grupper² og for tre hovedsektorer:

- ansatte i industrien³
- ansatte i varehandel
- ansatte i offentlig forvaltning

Tabell 1.2 viser at samlet fra 2002 til 2011 har lønnsveksten vært nær parallell i de tre hovedsektorene. Lønnsveksten i industribedrifter i alt har i denne perioden vært om lag den samme som for NHO-bedrifter i industrien, jf. tabell 1.1. Imidlertid

² Både etter nasjonalregnskapet og lønnsstatistikken

³ Om lag ¾ av sysselsettingen i industrien er i NHO-bedrifter.

tid har lønnsveksten for disse to gruppene vært noe forskjellig i de enkelte år.

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall publisert 16. februar i Økonomisk utsyn 2011 beregnet SSB veksten i gjennomsnittlig årslønn fra 2010 til 2011 for lønnstakere under ett til 4,3 prosent. SSB har på grunnlag av lønnsstatistikken (strukturstatistikken) for alle ansatte, som er en sammenstilling av de næringsvise lønnsstatistikken og informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen som viser lønnsveksten gjennom året, beregnet veksten til 4,1 prosent. Denne statistikken gir ny informasjon i forhold til det som var tilgjengelig til utvalgets foreløpige rapport i februar og som lå til grunn for SSBs anslag på 4,3 prosent basert på nasjonalregnskapet. På denne bakgrunn anslår Beregningsutvalget nå en vekst i gjennomsnittlig

Tabell 1.2 Årslønnsvekst¹ fra året før i prosent for alle grupper og for tre hovedsektorer i økonomien.

	Lønnsstatistikken				
	Nasjonalregnskapet ²	Alle grupper	Industrien	Varehandel ³	Offentlig forvaltning ⁴
2003	4,5	-	4,5	4,6	5,0
2004	3,5	-	3,6	3,9	3,6
2005	3,3	-	3,6	3,7	3,4
2006	4,1	-	3,9	3,4	4,0
2007	5,4	-	4,9	5,9	4,9
2008	6,3	-	6,6	4,3	6,7
2009	4,2 ⁵	-	4,2 ⁶	3,0 ⁶	4,6
2010	3,7	3,6 ⁷	2,9 ⁷	2,9 ⁷	3,7
2011	4,2 ⁸	4,1	4,6	3,6	4,2
2002-2011	46,7	-	46,2	41,3	48,0
Gj. sn. per år	4,4	-	4,3	3,9	4,5
2006-2011	26,2	-	25,4	21,3	26,5
Gj. sn. per år	4,8	-	4,6	3,9	4,8
Årslønn 2011, per årsverk	454 400	453 000	449 900	406 300	438 800
Årslønn 2011, heltidsansatte ⁹	-	470 800	453 400	432 600	-

¹ Lønnsveksten er per årsverk i hele perioden for «alle grupper» og for offentlig forvaltning. For varehandel og for alle bedrifter i industrien er lønnsveksten for heltidsansatte fram til og med 2009, men per årsverk i 2010.

² Årslønnsveksten er beregnet med utgangspunkt i nasjonalregnskapet på grunnlag av det lønnsbegrepet som brukes i utvalgets rapporter, dvs. fast avtalt lønn, inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Naturallønn, betaling for overtid og sluttvederlag er ikke inkludert. Utenlandske sjøfolk på norske skip, vernepliktige rekrutter og lønnstakere i primærnæringene ble holdt utenom i perioden 2003-2007.

³ Inklusive motorkjøretøytjenester.

⁴ Omfatter det kommunale og det statlige tariffområdet og de statlig eide helseforetakene fram til og med 2009. For 2010 og 2011er SSBs tall for årslønnsveksten i staten, kommunene og helseforetakene lagt til grunn.

⁵ Nedjustert fra 4,5 prosent i utvalgets junirapport i 2010.

⁶ Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Omtale av ny næringsstandard er gitt i boks 1.2.

⁷ Lønnsveksten er fra og med 2010 beregnet av SSB på grunnlag av lønnsstatistikk (strukturstatistikk) og informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen.

⁸ Nedjustert av utvalget med 0,1 prosentpoeng på grunnlag av ny informasjon om lønnsutviklingen siden februar 2012.

⁹ Beregnet på grunnlag av SSBs lønnsstatistikk for alle ansatte, som er en sammenstilling av de næringsvise lønnsstatistikken.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 1.4 Beregning av årslønnsvekst i forhandlingsområder versus beregning av årslønnsvekst for næringsområder i privat sektor

Generelt

Med utgangspunkt i lønnsstatistikken brukes det litt forskjellige prinsipper for beregning av årslønnsvekst i forhandlingsområdene i tabell 1.1 (nærmere beskrevet i boks 1.1) og i SSBs årslønnsberegninger for næringsområder i privat sektor (for eksempel i industrien). Innholdet i lønnsbegrepet er imidlertid det samme og begge tar utgangspunkt i to årganger av lønnsstatistikken. I forhandlingsområdene bygger fordelingen av total lønnsøkning mellom to årganger av lønnsstatistikken på kunnskap om virkningstidspunkter for tariff tillegg (f. eks. 1. april eller 1. mai) og forutsetninger om når annen lønnsøkning (lønnsglidningen) kommer. I SSBs beregninger for næringsområder med utgangspunkt i lønnsstatistikken er det utviklingen i den kvartalsvise lønnsindeksen for avtalt lønn som gir fordelingen av lønnsøkningen gjennom året. De faktiske utbetalinger uavhengig av virkningsdato legges til grunn.

I år med konflikter i tariffoppgjørene, kan oppgjør trekke ut i tid. Dette kan medføre at det blir større tidsavstand enn året før mellom faktisk virkningstidspunkt og tidspunktet for utbetaling av lønnstillegg. Videre kan det at flere oppgjør trekker ut i tid medføre at etterbetalingene blir høyere enn året før. For eksempel var dette tilfelle i 2010-oppgjøret og kan ha medført at etterbetalingene samlet sett var høyere i 2010 enn i 2009. Disse to forholdene trakk isolert sett ned lønnsveksten fra 2009 til 2010 i SSBs beregning for næringsområder basert på lønnsstatistikken og den kvartalsvise lønnsindeksen. Dette kan også ha gjort seg gjeldende i tidligere år uten at utvalget har gått nærmere inn på dette.

Nærmere om forskjeller mellom beregningen av årslønn i industrien i NHO-bedrifter og industrien i alt.

Følgende forhold kan medvirke til at det blir forskjellig lønnsnivå og lønnsvekst i industri samlet og i NHO-bedrifter i industri:

A. Populasjonsforskjeller

- SSBs lønnsstatistikker omfatter hele næringsindustri iht Standard for Næringsgruppering (nace).
- NHOs statistikk for medlemsbedrifter omfatter også bedrifter som iht næringsstandarden ikke er definert i industri (jf. omtale under 1.2.3).
- NHOs virksomheter/enheter er ikke i alle tilfeller sammenfallende med bedriftsinndelingen som SSB benytter.
- Om lag $\frac{3}{4}$ av sysselsetting i industrien er i NHO-bedrifter. Organisasjonsgraden er særlig høy blant store bedrifter.
- Unge arbeidstakere (under 18 år) og lærlinger er ikke med i statistikken for NHO-bedrifter.

B. Beregningsforskjeller (se beskrivelse ovenfor)

- Forskjellige metoder for plassering av lønnsvekst i løpet av året.
- Etterbetalinger av lønnstillegg er ulikt behandlet.
- Beregningene av vekst i årslønn for industrien samlet i tabell 1.2 er for heltidsansatte i årene 2002 til 2009, men per årsverk fra og med 2010. For industriansatte i NHO-bedrifter er beregningene per årsverk i alle år, se tabell 1.1.
- Strukturelle endringer, f. eks. forskyvninger i sysselsettingen mellom bedrifter med ulikt lønnsnivå kan slå ulikt ut for de to populasjonene.
- Forskjellige metoder for vekting.

De samme forholdene vil også kunne gjøre seg gjeldende når en ser på årslønnsberegningene i varehandelen totalt versus beregningene for Virke

årslønn fra 2010 til 2011 for lønnstakere under ett på 4,2 prosent, mot 3,7 prosent året før.

Beregningene av årslønnsvekst basert på nasjonalregnskapet og i de største forhandlings-

områdene, har med etterbetalinger av lønnstillegg. I beregningen til SSB på grunnlag av lønnsstatistikken er det de faktiske utbetalinger uavhengig av virkningsdato som legges til grunn.

1.1.3 Nærmere om sammensetningen av årslønnsveksten i forhandlingsområdene

I tabell 1.3 er årslønnsveksten i årene 2007 til 2011 for hovedgruppene i tabell 1.1 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tariff tillegg og bidrag fra lønnsglidning gjennom året. Normalt betyr lønnsglidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønnsglidningen i beregningsåret påvirker størrelsen på overhendet til neste år. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene. For ansatte i sta-

ten og i kommunene har bidraget fra lønnsglidningen i perioden ligget i størrelsesorden 0,4-1 prosentpoeng i året. For gruppene i privat sektor har den til og med 2008 variert mellom 1 og vel 3 prosentpoeng unntatt for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring (finanstjenester) i 2008 og 2010. I disse årene var lønnsglidningen særlig høy i finanstjenester, noe som skyldtes store bonusutbetalinger. I 2009 var det et negativt bidrag fra lønnsglidningen i Virke-bedrifter og i finanstjenester. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales stort sett alle tillegg lokalt, slik at lønnsveksten kan defineres som lønnsglidning.

Tabell 1.3 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert i overheng, tariff tillegg og lønnsglidning.

	2007	2008	2009	2010	2011	Gj.sn. 2007-11
<i>Industriarbeidere i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	5,5	5,7	3,9 ¹	3,6	4,4	
Herav:						
- Overheng	1,4	1,8	1,8	1,0	1,2	
- Tariff tillegg	1,3	1,3	0,5	1,0	0,9	
- Lønnsglidning	2,8	2,6	1,6	1,6	2,3	2,2
<i>Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	5,7	6,3	4,5 ¹	4,3	4,7	
Herav:						
- Overheng	2,0	2,5	2,0 ²	1,7	1,9	
- Lønnsglidning	3,7	3,8	2,5	2,6	2,8	3,1
<i>Virke-bedrifter i varehandel:</i>						
Årslønnsvekst	5,0	4,4	1,8 ¹	3,6	3,6	
Herav:						
- Overheng	1,2	1,6	0,9	0,7	1,2	
- Tariff tillegg	1,2	1,3	0,6	0,7	0,6	
- Garantit tillegg	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	
- Lønnsglidning	2,3	1,1	÷0,1	1,9	1,4	1,3

Tabell 1.3 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert i overheng, tariff tillegg og lønns glidning.

	2007	2008	2009	2010	2011	Gj.sn. 2007-11
<i>Finanstjenester:</i>						
Årslønnsvekst	5,2	9,2	0,4 ¹	5,9	4,9	
Herav:						
- Overheng	1,4	1,3	2,0	1,0	1,2	
- Tariff tillegg	0,9	2,5	0,5	1,0	1,0	
- Lønns glidning	2,9	5,4	÷1,9	3,9	2,7	2,6
<i>Statsansatte:</i>						
Årslønnsvekst	5,1	6,7	4,4	4,5	4,2	
Herav:						
- Overheng	2,9	1,4	3,4	0,9 ⁴	2,3	
- Tariff tillegg	1,5	4,2	0,4	2,3	1,2	
- Ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten				0,6		
- Lønns glidning	0,6	1,0	0,5	0,7	0,7	0,7
<i>Kommuneansatte³:</i>						
Årslønnsvekst	4,8	6,7	4,6	3,7	4,3	
Herav:						
- Overheng	1,6	1,4	2,4	1,1	2,4	
- Tariff tillegg	2,5	4,3	1,8	2,1	1,4	
- Lønns glidning	0,7	1,0	0,4	0,5	0,5	0,6
<i>Undervisningspersonell i kommunene:</i>						
Årslønnsvekst	3,6	5,7	4,4	3,6	4,3	
Herav:						
- Overheng	1,1	1,2	2,2	1,0	2,4	
- Tariff tillegg	2,6	4,2	2,2	2,3	1,4	
- Lønns glidning	÷0,1	0,3	÷0,1	0,3	0,5	0,2
<i>Spekter, helseforetakene:</i>						
Årslønnsvekst ⁵	4,9	6,5	5,1	3,5	4,0	
Herav:						
- Overheng	1,7	1,4	3,6	2,0	1,9	
- Tariff tillegg	3,0	4,3	1,2	1,5	2,1	
- Lønns glidning	0,2	0,8	0,3	0,0	0	0,3

Tabell 1.3 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert i overheng, tariff tillegg og lønns glidning.

	2007	2008	2009	2010	2011	Gj.sn. 2007-11
<i>Spekter, øvrige virksomheter:</i>						
Årslønnsvekst	5,3	6,2	4,0	3,5	4,1	
Herav:						
- Overheng	1,5	1,3	1,6	0,9	0,9	
- Tariff tillegg	3,2	4,6	2,0	2,4	2,8	
- Lønns glidning	0,6	0,3	0,4	0,2	0,4	0,4

¹ Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tids-serien.

² Overhenget til 2009 ble endret fra 2,5 til 2,0 prosent som følge av ny næringsstandard.

³ Kommunene omfatter også undervisningspersonell.

⁴ Omlegging av beregningsmetode drar opp overhenget til 2010 med 0,3 prosentpoeng i forhold til tidligere beregning, jf. tabell 1.7 i NOU 2010:4.

⁵ Beregnet på Spekters tallmateriale til 2009. Fra 2010 beregnet på tallmateriale fra SSB.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, KS, Spekter, NHO og Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet.

1.2 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder

1.2.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO-NHO-området

For *industriarbeidere* steg lønn per årsverk (både heltid og deltid) med 4,4 prosent fra 2010 til 2011, mot 3,6 prosent året før.

Lønnsveksten for industriarbeidere i LO-NHO-området er basert på opplysninger om lønn og antall årsverk knyttet til om lag 50 tariffområder og disse tariffområdene er vektet sammen for arbeidere innenfor industri. Totalt utgjør gruppen om lag 40 prosent av alle arbeidere i NHO-området. De senere årene har sysselsettingen variert mer mellom bransjer/yrker enn tidligere og dette har påvirket gjennomsnittlig lønnsvekst.

For hvert tariffområde bestemmes lønnsveksten av endring i grunnlønn, gjennomsnittlig bonus (over et helt år), gjennomsnittlig skift tillegg og andre tillegg som er klassifisert som uregelmessige tillegg. I innrapporteringen fra bedriftene kan fordelingen på de enkelte lønnskomponentene variere. Det lønnsstatistikken registrerer som utbetalt bonus for ett år, kan være opptjent året før. Isolert sett har økningen i utbetalt bonus i 2011 bidratt til den gjennomsnittlige lønnsveksten med 0,3 prosentpoeng, og uregelmessige tillegg med 0,1 prosentpoeng.

For industriarbeidere ble lønnsoverhenget inn i 2011 beregnet til 1,2 prosentpoeng. I det sentrale lønnsoppgjøret («mellomoppgjør») bidro tariff til-

leggene til årslønnsveksten fra 2010 til 2011 med 0,9 prosentpoeng. I disse beregningene er det tatt hensyn til generelt tillegg, lavlønns tillegg og automatiske virkninger av tariff tillegg på uregelmessige tillegg som skift etc. I 2011 bidro derfor lønns glidningen til årslønnsveksten med 2,3 prosentpoeng, mot 1,6 prosentpoeng året før. Fordelingen mellom tariff tillegg og lønns glidning kan være noe skjønnspreget i forhold til garanti bestemmelser som utløser automatisk satsøkning på bakgrunn av statistikk.

Figur 1.1 Lønns glidningen som andel av total lønnsvekst fra 1. oktober til 1. oktober for industriarbeidere i NHO-bedrifter

Kilde: NHO.

Tabell 1.4 Gjennomsnittlige tariff tillegg for industriarbeidere, (inklusive den direkte effekten av skifttillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art).

Per 1. april 2001:	148 øre/time,	1,1 prosent
Våren 2002: ¹	386 øre/time	2,8 prosent
Per 1. april 2003:	80 øre/time	0,5 prosent
Våren 2004: ¹	168 øre/time	1,1 prosent
Per 1. april 2005:	106 øre/time	0,7 prosent
Våren 2006: ¹	207 øre/time	1,3 prosent
Per 1. april 2007:	273 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2008:	289 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2009:	112 øre/time	0,6 prosent
Våren 2010: ¹	282 øre/time	1,5 prosent
Per 1. april 2011:	219 øre/time	1,1 prosent

¹ Gjennomsnittstallet er summen av alle nivåmessige tillegg gitt i de forbundsvisе områdene inklusive generelle tillegg, lavlønns-tillegg, fagarbeider tillegg, ansiennitetstillegg, skift tillegg etc. De fleste forbundsvisе tariff tilleggene ble gitt med ulik virknings-tidspunkt mellom 1. april til 1. juli.

Lønnsoverhenget for industriarbeidere inn i 2012 er beregnet til 1,3 prosent, mot 1,2 prosent året før.

Tabell 1.5 viser lønnsveksten mellom måle-tidspunkter 1. oktober til 1. oktober og per år for-delt på tariff tillegg og lønns glidning. Fra 1. okto-ber 2010 til 1. oktober 2011 var lønnsveksten 4,5 prosent for industriarbeidere, mot 3,9 prosent i tilsvarende periode året før. Gjennomsnittlig nivåøkning av tariffmessige tillegg ble beregnet til 1,1 prosent i perioden. Målt fra 1. oktober 2010 til 1. oktober 2011 har lønns glidningen bidratt med 3,4 prosentpoeng til lønnsveksten i peri-oden.

1.2.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området

For arbeidere i *byggevirksomhet* var det en års-lønnsvekst på 4,3 prosent fra 2010 til 2011, mot 4,0 prosent året før.

Lønnsveksten fra 2010 til 2011 avspeiler at lønnsveksten var spesielt sterk i slutten av 2010 som førte til at overhenget inn i 2011 var høyt. Lønnsveksten fra 1. oktober 2010 til 1. oktober 2011 var 3,6 prosent, 0,7 prosentpoeng lavere enn årslønnsveksten fra 2010 til 2011.

Arbeidere innenfor byggvirksomhet utgjør knapt 25 prosent av alle arbeidere i NHO-området og består av to hovedgrupper, arbeidere innenfor elektrofag (om lag 1/3) og andre byggfag (om lag 2/3) som tømrere, murere, grunnarbeid innenfor

stein-, jord- og sementarbeid, bygge- og tømmer-mestere, heisfirmaer, malermestere, rørleggerbe-drifter, kobber- og blikkenslagermestere etc.

Bak gjennomsnittstallene er det også betyde-lige strukturelle effekter. Lønnen i de to hoved-gruppene avviker en del også i 2011, på samme måte som året før. Lønnsveksten i elektrofagene økte fra 2010 til 2011 med 4,0 prosent mot 5,1 prosent året før, fluktasjoner som i stor grad skyldes sentrale tillegg og garantibestemmelser.

Økningen innenfor andre byggfag (d.v.s. utenom elektrofagene) var 4,6 prosent fra 2010 til 2011, mot 3,5 prosent året før. Andre byggfag er sannsynligvis en bransje hvor effekten av finans-krisen har betydd mye i forhold til gjennomsnittlig lønnsvekst og strukturelle endringer. Årslønns-veksten utjevner en del av de store fluktasjonene i lønnsvekstratene gjennom året. Endring i lønns-vekst for byggevirksomhet knyttet til finanskrise og konjunktorene avspeiler seg klart dersom man måler lønn fra 1. oktober til 1. oktober. Mens arbeiderne innenfor denne gruppen hadde en gjennomsnittlig lønnsvekst fra 1. oktober 2007 til 1. oktober 2008 på 5,7 prosent (før finanskrise) var veksten 1,8 prosent fra 1. oktober 2008 til 1. oktober 2009. De påfølgende årene frem til 1. oktober 2011 har veksten vært henholdsvis 4,7 og 4,0 prosent.

Endringer i sammensetning av den aktuelle arbeidstakergruppe påvirker gjennomsnittlig lønnsvekst. Grunnen kan være utskifting av arbeidstakere og bedrifter (særlig småbedrifter) i

Tabell 1.5 Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester¹, omregnet til 37,5 t/uke. Endring i prosent fra tilsvarende periode året før.

	Lønnsøkning per time	Herav:		Lønnsglidning som prosentandel av total lønnsøkning
		Tariff tillegg	Lønnsglidning ²	
2001	4,9	1,5	3,4	69
1. okt	4,3	1,1	3,2	74
2002	5,0	2,4	2,6	52
1. okt	5,9	2,8	3,1	53
2003	3,5	0,9	2,6	74
1. okt	3,3	0,5	2,8	85
2004	3,6	0,9	2,7	75
1. okt	3,4	1,1	2,3	68
2005	3,4	0,9	2,5	74
1. okt	3,4	0,7	2,7	79
2006	3,6	0,9	2,7	75
1. okt	4,0	1,3	2,7	68
2007	5,5	1,7	3,8	69
1. okt	5,9	1,7	4,2	71
2008	5,7	1,7	4,0	70
1. okt	5,8	1,7	4,1	71
2009	3,9	0,5	3,4	87
1. okt	3,2	0,6	2,6	81
2010	3,6	1,2	2,4	67
1. okt	3,9	1,5	2,4	61
2011	4,4	1,3	3,1	70
1. okt	4,5	1,1	3,4	76

¹ Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenge o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

² Lønnsglidningen er basert på at hele lønnsveksten mellom tilsvarende registreringsperioder i to påfølgende år er dekomponert i tariff tillegg og lønnsglidning. Dette avviker fra dekomponeringen i tabell 1.3 hvor kalenderårslønnsveksten er dekomponert i lønnsøversheng (som består både av tariff tillegg og lønnsglidning), samt bidrag til kalenderårslønnsveksten fra henholdsvis tariff tillegg og lønnsglidning.

Kilder: Grunnlagsmaterialet til SSBs strukturstatistikk, NHO.

statistikkutvalget, men også at antall sysselsatte endres. Detaljert lønnsinformasjon viser at en sterk sysselsettingsøkning trakk lønnsveksten ned både i 2007 og 2008. I 2010 falt netto sysselsetting, men dette førte til at gjennomsnittlig lønnsvekst økte noe. Dette har sammenheng med at arbeidere som ikke var med i statistikken i 2010, men var med i 2009, hadde et noe lavere lønnsnivå

enn gjennomsnittlig lønnsnivå i bransjen. En økning i sysselsettingen bidrar i 2011 igjen til å trekke lønnsveksten noe ned.

Bidraget fra lønnsglidningen fra 2010 til 2011 for hele byggvirksomheten inklusive garantiordninger, er beregnet til om lag 2¼ prosentpoeng, mot 2 prosentpoeng i 2010 og om lag ¾ prosentpoeng i 2009.

Lønnsoverhenget inn i 2012 for arbeidere i byggvirksomhet er beregnet til 0,8 prosent.

Transportsektoren (arbeidere) i NHO-området omfatter blant annet rutebilsektoren, spedisjonsfirmaer, innenriks sjøfart, godstransport, og i noe mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper m.v. For arbeidere innenfor transportsektoren i NHO-området samlet var årslønnsveksten fra 2010 til 2011 3,4 prosent, det samme som året før. Lønnsveksten fra 1. oktober 2009 til 1. oktober 2010 var 3,5 prosent.

Om lag 50 prosent av årsverkene i transportsektoren er avtaler med lokal forhandlingsrett. I tillegg ble det i 2006 i rutebilsektoren, som utgjør om lag 50 prosent av arbeiderne i transportsektoren i LO-NHO-området, inngått bransjeavtaler knyttet til nye eller reforhandlede kontrakter, som har slått ut i lønnsvekst etter hvert som slike avtaler er blitt reforhandlet fram til 2012. I overgangen har dette ført til en betydelig lønnsvekst for landtransport.

I mellomoppgjøret i 2011 ble det for transport samlet gitt et gjennomsnittlig tariff tillegg som bidro til årslønnsveksten med 1,3 prosentpoeng. I tillegg til et lønnsoverheng på 0,7 prosent gir dette en årslønnsvekst på 2 prosent fra 2010 til 2011 før andre lønns- og sysselsettingsmessige virkninger i løpet av 2011, blant annet virkninger via bussbransjeavtalen. Summen av tilleggene ut over tariff tilleggene slo ut med 1,4 prosentpoeng fra 2010 til 2011

Arbeidere innenfor *oljevirkksomhet, offshore* består av operatørarbeidere (om lag halvparten), oljeboring – og oljeservicearbeidere. Den siste gruppen utgjør en stadig større andel av totalgruppen for arbeidere. Ingeniører og sivilingeniører klassifiseres som funksjonærer og er ikke med i gruppen overfor. Offshorearbeidere samlet sett hadde en gjennomsnittlig økning i årslønn fra 2010 til 2011 på 3,3 prosent, inklusive avtalt lønn, bonusutbetalinger samt uregelmessige tillegg, mot 4,5 prosent året før.

Økningen i utbetalt lønn fra 1. oktober 2010 til 1. oktober 2011 var 3,6 prosent, mot 4,4 prosent året før. Økning i antall timer med noe lavere lønnsnivå enn gjennomsnittet, samt nedgang i gjennomsnittlige uregelmessige tillegg, bidrar til betydelig lavere vekst for hele sektoren.

Tallmaterialet innebærer et lønnsoverheng for arbeidere i oljebransjen inn i 2012 på 1,3 prosent. En automatisk virkning av ansiennitetstillegg per 1. januar hvert år bidrar med minst ½ prosentpoeng til årslønnsveksten.

For *hotell og restaurantvirksomhet* var det en økning i årslønn fra 2010 til 2011 på 3,4 prosent,

mot 3,1 prosent året før. Sammen med lønnsoverhenget bidro tariff tilleggene i 2011 til en årslønnsvekst fra 2010 til 2011 på 3 prosentpoeng, mens lønns glidningen i 2011 bidro med 0,4 prosentpoeng.

Lønnsveksten fra 1. oktober 2010 til 1. oktober 2011 var 3,2 prosent.

Gjennomsnittlig alder for ansatte i bransjen var i 2010 om lag 10 år lavere enn gjennomsnittsalderen for alle ansatte i NHO-bedrifter. Bransjen er preget av høy turnover. Vanligvis er bare om lag halvparten av de samme arbeidstakerne med i lønnsstatistikken fra et år til et annet. Strukturelle endringer i arbeidskraften mellom grupper og virkninger via høy turnover har trukket gjennomsnittlig lønnsvekst noe ned i alle de tre siste årene. Man kan ikke måle den direkte lønns virkningen av dette, fordi statistikken er en utvalgsstatistikk og en del av utvalget skifter, men man kan anta at turnover isolert kan ha dratt lønnsveksten noe ned.

Lønnsoverhenget inn i 2012 er beregnet til 0,7 prosent.

1.2.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.

Industrifunksjonærene i NHO-bedrifter utgjør om lag 1/3 av alle funksjonærer i NHO-bedrifter. Årslønnsveksten for industrifunksjonærer fra 2010 til 2011 var 4,7 prosent, mot 4,3 prosent året før. Fra 1. oktober 2010 til 1. oktober 2011 var lønnsveksten samlet for industrifunksjonærer 4,6 prosent, mot 4,5 prosent året før.

Ny standard for næringsgruppering ble av SSB innført for alle sektorer fra 2009, med justeringer de senere årene. Dette gjaldt også NHO-bedrifter. Om lag 10 prosent av funksjonærene i NHOs industribedrifter, ble i offisiell statistikk fra 2009 plassert utenfor industri blant annet i «Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting» og «oljevirkksomhet». Tilsvarende endringer i offentlig næringsklassifikasjoner av bedrifter i 2010, førte til at deler av spesielt oljebaserte industribedrifter ble tatt ut av industrien og plassert i blant annet «oljevirkksomhet». Disse bedriftsenhetene er med i lønnstallene for industrifunksjonærer for NHO-bedrifter, fordi enhetene fortsatt er knyttet sammen med NHOs industribedrifter og/eller foretak.

Av hensyn til kontinuiteten i forhold til beregninger av lønnsvekst for funksjonærer i industri, vil klassifiseringen for NHO-bedrifter i tariff sammenheng og i utvalgets rapportering, fortsatt avvike noe fra offentlig klassifisering på dette punkt. Virkningene blir omtalt i fotnotene i tabellene.

Lønnsveksten inneholder både endring i grunnlønn, bonus og uregelmessige tillegg som skift etc. Basert på data for hvilken måned lønnsreguleringen skjer innenfor de enkelte bransjegrupper, er årslønn beregnet ved at de ulike bransjene blir vektet sammen til industrifunksjonærer totalt og totalt for alle bransjer. Som i andre områder forutsettes ingen endringer etter registreringstidspunktet 1. oktober. Dette danner grunnlag for beregninger av årslønnsvekst. Også for funksjonærer kan det være ulike arbeidstidsordninger. Dette er det tatt hensyn til i den grad bedriftene har innberettet dette i datamaterialet.

Lønnsoverhenget for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter inn i 2012 er beregnet til 1,8 prosent, mot 1,9 prosent året før.

Funksjonærgrupper ellers i NHO-områder er ansatte innenfor bergverk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraftforsyning, oljevirkosomhet, bygge- og anleggsvirkosomhet, samferdsel, forskning og undervisning, personlig og forretningsmessig tjenesteyting, hotell og restaurant, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, informasjonssektoren etc. Samlet utgjør bransjene utenfor industrien om lag 2/3 av alle funksjonærer i NHO-bedrifter.

Gjennomsnittlig lønnsvekst for *alle funksjonærer i NHO-området* var 4,9 prosent fra 2010 til 2011, mot 4,4 prosent året før. Gjennomsnittlig lønnsvekst fra 1. oktober 2010 til 1. oktober 2011 var 5,0 prosent, mot 4,7 prosent året før. Veksten fra året før varierer mellom 2 til 7 prosent i næringssektorer. Fra 2010 til 2011 har det vært store sysselsettingsendringer mellom næringsgruppene, spesielt utenfor industri. Det er større innslag av funksjonærer på høyere lønns- og utdanningsnivå enn året før.

Funksjonærene innenfor oljevirkosomhet omfattet i 2011 om lag 10 prosent av funksjonærene i NHO-bedrifter og består av om lag 80 prosent ingeniører, sivilingeniører eller tilsvarende funksjonærgrupper. Oljefunksjonærer har et langt høyere lønnsnivå enn gjennomsnittet for funksjonærer innenfor NHO-området, og en økning av antall funksjonærer i sektoren fører isolert til betydelig lønnsvekst for funksjonærer totalt sett. I tillegg har den gjennomsnittlige lønnsveksten for gruppen vært høyere enn for andre grupper. Begge forhold drar veksten betydelig opp.

Samme forhold gjelder også for kraftforsyning, bedrifter innenfor faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting samt i flybransjen, men i langt mindre grad enn for oljesektoren.

Strukturelle endringer mellom næringer utenfor industrien bidrar isolert til den gjennomsnittlige veksten for funksjonærer med 0,4 pro-

sentpoeng av den totale lønnsveksten for funksjonærer.

Tallene ovenfor inkluderer både tekniske og andre funksjonærgrupper inklusive lederstillinger. Ansatte med minstelønnsavtaler innenfor funksjonærgruppene i NHO-bedrifter, omfatter ikke mer enn anslagsvis 10 prosent av alle funksjonærer.

I tillegg til lønnsstatistikk for arbeidere og funksjonærer er det grupper innenfor håndverk, handel, helse, organisasjoner etc. hvor man ikke kan skille mellom arbeidere og funksjonærer. I tillegg utgjør bemanningsbedrifter, som omfatter mange forskjellige yrkesgrupper i klassifikasjonene, etter hvert en stor gruppe. Disse gruppene utgjør nå om lag 10 prosent av alle årsverk i NHO-bedrifter og er ikke med i forhandlingsstatistikken verken for arbeidere eller funksjonærer.

1.2.4 Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid)

Ny internasjonal næringsklassifisering fra 2009 (jf. boks 1.2) og noen tilpasninger i 2010 og 2011, hvor industrien er noe annerledes definert enn tidligere, påvirker også fordelingen av årsverk mellom arbeidere og funksjonærer i NHOs industribedrifter.

Endringen i andelene mellom funksjonærer og arbeidere vil reflekteres i industriens totale lønnsvekst for NHO-medlemmer. I tillegg kan noe av endringene være påvirket av endringer i medlemsmassen og/eller utvalget. Av mangel på sammenlignbare vektorer benyttet man faste vektorer mellom arbeidere og funksjonærer fra 2008 til 2009. Årsverksfordelingen mellom funksjonærer og arbeidere i NHOs medlemsregister gir fra 2009 til 2011 ikke et fullgodt bilde av nivået og endringen man kan se i innkommet materiale, fordi det har vært raske skiftende sysselsettingsendringer mellom gruppene og en registerfordeling noe tilbake i tid.

I 2009, 2010 og 2011 har man derfor basert prosentfordelingen mellom arbeidere og funksjonærer på det utvalgsbaserte datamaterialet, noe som gir et mer oppdatert bilde av bevegelsene i funksjonær/arbeider-andelene, selv om innsamlet materiale er et utvalg (60-70 %). Vektforholdet mellom arbeidere og funksjonærer er derfor revurdert noe for 2009, men slik at 2009, 2010 og 2011 er metodisk like.

Det er store forskjeller i lønnsnivå og lønnsvekst for industriarbeidere og industrifunksjonæ-

rer. Tallene for industrifunksjonærer omfatter også ledere, både toppledere og mellomledere.

Funksjonærene har utgjort en økende del (med unntak fra 2006 til 2007), noe som isolert har bidratt til en økning i gjennomsnittslønn for funksjonærer og arbeidere i industrien totalt sett.

Fra 2010 til 2011 har funksjonærandelen økt med 0,2 prosentpoeng med tilsvarende lavere arbeiderandel. Samlet økte årslønn fra 2010 til 2011 for industriansatte i NHO-bedrifter med 4,6 prosent. Økt funksjonærandel bidrar isolert til noe vekst innenfor NHOs industribedrifter totalt sett på grunn av høyere lønnsnivå for denne gruppen.

Deltid er med i tallene og inngår som heltidsekvivalenter, på samme måte både for arbeidere og funksjonærer. I tabell 1.6 vises fordelingen av industrisysselettingen mellom arbeidere og funksjonærer basert på henholdsvis årsverk og lønns- sum, ifølge lønnsopplysninger fra SSB og opplysninger fra NHOs statistikkregister.

1.2.5 Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet

I mellomoppgjøret i 2011 ble det etter mekling enighet mellom Finansforbundet og Finansnæringsens Arbeidsgiverforening og mellom LO/ HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finansnæringsens Arbeidsgiverforening om at det fra 1. mai 2011 gis et generelt tillegg på lønnsregulativet på kr 5 400 per år i lønnstrinnene 1-37 og 1,45 prosent i lønnstrinnene 38 -76. Tillegget ble anslått til å bidra med 1 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2010 til 2011.

Ifølge lønnsstatistikken for 2011 økte den gjennomsnittlige månedslønnen i finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet⁴ bank og forsikring, med 5,1 prosent for heltidsansatte fra 1. september 2010 til 1. september 2011. Avtalt lønn steg med 4,2 prosent i det samme tidsrommet. Bonusutbetalingene bidro til å trekke opp lønnsveksten.

Bonus har de siste årene fram til 2009 utgjort en økende andel av månedslønnen. I 2003 og 2004 utgjorde bonus i gjennomsnitt om lag 3,5 prosent av månedslønnen i alt. Denne andelen vokste til 6,5 prosent i 2005, videre til 8,5 prosent i 2007 og

Tabell 1.6 Fordeling av årsverk i NHOs statistikkregister og lønnssum basert på årslønnsnivå for henholdsvis arbeidere og funksjonærer. (Prosentandeler)

		Arbeidere	Funksjonærer
Årsverk:	2002	59,1	40,9
	2003	59,1	40,9
	2004	58,8	41,2
	2005	58,3	41,7
	2006	57,7	42,3
	2007	58,3	41,7
	2008	58,0	42,0
	2009 ¹	59,6	40,4
	2009 ²	56,5	43,5
	2010 ²	56,2	43,8
	2011 ²	56,0	44,0
Lønnssum:	2002	50,6	49,4
	2003	50,4	49,6
	2004	49,3	50,7
	2005	48,6	51,4
	2006	47,7	52,3
	2007	48,2	51,8
	2008	47,9	52,1
	2009 ¹	49,2	50,8
	2009 ²	46,1	53,9
	2010 ²	45,6	54,4
	2011 ²	45,2	54,8

¹ Ny næringsklassifisering fra 2009 og brukt som faste vekter i veksten fra 2008 til 2009. Tallene i 2008 og bakover er ikke revidert med ny bedriftsvis næringsklassifisering. Tallrekene ovenfor innebærer derfor et skift, knyttet til endring i industridefinisjonen fra 2009.

² Endring i fordeling mellom funksjonærer og arbeidere basert på timefordeling i innkommet materiale.

Kilder: NHO og SSB.

til 11,9 prosent i 2008. I 2009 falt andelen til 7,2 prosent. I 2010 økte andelen igjen til 8,8 prosent og i 2011 til 9,3 prosent.

For finanstjenester har utvalget på grunnlag av lønnsstatistikken for 2011 og lønnstilleggene i 2011, beregnet årslønnsveksten fra 2010 til 2011 til 4,9 prosent.

⁴ Antall ansatte som forhandlingsområdet omfatter, er begrenset til ansatte som omfattes av Sentralavtalen som Finansnæringsens Arbeidsgiverforening har med Finansforbundet, og som lønnes etter regulativets satser. Det vil si at ansatte som har høyere lønn enn kr 756 403 per 1. mai 2010, ikke er med i beregningene. Dette omfatter fondsmeglere, assurandører, ledere og spesialister, til sammen om lag 5 000 ansatte.

I mellomoppgjøret i 2011 ble det mellom LO og Hovedorganisasjonen Virke på Landsoverenskomsten (Handel og Kontor) gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 2,- per time og et ytterligere tillegg fra samme dato på kr 1,- per time på minstelønnssatsene i trinn 1-5. Trinn 6 ble hevet med kr 325 per måned eller kr 2 per time.

For tillegg på andre overenskomster i Virkeområdet samt overenskomster innen HUK-området, vises det til vedlegg 1.

Tillegget per 1. februar 2011 etter *garantiordningen* på Landsoverenskomsten mellom HK og Virke ble benyttet til å øke minstelønnssatsene i trinn 1-6 slik at trinn 1-4 ble økt med kr 103 per måned, trinn 5 ble økt med kr 325 per måned og trinn 6 med kr 650 per måned.

Ifølge lønnsstatistikken for 2011 steg den gjennomsnittlige månedslønnen for heltidsansatte i varehandelen under ett med 3,1 prosent fra 1. september 2010 til 1. september 2011. For alle heltidsansatte i Virke-bedrifter i varehandelen var veksten i månedslønnen 3,3 prosent i det samme tidsrommet.

På grunnlag av lønnsstatistikken for 2011 og lønnstilleggene i 2011, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2010 til 2011 for alle heltidsansatte i Virke-bedrifter i varehandelen til 3,6 prosent.

Samlet lønnsvekst i varehandel kan ha blitt trukket ned av sysselsettingsendringer, ved at grupper med forholdsvis lav lønn har fått økt relativ betydning.

1.2.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

I mellomoppgjøret i 2011 fikk alle ansatte i staten et lønnstillegg på 1,72 prosent eller minst kr 7 000 per år fra 1. mai. Det ble dessuten satt av 0,15 prosent til lokale forhandlinger per 1. oktober 2011. I tillegg kom midler som blir ledige ved lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere (resirkulerte midler) på 0,1 prosentpoeng.

Tilleggene bidrar til årslønnsveksten fra 2010 til 2011 med 1,2 prosentpoeng.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2011 og tariff tilleggene i 2011, er årslønnsveksten fra 2010 til 2011 i det statlige tariffområdet beregnet til 4,2 prosent. Økt utbetaling av (faste og variable) tillegg har bidratt til økt årslønnsvekst med 0,2 prosentpoeng. Denne lønnsveksten er en del av lønnsglidningen i staten.

Kommunesektoren/KS-området

I mellomoppgjøret i KS-området i 2011 ble det gitt et generelt tillegg på 1,72 prosent eller minst kr 7 000 per år fra 1. mai til ansatte i stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kapittel 4 i hovedtariffavtalen). Minstelønnssatsene ble hevet tilsvarende. Per 1. mai 2011 skulle arbeidstakere med minimum 20 års lønnsansiennitet ikke ha lavere grunnlønn enn kr 323 000, en økning på kr 11 800. Som en del av lønnsoppgjøret i 2010, ble det avsatt 0,25 prosent til lokale forhandlinger per 1. januar 2011.

For stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse bidro tariff tilleggene i KS-oppgjøret i 2011 til lønnsveksten fra 2010 til 2011 med 1,3 prosentpoeng.

For en del grupper i KS-området (kapittel 3 og 5) fastsettes lønnen gjennom lokale lønnsforhandlinger i den enkelte kommune og fylkeskommune uten noen sentral ramme. Virkningsdato for lønnstillegg er 1. mai med mindre annen dato avtales lokalt.

I *Oslo kommune* ble partene etter mekling enige om et lønnstillegg fra 1. mai 2011 på 3,35 prosent eller minimum kr 12 700 per år.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2011 og tariff tilleggene i 2011, er årslønnsveksten fra 2010 til 2011 for hele kommunesektoren, inkl. undervisningssektoren, Oslo kommune og diverse bedriftsmedlemmer, beregnet til 4,3 prosent.

Undervisningspersonell

Tilleggene ved lønnsoppgjøret i KS-området i 2011 er også gjeldende for ansatte i undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kap 4).

For undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse bidro tariff tilleggene i KS-oppgjøret i 2011 til lønnsveksten fra 2010 til 2011 med 1,2 prosentpoeng.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2011 og tariff tilleggene i 2011, er årslønnsveksten fra 2010 til 2011 for undervisningsstillinger i hele kommunesektoren beregnet til 4,3 prosent.

1.2.7 Lønnsutviklingen i Spekter-området

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den

aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet og hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

For Spekter-Helse er det for LO, YS, noen av Unios forbund og Den norske legeförening de siste årene avtalt et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom Spekter-Helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

I mellomoppgjøret i 2011 ble det på A-nivå mellom Spekter og LO Stat og mellom Spekter og YS Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2011 på kr 3 900 per år. Det ble gitt et ytterligere tillegg på kr 1 950 per år til arbeidstakere (unntatt lærlinger og unge arbeidstakere) med årslønn på kr 340 715 eller lavere. For helseforetakene ble det avtalt at lønnstillegg skulle avtales i de videre forhandlinger.

For LO Stat og YS Spekter bidro de avtalte tilleggene på A-nivå med om lag $\frac{3}{4}$ prosentpoeng til lønnsveksten fra 2010 til 2011 (ekskl. helseforetakene).

Det ble videre ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg. I gjennomsnitt bidro lokale tillegg avtalt på den enkelte virksomhet med om lag 2 prosentpoeng til lønnsveksten fra 2010 til 2011.

For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeföreningen) gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2011 og de avtalte tilleggene gitt i forhandlingene i de ulike virksomhetene i 2011, er årslønnsveksten fra 2010 til 2011 i Spekter-området ekskl. helseforetakene anslått til 4,1 prosent.

I mellomoppgjøret i 2011 for *helseforetakene* kom Spekter og forbundene i LO og YS til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A2) om et generelt tillegg fra 1. juni 2011 på 2,4 prosent, og at minstelønnsatsene heves tilsvarende fra 1. juni. Det ble ikke gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå i 2011.

For helseforetakene kom Spekter og forbundene i Unio med sentral forbundsvise avtaledel (Norsk Sykepleierforbund, Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet) til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A2). Det ble gitt et generelt tillegg på 2,4 prosent fra 1. mai 2011. Minstelønnsatser ble også hevet tilsvarende fra

1. mai. Det ble også gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå med lønnsregulering med virkning fra 1. mai

I oppgjøret mellom Spekter Helse og Den norske legeförening kom partene til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A 2) for helseforetakene. I helseforetakene fikk turnusleger et tillegg på kr 16 000 per år og leger i spesialisering et tillegg fra kr 20 000 til kr 21 000. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. januar 2011. Overlegene i helseforetakene fikk et generelt kronetillegg fra 1. januar 2011 som utgjør 4 prosent av overlegenes lønnsmasse på det enkelte sykehus. Det ble ikke gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå for medlemmer av Den norske legeförening. For øvrige forbund i Akademikerne ble det gjennomført lokale forhandlinger.

På grunnlag av tallmateriale/lønnsstatistikk fra SSB for 2010 og 2011 og lønnstilleggene i disse to årene, har utvalget beregnet årslønnsveksten i helseforetakene fra 2010 til 2011 til 4,0 prosent.

1.3 Lønnsoverhenget

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Utvalget anslår overhenget til 2012 til 1,0 prosent for ansatte i de største forhandlingsområdene (ansatte i virksomheter som er medlemmer av arbeidsgiverorganisasjoner og ansatte i offentlig forvaltning inklusive helseforetakene). Gjennomsnittlig overheng i de tre foregående år var på 1,8 prosent. For områdene i tabell 1.7 varierer overhenget til 2012 fra 0,8 prosent både for ansatte i helseforetakene og for kommuneansatte til 1,8 prosent for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. For industriarbeidere i NHO-bedrifter er overhenget 1,3 prosent.

I tillegg til lønnsoverhenget kan lønnsveksten til neste år i enkelte områder også bli påvirket enten av allerede avtalte tariff tillegg eller av garantiordninger og satsreguleringsbestemmelser.

Garantiordninger og satsreguleringsbestemmelser sikrer områder en (automatisk) lønnsvekst, gjerne i forhold til en fastlagt referansegruppes lønn. For 2011 er nye ordninger kommet til, blant annet for regulering av minstelønnsatser i LO – NHO-området.

Tabell 1.7 Lønnsoverhenget fra året før i prosent. 2007-2012.

Område/gruppe:	2007	2008	2009	2010	2011	2012
NHO-bedrifter i industrien i alt:	1,6	2,2	1,9	1,4	1,5	-
– Industriadbeidere	1,4	1,8	1,8	1,0	1,2	1,3
– Industrifunksjonærer	2,0	2,5	2,0 ¹	1,7	1,9	1,8
Virke-bedrifter i varehandel	1,2	1,6	0,9	0,7	1,2	1,0
Finanstjenester ²	1,4	1,3	2,0	1,0	1,3	1,3
Staten	2,9	1,4	3,4	0,9 ³	2,3	1,1
Kommunene i alt:	1,6	1,4	2,4	1,1	2,4	0,8
- Undervisningspersonale	1,1	1,2	2,2	1,0	2,4	0,7
Ansatte i Spekter-bedrifter:						
- Helseforetakene ⁴	1,7	1,4	3,6	2,0	1,9	0,8
- Øvrige bedrifter	1,5	1,3	1,6	0,9	0,9	1,2
Veid gjennomsnitt ⁵	2,0	2,0	2,3	1,2	1,9	1,0

¹ Overhenget til 2009 ble endret fra 2,5 til 2,0 prosent som følge av ny næringsstandard, se avsnitt 1.2.3 i NOU 2010:4.

² Forretnings- og sparebanker og forsikring under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring.

³ Omlegging av beregningsmetode drar opp overhenget til 2010 med 0,3 prosentpoeng i forhold til tidligere beregning, jf. tabell 1.7 i NOU 2010:4.

⁴ Beregnet på Spekters tallmateriale til 2010. Fra 2011 beregnet på tallmateriale fra SSB.

⁵ Overhenget er et gjennomsnitt for flere grupper enn de som er med i tabell 1.7. Fra og med 2010 er beregningen for ansatte i virksomheter som er medlemmer av arbeidsgiverorganisasjoner og ansatte i offentlig forvaltning inklusive helseforetakene.

Kilde: Beregningsutvalget.

Virkninger av alle avtalte tillegg inklusive slike ordninger, defineres som tariff tillegg når de er kjent. En del av disse tilleggene vil ikke være klare før endelig statistikk foreligger.

Prinsipielt står allerede avtalte lønnstillegg for neste år i en noe annen stilling enn det ovennevnte. Ved å avtale lønnstillegg i et tariffoppgjør for neste år, legger en føringer for årslønnsveksten året etter. På denne bakgrunn bør beregninger av lønnsoverheng til ett år suppleres med opplysninger om eventuelle allerede avtalte tillegg for det samme året.

1.4 Lønnsutviklingen for ledere

1.4.1 Lønnsutviklingen eksklusive opsjons- og naturalytelser for ledere i enkelte næringer

I dette avsnittet presenteres lønnsveksten fra 2010 til 2011 for ledere i en del næringer basert på samme lønnsbegrep som i tabell 1.1, dvs. avtalt utbetalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus. Tallene er basert på SSBs ordinære lønnsstatistikk.

Lønnsveksten er regnet som endring i månedslønn fra september/oktober det ene året til samme tidspunktet året etter.

Det presenteres tall for to grupper av ledere i næringsvirksomhet (jf. boks 1.5):

- Gruppen med yrkeskode 1210, «administrerende direktører» i store og mellomstore foretak, dvs. foretak med 10 eller flere ansatte. Gruppen kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak.
- Gruppen med yrkeskode 1300, «ledere av små foretak», dvs. foretak med færre enn 10 ansatte.

Totalt omfattet utvalget til lønnsstatistikken i 2010 26 400 heltidsansatte personer innen disse to ledergruppene.

Tabell 1.8 viser at lønnsveksten regnet som endring i gjennomsnittslønn fra september/oktober 2010 til september/oktober 2011 for administrerende direktører varierte ganske mye mellom næringene som er med i tabellen, fra +3,0 prosent i hotell- og restaurantvirksomhet til 16,4 prosent finans tjenester. For administrerende direktører i

Tabell 1.8 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2011 for administrerende direktører² og ledere³ av små foretak i enkelte næringer. Eksklusive opsjons- og naturallytelser. Lønnsvekst fra året før i prosent.

	Administrerende direktører ²			Ledere av små foretak ³		
	Lønnsvekst	Lønnsnivå	Antall i utvalget 2011	Lønnsvekst	Lønnsnivå	Antall i utvalget 2011
Industri	8,7	999 600	1 066	6,4	595 200	717
Bygg- og anleggsvirksomhet	1,1	742 800	674	2,1	572 400	998
Varehandel	0,3	729 600	2 930	1,0	466 800	7 058
Samferdsel	3,9	898 800	468	3,5	560 400	345
Hotell- og restaurantvirksomhet	÷3,0	500 400	543	-	-	-
IKT	5,6	1 088 400	918	11,9	780 000	290
Finanstjenester	16,4	1 676 400	645	-	-	-
Forretningsmessig tjenesteyting	5,6	842 400	337	3,9	573 600	336
Alle næringer	3,8	850 800	11 673	3,7	536 400	13 690

¹ Månedslønn ekskl. overtid*12. Lønnsbegrepet omfatter avtalt utbetalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte.

³ Ledere av små foretak med færre enn 10 ansatte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken.

industrien var lønnsveksten 8,7 prosent. Økte bonusutbetalinger fra 2010 til 2011 for administrerende direktører i finanstjenester trakk gjennomsnittslønnen opp. Uten bonus var lønnsveksten også høy, 11,9 prosent. For ledere av små foretak var lønnsveksten i 2011 høy i IKT, mens veksten varierte mellom 1,0 og 6,4 prosent i de andre næringene i tabell 1.8. Gjennomsnittslønnen for administrerende direktører under ett steg med 3,8 prosent fra september/oktober 2010 til samme

tidspunkt i 2011, mot 4,9 prosent året før. For ledere av små foretak var lønnsveksten 3,7 prosent, mot 3,1 prosent året før.

I hotell- og restaurantvirksomhet, varehandel og bygg og anlegg var lønnsveksten for administrerende direktører fra september/oktober 2010 til samme tidspunkt i 2011 lavere enn for lønns-takerne ellers i disse næringene. I de andre næringene i tabell 1.8 var det omvendt.

Boks 1.5 Lønn for ledere basert på Statistisk sentralbyrås lederlønsstatistikk

Lederlønn basert på Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk omfatter heltidsansatte ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Lederne er hentet fra yrkeskode 1210, administrerende direktør, i foretak med flere enn 10 ansatte og yrkeskode 1300, ledere i små foretak med færre enn 10 ansatte. Statistikken kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak. Lønnsstatistikken bygger på et representativt utvalg av virksomheter med fulltelling blant de største foretakene i hver næring, og et utvalg blant små foretak. Lønnsstatistikken er en strukturstatistikk, som skal ta

inn over seg alle strukturelle endringer i arbeidsmarkedet fra år til år, som f. eks jobbskifter, sysselsettingsendringer, omstrukturering og sammenslåinger/oppsplitting av foretak. Det vil dermed skje en viss utskifting av ledere som er med i lederlønsstatistikken fra det ene året til det neste.

Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturallytelser. Imidlertid presenteres i tabell 1.8 også lønnsutviklingen for ledere etter det samme lønnsbegrepet som i tabell 1.1, dvs. utenom opsjons- og naturallytelser og overtid.

1.4.2 Lønnsutviklingen for ledere inklusive opsjons- og naturalytelser

Beregningsutvalget presenterer i dette avsnittet en lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå for ledere i foretak utenom offentlig forvaltning og helseforetakene. Statistikken bygger på datamaterialet Statistisk sentralbyrå innhenter til den ordinære lønnsstatistikken. Videre er det hentet tilleggsinformasjon fra LTO-registeret om opsjons- og naturalytelser. Statistikken dekker perioden 2004 til 2010.

Denne lederlønsstatistikken bygger på yrkesklassifiseringen for å definere ledere (jf. boks 1.5). Statistikken kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak.

Tabell 1.9 viser at gjennomsnittlig lønnsvekst for administrerende direktører var 5,1 prosent fra september/oktober 2009 til samme tidspunkt i 2010, mot ÷1,5 prosent året før. Opsjons- og naturalytelser påvirket i liten grad lønnsveksten for denne ledergruppen i 2010. For ledere i småbedrifter var lønnsveksten 3,3 prosent fra september/oktober 2009 til september/oktober 2010,

Tabell 1.9 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører og ledere av små foretak. Vekst fra året før i prosent.

	Administrerende direktører ²	Ledere av små foretak ³	Alle ledere
2005	5,5	0,7	3,3
2006	5,5	3,4	5,6
2007	2,6	7,8	6,3
2008	10,3	5,1	6,2
2009	÷1,5	1,9	1,2
2010	5,1	3,3	4,2
Lønnsnivå 2010 ¹	844 800	528 000	648 000
Herav opsjonsytelser og naturalytelser	13 200	3 600	7 200
Antall ledere i utvalget i 2010	10 286	13 142	23 428

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte

³ Ledere av små foretak med færre enn 10 ansatte

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

Tabell 1.10 Gjennomsnittslønn¹ etter kvartiler per september/oktober 2010 for administrerende direktører². Inklusive opsjons- og naturalytelser. Vekst i prosent fra året før.

	Samlet årslønn ¹	Prosent av lønnssum	Lønnsvekst fra året før	Opsjons- og naturalytelser	
	2010	2010	2010	2009	2010
1. kvartil	412 800	12,2	4,1	2 900	2 200
2. kvartil	586 800	17,4	3,6	4 800	4 700
3. kvartil	840 000	24,9	4,4	8 600	9 100
4. kvartil	1 533 600	45,5	6,0	30 700	37 000
Alle	844 800	100,0	5,1	12 000	13 200

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

Tabell 1.11 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2010 inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører². Menn og kvinner. Vekst fra året før i prosent.

	Antall	Samlet lønnsnivå ¹	Lønnsvekst fra året før	Opsjons- og naturalytelser	
	2010	2010	2010	2009	2010
Alle adm. direktører ²	10 286	844 800	5,1	12 000	13 200
– menn	7 805	894 000	4,2	13 200	14 400
– kvinner	2 481	648 000	9,5	6 000	8 400

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

Tabell 1.12 Gjennomsnittslønn¹ per september/oktober 2010 inklusive opsjons- og naturalytelser for administrerende direktører² etter foretaksstørrelse. Vekst fra året før i prosent.

Foretaksstørrelse, ansatte	Antall administrerende direktører ²	Samlet lønnsnivå ¹	Lønnsvekst fra året før	Opsjons- og naturalytelser
	2010	2010	2010	2010
-24	2 593	706 800	3,2	7 200
25-99	2 658	898 800	3,9	14 400
100-249	1 467	1 160 400	15,5	28 800
250 og over	3 568	916 800	6,9	16 800
Alle	10 286	844 800	5,1	13 200

¹ Månedslønn inkl. overtid *12 med tillegg av opsjons- og naturalytelser fra LTO-registeret. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg, bonus, overtid samt opsjons- og naturalytelser.

² Administrerende direktører og andre med lederfunksjoner i foretak med 10 eller flere ansatte

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken og LTO-registeret.

mot 1,9 prosent året før. For alle ledere var veksten 4,2 prosent fra september/oktober 2009 til september/oktober 2010, mot 1,2 prosent året før.

I tabell 1.10 er administrerende direktører rangert etter stigende lønnsnivå. Det er om lag 2 600 direktører i hvert kvartil. Tabellen viser at lederne i 4. kvartil har en gjennomsnittslønn på 1 533 600 kroner per september/oktober 2010 og at veksten var 6,0 prosent fra samme tidspunkt i 2009. Opsjons- og naturalytelser trakk lønnsveksten noe opp for denne gruppen fra 2009 til 2010. I de tre andre kvartilene varierte lønnsveksten fra 3,6 prosent i 2. kvartil til 4,4 prosent i 3. kvartil.

Tabell 1.11 viser lønnsutviklingen og lønnsnivå for kvinnelige og mannlige ledere. Kvinnelige administrerende direktører hadde større vekst i gjennomsnittslønnen fra september/oktober 2009 til samme tidspunkt i 2010 enn mannlige. Gjen-

nomsnittlig lønnsnivå for kvinnelige administrerende direktører var per september/oktober 2010 om lag 72 prosent av lønnsnivået for mannlige administrerende direktører.

Tabell 1.12 viser gjennomsnittlig lønnsnivå og lønnsutvikling for administrerende direktører etter foretaksstørrelse. Det er ikke en entydig sammenheng mellom foretaksstørrelse og lønnsnivå. I 2010 var lønnsnivået høyest for administrerende direktører i foretak med 100 til 249 ansatte. De hadde også den høyeste lønnsveksten og tok mest i opsjons- og naturalytelser. Noe av forklaring på dette kan være at statistikken omfatter flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak, slik at sammensetningen av ledergruppen som inngår kan variere mellom foretaksstørrelser.

1.4.3 Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor

Utvalget presenterer i dette avsnittet tall for lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor fra 1. oktober/1. desember 2008 til samme tidspunkt i 2011. Følgende grupper inngår i denne statistikken:

- *Øverste administrative leder* (rådmenn) i kommuner og fylkeskommuner
- *Øverste leder* i forvaltningen, etater, direktorater og finansieringsinstitusjoner i staten.
- *Administrerende direktør* i de regionale helseforetakene, herunder også de forskjellige helseforetakene.

Utplukket av ledere er basert på SSBs ordinære lønnsstatistikk. Lønnsbegrepet har samme innhold som ellers i kapittel 1, dvs. fast avtalt lønn (grunnlønn/regulativlønn) og faste og variable tillegg. I staten omfatter utplukket både toppledere som er lønnet etter lederlønnssystemet⁵ i staten og toppledere av etater som er lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen i staten.

Lønnsveksten for toppledere i offentlig sektor var i gjennomsnitt 5,1 prosent fra oktober/desem-

ber 2010 til oktober/desember 2011, mot 4,6 prosent året før. For toppledere i kommuner og fylkeskommuner var lønnsveksten fra desember 2010 til desember 2011 5,8 prosent, mot 5,4 prosent året før. I staten var veksten fra oktober 2010 til oktober 2011 4,3 prosent, mot 3,7 prosent året før. Gjennomsnittlig lønnsvekst for toppledere i offentlig sektor omfatter også administrerende direktører i helseforetakene. Lønnsnivået for denne gruppen i helseforetakene var per oktober 2011 1 443 600 kroner, og lønnsveksten for alle var i gjennomsnitt 4,6 prosent fra oktober 2010 til oktober 2011, mot 3,4 prosent året før.

Gjennomsnittlig lønnsvekst for toppledere fra oktober/desember 2010 til samme tidspunkt i 2011 var med unntak for toppledere i helseforetakene og på lederlønnssystemet i staten høyere enn for lønnstakere ellers i offentlig sektor.

Per desember 2011 var gjennomsnittslønnen for toppledere i kommuner og fylkeskommuner om lag 790 000 kroner. I staten tjente topplederne i gjennomsnitt om lag 1 015 000 kroner per oktober 2011. Lønnen var en del høyere for toppledere på lederlønnssystemet enn for toppledere lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen.

1.5 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

I dette avsnittet presenteres tall for utviklingen i gjennomsnittlig lønnsforskjell mellom kvinner og menn etter forhandlingsområder, næring, utdan-

Tabell 1.13 Gjennomsnittslønn¹ per oktober/desember for toppledere i offentlig sektor. Alle ledere. Lønnsvekst fra året før i prosent.

	Antall	Gjennomsnittlig årslønn ¹	Lønnsvekst		
			2009	2010	2011
Kommuner og fylkeskommuner	396	789 600	6,3	5,4	5,8
Staten	242	1 015 200	8,4	3,7	4,3
– Toppledere på lederlønnssystemet ²	138	1 094 400	9,4	3,7	3,6
– Toppledere ³ lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen	104	909 600	6,2	3,6	4,4
Offentlige toppledere i alt ⁴	664	897 600	6,6	4,6	5,1

¹ Omfatter grunnlønn, faste og variable tillegg. Gjennomsnittlig årslønn er definert som månedslønn per oktober/desember*12.

² Dersom det er flere ledere lønnet etter lederlønnssystemet på ulike nivåer innen samme enhet, er bare topplederen tatt med.

³ Den høyeste lønte i hvert foretak

⁴ Inkluderer administrerende direktører i helseforetakene

ningslengde, alder og samlet for alle lønnstakere både etter gjennomsnittslønn og medianlønn. Lønnsforskjellene måles for heltidsansatte eller per årsverk der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

Forskjeller i kvinners og menns yrkesdeltakelse, bransje/sektortilknytning, utdanning, arbeidserfaring og kompetanse er fortsatt viktige faktorer bak lønnsforskjellene. Det samme er kjønnsdelingen i arbeidsmarkedet. Kvinner og menn er i næringer og bransjer med ulik lønns- evne og avtaledeking, og de har ulike stillinger på arbeidsplassene. Både endret antall kvinner og menn og endring i ulikhetene mellom dem over tid, kan dermed påvirke lønnsforskjellene slik de måles her. Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn kan også avspeile ulike former for lønnsdiskriminering. Kvantifisering av ulike bidrag til utviklingen i gjennomsnittlig lønnsforskjell krever egne analyser.

TBU har statistikk for utviklingen i *gjennomsnittslønn* mellom kvinner og menn for ulike forhandlingsområder siden 1984 og samlet for alle kvinner og menn fra 1997. For arbeidsmarkedet under ett var det for heltidsansatte tilnærming i relativ lønn på 1,7 prosentpoeng fra 1997 fram til og med 2008. I 2008 var det et brudd i serien. Fra 2008 til 2011 ble forskjellen redusert med nær 1 prosentpoeng. Når vi inkluderer deltidsansatte, ble forskjellen fra 2008 redusert med nær 1,5 prosentpoeng. Ser vi på *medianlønn* mellom kvinner og menn, var det en tilnærming fra 1997 til 2008 på 1,4 prosentpoeng. Fra 2008 til 2011 ble lønnsforskjellene redusert med 1,7 prosentpoeng.

Lønnsforskjeller etter forhandlingsområder

Tabell 1.14 viser lønnsutviklingen per årsverk for kvinner og menn i en del forhandlingsområder. Tabellen tar utgangspunkt i TBUs årslønnsbegrep, jf. boks 1.1. Tabellen viser gjennomsnittlig årslønn for kvinner i forhold til gjennomsnittlig årslønn for menn i perioden 2002-2011. Det oppgis også gjennomsnittlig årslønn for kvinner og menn i 2011.

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn ble i følge lønnsstatistikken og utvalgets beregninger redusert fra 2010 til 2011 for ansatte i helseforetakene og ellers i Spekter-området, industriarbeidere i NHO-området og for ansatte i staten. For ansatte i Virke- bedrifter i varehandelen har lønnsforskjellene økt. Dette kan ha sammenheng med sysselsettingsendringer ved at grupper med forholdsvis lav lønn har fått økt relativ betydning. For

de andre områdene har lønnsforskjellene vært tilnærmet uendret.

I den siste 10-årsperioden har det vært flere brudd i seriene for de ulike forhandlingsområdene. Tatt hensyn til disse bruddene har det over en tiårsperiode (2002-2011) vært tilnærming eller stabilitet i kvinner og menns lønn for de fleste forhandlingsområdene med unntak av i finansstjenester.

I hovedgruppene i tabell 1.14 er det forholdsvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning da noen områder har mer ensartete stillingsstrukturer enn andre. F. eks er stillingsstrukturen blant industriarbeidere relativt enhetlig, mens den er mer sammensatt blant annet i finansstjenester og i helseforetakene. Tabellen egner seg dermed mest til å følge utviklingen i de enkelte områdene over tid.

Lønnsforskjellen mellom alle sysselsatte kvinner og menn

Når en veier alle grupper sammen, får en et samletall som uttrykker de totale lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i Norge. I tabell 1.15 presenteres tre ulike måter å beregne dette på: Gjennomsnittslønn for heltidsansatte, gjennomsnittlig lønn per årsverk og medianlønn for heltidsansatte. Medianlønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakere etter størrelse og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten. Ved en slik beregningsmetode vil de høyeste og laveste lønnsnivåene være uten betydning.

Fra 2010 til 2011 var lønnsforskjellene i gjennomsnittslønn uendret mellom heltidsansatte kvinner og menn. Kvinnene tjente i gjennomsnitt 87,2 prosent av menns lønn både i 2010 og i 2011 (tabell 1.15).

Når deltid inkluderes (tabell 1.15) er det en forbedring. Fra 2010 til 2011 har de relative lønnsforskjellene blitt redusert med 0,3 prosentpoeng fra 85,0 prosent til 85,3.

Ved å sammenligne medianlønn i stedet for gjennomsnittslønn, er forskjellene mellom kvinner og menn mindre. I 2002 hadde kvinner samlet en medianlønn som tilsvarte 90,3 prosent av menns. I 2011 var dette blitt redusert med 2,6 prosentpoeng til 92,9. Hovedårsakene til at vi har mindre lønnsforskjeller målt på denne måten, er at menn i større grad enn kvinner er å finne blant de med høyt lønnsnivå og at flere kvinner enn menn er å finne blant de med lavt lønnsnivå. Store lønnssum-

Tabell 1.14 Gjennomsnittlig årslønn¹ for kvinner i forhold til gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store forhandlingsområder. Per årsverk

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Årslønn Menn 2011	Årslønn Kvinner 2011	Kvinne- andel ² 2011
Industriarbeidere i NHO-bedrifter	90,1	89,1	89,3	89,1	89,5	88,3	88,5	88,3 ³	88,4	89,2	402 000	358 400	18
Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter	76,8	77,1	77,3	77,1	77,6	77,7	78,2	78,9 ³	79,4	79,5	643 200	511 200	30
Virke-bedrifter i varehandel ^{4,9}	86,4	88,1	87,6	87,5	87,4	87,8	85,6 ³	85,3	85,9	84,9	439 100	372 700	42
Ansatte i hotell og restaurant i NHO-bedrifter	92,3	93,0	93,7	94,6	94,3	94,8	94,4	94,1 ³	94,4	94,6	322 400	304 900	59
Finanstjenester ^{4,5}	76,0	75,6	75,9	75,2	74,1	74,1	72,1 ³	73,1	73,4	73,4	670 500	492 200	49
Statsansatte ^{4,7,10}	89,0	88,9	89,8	89,9	90,9	91,4	91,5	90,9	91,2	91,7	496 700	455 600	45
Ansatte i kommunene ⁸	90,6	90,8	90,0	89,9	90,9	90,4	91,3	91,4	91,8	91,5	447 100	409 200	74
Herav undervisningspersonell ^{6,8}	95,0	95,5	96,2	97,0	96,4	96,6	96,7	96,8	96,9	97,0	477 600	463 200	66
Statlige eide helseforetak i Spekter-området ¹¹	78,6	76,0	76,1	78,2	78,2	79,5	80,8	81,7	81,5	82,2	547 200	450 000	75
Spekter-området ekskl. statlige eide helseforetak	-	90,5	92,8	93,1	94,1	94,3	93,6	94,2	95,1	96,0	455 300	437 200	40

¹ Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

² Andel heltidsansatte kvinner/årsverk kvinner innenfor det enkelte område

³ Tallene er beregnet etter ny næringsstandard fra og med dette året. Sammenlignet med tidligere år vil det være et brudd i tids-serien.

⁴ Gjelder heltidsansatte.

⁵ Omfatter heltidsansatte i bank og forsikring, (Norges Bank er ikke inkludert). Statistikken omfatter noe mer enn tariffområdet for bank og forsikring.

⁶ Undervisningspersonale i skoleverket ble overført fra det statlig tariffområdet til kommunalt/fylkeskommunalt tariffområde fra og med 1. mai 2004. Oslo kommune er inkludert fra og med 2006.

⁷ Månedslønn per oktober*12 fra og med 2007.

⁸ Månedslønn per 1. desember *12 fra og med 2008.

⁹ Tallet for ansatte i Virke-bedrifter i varehandelen fra og med 2008 er ikke sammenliknbart med tallene for foregående år. Lønnsstatistikken er lagt om ved at populasjonen er utvidet med nye ledergrupper fom 2008. Disse gruppene har en klar overvekt av menn. Inkludering av disse gruppene medfører et nivåskift i tabellen, dvs. at kvinners lønn som andel av menns lønn blir lavere som følge av denne omleggingen.

¹⁰ Kvinners andel av menns lønn er fra og med 2009 påvirket av ny beregningsmetode. Tallet for 2010 er påvirket av ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten.

¹¹ Månedslønn per 1.oktober*12 (heltidsekvivalenter) Kilde: SSBs lønnsstatistikk.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 1.15 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns for hhv. heltidsansatte, per årsverk og medianlønn² per dato¹ for heltidsansatte

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008 ³	2009	2010	2011	Månedslønn per dato ¹ *12	
												Menn	Kvinner
Gjennomsnittslønn per dato ¹ for heltidsansatte	86,0	86,2	86,6	86,8	86,8	86,5	87,1	86,3	86,7	87,2	87,2	498 000	434 400
Gjennomsnittslønn per dato ¹ per årsverk ⁴	83,9	84,3	84,7	84,7	84,6	84,3	85,0	83,9	84,7	85,0	85,3	489 600	417 600
Median lønn ² per dato ¹ for heltidsansatte	90,3	90,7	91,5	91,4	91,8	91,2	92,1	91,2	91,8	92,9	92,9	438 000	406 800

¹ Månedslønn per september/oktober/desember.

² Median lønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakere etter størrelse og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten.

³ Tallene er beregnet etter ny næringsstandard.

⁴ Heltids- og deltidsansatte hvor deltidsansatte er omgjort til heltidsekvivalenter

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

mer blant menn betyr mer enn lave lønnssummer blant kvinner.

Lønnsforskjeller etter næring

Tabell 1.16 viser heltidsansatte kvinners lønn som andel av menns fordelt etter næring. Det er her tatt utgangspunkt i SSBs næringsklassifisering og offisielle månedslønnsstatistikk (per september/oktober/desember). I boks 1.6 forklares forskjellene i datagrunnlaget mellom tabell 1.14 og 1.16.

Gjennom den siste tiårsperioden har det vært en tilnærming for de fleste næringer med unntak av ansatte i finanstjenester.

For utviklingen av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn fordelt etter næring (2002-2011) og hvor deltid er inkludert, vises det til tabell 4.12 i vedlegg 4. Generelt er lønnsforskjellene større når deltid inkluderes. Dette har sammenheng med at mange deltidsansatte er å finne i lavere stillinger. Et unntak er helseforetakene og private helse- og sosialtjenester hvor lønnsforskjellene blir mindre når deltid inkluderes.

Tabell 1.16 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns gjennomsnittslønn etter næring. Heltidsansatte.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ³	2009	2010	2011	Månedslønn per dato ¹ *12		Andel heltidsansatte kvinner ⁴
											Menn	Kvinner	
Olje- gass og bergverksdrift	86,6	88,8	87,0	87,7	89,1	90,9	89,7	91,0	92,1	93,3	715 200	667 200	20
Industri	88,2	87,8	88,5	89,6	89,9	89,0	88,5	89,0	89,6	90,1	470 400	423 600	19
Kraftforsyning	90,8	88,7	89,1	91,5	90,4	91,2	92,0	91,2	92,6	93,9	572 400	537 600	19

Tabell 1.16 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns gjennomsnittslønn etter næring. Heltidsansatte.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ³	2009	2010	2011	Månedslønn per dato ^{1*12}		Andel heltidsansatte
											Menn	Kvinner	kvinner ⁴
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ³	2009	2010	2011	2011	2011	2011
Bygge- og anleggsvirksomhet	93,8	96,3	97,4	98,1	99,4	98,2	99,1	98,8	101,4	102,5	433 200	444 000	6
Varehandel i alt	83,6	84,5	85,1	84,2	84,4	83,1	84,0	84,1	84,8	85,3	458 400	391 200	35
Samferdsel	88,1	88,1	89,0	90,0	89,8	89,6	89,4	89,5	89,5	90,4	463 200	418 800	19
Hotell- og restaurant	89,5	88,2	89,9	89,1	89,7	89,3	91,3	92,5	90,8	91,6	372 000	340 800	50
Informasjon og kommunikasjon							82,9	83,3	83,8	83,5	625 200	522 000	30
Finanstjenester og forsikring	73,4	72,9	73,3	71,9	69,5	68,6	65,3	69,1	69,0	68,1	759 600	517 200	45
Omsetning og drift av fast eiendom							81,8	82,7	81,9	86,4	574 800	496 800	32
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting							76,9	78,2	78,4	78,1	642 000	501 600	37
Forretningsmessig tjenesteyting							90,6	89,9	91,4	91,4	417 600	381 600	38
Privat undervisning	86,5	87,9	87,9	88,2	88,0	87,2	87,4	88,5	89,5	90,2	478 800	432 000	49
Private helse- og sosialtjenester	85,3	85,2	84,0	84,2	83,8	83,5	83,4	84,1	84,8	85,0	457 200	388 800	72
Personlige tjenester							79,2	78,6	76,9	76,2	494 400	376 800	63
Ansatte i staten	89,2	88,7	90,3	90,8	90,7	91,2	91,3	90,9	91,3	91,6	500 400	458 400	44
Kommune og fylkeskommune	92,4	92,8	92,3	91,9	92,6	92,2	92,9 ²	92,9	93,2	92,9	458 400	426 000	67
Undervisningspersonale i skoleverket	95,4	95,7	96,4	97,0	96,9	97,2	97,2	97,3	97,7	97,7	477 600	466 800	63
Helseforetak	77,7	75,1	75,2	76,3	76,3	77,8	79,4	80,3	80,1	80,8	562 800	454 800	69
Gjennomsnitt heltidsansatte	86,0	86,2	86,6	86,8	86,8	86,5	86,3	86,7	87,2	87,2	498 000	434 400	37

¹ Per september/oktober/desember.² Ansatte i kraftforsyning (hvor bedriften er medlem i KS) og undervisningspersonell i skoleverket er med fra og med 2008.³ Tallene fra og med 2008 er beregnet etter ny næringsstandard. Se boks 1.2.⁴ I prosent av alle heltidsansatte i næringen.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 1.6 Forskjeller i statistikkgrunnlag i tabell 1.14 og 1.16

Tabell 1.14 viser lønnsutviklingen for kvinner og menn etter forhandlingsområder. Tabell 1.16 tar utgangspunkt i næringer etter SSBs standard for næringsgruppering. Når vi sammenligner disse tabellene, kan utviklingen bli noe forskjellig innenfor den enkelte gruppe siden grupperingen ikke er helt den samme. Bl.a. er også uorganiserte virksomheter med i tabell 1.16 og det skiller her heller ikke mellom arbeidere og funksjonærer. I tabell 1.16 er også toppledere

inkludert i statistikkgrunnlaget. Disse er i stor grad ikke med i tabell 1.14 siden topplederne for de fleste områdene ikke er en del av forhandlingsområdet. Endelig beregnes årslønnsnivået på forskjellig måte da tabell 1.14 for de fleste områdene tar utgangspunkt i en gjennomsnittlig årslønn for hele året, mens tabell 1.16 tar utgangspunkt i registrert månedslønn *12 per september/oktober/desember.

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn etter utdanning

Tabell 1.17 viser kvinners lønn som andel av menns etter utdanningslengde.

Fra 2010 til 2011 har lønnsforskjellene mellom kvinner og menn økt for ansatte innenfor alle

utdanningslengder med unntak av personer med utdanning på grunnskolenivå.

Det er minst lønnsforskjeller for de som har kortest utdanning, dvs. de som har grunnskoleutdanning eller videregående skoleutdanning. Størst lønnsforskjeller er det for ansatte med universitets- eller høgskoleutdanning til og med 4 år.

Tabell 1.17 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns etter lengste utdanning. Per årsverk²

												Månedslønn per dato ¹ *12		Andel kvinner ⁵
	2002	2003	2004	2005 ³	2006	2007	2008	2008 ⁴	2009	2010	2011	Menn	Kvinner	
Utdanning på grunnskolenivå	85,1	85,3	85,9	89,7	89,2	88,8	89,3	88,5	88,1	89,4	90,0	373 200	336 000	31
Utdanning på videregående skolenivå	84,6	85,0	85,4	83,8	83,4	82,3	82,7	81,8	82,0	82,4	82,3	466 800	384 000	31
Universitets- eller høgskoleutdanning, tom 4 år	80,1	80,2	81,1	80,5	79,6	79,2	79,0	78,8	79,6	79,7	79,5	578 400	459 600	52
Universitets- eller høgskoleutdanning, lengre enn 4 år	81,7	82,3	82,5	82,4	81,9	81,1	80,5	80,4	81,1	81,3	81,1	703 200	570 000	40
Gjennomsnitt per årsverk ²	83,9	84,3	84,7	84,7	84,6	84,3	85,0	83,9	84,7	85,0	85,3	489 600	417 600	37

¹ Per september/oktober/desember.

² Gjelder heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

³ Endrede definisjoner på utdanningsnivåene fra og med 2005. I forhold til tidligere statistikk er det noen flere som har grunnskole og noen færre som har videregående skole som høyeste utdanning.

⁴ Tallene er beregnet etter ny næringsstandard.

⁵ Gjelder heltidsansatte.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 1.18 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns fordelt på aldersgrupper. Heltidsansatte.

												Månedslønn per dato ^{1*12}		Andel heltidsansatte kvinner
												Menn	Kvinner	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008 ²	2009	2010	2011	2011	2011	2011
- 24 år	93,8	93,4	94,0	93,4	93,6	92,7	92,9	91,9	91,7	91,5	91,4	320 400	292 800	32,2
25 – 29 år	93,9	93,2	93,9	93,8	93,4	92,7	93,1	92,0	92,7	92,7	92,9	405 600	376 800	37,6
30 – 34 år	91,7	90,6	91,2	90,9	90,6	90,1	90,3	89,3	90,3	91,1	91,2	463 200	422 400	37,2
35 – 39 år	88,2	88,7	88,7	88,9	88,8	87,6	88,0	87,0	87,6	88,0	87,8	512 400	450 000	36,7
40 – 44 år	84,0	84,9	85,3	86,5	86,8	86,5	86,8	85,8	86,7	87,1	87,4	535 200	468 000	37,6
45 – 49 år	82,0	82,5	82,7	83,0	83,1	83,2	84,2	83,3	84,0	85,3	86,0	549 600	472 800	38,2
50 – 54 år	81,3	82,1	82,9	82,9	82,7	82,3	82,5	81,8	82,4	82,8	83,1	554 400	460 800	37,8
55 – 59 år	81,2	81,5	81,9	82,1	82,1	82,0	82,7	82,3	82,7	82,6	82,3	549 600	452 400	37,0
60 år og over	81,7	81,0	81,7	81,5	80,9	80,7	81,6	81,0	81,2	82,0	81,6	542 400	442 800	34,3
Gjennomsnitt heltidsansatte	86,0	86,2	86,6	86,8	86,8	86,5	87,1	86,3	86,7	87,2	87,2	498 000	434 400	36,8

¹ Per september/oktober/desember.

² Tallene er beregnet etter ny næringsstandard.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

For utviklingen av lønnsforskjeller mellom heltidsansatte kvinner og menn fordelt etter utdanningsnivå og næring (2002-2011) vises det til tabell 4.11 i vedlegg 4.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn etter alder

Tabell 1.18 viser heltidsansattes kvinners lønn som andel av menns etter alder. Fra 2010 til 2011 har lønnsforskjellene blitt redusert i enkelte aldersgrupper og økt i andre. Størst reduksjon har vi hatt i aldersgruppene mellom 44 og 54 år.

Tabell 1.18 viser at lønnsforskjellen mellom kvinner og menn øker med økende alder.

Likelønnsstrekk ved oppgjørene i 2011

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene er av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn utvikler seg:

1. Formen på de sentrale tilleggene, dvs. om det gis generelle prosenttillegg og/eller kronetillegg, om det gis spesielle lavlønnstillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v. Et likt kronetillegg vil gi en noe sterkere gjennomsnittlig

lønnsvekst for kvinner enn for menn, ettersom det ofte er flere kvinner enn menn i lavlønnsgroppene.

2. Fordelingen av de lokale tilleggene.
3. De relative lønnstilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

I mellomoppgjøret 2011 ble det i *LO-NHO-området* enighet om et generelt tillegg på kr 2,- per time. Det ble gitt ytterligere kr 1,- per time, dvs. totalt kr 3,- per time, til arbeidstakere på overenskomster med gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2010 (340 715 kroner). Mens om lag ¼ av alle fikk dette tillegget, gjaldt det halvparten av kvinnene.

De to organisasjonene ble også enige om et 7-punkts aktivitetsprogram for å fremme likestilling mellom kjønnene:

Lokale likestillingsavtaler og likestillingsprosjekter

Hvis de lokale parter ønsker å utarbeide en likestillingsavtale på bedriftsnivå eller ønsker å igang-

sette konkrete likestillingstiltak, kan hovedorganisasjonene bistå gjennom rådgivning.

Arbeidsliv – familiepolitikk

- Hovedorganisasjonene vil arbeide for en foreldrepermisjonsordning som fremmer likestilling.
- Hovedorganisasjonene vil arbeide for en familiepolitikk som balanserer hensynet til familie og arbeidsliv.

Likelønn

Felles tiltak for oppfølging av enkelte elementer i likelønnskommisjonens rapport og eventuelle tiltak initiert i tariffoppgjørene.

Heltid/deltid

Partene vil jobbe for å innhente kunnskap om partenes ønsker og behov lokalt, og øke bevissthet og holdninger om kvinners tilknytning til arbeidslivet.

Arbeidsflytting mellom sektorene

Hovedorganisasjonene vil initiere kartlegging/forskning på hindringer i forhold til jobbskifte fra offentlig til privat sektor og fra privat til offentlig sektor.

Opplæring og rekruttering – det kjønnsdelte studie- og yrkesvalget

- Tiltak ovenfor opplæringskontorer og rådgivningstjeneste.
- Rekruttere flere kvinner til ledende stillinger – Female Future.
- Synliggjøre HF-prosjekter som eksempelvis «Jenter i bil og elektro» og oppfordre flere bransjer og bedrifter til å høste erfaring og gjøre tilsvarende.
- Motivere til utradisjonelle yrkesvalg.

Felles informasjon

- Partene vil i fellesskap samarbeide om å utvikle felles informasjon for å fremme reell likestilling mellom kvinner og menn.
- Hovedorganisasjonene skal foreta en evaluering av samarbeidet innenfor likestillingsområdet innen 2 år fra virkningstidspunktet for dette aktivitetsprogrammet. Denne evalueringen

skal danne grunnlaget for videre samarbeid og nye tiltak på området.

Mellom YS og NHO ble det avtalt de samme lønns-tilleggene som i oppgjøret mellom LO og NHO. YS og NHO ble også enige om et 7-punkts aktivitetsprogram, med samme innhold som mellom LO og NHO, for å fremme likestilling mellom kjønnene.

Mellom LO og Virke ble det på Landsoverenskomsten gitt et generelt tillegg på kr 2,- per time og et ytterligere tillegg på kr 1,- per time på minstelønnsatsene i trinn 1-5. Kvinner befinner seg i større grad enn menn på disse lavere satsene.

Mellom YS og Virke ble det på Kontoroverenskomsten og Funksjonæravtalene gitt tilsvarende tillegg.

I det statlige tariffområdet fikk alle ansatte i staten et lønnstillegg på 1,72 prosent eller minst 7 000 kr per år. Tillegget har en likelønnsprofil. Det ble dessuten avsatt 0,15 prosent av lønnsmassen til lokale forhandlinger med føringer om likelønn.

I KS-området fikk arbeidstakere med hovedsakelig sentral lønnsdannelse et lønnstillegg på 1,72 prosent eller minst 7 000 kr per år. Minstelønnsatser ble hevet tilsvarende. Arbeidstakere med minimum 20 års lønnsansiennitet skal ikke ha lavere grunnlønn enn kr 323 000. Dette gjelder mange kvinner.

Mellom Spekter og LO Stat og mellom Spekter og YS-Spekter ble det (på A-nivå) gitt et generelt tillegg på kr 3 900 per år. Det ble gitt et ytterligere tillegg på kr 1 950 per år til arbeidstakere (unntatt lærlinger og unge arbeidstakere) med årslønn på kr 340 715 eller lavere. Partene ble enige om at det i de videre forhandlinger skal legges fram statistikk på effekten av lav- og likelønnsputten som ble avsatt i 2010.

I helseforetakene ble det mellom Spekter og Unio enighet om følgende: Sykepleiere, fysioterapeuter, ergoterapeuter og førskolelærere fikk et generelt tillegg på 2,4 prosent. Minstelønnsatsene ble også endret tilsvarende.

I helseforetakene ble Spekter og forbundene i LO og YS enige om et generelt tillegg på 2,4 prosent eller minimum kr 8 000 per år, og at minstelønnsatsene heves tilsvarende. Avtalen innebærer også at minstelønnen i stillingsgruppe I for ansatte med 20 års ansiennitet (stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning), skal være minimum kr 323 000. Dette gjelder mange kvinner.

Det vises til vedlegg 1 for en nærmere omtale av lønnsoppgjørene i 2011.

1.6 Lønnsutviklingen etter utdanning

I tabell 1.19 vises lønnsutviklingen⁶ for heltidsansatte etter næring og utdanningslengde for perioden 2002-2011. Tabellen er framkommet ved å koble lønnsstatistikken mot utdanningsregisteret. Tabellen viser at fordelingen av ansatte på de ulike utdanningslengdene varierer mellom næringene. I 2011 var det innenfor industri, bygg og anlegg og varehandel 71 prosent eller flere av de ansatte som hadde grunnskole og videregående skole (inklusive fagutdanning) som lengste utdanning. I skoleverket var tilsvarende andel 3 prosent, i kommune og fylkeskommune (eksklusive

skoleverket) 47 prosent, blant ansatte i helseforetakene 26 prosent og blant statsansatte 33 prosent.

Samlet vekst fra 2006-2011 etter utdanningslengde

For grunnskoleutdannede har den høyeste veksten de siste fem årene vært for ansatte i staten (27,3 prosent). For personer med utdanning på videregående skole nivå og for fagutdannede er det ansatte i helseforetakene som har hatt høyest vekst (hhv 28,1 og 32,4 prosent). For universitets- eller høyskoleutdannede til og med 4 år er det ansatte i bygge- og anleggsvirksomhet som har hatt høyest vekst (29,8 prosent), mens det for universitets- eller høyskoleutdannede lengre enn 4 år er ansatte i kommuner og fylkeskommuner eksklusive skoleverket (28,6 prosent).

I enkelte av næringene er andelen personer i noen av utdanningslengdene ganske liten. F.eks innenfor skoleverket er det kun 0,4 prosent av de ansatte i utvalget som har grunnskoleutdanning. I disse tilfellene bør tallene tolkes med varsomhet.

⁶ Lønnsutviklingen i tabell 1.19 baserer seg på datolønnsvekst, dvs. fra 1.oktober/1.september/1. desember ett år til samme tidspunkt neste år. En sammenlikning av datolønnsveksten fra ett år til et annet mellom næringer blir ofte vanskelig gjort av at lønnsstatistikken først registrerer en del lønnsstillegg året etter at de er gitt. F. eks. har dette vært tilfelle for staten og skoleverket. Dette er forhold som en korrigerer for ved beregning av årslønnsvekst, men som forstyrrer sammenlikningen når en ser på datolønnsveksten mellom to år. Over tid vil årslønnsveksten og datolønnsveksten være tilnærmet lik for samme næring/gruppe.

Tabell 1.19 Gjennomsnittslønn¹ per dato² for heltidsansatte etter næring³ og utdanningslengde⁴. Vekst fra året før i prosent.

	Andeler ⁵		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet	Månedslønn
	2011	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	fra 2006 til 2011	dato ² *12	
<i>Industri i alt</i>	100	6,4	3,7	3,6	3,6	4,3	6,0	6,2	4,1 ⁸	3,7	4,9	27,5	462 000	
Utdanning på grunnskolenivå	19	5,6	3,0	3,1	3,6	4,1	5,4	5,8	3,6	3,1	4,4	24,3	373 200	
Utdanning på videregående skolenivå	52	5,7	3,5	3,6	3,2	4,5	7,3	6,2	3,0	3,5	4,5	26,9	446 400	
Av dette:														
– Fagutdanning ⁶	32	5,2	3,7	3,3	3,2	4,7	8,0	6,4	3,0	3,2	5,0	28,3	450 000	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	14	6,7	2,3	2,5	3,7	4,5	6,4	6,0	4,0	3,2	4,1	26,1	604 800	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	6	7,5	2,2	2,0	3,3	5,8	6,1	6,6	2,2	4,2	2,7	23,7	765 600	

Tabell 1.19 Gjennomsnittslønn¹ per dato² for heltidsansatte etter næring³ og utdanningslengde⁴.
Vekst fra året før i prosent.

	Andeler ⁵		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før									Samlet vekst fra 2006 til 2011	Månedslønn per dato ^{2*12} 2011
	2011	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011		
<i>Bygge- og anleggs- virksomhet i alt</i>	100	6,0	2,8	3,5	3,4	4,1	6,0	5,9	2,7 ⁸	2,6	3,1	22,0	433 200
Utdanning på grunnskolenivå	21	5,6	3,4	3,7	2,1	3,3	4,7	6,4	2,1	1,7	1,7	17,7	355 200
Utdanning på videregående skolenivå	57	5,7	2,7	3,8	3,4	4,9	7,1	6,3	2,9	3,1	3,9	25,4	452 400
Av dette:													
– Fagutdanning ⁶	43	6,1	2,5	4,1	3,8	4,7	7,7	6,2	2,6	3,1	3,9	25,7	452 400
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	8	7,5	3,4	2,0	5,1	5,0	6,2	9,1	3,1	3,9	4,6	29,8	606 000
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2	5,7	6,4	0,0	7,8	7,5	2,7	8,5	0,5	6,9	5,0	25,7	780 000
<i>Varehandel i alt</i>	100	5,1	3,3	3,1	4,4	5,0	5,1	3,6	2,1 ⁸	3,5	3,1	18,7	434 400
Utdanning på grunnskolenivå	24	5,3	2,9	4,9	3,8	3,9	4,1	1,6	2,5	3,9	1,4	14,2	360 000
Utdanning på videregående skolenivå	53	4,3	3,7	3,5	4,4	4,3	6,4	4,0	2,1	3,3	3,5	20,8	429 600
Av dette:													
– Fagutdanning ⁶	20	4,1	4,1	3,2	4,8	3,7	7,1	5,5	2,2	2,7	4,4	23,8	426 000
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	14	5,4	0,0	2,6	2,9	6,8	4,2	5,4	2,4	3,5	2,2	19,0	549 600
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	3	3,5	2,8	-3,5	4,4	6,8	7,5	4,7	-1,1	4,1	5,9	22,8	684 000
<i>Finanstjenester i alt⁷</i>	100	5,8	2,9	4,1	8,4	7,2	6,2	10,8	-3,8 ⁸	6,1	7,1	28,6	650 400
Utdanning på grunnskolenivå	5	6,5	3,4	5,0	5,4	5,4	6,0	7,5	-2,7	6,4	2,1	20,4	466 800
Utdanning på videregående skolenivå	40	6,4	1,6	4,9	6,5	5,7	5,5	7,7	-1,5	5,5	5,5	24,6	530 400
Av dette:													
– Fagutdanning ⁶	3	5,7	5,1	3,1	8,0	0,9	7,5	7,3	-0,5	5,0	5,8	27,5	505 200
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	40	3,6	2,8	2,9	10,0	6,7	5,9	11,1	-5,5	5,4	6,7	25,1	722 400

Tabell 1.19 Gjennomsnittslønn¹ per dato² for heltidsansatte etter næring³ og utdanningslengde⁴.
Vekst fra året før i prosent.

	Andeler ⁵		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst fra 2006 til 2011	Månedslønn per dato ² *12 2011
	2011	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011			
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	12	4,6	2,1	3,8	6,4	6,8	4,4	13,1	-7,2	6,3	5,9	23,4	855 600	
<i>Statsansatte i alt</i>	100	6,6	3,2	3,9	3,5	4,8	4,7	7,8	2,8	5,2	3,9	26,8	482 400	
Utdanning på grunnskolenivå	5	4,0	2,2	3,6	3,4	4,7	4,4	7,8	2,7	5,9	4,0	27,3	402 000	
Utdanning på videregående skolenivå	28	6,3	2,4	3,3	2,6	4,5	4,6	7,9	2,9	5,5	3,5	26,8	426 000	
Av dette:														
– Fagutdanning ⁶	7	6,1	2,2	2,7	2,5	5,1	4,9	9,4	2,9	5,3	3,8	29,1	422 400	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	32	6,2	1,5	3,6	3,2	4,9	4,8	7,8	2,6	6,0	3,6	27,3	480 000	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	32	6,6	2,3	3,5	3,5	4,6	4,6	7,2	2,9	4,0	3,2	23,8	547 200	
<i>Skoleverket i alt</i>	100	10,5	2,5	3,4	1,9	3,1	3,6	6,3	3,4	4,9	2,3	22,3	470 400	
Utdanning på grunnskolenivå	0	9,6	2,0	6,4	1,8	8,1	6,7	4,2	3,0	5,4	1,5	22,5	400 800	
Utdanning på videregående skolenivå	3	10,3	3,2	3,0	0,3	5,2	5,4	5,6	3,1	5,1	2,8	24,0	435 600	
Av dette:														
– Fagutdanning ⁶	1	8,2	1,4	3,9	0,4	4,6	6,1	6,0	2,7	5,2	2,5	24,5	444 000	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	83	10,5	2,4	3,6	2,1	3,0	3,6	6,2	3,4	5,0	2,1	22,0	464 400	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	13	9,8	1,9	3,1	0,7	3,1	3,5	7,5	3,1	4,2	2,1	22,1	517 200	
<i>Kommune og fylkeskommune eksklusive skoleverket</i>	100	6,2	2,9	5,1	2,6	5,8	5,2	7,7	4,2	5,3	3,2	28,4	420 000	
Utdanning på grunnskolenivå	11	6,7	1,9	4,9	2,3	5,0	4,7	7,3	2,3	5,6	2,8	24,8	351 600	
Utdanning på videregående skolenivå	36	6,4	2,3	4,8	2,4	5,5	5,1	8,1	3,5	5,4	2,6	27,1	382 800	

Tabell 1.19 Gjennomsnittslønn¹ per dato² for heltidsansatte etter næring³ og utdanningslengde⁴.
Vekst fra året før i prosent.

	Andeler ⁵		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst fra 2006 til 2011	Månedslønn per dato ^{2*12} 2011
	2011	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011			
Av dette:														
– Fagutdanning ⁶	14	8,0	2,0	4,9	2,7	5,0	5,0	8,3	3,9	5,1	2,9	27,8	379 200	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	43	6,0	3,0	5,5	2,4	5,6	4,8	7,5	3,9	5,2	3,0	26,9	450 000	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	7	5,2	2,6	4,8	2,7	5,4	5,8	7,2	4,0	5,0	3,9	28,6	547 200	
<i>Helseforetak</i>	100	7,9	5,9	3,4	2,4	3,5	8,1	5,3	4,1	2,7	5,2	28,0	488 400	
Utdanning på grunnskolenivå	6	8,2	1,4	3,6	3,4	2,4	7,0	7,2	1,5	2,2	5,8	25,9	349 200	
Utdanning på videregående skolenivå	20	8,6	1,6	4,0	3,3	2,7	8,6	7,2	2,8	1,0	6,0	28,1	381 600	
Av dette:														
– Fagutdanning ⁶	7	-	1,8	5,6	3,6	3,3	9,0	8,3	5,1	0,6	6,1	32,4	397 200	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	48	9,4	3,7	3,4	3,1	2,8	8,9	5,6	3,0	2,9	4,5	27,3	448 800	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	23	10,1	11,9	0,2	1,0	3,5	2,5	1,3	2,8	3,7	4,3	15,4	703 200	

¹ Registrert månedslønn per dato*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² Per september/oktober/desember.

³ NOS Standard for næringsgruppering (SN07).

⁴ NOS Standard for utdanningsgruppering. Fra og med 2005 er nivåtallene for utdanning basert på nye definisjoner av hvor mye utdanning som kreves. Endringene i utdanningsgrupperingen medfører først og fremst endringer i fordelingen mellom videregående utdanninger og utdanninger på grunnskolenivå.

⁵ Andeler av utvalget i den enkelte næring

⁶ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁷ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting.

⁸ Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Ny næringsstandard er omtalt i boks 1.2

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

1.7 Lønnsutviklingen for deltidsansatte

Tabell 1.20 viser lønnsutviklingen for deltidsansatte per heltidsekvivalent etter næringshovedområde fra 2010 til 2011. Tabellen viser også lønn for

deltidsansatte som andel av lønn for heltidsansatte.

Deltidsansatte hadde en gjennomsnittlig årslønn (månedslønn*12) per heltidsekvivalent i 3. kvartal 2011 (september/oktober/desember) på kr 379 200, en vekst på 3,3 prosent fra 3. kvartal

Tabell 1.20 Vekst i prosent fra året før i gjennomsnittlig årslønn¹ per heltidsekvivalent² for deltidsansatte etter næring³. Deltidsansattes lønn som andel av heltidsansattes lønn.

	Vekst fra 2010 til 2011	Månedslønn*12 per 3. kvartal 2011	Deltidsansattes lønn, regnet om til heltidsekvivalenter, som prosent- andel av heltidsansattes lønn
Alle næringer	3,3	379 200	79,8
Industri	5,1	393 600	85,2
Varehandel	4,0	313 200	72,1
Samferdsel	3,1	402 000	88,4
Hotell- og restaurantvirksomhet	1,3	271 200	76,1
Informasjon og kommunikasjon	2,3	475 200	80,0
Finanstjenester	4,5	450 000	69,2
Faglig, teknisk og vitenskapelig tjenesteyting	1,6	458 400	77,6
Forretningsmessig tjenesteyting	4,8	315 600	78,0
Kommuner og fylkeskommuner (inkludert undervisning)	2,8	400 800	91,8
herav undervisning	2,1	410 400	88,6
Helseforetak	3,4	444 000	90,9
Staten	3,4	435 600	90,3

¹ Registrert månedslønn i alt per 1/9/1.10/1.12*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs. fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² Omfatter deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Månedslønnen per heltidsekvivalent for deltidsansatte er regnet ut på grunnlag av gjennomsnittlig avtalt arbeidstid per uke for de heltidsansatte, dvs. alle med avtalt arbeidstid på 33 timer per uke eller mer. Dersom gjennomsnittlig arbeidstid for heltidsansatte er 37 timer i uka, vil for eksempel en deltidsansatt som arbeider 15 timer i uka ha en vekt på 0,41 (15/37) regnet som heltidsekvivalent. Lønnen for deltidsansatte regnet per heltidsekvivalent framkommer ved å multiplisere lønnen til vedkommende deltidsansatt med 2,47 (37/15).

³ NOS Standard for næringsgruppering (SN07).

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken.

2010. Til sammenlikning hadde alle heltidsansatte en gjennomsnittlig årslønn (månedslønn*12) på kr 475 200, en vekst på 3,9 prosent. I kommunene (inkl. undervisningssektoren) og varehandel, som er to områder med stor andel deltidssysselsetting, var lønnsveksten per heltidsekvivalent for deltidsansatte henholdsvis 2,8 prosent (2,8 prosent vekst også for heltidsansatte) og 4,0 prosent (3,1 prosent for heltidsansatte) fra 2010 til 2011.

Der antallet deltidsansatte er lite, blir lønnsnivået for disse lettere påvirket av endringer i sysselsettingen, arbeidstid og sesongvariasjoner. I enkelte områder har lønnsveksten for deltidsansatte vært høyere enn for heltidsansatte. For andre områder har det vært motsatt.

Lønnen til deltidsansatte per heltidsekvivalent som andel av heltidsansattes lønn, varierte i 2011 fra om lag 69 prosent for ansatte i finanstjenester til 92 prosent for kommuner og fylkeskommuner, med et gjennomsnitt for alle på om lag 80 prosent. Forskjellen i lønn mellom gruppen deltidsansatte og gruppen heltidsansatte knytter seg blant annet til faktorer som yrke, stilling, utdanning og alder. For eksempel er deltidsansatte i varehandel relativt unge og jobber i lavere stillinger enn heltidsansatte. I skoleverket derimot er deltidsansatte og heltidsansatte mer like i alder og utdanning. Også andre forhold kan virke inn, for eksempel at deltidsansatte i enkelte områder stort sett har høyere turnover enn heltidsansatte.

1.8 Lønnsfordelingen før skatt for lønnstakere 2002-2011

Tallene som presenteres i dette avsnittet, omfatter en sammenveiling av lønnen for alle⁷ lønnstakere basert på et materiale fra Statistisk sentralbyrå. Lønnsbegrepet er det samme som benyttes i tabell 1.1, dvs. fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

Tabell 1.21 viser fordelingen av samlet lønn for alle ansatte i 2002, 2010 og 2011. Den viser hvor stor del av samlet lønnssum de ulike lønnsgruppene (desilene) mottar. I 2011 mottok de 10 prosentene (desil 1) med lavest lønn 5,6 prosent av samlet lønnssum, mens de 10 prosentene med høyest lønn (desil 10) mottok 19,7 prosent.

Fordelingen av samlet lønnssum blant lønnstakere fra 2002 til 2011 viser en forskyvning i lønnsfordelingen over denne perioden mot høyere andeler av samlet lønn for gruppene (desilene) med de høyeste lønningene. Gini-koeffisienten har økt fra 0,179 til 0,198. Gini-koeffisienten er et summarisk mål på inntektsulikhet og antar verdier mellom 0 og 1. Verdien 0 tilsier at inntektene er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 tilsier at en person mottar all inntekt. De 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10), har økt sin andel av samlet lønn med 1,1 prosentpoeng til 19,7 prosent og desil 9 har økt sin andel med 0,2 prosentpoeng til 12,9 prosent. Dette har særlig skjedd på bekostning av desilene 1-4. Siden personer vil kunne bevege seg mellom lønnsgrupper i perioden, kan ikke fordelingen si noe direkte om lønnsutviklingen for den enkelte.

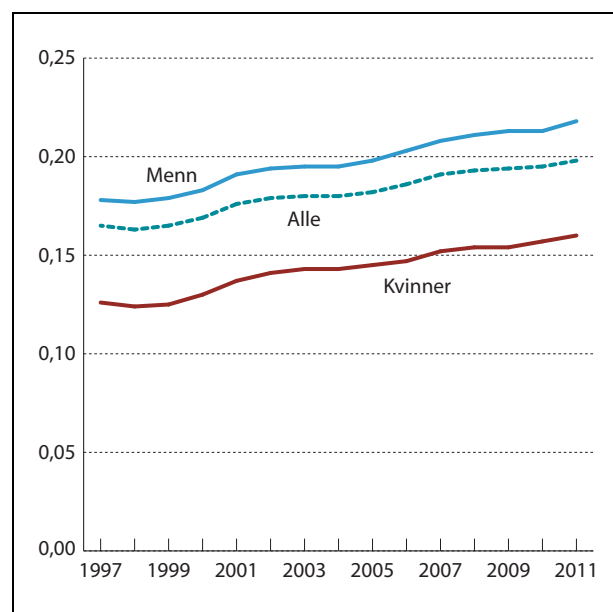
Tabell 1.21 viser også en oppsplitting av desil 10 i persentiler. Andelen mottatt lønn økte med om lag 0,1 prosentpoeng for enkelte av persentilene mellom 91 til 99, mens for andre persentiler i den øverste desilen var andelen mottatt lønn uen-

⁷ I datamaterialet er lønnen til deltidsansatte omregnet til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte.

dret fra 2002 til 2011. Persentil 100 (prosenten med høyest lønn) mottok 3,1 prosent av samlet lønn i 2002 og 3,5 prosent i 2011. For denne gruppen, som besto av om lag 19 000 lønnstakere i 2011, var gjennomsnittslønnen dette året 1 609 400 kroner.

Siste kolonne i tabellen viser den prosentvise endringen i gjennomsnittlig lønnsinntekt fra 2002 til 2011. Samlet sett økte gjennomsnittlig lønnsinntekt i perioden med 44,7 prosent. Det var økende lønnsvekst fra desil 1 til 10. I desil 1 var lønnsveksten 32,4 prosent og i desil 10 53,0 prosent. Oppsplittingen av desil 10 viser også en økende lønnsvekst fra persentil 91 til persentil 100.

Tabell 1.21 viser også fordelingen av lønn blant menn og kvinner. Spredningen i lønn målt ved Gini-koeffisienten er større blant menn enn kvinner; 0,218 for menn og 0,160 for kvinner i 2011. På den annen side har økningen i spredningen, målt som prosentvis økning i Gini-koeffisienten fra 2002 til 2011, vært noe større blant kvinner enn for menn, jf. figur 1.2.

Figur 1.2 Utviklingen i Gini-koeffisienten for lønnstakere. 1997-2011.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.21 Fordelingen av samlet lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte. Per september/oktober/ desember 2002, 2010 og 2011.

	2002		2010	2011		Vekst i årslønn i prosent 2002-11
	Årslønn ¹	Andel ²	Andel ²	Årslønn ¹	Andel ²	
<i>Alle</i>	316 300	100,0	100,0	457 700	100,0	44,7
Desil 1	191 600	6,1	5,6	253 600	5,5	32,4
Desil 2	227 500	7,2	6,9	315 700	6,9	38,8
Desil 3	244 900	7,7	7,6	345 400	7,6	41,0
Desil 4	261 600	8,3	8,2	372 800	8,1	42,5
Desil 5	278 100	8,8	8,8	399 900	8,7	43,8
Desil 6	297 100	9,4	9,4	427 800	9,4	44,0
Desil 7	320 000	10,1	10,1	461 400	10,1	44,2
Desil 8	350 300	11,1	11,1	506 800	11,1	44,7
Desil 9	402 900	12,7	12,9	591 900	12,9	46,9
Desil 10	589 300	18,6	19,5	901 400	19,7	53,0
Gini-koeffisient		0,179	0,195		0,198	
Herav desil 10 oppdelt i persentilene:						
91	453 300	1,4	1,5	674 300	1,5	48,8
92	467 300	1,5	1,5	697 800	1,5	49,3
93	483 400	1,5	1,6	722 800	1,6	49,5
94	501 900	1,6	1,6	752 400	1,6	49,9
95	524 200	1,7	1,7	787 900	1,7	50,3
96	550 700	1,7	1,8	831 000	1,8	50,9
97	586 200	1,9	1,9	886 200	1,9	51,2
98	632 900	2,0	2,1	961 900	2,1	52,0
99	712 400	2,3	2,4	1 090 100	2,4	53,0
100	980 900	3,1	3,4	1 609 400	3,5	64,1
<i>Menn</i>	339 300	100,0	100,0	489 400	100,0	44,2
Desil 1	195 400	5,8	5,3	255 800	5,2	30,9
Desil 2	236 800	7,0	6,7	323 200	6,6	36,5
Desil 3	256 200	7,6	7,3	356 300	7,3	39,1
Desil 4	274 300	8,1	7,9	385 800	7,9	40,6
Desil 5	293 500	8,7	8,5	416 300	8,5	41,8
Desil 6	315 100	9,3	9,2	450 000	9,2	42,8
Desil 7	342 900	10,1	10,1	492 000	10,1	43,5
Desil 8	380 600	11,2	11,3	553 200	11,3	45,3
Desil 9	445 900	13,1	13,4	657 300	13,4	47,4
Desil 10	652 600	19,2	20,2	1 004 500	20,5	53,9
Gini-koeffisient		0,194	0,213		0,218	

Tabell 1.21 Fordelingen av samlet lønn per heltidsekivalent for alle ansatte. Per september/oktober/ desember 2002, 2010 og 2011.

	2002		2010	2011		Vekst i årslønn i prosent 2002-11
	Årslønn ¹	Andel ²	Andel ²	Årslønn ¹	Andel ²	
<i>Kvinner</i>	284 800	100,0	100,0	417 100	100,0	46,5
Desil 1	188 300	6,6	6,1	251 700	6,0	33,7
Desil 2	219 900	7,7	7,4	308 700	7,4	40,4
Desil 3	233 700	8,2	8,1	334 900	8,0	43,3
Desil 4	247 400	8,7	8,6	358 000	8,6	44,7
Desil 5	262 200	9,2	9,2	384 000	9,2	46,5
Desil 6	276 900	9,7	9,8	407 300	9,8	47,1
Desil 7	294 700	10,4	10,4	432 900	10,4	46,9
Desil 8	316 500	11,1	11,2	464 900	11,2	46,9
Desil 9	348 200	12,2	12,3	513 100	12,3	47,4
Desil 10	460 500	16,2	16,9	715 800	17,2	55,4
Gini-koeffisient		0,141	0,157		0,160	

¹ Gjennomsnittlig årslønn per september/oktober/desember.

² Andel av samlet lønnssum i prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Kvinner er i større grad enn menn i de laveste desilene. I 2011 var 12 prosent av kvinnene og 9 prosent av mennene i desil 1. Desil 10 omfattet 14 prosent av mennene og 5 prosent av kvinnene. I desilene 1-5 var 58 prosent av kvinnene og 44 prosent av mennene, se tabell 1.22. Fra 1997 til 2011 er andelen av kvinnene i laveste desil gått ned, mens den har økt i de fire øverste desilene.

Lavlønn

I forbindelse med tariffoppgjørene har det vært benyttet ulike grenser for utmåling av lavlønnsstillegg. Det har også vært brukt ulike prinsipper for omfanget av de lavlønnsstillegg som er gitt. Ofte har avtaleområdets gjennomsnitt vært avgjørende, ved andre anledninger bedriftens eller den enkeltes lønnsnivå.

En grense som også ble benyttet for den såkalte lavlønnsgarantiordningen for LO-NAF-området (nå LO-NHO-området), var 85 prosent av industriarbeiders gjennomsnitt i dette tariffområdet. En slik definisjon av lavlønns grensen ville tilsvare kr 333 000 for et fullt årsverk uten overtid i 2011.

Tabell 1.22 Andelen av kvinner og menn i de ulike desilene. Lønnstakere. 1997 og 2011. Prosent

Desil	Menn		Kvinner	
	1997	2011	1997	2011
1	7	9	15	12
2	7	8	14	12
3	9	9	11	12
4	9	9	11	11
5	9	9	11	12
6	10	9	11	11
7	10	9	10	11
8	11	10	8	9
9	13	13	6	7
10	15	14	3	5
Alle	100	100	100	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 1.23 Andel lavtlønte¹, beregnet lavtlønnsnivå¹, gjennomsnittlig årslønn³ og median² årslønn for alle. 2002-2011. Prosent og kroner.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
I alt	17	18	17	17	16	17	17	18	17	17
Menn	13	15	14	14	14	15	15	16	15	15
Kvinner	23	24	22	22	21	22	21	21	21	20
Lavtlønnsnivå ¹	237 700	246 600	252 600	260 600	270 100	284 600	301 200	312 300	321 800	333 000
Gj. sn. årslønn, alle ³	326 700	337 400	349 400	361 700	378 700	400 600	424 800	439 000	456 800	474 900
Median årslønn, alle	295 000	304 200	315 000	325 000	339 500	360 000	381 500	394 300	410 100	425 000

¹ Definert som lønnsnivå lavere enn 85 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere i LO-NHO-området.

² Median årslønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakerne etter størrelse og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten.

³ Månedslønnen per september/oktober/desember*12.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Med denne grensen for lavtlønn var 17 prosent av alle heltidsansatte lønnstakere lavtlønte i 2011, uendret fra 2010, jf. tabell 1.23. For kvinner ble andelen redusert til 20 prosent i 2011. Fra 2002 til 2011 har andelen blitt lavere for kvinner og høyere for menn.

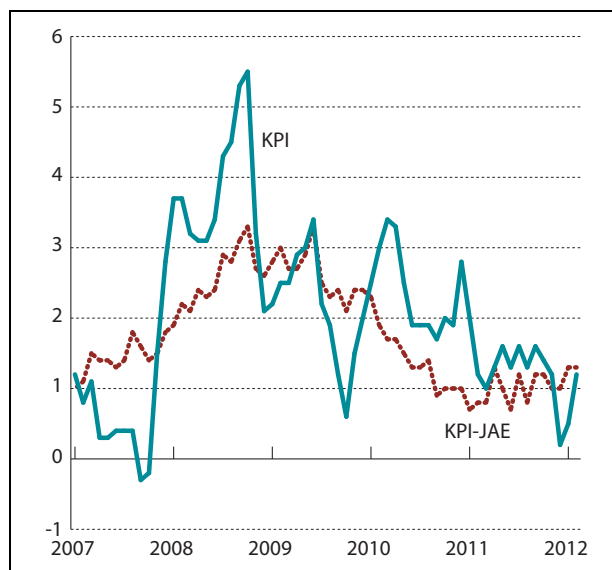
Lavtlønns grensen i 2011 på kr 333 000 tilsvarer om lag 70 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for

alle heltidsansatte (på kr 474 900). Dette kan tilskrives flere forhold, blant annet variasjon i antall arbeidstimer for heltidsansatte og at industriarbeidernes lønnsnivå er noe lavere enn gjennomsnittet for alle lønnstakere. Tabell 1.23 er best egnet til å vise utvikling i andel lavtlønnede over tid.

Kapittel 2

Konsumprisutviklingen i Norge

- Beregningsutvalget anslår at veksten i konsumprisindeksen (KPI) fra 2011 til 2012 blir *om lag 1 prosent*.
- Fra 2010 til 2011 økte KPI med 1,2 prosent. Veksten i 2011 ble særlig drevet av prisøkninger på husleie og drivstoff og smøremidler samt alkohol og tobakk. Fall i prisene på audiovisuelt utstyr, klær og matvarer bidro derimot til å trekke prisveksten ned. KPI justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) steg med 0,9 prosent i 2011.
- Tolvmånedersveksten i KPI-JAE falt betydelig gjennom 2010, og ble liggende på et lavt nivå gjennom hele 2011. Den svake prisveksten må blant annet sees på bakgrunn av at krona har styrket seg, noe som har bidratt til fall i prisene på importerte konsumvarer. Prisene på norskproduserte jordbruksvarer har imidlertid også falt, samtidig som veksten i prisene på andre norskproduserte varer og tjenester har vært moderat og lavere enn i 2010.
- Tolvmånedersveksten i KPI falt markert gjennom de tre første månedene av 2011, fra 2 prosent i januar til 1 prosent i mars. Deretter var tolvånedersveksten mellom 1,2 og 1,6 prosent til og med november, før den falt til 0,2 prosent i desember. Fallet i desember hadde i stor grad sammenheng med utviklingen i elektrisitetsprisene. I februar 2012 var tolvånedersveksten 1,2 prosent.
- De siste fem årene (2007-2011) har årsveksten i KPI i gjennomsnitt vært 2,1 prosent. Lavest var prisveksten i 2007 med en vekst på 0,8 prosent og høyest i 2008 med en vekst på 3,8 prosent. Elektrisitetsprisene har vært den dominerende faktoren bak svingningene. Utviklingen i KPI-JAE har vært mye jevnere, og steg i samme femårsperiode med 1,8 prosent som årlig gjennomsnitt.

Figur 2.1 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.1 Prisutviklingen i senere år

2.1.1 Hovedlinjer i prisutviklingen

Konsumprisindeksen (KPI) økte med 1,2 prosent fra 2010 til 2011, mot 2,5 prosent året før. Tolvmånedersveksten i KPI falt markert gjennom de tre første månedene av 2011, fra 2,0 prosent i januar til 1,0 prosent i mars. Deretter var tolvånedersveksten mellom 1,2 og 1,6 prosent til og med november, før den falt til 0,2 prosent i desember, jf. figur 2.1. Fallet i desember skyldes i hovedsak utviklingen i elektrisitetsprisene. Høyere elektrisitetspriser bidro til at tolvånedersveksten steg til 1,2 prosent i februar 2012. I de siste fem årene har KPI i gjennomsnitt steget med 2,1 prosent årlig, mot 1,6 prosent i den foregående femårsperioden. Den laveste veksten de siste fem årene var i 2007 med en vekst på 0,8 prosent og den høyeste var i 2008 med en vekst på 3,8 prosent.

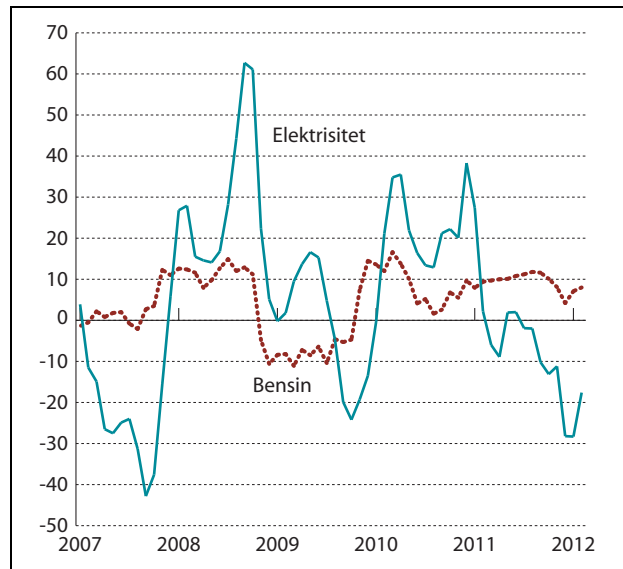
Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) brukes ofte

som et mål på den underliggende inflasjonen. Fra 2010 til 2011 steg KPI-JAE med 0,9 prosent, ned fra 1,4 prosent året før. Målt på tolv månedersbasis varierte den underliggende prisveksten i 2011 mellom 1,3 prosent (april) og 0,7 prosent (januar og juni), jf. figur 2.1. I januar og februar 2012 var tolv månedersveksten 1,3 prosent. De siste fem årene har KPI-JAE i gjennomsnitt steget med 1,8 prosent. Dette er lavere enn den gjennomsnittlige veksten i KPI, noe som særlig skyldes at prisene på energivarer gjennomgående har steget mer enn prisene på andre varer i denne perioden. I tillegg har avgiftsendringer trukket den samlede prisveksten litt opp.

Figur 2.2 viser prisutviklingen for energivarene elektrisitet og bensin. Samlet sett gikk elektrisitetsprisene til husholdningene (inkl. nettleie) ned med 4,5 prosent i 2011 etter en vekst på 21,3 prosent året før. Tolvmånedersveksten falt kraftig gjennom fjoråret, fra 27,4 prosent i januar til $\pm 28,2$ prosent i desember. Utviklingen må sees i sammenheng med store nedbørsmengder og lavere forbruk i 2011 enn året før. Spotprisene på kraft økte kraftig gjennom januar og et stykke inn i februar i år for deretter å falle igjen. Samlet bidro forløpet til at tolv månedersveksten i elektrisitetsprisene i KPI steg til $\pm 17,6$ prosent i februar. Prisene på drivstoff og smøremidler økte med 9,6 prosent i 2011, opp fra en vekst på 8,3 prosent i 2010. Prisveksten i fjor var dermed den høyeste for denne konsumgruppen siden 2000. Sterk oppgang i oljeprisen gjennom siste halvdel av 2010 og inn i 2011 bidro til at tolv månedersveksten i prisene på drivstoff og smøremidler tiltok fra 7,9 prosent i januar 2011 til 11,8 prosent i august samme år. I løpet av høsten avtok imidlertid tolv månedersveksten igjen, og i desember var den nede i 4,2 prosent. Økte oljepriser på nyåret bidro til at tolv månedersveksten økte til 7,1 prosent i januar og 8,0 prosent i februar 2012.

Reelle avgiftsendringer trakk KPI-veksten opp med 0,1 prosentpoeng i 2011. Dette skyldes særlig økt avgift på alkohol og tobakk fra januar 2011.

Tabell 2.1. viser utviklingen i veksten i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer etter leveringssektor. Moderat prisstigning internasjonalt og vridning i handelsmønsteret mot økt import fra lavkostland har de senere år bidratt til prisnedgang på importerte konsumvarer, jf. figur 2.3. Prisene på disse varene påvirkes ellers av kronkursen og av avansen hos detaljister og grossister i Norge. I 2011 falt prisene på importerte konsumvarer med 0,8 prosent i gjennomsnitt, etter en prisnedgang på 0,7 pro-

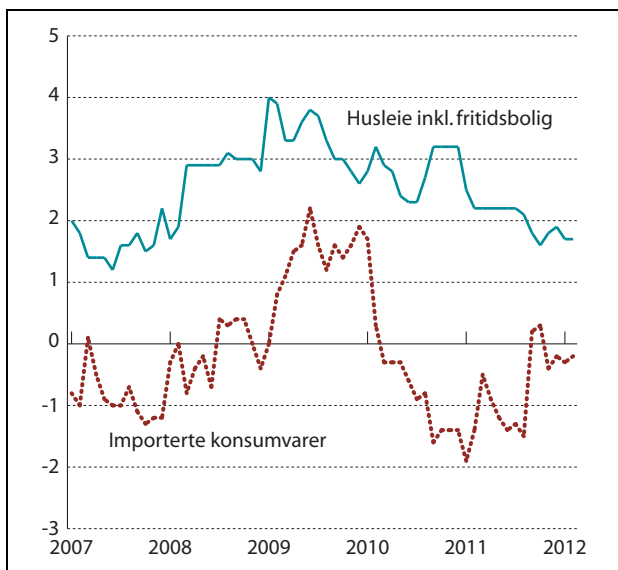

Figur 2.2 Energivarer i KPI. Prosentvis vekst fra samme periode året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

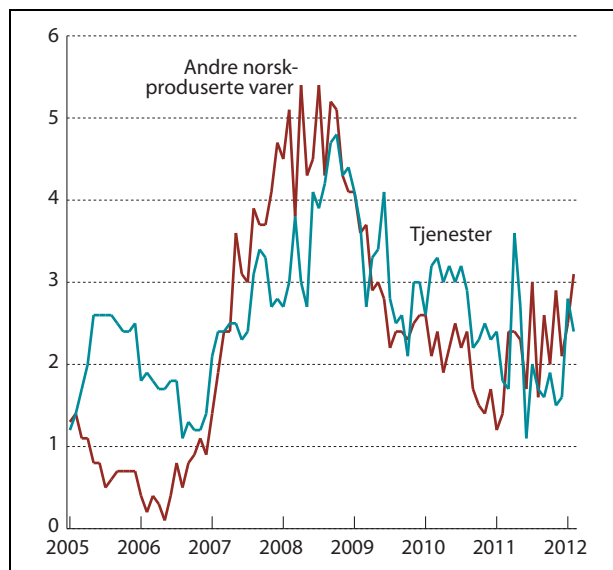
sent året før. Tolvmånedersveksten økte imidlertid i løpet av året, og var i desember $\pm 0,2$ prosent ned fra $\pm 1,9$ prosent i januar 2011. Utviklingen må bl.a. sees i sammenheng med forløpet for valutakursen gjennom 2010 og 2011. Endringer i kronkursen slår typisk ut i konsumprisene etter noe tid. Kronen, målt ved den importveide kronkursen, svekket seg noe fra januar til november 2010, men styrket seg deretter markert fram til september 2011. Kronen svekket seg deretter igjen noe fram til nyttår, men var likevel betydelig sterkere ved utgangen av 2011 enn ved begynnelsen av året. Som årsgjennomsnitt var den importveide verdien av kroner 2,4 prosent høyere i 2011 enn i 2010, jf. omtale av kursutviklingen i vedlegg 3.

Husleieindeksen i KPI består av beregnet husleie og betalt husleie. Betalt husleie er husleie fra leietakere, mens beregnet husleie skal uttrykke verdien på tjenesten selvere og andelseiere får av boligen sin. Verdien av denne tjenesten antas å følge utviklingen i leieprisen på tilsvarende boliger i leiemarkedet. Figur 2.3. viser utviklingen i husleiene inkludert fritidsbolig justert for avgiftsendringer. Fra 2010 til 2011 økte husleiene med 2,1 prosent, ned fra en vekst på 2,8 prosent året før. Tolvmånedersveksten i husleiene falt fra 3,2 prosent i desember 2010 til 2,5 prosent i januar 2011, og videre til 1,7 prosent i januar og februar 2012. Lavere vekst må blant annet sees i sammenheng med oppheving av husleiereguleringene av førkrigsboliger i Oslo og Trondheim, som trolig bidro til å øke veksten i husleiene i årene før 2011.

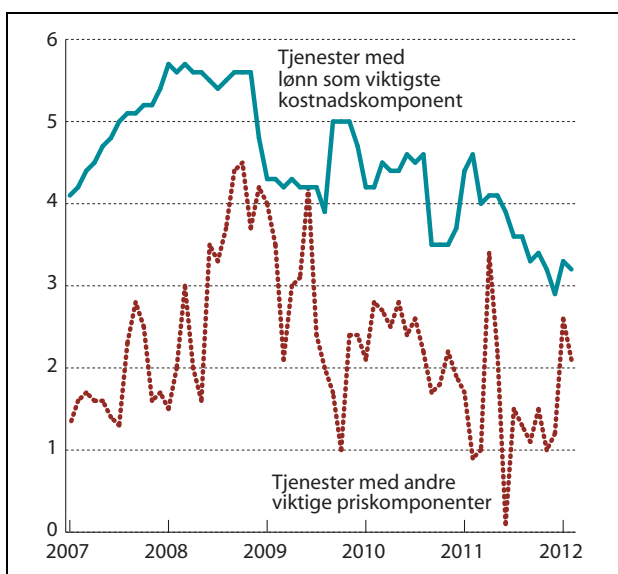
Figur 2.3 KPI-JAE etter leveringssektor: Importerte konsumvarer og husleie inkl. fritidsbolig. Prosentvis vekst fra samme periode året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.5 KPI-JAE etter leveringssektor: Tjenester og andre norskproduserte varer. Prosentvis vekst fra samme periode året før

Kilde: Statistisk Sentralbyrå.

Figur 2.4 KPI-JAE etter leveringssektor: Tjenester. Prosentvis vekst fra samme periode året før

Kilde: Statistisk Sentralbyrå.

Figur 2.4 og 2.5 viser prisutviklingen for tjenester. Prisene for tjenester med lønn som dominerende priskomponent økte med 3,8 prosent i 2011 etter en vekst på 4,1 prosent i 2010. Eksempler på slike tjenester er tjenester utført av håndverkere, tannleger og frisører. Tolvmånedersveksten for prisene på disse tjenestene falt betydelig gjennom 2011, fra 4,4 prosent i januar til 2,9 prosent i

desember. I februar 2012 var tolv månedersveksten 3,2 prosent. For tjenester som også har andre viktige priskomponenter enn lønn økte prisene med 1,4 prosent i 2011, mot en vekst på 2,3 prosent i 2010. Denne typen tjenester omfatter bl.a. barnehager, restaurantbesøk, flyreiser, finanstjenester og telefoni. Tolvmånedersveksten svingte betydelig gjennom første halvdel av 2011, noe som må sees i sammenheng med volatile priser på flyreiser.

2.1.2 Prisutviklingen for ulike konsumgrupper

I tabell 2.2 og figur 2.6 er konsumprisindeksen inndelt etter *konsumgrupper*. Klær og skotøy falt i pris i 2011, i likhet med i de foregående femten årene, og det med hele 3 prosent. Prisene på møbler og husholdningsartikler samt post- og teletjenester falt også klart, mens prisene på matvarer og alkoholfrie drikkevarer samt kultur og fritid lå om lag uendret. Prisindeksen for bolig, lys og brensel økte mindre enn gjennomsnittet, mens øvrige hovedvaregrupper økte mer enn gjennomsnittet.

Prisene på *Matvarer og alkoholfrie drikkevarer* har som årsgjennomsnitt ligget om lag uendret både i 2010 og 2011. Prisveksten i fjor var på $\pm 0,1$ prosent, og dermed den laveste for denne konsumgruppen siden 2002. Mens prisene på alkoholfrie drikkevarer økte med 8,1 prosent, falt matvarepri-

Tabell 2.1 Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE), etter leveringssektor

	Vekt ¹	Endring i prosent fra året før							
		2007	2008	2009	2010	2011	jan.12	feb.12	
Totalt	1000	1,4	2,6	2,6	1,4	0,9	1,3	1,3	
Jordbruksvarer	64,1	2,4	4,7	3,6	-0,3	-2,3	-1,5	-0,8	
Fiskevarer	12,6	0,6	4,1	3,9	0,0	3,7	2,3	1,0	
Andre norskproduserte konsumvarer	147,3	3,1	4,7	2,8	2,1	2,1	2,5	3,1	
Importerte konsumvarer	278,2	-0,9	-0,1	1,4	-0,7	-0,8	-0,3	-0,2	
Husleie inkl. fritidsbolig	193,5	1,7	2,7	3,4	2,8	2,1	1,7	1,7	
Andre tjenester	304,2	2,6	3,8	3,1	2,8	2,0	2,8	2,4	
- med arbeidslønn som dominerende priskomponent	68,0	4,8	5,5	4,5	4,1	3,8	3,3	3,2	
- også med andre viktige priskomponenter	236,2	1,8	3,1	2,6	2,3	1,4	2,6	2,1	

¹ Vektene gjelder fra januar 2012 til desember 2012. Vektene er basert på nasjonalregnskapets tall for konsum i husholdninger. Beregningsrutinene for KPI ble lagt om i januar 2011. Omleggingen er nærmere omtalt i boks 2.1 i fjorårets rapport, NOU 2011:5

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

sene med 1,2 prosent. Det var særlig prisutviklingen på undergruppene kjøtt og sukkervarer som bidro til nedgangen. Tallene for 2010 og 2011 står i kontrast til den seneste internasjonale utviklingen med markert vekst i matvarepriser gjennom siste halvdel av 2010 og de første månedene av 2011. Selv om prisene nå har falt klart tilbake viste FNs matvareorganisasjons (FAO) matvareprisindeks en gjennomsnittlig vekst på 23 prosent i 2011.

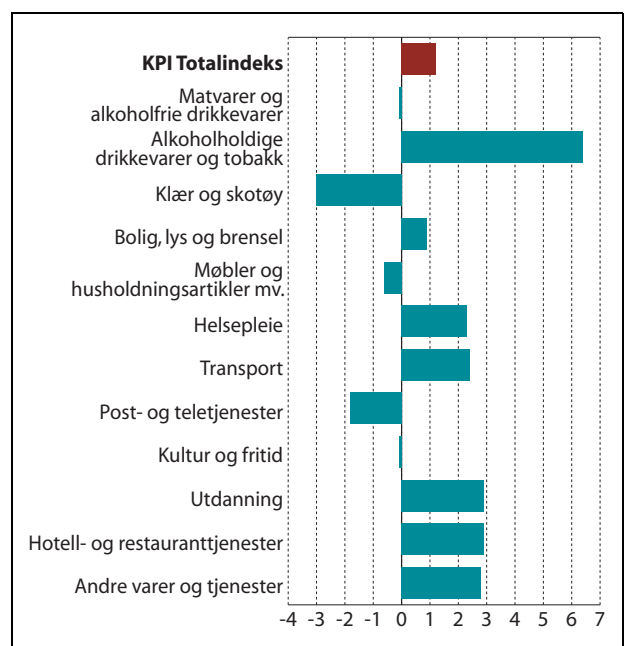
Prisene på *Alkohol og tobakk* økte i gjennomsnitt med 6,4 prosent i 2011, og utviklingen bidro dermed til å trekke den samlede prisveksten opp. Oppgangen skyldes blant annet økt avgift på alkohol og tobakk fra januar 2011. Avgiftsendringene utover inflasjonsjustering bidro til å øke prisene på denne konsumgruppen med 3,3 prosentpoeng.

Prisutviklingen for de typiske importvarene *Klær og skotøy* bidro til å dempe veksten i KPI i fjor med et samlet prisfall på 3 prosent. Årsveksten i prisene på denne konsumgruppen har nå vært negativ i alle år etter 1995, særlig som følge av prisfall på klær.

I 2011 gikk prisene for konsumgruppen *Bolig, lys og brensel* opp med 0,9 prosent mot en vekst på 5,3 prosent året før. Prisveksten for denne konsumgruppen ble i fjor trukket ned av fallet i elektrisitetsprisene. Beregnet husleie for selveiere økte derimot mer enn den gjennomsnittlige prisveksten i 2011, og var en viktig faktor bak den samlede veksten i KPI.

Prisene på *møbler og husholdningsartikler* falt med 0,6 prosent fra 2010 til 2011, etter et fall på 0,4 prosent i 2010. Nedgangen i 2011 skyldes særlig fall i prisene på møbler og annen innredning.

For konsumgruppen *Transport* økte prisene i gjennomsnitt med 2,4 prosent i fjor, mot 2,1 pro-

Figur 2.6 Konsumprisindeksen. Årsvekst for ulike konsumgrupper fra 2010 til 2011. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.2 Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt ¹	Endring i prosent fra samme periode året før							
		2007	2008	2009	2010	2011	jan.12	feb.12	
Totalt	1000	0,8	3,8	2,1	2,5	1,2	0,5	1,2	
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	131,4	2,6	4,3	4,2	0,2	-0,1	2,2	1,3	
02 Alkoholdrikker og tobakk	42,1	1,5	3,8	5,0	3,5	6,4	3,3	3,2	
03 Klær og skotøy	55,5	-5,1	-4,0	-3,4	-4,0	-3,0	0,0	0,7	
04 Bolig, lys og brensel	225,2	-0,9	6,8	1,8	5,3	0,9	-3,4	-0,9	
<i>Herav: Betalt husleie</i>	<i>33,7</i>	<i>1,9</i>	<i>3,0</i>	<i>3,5</i>	<i>2,8</i>	<i>2,3</i>	<i>1,8</i>	<i>1,7</i>	
<i>Beregnet husleie</i>	<i>129,4</i>	<i>1,5</i>	<i>2,7</i>	<i>3,3</i>	<i>2,8</i>	<i>2,0</i>	<i>1,6</i>	<i>1,6</i>	
<i>Elektrisitet, fyringsoljer oa. brens.</i>	<i>46,8</i>	<i>-17,8</i>	<i>25,4</i>	<i>-3,2</i>	<i>18,8</i>	<i>-4,0</i>	<i>-25,8</i>	<i>-15,8</i>	
05 Møbler og husholdningsart.	59,4	1,9	3,2	3,3	-0,4	-0,6	-0,6	0,8	
06 Helsepleie	28,7	2,5	3,3	3,3	2,6	2,3	3,1	3,2	
07 Transport	143,3	1,9	3,9	1,5	2,1	2,4	2,5	2,6	
<i>Herav: Kjøp av egne transportmidler</i>	<i>53,6</i>	<i>0,5</i>	<i>1,3</i>	<i>1,9</i>	<i>0,6</i>	<i>0,7</i>	<i>0,0</i>	<i>-0,1</i>	
<i>Drift og vedlikehold av tr.midler</i>	<i>60,7</i>	<i>3,7</i>	<i>7,9</i>	<i>0,4</i>	<i>5,5</i>	<i>6,3</i>	<i>4,5</i>	<i>5,0</i>	
<i>Transporttjenester</i>	<i>29,0</i>	<i>2,9</i>	<i>4,4</i>	<i>2,4</i>	<i>-0,9</i>	<i>-0,8</i>	<i>2,8</i>	<i>2,6</i>	
08 Post- og teletjenester	27,9	-2,0	-4,9	-4,6	-2,2	-1,8	-0,4	-5,6	
09 Kultur og fritid	129,7	0,9	1,6	3,2	2,2	-0,1	-0,4	0,3	
10 Utdanning	2,9	2,0	2,5	4,2	2,9	2,9	4,0	4,0	
11 Hotell- og restauranttjenester	49,9	4,3	5,1	3,8	3,0	2,9	2,8	3,2	
12 Andre varer og tjenester	104,1	2,0	3,6	4,0	3,2	2,8	3,5	3,7	

¹ Vektene gjelder fra januar 2012 til desember 2012. Vektene er basert på nasjonalregnskapets tall for konsum i husholdninger. Kilde: Statistisk sentralbyrå.

sent året før. Utviklingen henger i stor grad sammen med prisene på drivstoff og smøremidler som steg med 9,6 prosent i fjor etter en vekst på 8,3 prosent året før. Prisene på undergruppene kjøp av egne transportmidler og transporttjenester økte i 2011 med hhv. 0,7 og ±0,8 prosent, og utviklingen var dermed om lag som i 2010.

Prisene på konsumgruppen *Kultur og fritid* falt med 0,1 prosent i 2011. Det var imidlertid store variasjoner innad i denne konsumgruppen. Tjenester innen kultur og fritid har i de senere år bidratt til å trekke prisveksten opp mens prisutviklingen på audiovisuelt utstyr har gått i motsatt retning. Slik var det også i 2011 da prisene på førstnevnte gruppe steg med 2 prosent mens prisene på sistnevnte falt med 7,2 prosent.

2.2 Anslag på konsumprisutviklingen i 2012

For å kaste lys over prisutviklingen framover har utvalget som vanlig gjennomført beregninger med SSBs makroøkonomiske modell Kvarts. Resultatene er vist i tabell 2.4.

2.2.1 Forutsetninger for modellberegningene

De viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen og som anslaget for KPI bygger på, er summert opp i tabell 2.3. Utviklingen i *importprisene* er viktig for prisutviklingen i Norge. Konsumprisindeksen definerer vel 25 prosent av produktene som importerte konsumvarer. Prisene på

disse varene inneholder imidlertid også betydelige hjemmekostnadselementer knyttet til distribusjon og avgifter. Samtidig er det direkte og indirekte import knyttet til produktinnsatsen i produksjon av varer og tjenester som leveres fra norske næringer, slik at priser på importert vareinnsats også har betydning.

Importprisforløpet påvirkes bl.a. av utviklingen i kronkursen, verdensmarkedsprisene på råvarer, prisstigningen hos handelspartnere og vridninger i importen i retning lavkostland.

Lavere vekst i konsumprisene hos våre handelspartnere trekker isolert sett i retning av lavere vekst i prisene på importerte konsumvarer i 2012 sammenliknet med 2011. I samme retning trekker fall i prisene på flere råvarer, deriblant bomull. Samtidig medfører importprisforløpet gjennom 2011 et positivt overheng inn i 2012. Usikkerheten knyttet til utviklingen i valutakursen er stor. Etter å ha steget betydelig fra utgangen av 2010 fram til september 2011, falt den importveide verdien av kronen noe de påfølgende månedene. Kronen styrket seg deretter igjen gjennom de første månedene av 2012, men svekket seg etter at Norges Bank reduserte styringsrenten i midten av mars. Fra årsskiftet og fram til 27. mars var kronen likevel i gjennomsnitt 0,5 prosent sterkere enn årsgjennomsnittet for 2011. Det legges til grunn for beregningen at kronen, målt ved den importveide kronkursen, på årsbasis vil være om lag uendret fra 2011 til 2012.

Det er i modellberegningene lagt til grunn et gjennomsnittlig fall i importprisene på konsumrelaterte varer (regnet i norske kroner) på 0,9 prosent fra 2011 til 2012. I en følsomhetsberegning anslås virkningen av at den importveide kronkursen blir 2 prosent sterkere eller svakere enn det som er lagt til grunn. Det vil bidra til å endre samlet prisvekst med 0,3 prosentpoeng i 2012, jf. tabell 2.4.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt 621 kroner pr. fat i 2011, mot 484 kroner pr. fat i 2010. Gjennomsnittlig oljepris steg markert gjennom siste halvdel av 2010 og de første månedene av 2011, fra 471 kroner i september 2010 til 665 kroner i april 2011. Fra april og ut året lå oljeprisen i området 600-640 kroner. I inneværende år har prisene igjen tatt seg opp, og fra årsskiftet fram til 27. mars var spotprisen på olje i gjennomsnitt 685 kroner.

Den høye oljeprisen må særlig sees i sammenheng med forhold på tilbudssiden og høy geopolitisk uro. Samtidig bidrar trolig også sterk vekst i fremvoksende økonomier til å holde oljeprisen oppe. Utvalget har i modellberegningene lagt til

grunn en gjennomsnittlig oljepris på 650 kroner pr. fat i inneværende år, noe som innebærer en økning i oljeprisen på knappe 5 prosent. Oljeprisforutsetningene er forenlig med en oljepris på 112 USD per fat, og en dollarkurs på 5,8 kroner som gjennomsnitt for 2012. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisen på fyringsolje. Høyere drivstoffpriser øker også produksjonskostnadene i annen norsk vare- og tjenestetproduksjon, noe som bidrar til høyere priser generelt. Dersom oljeprisen pr. fat blir 100 kroner høyere eller lavere enn lagt til grunn anslås dette å endre den samlede prisstigningen med om lag 0,2 prosentpoeng, jf. tabell 2.4.

Som årsgjennomsnitt falt *elektrisitetsprisene* med 4,5 prosent fra 2010 til 2011. Den daglige systemprisen på Nord Pool (spot) falt betydelig gjennom fjoråret, fra 54 øre pr. kWh i januar til 26 øre pr. kWh i desember. Etter å ha tatt seg markert opp gjennom januar og et stykke inn i februar i år har systemprisene nå igjen falt tilbake. Gjennomsnittlig pris fra årsskiftet fram til 27. mars var 30 øre pr. kWh. Systemprisene hittil i år gir sammen med terminprisene for elektrisitet i 2012 pr. 27. mars en gjennomsnittlig systempris på rundt 25 øre pr. kWh i år, mot en gjennomsnittlig systempris på 37 øre pr. kWh i fjor. Som følge av reduserte inntektsrammer for Statnett og nettselskapene falt gjennomsnittlig nettleie inkludert avgifter med 3,6 prosent ved inngangen til 2012, etter en vekst på 1,1 prosent i 2011. Det legges til grunn at nettleien som vanlig ikke endres gjennom året. På denne bakgrunn legger utvalget til grunn at elektrisitetsprisene inkludert nettleie vil falle med 15 prosent fra 2011 til 2012. Usikkerheten knyttet til utviklingen framover er imidlertid betydelig. I tabell 2.4 er det gjengitt modellberegninger som viser at 10 prosentpoeng høyere eller lavere vekst i elektrisitetsprisene enn lagt til grunn vil endre prisveksten med 0,6 prosentpoeng i forhold til referansebanen.

Utviklingen i *prisene på norskproduserte jordbruksvarer* vil bl.a. avhenge av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut gjennom prisendringer. Det er også av betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Gjennom siste halvdel av 2010 og de første månedene av 2011 steg prisene på matvarer kraftig på verdensmarkedet. Prisene har nå falt klart tilbake, men er fremdeles på et høyt nivå. Importvernet for norskproduserte jordbruksvarer bidrar til at prissvingninger på verdensmarkedet slår mindre ut i matvareprisene i Norge enn i

Tabell 2.3 Viktige forutsetninger for Kvarts-beregningen av konsumprisvekst fra 2011 til 2012. Prosentvis vekst fra året før

	2011	2012
Importveid valutakurs ¹	-2,4	0,0
Importpriser, tradisjonelle varer	4,3	-1,9
Konsumrelaterte varer ²	1,8	-1,0
Øvrige varer	12,7	-4,0
Råolje i NOK	28,0	4,7
Priser på jordbruksvarer ³	0,7	1,3
Elektrisitetspris ⁴	-4,5	-15,0

¹ Negativ endring betyr appresiering av norske kroner (appresiering vil si at hjemmevalutaen styrker seg).

² Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningsprodukter, diverse industriprodukter, verkstedprodukter, biler mv. og matvarer og råvarer.

³ Prisen på jordbruksprodukter til produsent eksklusive subsidier og avgifter.

⁴ Prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler i følge KPI.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

mange andre land. Den sterke prisveksten i internasjonale matvarepriser har imidlertid medført en oppgang i produktinnsatsprisene for flere bearbejdede norskproduserte varer. Som en beregnings-teknisk forutsetning er det lagt til grunn at basis-prisnivået for norskproduserte jordbruksvarer øker med 1,3 prosent fra 2011 til 2012.

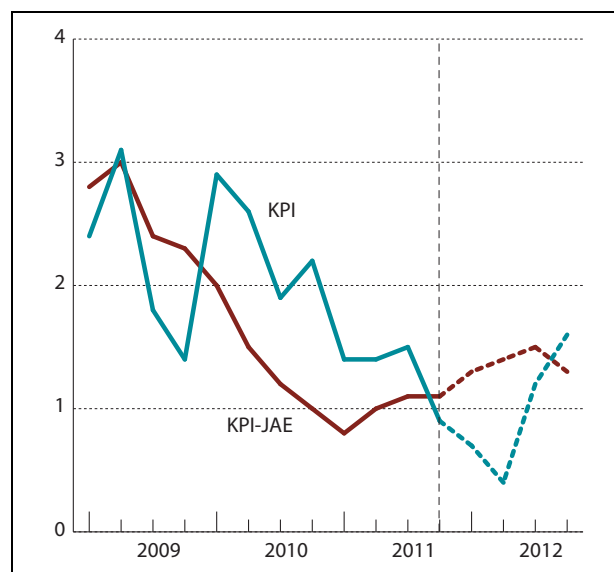
Prisene på varer til konsum påvirkes av det *avgiftsopplegget* som Stortinget vedtar. Avgiftsopplegget for 2012 innebærer endringer i merverdiavgift på matvarer og CO2 avgiften på innenriks luftfart samt fjerning av matproduksjonsavgiftene. De ulike justeringene ventes å trekke i motsatte retninger og samlet er det antatt at avgiftsopplegget ikke har vesentlig betydning for prisveksten i 2012. Avgiftskorleksjonene i KPI-JAE justerer imidlertid ikke for avgiftsendringer som ikke legges direkte på konsumentprisene, og det er anslått at de reelle avgiftsendringene isolert sett vil bidra til at veksten i KPI blir om lag 0,1 prosentpoeng høyere enn veksten i KPI-JAE i 2012.

2.2.2 Modellresultater

Beregningen som er blitt gjennomført med Kvarts, gir en økning i konsumprisindeksen (KPI) på 1,0 prosent fra 2011 til 2012. Det innebærer en reduksjon i prisstigningen på 0,2 prosentpoeng fra i fjor. Den underliggende prisveksten forventes derimot å øke; KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer øker i modellberegningen med 1,4 prosent, mot en vekst på 0,9 prosent i fjor.

Målt som vekst over fire kvartaler indikerer modellberegningen at den underliggende prisveksten målt ved tolv månedersveksten i KPI-JAE vil stige gradvis fra første til tredje kvartal, men deretter avta noe i fjerde kvartal 2012. Prisveksten målt ved KPI antas å avta fra første til andre kvartal, og deretter tilta ut året.

Et KPI anslag på 1,0 prosent er lavere enn Finansdepartementets anslag fra oktober i fjor på 1,6 prosent og Statistisk Sentralbyrås anslag fra

Figur 2.7 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før¹

¹ De heltrukne linjene illustrerer faktisk utvikling, mens stiple linje er prognose.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 2.4 Modellresultater. Beregnet vekst i KPI og KPI-JAE fra 2011 til 2012 og isolerte virkninger av enkelte endringer i forutsetningene. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før.

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
KPI	0,7	0,4	1,2	1,6	1,0
KPI-JAE	1,3	1,4	1,5	1,3	1,4
<i>Prisvirkninger av:</i>					
10 prosentpoeng høyere/lavere elektrisitetsprisvekst	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,6	+/-0,6
2 prosent svakere/sterkere krone	+/-0,1	+/-0,2	+/-0,3	+/-0,4	+/-0,3
100 kroner høyere/lavere oljepris	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,3	+/-0,2

februar i år på 1,3 prosent, men på linje med Norges Banks anslag fra mars i år på 1 prosent, jf. tabell 4.6 i kapittel 4.

2.2.3 Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2012

Basert på forutsetningene omtalt ovenfor, gir beregningen på Kvartsmodellen en vekst i KPI på 1,0 prosent fra 2011 til 2012. Slike modellbaserte beregninger vil alltid være beheftet med usikkerhet.

Usikkerheten i prisvekstanslaget for 2012 er blant annet knyttet til utviklingen i elektrisitetsprisene, som ofte svinger sterkt gjennom året. Det er også stor usikkerhet knyttet til kronkursen, samt utviklingen i oljeprisen. Tabell 2.4 gjengir modellberegninger som viser hvordan endrede forutsetninger for disse størrelsene påvirker den samlede prisveksten i forhold til referansebanen. Med bakgrunn i de beregningene som er foretatt og ovennevnte vurderinger, anslår Beregningsutvalget en gjennomsnittlig vekst i KPI på *om lag 1 prosent* fra 2011 til 2012.

Kapittel 3

Utviklingen i konkurranseevnen

- Beregningsutvalget presenterer flere tallfestede indikatorer for å beskrive norsk næringslivs konkurransesituasjon internasjonalt. Flere av disse komponentene og særlig kostnadsindikatorer, peker i retning av en svekket situasjon for norske bedrifter de siste årene. Dette bildet står noe i motsetning til resultatene når det gjelder sysselsetting og faktisk produksjonsutvikling i Norge sammenliknet med i andre land. Mens en rekke aggregerte indikatorer for Norge fremstår som bedre enn for mange andre land så langt, innebærer det høye kostnadsnivået at bedriftenes konkurranseevne framover kan være usikker i deler av økonomien.
- Lønnskostnadene som andel av brutto faktorinntekter til norsk industri har historisk svingt med konjunktorene rundt et nokså stabilt nivå. Etter at andelen økte mye i 2009 i forbindelse med finanskrisen, falt den noe tilbake i 2010 og 2011.
- Den kostnadsmessige konkurranseevnen målt ved relative timelønnskostnader i industrien i felles valuta anslås å ha svekket seg med i gjennomsnitt 2,4 prosent per år de siste ti årene. Av dette kan 1,3 prosentpoeng tilskrives høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne, mens 1,1 prosentpoeng skyldes en styrking av kronen. I 2011 økte de relative timelønnskostnadene målt i felles valuta med 3,7 prosent, hvorav knapt 2 prosentpoeng skyldes en styrking av kronen.
- Gjennomsnittlige timelønnskostnader i norsk industri var i 2011 anslagsvis 54 prosent høyere enn et handelsvektet gjennomsnitt av våre handelspartnere i EU, målt i felles valuta. For industriarbeidere alene anslås de norske timelønnskostnadene å ligge 56 prosent høyere enn hos handelspartnerne i EU, regnet i felles valuta.
- De siste ti årene har produktiviteten i norsk industri, målt ved bruttoprodukt per timeverk i faste priser, økt med i gjennomsnitt 2,5 prosent per år. Dette er noe mindre enn hos våre handelspartnere.
- Dersom en ser på produktivitetens utviklingen målt ved bruttoprodukt i løpende priser per timeverk, er imidlertid bildet for norsk industri langt mer positivt. Dette gjenspeiler at norsk industri har hatt sterkere prisvekst på sine produkter enn industrien hos handelspartnerne.
- De to siste årene har Norges BNP ekskludert petroleumsrenten og regnet per innbygger vært nesten 40 prosent høyere enn OECD-snittet. Dette nivået er det nest høyeste i OECD.

3.1 Innledning

Omfattende deltakelse i internasjonal handel med varer og tjenester har gjort det mulig for Norge å oppnå en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig dersom norsk økonomi hadde vært vesentlig mer skjermet mot utenlandsk konkurranse. Fordelene vil imidlertid bli vesentlig redusert hvis Norge ikke klarer å sørge for en effektiv ressursutnyttelse, herunder full sysselsetting og en akseptabel inntektsfordeling. For å høste gevinstene ved internasjonalt varebytte, må man klare å omstille ressurser som blir ledige som følge av endringer i markedsforholdene. Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebytte må også over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Et lands konkurranseevne uttrykker evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. Et land har ikke god konkurranseevne selv om det har balanse i utenriksøkonomien, mens for eksempel store deler av landets arbeidsstyrke er arbeidsløs. Men full sysselsetting og lav ledighet sammen med store underskudd i utenriksøkonomien, tilsier også at et land har svakere konkurranseevne enn hva som kan være bærekraftig over tid.

Det er viktig å skille mellom konkurranseevnen for enkelt næringer og for Norge som helhet. Konkurranseevnen for en næring beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å belønne inn-

Boks 3.1 Norges handelspartnere

For å vurdere utviklingen i konkurranseevnen til norsk næringsliv, sammenliknes gjerne ulike indikatorer i Norge med tilsvarende størrelser hos våre handelspartnere. Ved beregning av handelspartneraggregat, legger utvalget til grunn beregninger av OECD av Norges handelspartnere. I Beregningsutvalgets rapport i 2010 (NOU 2010:4 Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2010) benyttet utvalget oppdaterte vekter fra OECD for Norges handelspartnere for perioden 1970 – 2007. Utvalget har lagt til grunn de samme vektene i årets rapport.

Vektene til OECD gjenspeiler handelsstrømmene med de enkelte landene i hvert av årene i perioden, og er derfor forskjellige for hvert år i perioden 1970 – 2007. Utvalget har lagt de 25 landene med størst vekter i 2007 til grunn som landsammensetning for handelspartneraggregatet. Denne landsammensetningen er benyttet for alle år, selv om det i perioder har vært variasjoner mhp. hvilke 25 land som har hatt størst vekter. Basert på landsammensetningen og OECDs vekter for de ulike årene, er det beregnet et vektet handelspartneraggregat for hvert år i perioden 1991 – 2007. Vektene i 2007 er videreført for årene 2008 – 2011.

Tabell 3.1 illustrerer landsammensetningen som er benyttet i årets rapport. I tillegg viser tabellen vektene som er benyttet for årene 2007 – 2011.

Beregningen av konkurransevekter

Sammenlikninger med handelspartnere benyttes for å vurdere utviklingen i konkurranseevnen til norske bedrifter. OECD har i stor grad basert sine beregninger av landvektene på bakgrunn av omfanget av import og eksport av industrivarer mellom Norge og andre land. I tillegg er det tatt hensyn til konkurranse mellom norske og utenlandske bedrifter i tredjeland.

I en beregning av landsammensetning og vekter som skal danne grunnlag for å vurdere konkurranseevnen til norske bedrifter ovenfor bedrifter i andre land, burde i prinsippet alle faktorer som har betydning for konkurranseevnen tas med. Flere forhold av kvalitativ karakter er imidlertid vanskelig å fange opp i slike beregninger.

OECD har gjort en del forenklinger i sine beregninger. For det første har OECD bare sett på handel med industrivarer, og ikke handel med tjenester eller varer produsert i andre sektorer. I 2010 utgjorde industriprodukter 26 prosent av Norges eksport, og 58 prosent av Norges import.

Tabell 3.1 Sammensetning av handelspartneraggregatet. Prosent.

Nr.	Land	Vekter for 2007 - 2011
1	Sverige	20,2
2	Tyskland	16,1
3	Storbritannia	7,6
4	Danmark	7,4
5	Nederland	6,2
6	USA	5,6
7	Kina	4,2
8	Finland	4,1
9	Frankrike	3,6
10	Polen	3,5
11	Italia	3,4
12	Belgia	2,8
13	Spania	2,7
14	Japan	2,4
15	Sør-Korea	1,5
16	Østerrike	1,2
17	Sveits	1,1
18	Tsjekkia	1,0
19	Irland	1,0
20	Russland	0,8
21	Singapore	0,8
22	Hong Kong	0,7
23	Tyrkia	0,7
24	Canada	0,7
25	India	0,5
	SUM	100,0

Kilder: OECD og Beregningsutvalget.

Videre har OECD ikke brutt handelsstrømmene ned til hver enkelt varetype for å kunne gi et grunnlag for å vurdere i hvilken grad det faktisk er direkte konkurranse mellom norske og utenlandske bedrifter, eller om det i stedet handles med varer det ikke er konkurranse om.

¹ En enkel illustrasjon av dette kan være en hypotetisk situasjon der Norge er alene i verden om å eksportere en bestemt industrivare. Eksport av denne industrivaren vil trekke opp konkurransevekten til de landene som importerer denne varen, til tross for at dette er en vare det ikke eksisterer konkurranse om.

satsfaktorene. En lønnsom næring må både kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i arbeidsmarkedet. En økonomi i vekst og med en høy omstillingsgrad vil være kjenne-tegnet av ulik utvikling i konkurranseevnen for de enkelte næringene. I konkurransen om knappe faktorer må noen næringer trappe ned sin virksomhet, mens andre kan ekspandere i takt med økt lønnsomhet. Dersom en næring mottar subsidier i tilknytning til sin virksomhet, kan dette bedre næringens konkurranseevne, men det fører normalt til en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurranseevne i samfunnsøkonomisk forstand.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurranseevne. Avsnitt 3.2 gir en vurdering av hva som menes med konkurranseutsatte næringer og hvordan lønnsdannelsen skal sikre disse næringenes konkurranseevne gjennom den såkalte frontfagsmodellen. I tillegg presenteres tall for brutto driftsresultatandel, for å kunne gi en indikasjon på utviklingen i lønnsomheten i norsk industri. Videre i avsnitt 3.3 diskuteres utviklingen i lønnskostnader, herunder tall for lønnskostnadsutviklingen i privat sektor. I dette avsnittet ser vi også på forskjell i lønnskostnadsnivåene i industrien i Norge og andre land. Endelig i avsnitt 3.4 gir vi en beskrivelse av utviklingen i produktiviteten. For alle indikatorene som presenteres i kapitlet sammenlikner vi Norge med et aggregat av våre viktigste handelspartnere, jf. boks 3.1.

Beregningsutvalget presenterer flere tallfestede indikatorer for å beskrive norsk næringslivs konkurransesituasjon internasjonalt. Flere av disse komponentene og særlig kostnadsindikatorer, peker i retning av en svekket situasjon for norske bedrifter de siste årene. Dette bildet står noe i motsetning til resultatene når det gjelder sysselsetting og faktisk produksjonsutvikling i Norge sammenliknet med i andre land. Mens en rekke aggregerte indikatorer for Norge fremstår som bedre enn for mange andre land så langt, innebærer det høye kostnadsnivået at bedriftenes konkurranseevne framover kan være usikker i deler av økonomien.

3.2 Faktorinntektsfordeling i konkurranseutsatte og skjermede næringer

3.2.1 Konkurranseutsatte og skjermede næringer

Tradisjonelt har konkurranseutsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenesteproduserende næringer (varehandel, transporttjenester, offentlig sektor, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har imidlertid bidratt til at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

Begrepene konkurranseutsatte og skjermede næringer er nærmere drøftet i Holden-utvalgets rapport NOU 2000:21, vedlegg 8 (av professor Asbjørn Rødseth). I teorien blir skjermede næringer definert ved at de produserer varer eller tjenester som verken eksporteres eller importeres, mens konkurranseutsatte næringer produserer varer eller tjenester som eksporteres eller importeres. Denne inndelingen kan også gjøres ut fra om næringen har en naturlig geografisk forankring eller ikke.

For de konkurranseutsatte næringene vil produsentprisene i stor grad bli bestemt på verdensmarkedet, mens produsentprisene i de skjermede næringene i større grad vil reflektere forholdet mellom tilbud og etterspørsel innenlands. I praksis er det imidlertid vanskelig å avgrense hvilke næringer som er konkurranseutsatte og hvilke som er skjermede, fordi mange næringer er i en mellomstilling.

Rene konkurranseutsatte næringer kjennetegnes av bedrifter som produserer for et internasjonalt marked ved hjelp av arbeidskraft som eneste lokale (ikke-mobile) produksjonsfaktor. (Bedriftene bruker også kapital, men denne vil enklere finne en alternativ anvendelse i utlandet). For konkurranseutsatte næringer vil utviklingen i lønnsnivået over tid bestemme om næringen blir værende i Norge eller ikke. Blir lønnsnivået for høyt sammenliknet med produktiviteten, reduseres lønnsomheten, noe som kan føre til at det ikke blir investert i nye arbeidsplasser. Lønnsnivået i de rene konkurranseutsatte næringene binder samtidig opp lønnsnivået i resten av økonomien dersom en skal ha samme lønn for samme arbeid uavhengig av næring.

Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har med-

ført at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet. Mange tjenesteytende næringer, bygg og anlegg mv. har i de senere årene blitt stilt overfor stadig sterkere konkurranse fra utenlandske tilbydere. Det kan være vanskelig å overskue hvilke næringer som i framtiden vil være utsatt for internasjonal konkurranse. Blant eksport- og importkonkurrerende næringer i fastlandsøkonomien er likevel fortsatt industrien den viktigste enkeltnæringen. En rimelig god evne for industrien til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. Dette behøver imidlertid ikke innebære at industriens konkurransevne hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne kravet til balanse i utenriksøkonomien oppnås med en mindre industrisektor. Men petroleumsinntektene innebærer ikke at konkurranseutsatt sektor på varig basis kan ha svakere konkurransevne enn konkurrentene i våre handelspartnerland.

3.2.2 Frontfagsmodellen

Industrien har i mesteparten av etterkrigstiden vært retningsgivende for øvrige tariffområder i lønnsforhandlingene i Norge. Opplegget for forhandlingene bygger på at lønnsveksten må tilpasses det konkurranseutsatt sektor over tid kan leve med. Dette ivaretas ved at avtaleområder med stort innslag av konkurranseutsatt virksomhet forhandler først (det såkalte frontfaget), og at resultatet fra disse virker som en norm for andre avtaleområder. Frontfaget har tradisjonelt vært verkstedsoverenskomsten ved forbundsvise oppgjør og det bredere LO-NHO-området ved sentrale oppgjør.

Frontfagsmodellen ble først lansert og formalisert som en økonomisk modell, ofte omtalt som hovedkursteorien, da Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene i 1966 la fram sin andre rapport høsten 1966, se vedlegg 5. Hovedkursteorien beskriver de makroøkonomiske trender som vil gjelde for lønns- og prisutviklingen i Norge på lang sikt. Over tid stiller et ønske om full sysselsetting og balanse i utenriksøkonomien krav til størrelsen på konkurranseutsatt sektor som bare kan oppfylles dersom lønnsomheten i slik virksomhet ikke er dårligere i Norge enn i utlandet. Forventet avkastning på investeringer i Norge (kapitalavkastningen) må da på lang sikt være på nivå med forventet kapitalavkastning hos våre handelspartnere. Lavere forventet kapitalavkastning i Norge enn i utlandet vil føre til at investorer vil foretrekke å investere i utlandet fremfor i

Norge. Dette medfører at reallønnsnivået i Norge ikke kan være høyere enn det produktivitetnivået i konkurranseutsatt sektor gir grunnlag for. Dersom reallønnen vokser raskere enn produktiviteten, vil kapitalavkastningen reduseres, og investeringene svekkes. Over tid vil lave investeringer i Norge føre til en gradvis nedbygging av konkurranseutsatt sektor. Med hovedkurs i Utredningsutvalgets rapport refereres det i tråd med dette til et «normalnivå» på lønnskostnadsandelen i konkurranseutsatt sektor, dvs. hvor mye av faktorinntekten som normalt går til lønnstakerne og hvor mye som går til kapitaleierne. En stabil utvikling i lønnskostnadsandelen kan indikere en stabil lønnsevne og konkurransekraft i sektoren.

Når produktivitsveksten bestemmer utviklingen i reallønn over tid, må nominell lønnsvekst være lik summen av produktivits- og prisveksten. Hvis den nominelle lønnsveksten blir høyere enn dette, slik at reallønnen vokser mer enn det produktivitsveksten gir rom for, vil konkurransevnen svekkes og ledigheten stige. En blanding av markedsforhold og institusjonelle mekanismer bidrar til at lønnsveksten i konkurranseutsatt sektor er normen også for lønnsveksten i resten av økonomien.

Frontfagsmodellen og hovedkursteorien reflekterer således en forståelse for at det over tid er en forbindelse mellom det som er bedriftsøkonomisk lønnsomt og det som er gunstig ut fra makroøkonomiske hensyn. Modellen hviler blant annet på erkjennelsen av at lønnsdannelsen over tid har avgjørende betydning for nivået på arbeidsledigheten, mens reallønnsutviklingen først og fremst er knyttet til produktivitsutviklingen. Erfaringene fra Norge og andre land bekrefter at høy nominell lønnsvekst uten bakgrunn i tilsvarende produktivitsvekst over tid i all hovedsak slår ut i høyere inflasjon og økt arbeidsledighet, og ikke i høyere reallønnsvekst. Etersom konkurranseutsatte næringer konkurrerer med skjermede næringer om arbeidskraften, må de samme betingelsene for lønnsvekst gjelde også for skjermede næringer.

Den norske lønnsforhandlingsmodellen innebærer videre stor grad av koordinering, der hovedorganisasjonene i arbeidslivet spiller en avgjørende rolle. Institusjoner som Kontaktutvalget og Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene støtter opp under koordineringen. Basert på arbeidskraftsundersøkelsen er organisasjonsgraden i Norge anslått til 54 prosent i 2008. Organisasjonsgraden var 39 prosent i privat sektor og 82 prosent i offentlig sektor. Tariffavtaledekningen for alle arbeidstakere er anslått til

74 prosent, om lag 60 prosent i privat sektor og tilnærmet 100 prosent i offentlig sektor. Tariffavtalene benyttes imidlertid også som rettesnor i bedrifter som ikke formelt er bundet av avtalene.

Samtidig som flertallet av arbeidstakerne i Norge dermed er dekket av de sentrale forhandlingene, er det et betydelig antall som ikke er dekket av kollektive avtaler. Blant annet ledere og en stor andel av funksjonærene i industrien får sin lønn bestemt gjennom lokale lønnsforhandlinger. Dette var en viktig bakgrunn for at Kontaktutvalget den 22. januar 2003 la fram en felles erklæring om situasjonen foran mellomoppgjøret 2003. I denne erklæringen het det blant annet:

«[...] På denne bakgrunn er regjeringen og organisasjonene i arbeidslivet enige om følgende:

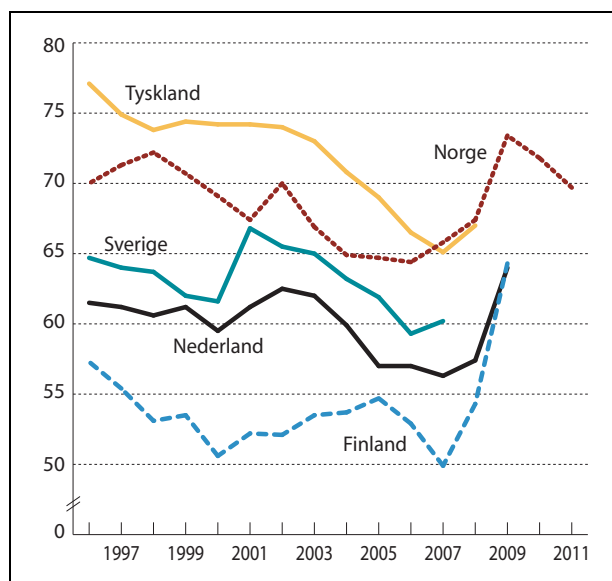
At den samlede lønnskostnadsveksten i 2003 må tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. I arbeidet for å nå dette målet er det avgjørende at alle grupper omfattes. Når det gjelder en nærmere vurdering av utfordringene for konkurranseutsatt sektor i årene framover vises det til det nedsatte ekspertutvalget.

Partene i arbeidslivet vil i forbindelse med mellomoppgjøret 2003: Arbeide for å få lønnsveksten i Norge mer på linje med utviklingen hos våre handelspartnere. Oppgjøret i 2003 må derfor ta utgangspunkt i den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet. Den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt for disse sektorene må være normgivende for de rammer som forhandles i de øvrige oppgjørene.

Samtidig er det viktig at det innenfor disse rammene gis rom for endringer i relative lønninger som sikrer et velfungerende arbeidsmarked og en rettferdig lønnsutvikling. Arbeidsgiversiden i privat og offentlig sektor vil aktivt arbeide for en lønnsvekst hos lederne i virksomhetene som ligger innenfor rammene for det øvrige arbeidslivet. I kraft av sine eierposisjoner i næringslivet vil en også fra statens side arbeide for en slik utvikling.»

3.2.3 Lønnsomheten i norsk industri

Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i konkurransevnen og lønnsomheten i næringslivet, jf. over. Hovedkursteorien peker på lønnskostnadsandelen som en sentral indikator for utviklingen i lønnsomheten. Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser og svakere produktivitet utvikling er faktorer som isolert sett bidrar til svekket konkurransevne og lavere lønnsomhet. En slik utvikling vil innebære at en større andel av

Figur 3.1 Utviklingen i lønnskostnadsandeler i industrien

Kilder: SSB, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget.

bedriftenes overskudd tilfaller lønnsstakerne og mindre kapitaleierne. Lønnskostnadsandelen vil da gå opp, mens driftsresultatandelen vil gå ned. Motsatt bidrar lavere lønnskostnader, høyere produsentpriser og sterkere produktivitet utvikling isolert til bedret konkurransevne og lønnsomhet. En slik utvikling vises ved en lavere lønnskostnadsandel og tilsvarende høyere driftsresultatandel.

Figur 3.1. viser utviklingen i lønnskostnadsandelen i industrien i Norge og våre handelspartnere de siste 15 årene. Lønnskostnadsandelen i Norge har historisk svingt med konjunktorene rundt et nokså stabilt nivå. I perioder med nedgangskonjunktur og stigende arbeidsledighet har gjerne veksten i lønningene avtatt og lønnskostnadsandelen falt. Da veksten i norsk økonomi tok seg opp utover på 1990-tallet, steg både lønnsveksten og lønnskostnadsandelen. Deretter gikk norsk økonomi inn i en periode med svakere vekst og høyere arbeidsledighet, og lønnskostnadsandelen begynte å falle.

Nedgangen i første halvdel av 2000-tallet må trolig også ses i sammenheng med den markerte bedringen i Norges bytteforhold i handelen med utlandet etter at Kina begynte å spille en større rolle i det internasjonale varebyttet. Sterk vekst i etterspørselen fra Kina og andre framvoksende økonomier har gitt betydelig oppgang i prisene på flere viktige norske eksportprodukter. Samtidig har økt import fra lavkostland bidratt til nedgang i prisene på importerte konsumvarer, noe som har

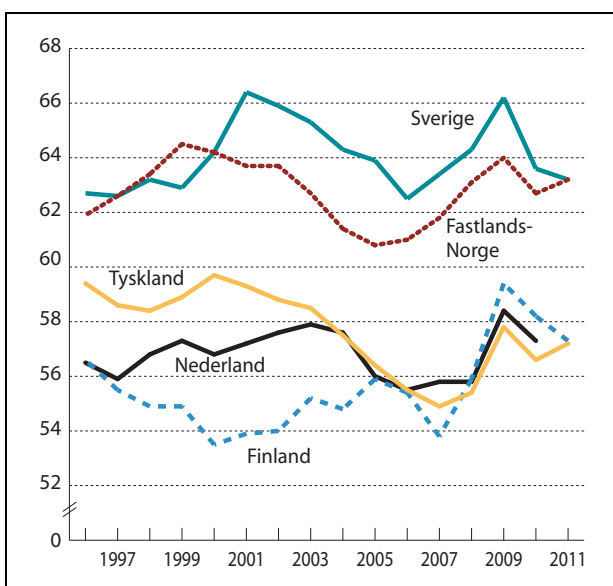
bidratt til merkbar bedring i lønnstakernes kjøpekraft. Når produktivitetsveksten i tillegg har vært høy, har dette gitt grunnlag for sterk vekst både i bedriftenes overskudd og i reallønnene.

I forbindelse med finanskrisen steg lønnskostnadsandelen i norsk industri markert i 2009. De siste to årene har lønnskostnadsandelen falt noe tilbake igjen, men nivået er fortsatt høyere enn det var i årene før finanskrisen.

Figuren viser også utviklingen i Sverige, Tyskland, Finland og Nederland. Når man sammenlikner lønnskostnadsandelen med andre land, er det viktig å være oppmerksom på at ulik næringsstruktur i ulike land vil kunne gi store nivåforskjeller i lønnskostnadsandelene mellom landene. Det er imidlertid stor usikkerhet knyttet til slike nivå sammenlikninger, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25. I vedleggstabell 4.6 presenteres tall for brutto driftsresultatandel for Norge og utvalgte land.

I figur 3.1 ser vi at lønnskostnadsandelen i industrien i Tyskland var høyere enn i de andre landene som er med i figuren i 1996, men at andelen deretter har gradvis avtatt. Dette må ses i sammenheng med at Tyskland i tiden etter innføringen av euro gjennomgående har hatt negativ real-lønnsvekst.

Bildet for utviklingen i lønnskostnadsandeler er i hovedsak det samme når vi ser på utviklingen i lønnskostnadsandelene for hele økonomien, jf. figur 3.2. De årlige svingningene i lønnsomheten er imidlertid noe mindre enn om man ser på bare industrien.

Figur 3.2 Utviklingen i lønnskostnadsandeler i hele økonomien

Kilder: SSB, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget.

3.3 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i næringslivet. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader, transportkostnader og andre kostnader til innenlandsk produsert produktinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Videre vil også produktivtetsutviklingen og offentlige avgifter og subsidier være av betydning for konkurranseevnen.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv. Disse næringene leverer produktinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene er, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om innsatsfaktorer som bl.a. arbeidskraft. Lavere lønninger i andre næringer kan bidra til en bedring i industriens konkurranseevne ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan også bidra til å styrke næringslivets konkurranseposisjon. For en liten, åpen økonomi som den norske vil det være svært vanskelig å oppnå en stabil realøkonomisk utvikling uten at en samtidig har en relativt stabil nominell utvikling, herunder at en unngår sterke utslag i valutakursen.

3.3.1 Lønnskostnadsvekst

Tabell 3.2 og figur 3.1 viser utviklingen i lønnskostnader per time for ansatte i industrien i Norge og i industrien hos våre handelspartnere målt i felles valuta.

I løpet av de siste ti årene har den kostnadsmessige konkurranseevnen i industrien, målt ved relative timelønnskostnader i felles valuta, i gjennomsnitt svekket seg med 2,4 prosent per år. Av dette kan 1,3 prosentpoeng tilskrives høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnere, mens resten skyldes en styrking av kronen. Utviklingen i valutakursen har variert mye fra år til år, og bidratt til at det har vært langt større svingninger i den relative timelønnskostnadsveksten målt i felles valuta enn i nasjonal valuta, jf. figur 3.3. Krongkursutviklingen er nærmere omtalt i vedlegg 3.

Tabell 3.2 Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før

	Gj.snitt										
	2002-2011	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Vekst i lønnskostnader per time											
Norge ¹	4,4	6,0	3,8	3,4	4,1	6,2	3,8	5,1	4,5	2,5	4,3
Handelspartnerne ²	3,0	3,8	3,9	2,2	2,8	2,6	4,1	3,1	3,8	1,3	2,5
Relativ timelønns- kostnadsvekst i nasjonal valuta											
	1,3	2,1	-0,1	1,2	1,3	3,5	-0,3	1,9	0,7	1,2	1,8
Relativ timelønnskostnads- vekst i felles valuta											
	2,4	10,3	-3,0	-2,5	5,9	3,0	1,4	2,5	-2,2	5,6	3,7
<i>Memo:</i>											
Valutakurs ³	1,1	7,4	-3,0	-3,8	4,4	-0,5	1,7	0,5	-2,9	4,2	1,9

¹ Lønnskostnad per utførte timeverk i industrien, jf. nasjonalregnskapet.

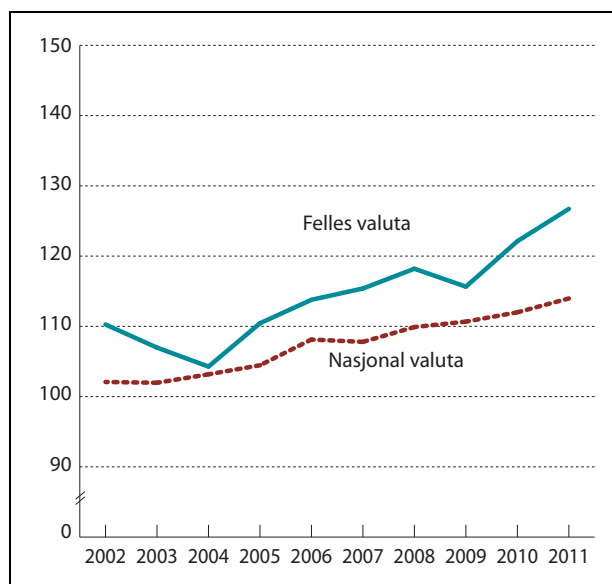
² Tallene for årene 2002-2010 er fra Bureau of Labor Statistics (BLS). For 2011 er tallgrunnlaget hentet fra Eurostat. Kildegrunnlagets andel av handelspartneraggregatet er 93-96 prosent for årene 2002-2010 og 77 prosent for 2011. Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, jf. boks 3.1.

³ Industriens effektive valutakurs. Et positivt endringstall innebærer en styrking av norske kroner målt ved industriens effektive valutakurs. Utviklingen i industriens effektive valutakurs kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bedriftene eller bransjene står ovenfor.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var veksten i timelønnskostnadene i norsk industri i 2011 på 4,3 prosent, dvs. 1,8 prosentpoeng høyere enn timelønnskostnadsveksten hos handelspartnerne. En styrking av kronen på nesten 2 prosent fra 2010 til 2011 gjorde at de relative timelønnskostnadene anslås å ha økt med 3,7 prosent dette året.

Også om vi går ut over industrien og ser på næringsvirksomhet i bredere forstand har den kostnadmessige konkurransevnen svekket seg i Norge. I løpet av de siste ti årene har veksten i arbeidskraftskostnadene i norsk næringsvirksomhet i gjennomsnitt vært 2,6 prosent høyere enn hos våre handelspartnere, jf. tabell 3.3. Av dette kan 1,5 prosentpoeng tilskrives høyere arbeidskraftskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne, mens resten skyldes en styrking av kronen. Forskjellen mellom Norge og handelspartnerne har vært noe høyere når man ser på næringsvirksomhet i bredere forstand enn dersom vi bare ser på industrien, jf. tabell 3.2 over.

Figur 3.3 Utviklingen i relative timelønnskostnader i industrien. Indeks 2011 = 100.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

Tabell 3.3 Arbeidskraftskostnader i næringsvirksomhet¹. Prosentvis endring fra året før

	Gj.snitt										
	2002-2011	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Vekst i lønnskostnader pr. time											
Norge	4,6	6,5	3,6	4,2	4,2	5,0	6,2	5,9	3,7	3,0	3,9
Handelspartnerne ²	3,1	3,7	3,9	3,1	3,0	2,7	3,5	3,6	2,9	1,7	2,8
Relativ timelønns- kostnadsvekst i nasjonal valuta	1,5	2,7	-0,3	1,1	1,2	2,2	2,6	2,2	0,8	1,3	1,1
Relativ timelønns- kostnadsvekst i felles valuta	2,6	10,9	-3,2	-2,6	5,8	1,7	4,4	2,7	-2,1	5,7	3,1
<i>Memo:</i>											
Valutakurs ³	1,1	7,4	-3,0	-3,8	4,4	-0,5	1,7	0,5	-2,9	4,2	1,9

¹ Hele økonomien unntatt offentlig virksomhet

² Kildegrunnlagets andel av handelspartneraggregatet er 77-83 prosent. Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, jf. boks 3.1.

³ Industriens effektive valutakurs.

Kilder: Eurostat og Beregningsutvalget.

3.3.2 Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftskostnader i Norge og i andre land

3.3.2.1 Industrierbeidere

Timelønnskostnadene for norske industrierbeidere er høyere enn for industrierbeidere hos våre handelspartnere, noe som reflekterer norsk økonomis høye produktivitet og inntektsnivå, men også en sterkere lønnsvekst de siste årene.

Lønnskostnader pr. time for norske industrierbeidere i forhold til konkurrentene har tradisjonelt vært et mål for norsk industris relative kostnadsposisjon. Grunnen til dette er at produksjonsarbeidere i industri som gruppe har vært relativt homogen og klart definert mellom land. Lønnskostnader inneholder ikke bare lønn, men også gjennomsnittlige indirekte lønnskostnader som følge av ferie, fravær, pensjoner, arbeidsgiveravgifter etc. Totalt sett har lønnskomponenten vært og er fortsatt den dominerende kostnadskomponenten ved produksjon av industrivarer, og tallmaterialet har vært lett tilgjengelig og sammenlignbart mellom land.

Endring i næringsstrukturen og endrede stillingsinnhold for yrker innenfor ulike næringer, med tilhørende nye klassifiseringsstandarder mellom næringer og mellom stillinger, har over tid skapt usikkerhet om dette er det mest fornuftige mål for konkurransenivået i Norge kontra andre land. Beregningsutvalget vil derfor fremover forsøke å se om de nye klassifikasjonssystemene for

både næringer og stillinger og innholdet i sentrale datakilder som er tilgjengelig i Norge og andre land, på sikt kan brukes til å belyse det konkurranseutsatte næringslivs kostnadsnivå i Norge i forhold til utlandet på en mest mulig sammenlignbar måte.

Med utgangspunkt i dagens internasjonale næringsklassifisering og tradisjonell definisjon av industrierbeidere, presenterer Beregningsutvalget relative timelønnskostnader for norske industrierbeidere i forhold til tilsvarende for konkurrentland, basert på nivå tall fra Bureau of Labor Statistics (BLS/USA). Det foreligger ikke nivå tall fra BLS etter 2009. Nivå tall for henholdsvis 2010 og 2011 er basert på vekstprosent fra Eurostat (alle industriansatte) tillagt nivå tallene for 2009. Metoden bidrar til noe usikkerhet i nivå tallene for industrierbeidere for 2010 og 2011. En viss variasjon av datakvaliteten i nivået for enkeltland i enkelte år etc., kan innebære at enkelte sammenligninger er usikre og vil kunne føre til revisjoner senere.

Lønnsnivåene er sammenlignet etter omregning til norske kroner, ved hjelp av gjennomsnittlig valutakurser for de respektive årene fra Norges Bank.

Tabell 3.4 viser timelønnskostnadene for norske industrierbeidere sammenliknet med industrierbeidere i utvalgte grupper av europeiske land, målt i felles valuta.

Nivåforskjellene økte med om lag 22 prosent fra 2001 til 2011, hvorav økningen kan knyttes til

Tabell 3.4 Timelønnskostnader for industriarbeidere i Norge i forhold til utvalgte grupper av europeiske land (handelsveide grupper av land = 100)¹

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Alle ¹	128	139	132	129	136	140	144	145	141	153	156
Nordiske land ²	119	127	118	116	122	126	127	129	128	134	134
Eurosonen ³	127	138	129	127	134	137	143	141	131	148	153

¹ Ny europeisk og tilpasset norsk næringsklassifisering fra 2009 definerer industrien på en noe annerledes måte enn tidligere. Jf. land inkludert i tabell 3.5. Det foreligger nivåfall fram til og med 2009. Nivåene i 2010 og 2011 er basert på fremskriving av lønnsnivået i 2009. Indekser over lønnskostnadsutviklingen i tabell 3.2 dekker flere land enn landene vi har informasjon over lønnskostnadsnivå for i tabell 3.4.

² Danmark, Sverige og Finland

³ Eurosonen i tabellen: Tyskland, Finland, Nederland, Belgia, Frankrike, Irland, Italia, Spania og Østerrike

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB, OECD og Beregningsutvalget.

Tabell 3.5 Timelønnskostnader¹ for industriarbeidere i felles valuta². Indeks Norge = 100

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010 ³	2011 ³
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Danmark	90	96	96	93	92	90	91	99	89	86
Sverige	75	81	83	79	75	75	73	70	70	72
Belgia	87	95	97	92	89	85	87	94	85	83
Østerrike	79	83	83	81	79	76	78	86	75	72
Finland	73	77	80	77	76	73	75	81	70	67
Nederland	79	86	87	84	81	77	80	85	76	73
Tyskland	77	81	81	77	75	71	72	76	67	66
Irland	60	65	67	66	65	63	63	68	60	55
Italia	59	65	68	65	64	61	62	67	59	57
Frankrike	64	68	69	67	66	63	64	67	61	60
Storbritannia	63	62	69	66	65	63	55	51	48	45
Spania	43	47	48	47	47	46	47	52	46	44
Tsjekkia	14	15	16	16	17	18	21	21	20	20
Polen	12	11	11	12	12	13	15	14	13	12

¹ Lønnsbegrepet er lønn og indirekte personalkostnader per arbeidet time.

² Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser.

³ Av mangel på data fra lønnsnivå i lokal valuta for industriarbeidere fra BLS etter 2009 er 2009-nivåene framskrevet til 2010 og 2011 ved hjelp av vekstprosjekter for alle ansatte i industrien fra vedleggstabell 4.3 med data fra Eurostat. Anslagene for 2010 og 2011 baserer seg på lønnskostnadsindekser.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat og SSB.

ulike komponenter av lønnskostnadene og endringer i valutakurser. Forskjellen i timelønnskostnadene økte sterkt i årene 2004 til 2007, i stor grad som følge av at lønnsveksten i Norge var høyere enn hos handelspartnerne i disse årene. En styr-

king av den norske kronen i den samme perioden, bidro i samme retning. En svekkelse av den norske kronen i kjølvannet av finanskrisen bidro imidlertid til at det relative lønnskostnadsnivået gikk svakt ned fra 2008 til 2009. Overfor land i

eurosonen falt relative lønnskostnader klart fra 2008 til 2009, men har økt vesentlig fra 2009 til 2011.

I 2011 var timelønnskostnadene for norske industriarbeidere 56 prosent høyere enn hos våre handelspartnere i EU, mot 53 prosent året før.

Sammensetningen av lønnskostnadene

Strukturen på timelønnskostnadene varierer mye fra land til land. I mange land utgjør indirekte personalkostnader en viktig kostnadskomponent. Tabellen nedenfor viser lønn pr. arbeidet time og hvilke gjennomsnittlige prosentpåslag indirekte personalkostnader målt pr. arbeidet time utgjør i de enkelte landene. I de indirekte personalkostnadene inngår sykefravær, ferie og annen lønn for ikke-

arbeidet tid samt arbeidsgiveravgifter og andre kostnader som er knyttet til arbeidsforholdet.

3.3.2.2 Alle ansatte i industrien

Funksjonærene utgjør en stadig større andel av lønnsmassen i industribedrifter. Nye produksjonsprosesser har bidratt til at arbeidsinnholdet på mange industriarbeidsplasser har endret seg betydelig og at avgrensningen mellom arbeidere og funksjonærer er mindre tydelig enn tidligere. For industriarbeidere avtales vanligvis både lokale og sentrale tillegg, mens for funksjonærer avtales sentrale tillegg bare for en begrenset gruppe. Kollektive føringar fra f.eks. industriarbeidere kan ha stor betydning også for den lokale og individuelle lønnsdannelsen for alle grupper, jf. over.

Tabell 3.6 Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere i 2009¹. Nivå tall i norske kroner og indirekte personalkostnader som prosentpåslag på lønn for arbeidet tid.

	Gjennomsnittlig timefortjeneste per arbeidet time i norske kroner ²	Indirekte personalkostnader per arbeidet time i prosent av lønn for arbeidet tid ³	Totale lønnskostnader per arbeidet time i norske kroner ²
Norge	188 ⁴	52,6 ⁴	286
Danmark	203	39,5	283
Tyskland	126	72,9	218
Sverige	120	67,3	200
Belgia	136	97,6	268
Østerrike	131	86,8	245
Finland	135	71,0	231
Nederland	141	73,4	244
Storbritannia	100	45,6	146
Irland	138	40,8	195
Frankrike	107	77,6	191
Italia	105	83,1	192
Spania	80	85,1	148
Tsjekkia	33	81,8	61
Polen	21	87,7	39

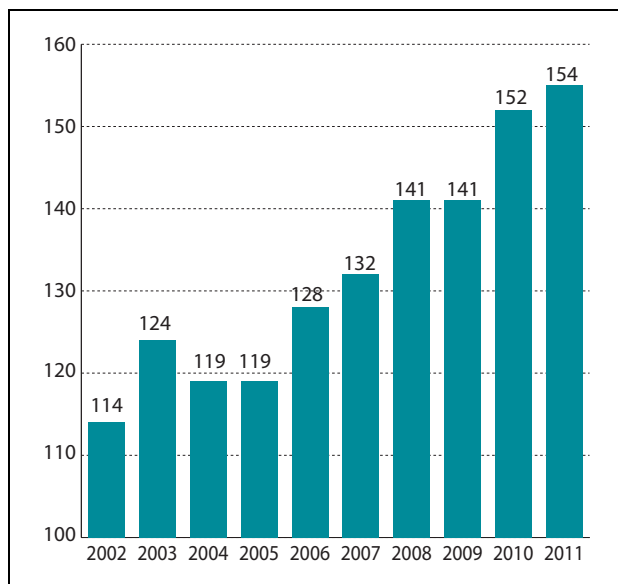
¹ Flere av komponentene i lønnskostnadstallene er anslått på usikkert grunnlag. Statistikken må derfor ikke sees på som et presist uttrykk for kostnadsforholdene mellom land.

² Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser.

³ Indirekte personalkostnader per faktisk arbeidet time. Gjelder både lønn for ikke-arbeidet tid (lønn under sykdom, feriepenger, bevegelige helligdager) og andre indirekte personalkostnader og arbeidsgiveravgifter.

⁴ BLS oppgir i siste publikasjon bare totale lønnskostnader for Norge. Utvalget har foreløpig anslått fordelingen av totale lønnskostnader på gjennomsnittlige fortjeneste pr. arbeidet time og indirekte personalkostnader.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), SSB, NHO.

Figur 3.4 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU i felles valuta. Handelspartnerne i figuren = 100¹.

¹ Handelspartnerne i EU utgjør vel 80 prosent av handelspartneraggregatet.

Kilder: Eurostat, OECD og Beregningsutvalget.

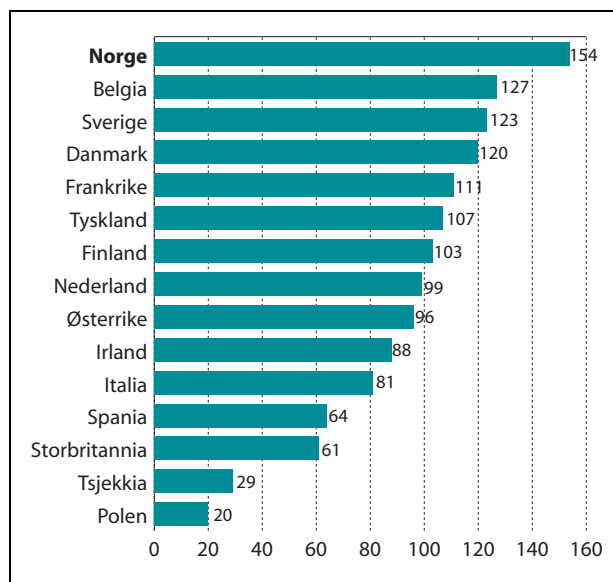
I NHO-bedrifter utgjør industrifunksjonærer i dag om lag 40 prosent av avtalte årsverk og om lag 50 prosent av lønnssummen totalt i industrien. Om lag ¼ av industrisysselettingen er utenfor NHO-bedrifter. Nivåsammenligningene i dette avsnittet omfatter også disse.

Differansen mellom timelønnskostnadene i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU avtok fra 2003 til 2005, men har deretter vist en oppadgående trend, jf. figur 3.4¹. I 2011 var timelønnskostnadene i norsk industri anslagsvis 54 prosent høyere enn i industrien hos våre konkurrentland i EU. Nivået var med det 2 prosentpoeng høyere enn året før. Både høyere vekst i timelønnskostnadene i norsk industri enn hos handelspartnerne i EU, og en styrking av kronen bidro til denne utviklingen.

¹ For EU-landene er det brukt nivå tall fra Eurostats arbeidskostnadsundersøkelse. For de fleste landene er nivå tallene fra 2007-2010. For Italia er det brukt nivå tall for 2004. For årene det ikke foreligger nivå tall, er disse fremskrevet med Eurostats tall for vekst i arbeidskraftkostnader, korrigert for valutakursendringer. For Norge publiserer Eurostat bare tall for arbeidskostnader per årsverk. Beregningsutvalget har tatt utgangspunkt i tall for utførte timeverk og normalårsverk fra nasjonalregnskapet for 2008 for å regne om dette til arbeidskraftkostnader per timeverk. Nivå tallet for 2008 er fremskrevet til senere år ved å legge til grunn veksten i arbeidskraftkostnadene.

Figur 3.5 illustrerer forholdet mellom lønnskostnadene per timeverk i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU i 2011. Figuren viser at lønnskostnadsnivået i industrien i Norge dette året var høyere enn i alle de andre landene i sammenlikningen. Av handelspartnerne er det Belgia, Sverige, Danmark og Frankrike som har det høyeste lønnskostnadsnivået. Sverige har opplevd en kraftig økning i lønnskostnadene målt i felles valuta de to siste årene, noe som hovedsakelig må ses i sammenheng med en markert styrking av den svenske kronen. Landene med lavest lønnskostnadsnivå i 2011 var Polen og Tsjekkia.

Lønnskostnadene per timeverk for industriarbeidere anslås å ha vært 56 prosent høyere i Norge enn hos våre handelspartnerne i EU i 2011, jf. tabell 3.4. Samtidig anslås timelønnskostnadene for alle ansatte i industrien å ha vært 54 prosent høyere enn hos handelspartnerne i EU, jf. figur 3.4 og 3.5. Mens tallene for industriarbeidere i avsnitt 3.3.2.1 hovedsakelig er hentet fra Bureau of Labor Statistics (BLS), kommer tallene for beregning av nivået på timelønnskostnadene for alle ansatte i industrien i dette avsnittet i all hovedsak fra Eurostat. Forskjellen i bruk av kilder gjør at man må være svært varsom med å sammenlikne det anslåtte nivået på timelønnskostnader

Figur 3.5 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU¹ i felles valuta i 2011. Handelspartnerne i figuren = 100.

¹ Figuren omfatter alle EU-landene i handelspartneraggregatet, jf. boks 3.1. Det vektete gjennomsnittet er beregnet ut fra Norges konkurransevekter.

Kilder: Eurostat, OECD og Beregningsutvalget.

Boks 3.2 Lønnsbegreper og lønnskompnenter i sammenlikningene

Lønnsbegrepene som brukes av BLS faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader (se for øvrig boks 3.3). Basis for beregningene i tabellene 3.4 til 3.6 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidede timer i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, sykefravær etc. betalt av bedriften) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid.

Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ordninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f. eks. kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig, utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f. eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

De indirekte lønnskostnadene skal i prinsippet (i tabellene) også inkludere arbeidsgivers bidrag til pensjon, uførhet og andre ordninger som innebærer innbetaling til «fond» som kommer til utbetaling nå eller senere. Dette betyr at en del av kostnadene for bedriften er relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpt, men ikke

realiserte lønnskostnadselementer («utsatt inntekt»).

For de fleste konkurrentlandene i tabellen har tyngdepunktet i aldersfordelingen beveget seg oppover. Dette innebærer sannsynligvis en øket kostnadmessig belastning på lønnskostnadene pr. time fra pensjonsordninger. Det finnes en rekke ordninger som er svært ulike mellom land. For eksempel i Italia og Storbritannia fungerer slike ordninger vanligvis som forsikringsordninger. I slike land vil slike kostnader være lettere å plassere regnskapsmessig og innrapporteres som lønnskostnad. For andre land kan fordelingen være noe mer usikker mellom lønn og andre kostnadskomponenter. I land med ordninger som mer er basert på arbeidstakers innbetalinger, vil sannsynlig dette reflekteres i lønnsnivået i de respektive land.

Flere forhold taler for at nåværende pensjonskostnader bare delvis er med i tallene foran. Kildematerialet for slike kostnader er basert på undersøkelser noe tilbake i tid, samtidig som det har vært en betydelig økning i slike kostnader de siste årene (i alle fall etter årtusenskiftet) i flere land. Sannsynligvis er lønnskostnadene som følge av dette undervurdert noe i de fleste landene. Samtidig kan det være store forskjeller mellom land som ennå ikke er kommet tilsyne i de statistiske sammenlikningstallene. Utvalget vil på bakgrunn av en standardisering av lønnskostnader, særlig innenfor EØS-området, ta slike forhold med ved sammenlikning av lønnsnivå mellom land når slike opplysninger foreligger.

Et annet viktig element er bonusutbetalinger. Dette skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land.

for industriarbeidere med det anslåtte nivået på timelønnskostnader for alle ansatte i industrien. I vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport i 2001 (NOU 2001:26) ble ulike kilder for lønnskostnader drøftet. Noen av forskjellene er også diskutert i boks 3.2 og 3.3.

3.3.3 Elektrisitetspriser

I tillegg til lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av andre innsatsfaktorer og kapital viktige for industrien. Tabell 3.7 gir en oversikt over industriens priser på elektrisk kraft, som er av stor betydning for konkurranseevnen for deler av norsk industri. Kostnadene for elektrisitet er vesentlig lavere i Norge enn hos handelspartnerne. I 2010 var gjennomsnittlig pris til indus-

Boks 3.3 Sammenlikning av lønnskostnader

Her omtales noen sentrale forhold knyttet til sammenlikninger av lønnskostnader mellom land, jf. bl.a. NOU 2000:26, vedlegg 6:

Arbeidstid.

For kostnadssammenlikninger av arbeidskraft mellom land vil kostnader per arbeidet tid være det mest relevante begrepet. I kildematerialet fra BLS for lønnskostnadsnivå og -vekst for ansatte i industrien hos handelspartnerne er kostnadene i prinsippet målt i forhold til arbeidet tid. For noen land kan imidlertid kostnadene være målt i forhold til betalt tid. Som eksempel på betydningen av dette forhold viste summariske oppstillinger (NOU 2000:26) og beregninger basert på forskjellig arbeidstid per fulltidsårsverk i 1999 i ulike land i forhold til Norge at for eksempel Japan kunne ligge ca. 10 prosentpoeng høyere i kostnader per årsverk (jf. betalt tid) enn per arbeidet time. Motsatt ytterlighet var Tyskland med kort effektiv tid, hvor kostnadene per årsverk ble 10 prosent lavere enn per

arbeidet time. Gjennomsnittlig vektete kostnader for alle landene var om lag de samme for betalt tid som for arbeidet tid.

I nivåssammenlikningene for lønnskostnader per timeverk i avsnitt 3.3.2.2 for alle ansatte i industrien benyttes Eurostat som kilde. Videre er det i vekstsammenlikningene for privat sektor i avsnitt 3.1.1 benyttet tall fra OECD for lønnskostnadsvekst per ansatt.

Lønnskostnadsbegreper

Lønnskostnadsbegrepene er i prinsippet godt sammenfallende i materialet for alle ansatte i industrien fra BLS og Eurostat. Den viktigste forskjellen er at Eurostat under indirekte personalkostnader tar med opplæringskostnader og visse former for naturalytelser som ikke er med i BLS-sammenstillingene, fordi slike kostnader gjerne har vært regnet som øvrige driftskostnader i ikke-europiske land. En annen forskjell kan være hvordan ikke-kontante godtgjørelser eller naturalytelser prises.

Tabell 3.7 Industriens elektrisitetspriser i øre per kWh

	Gj.snitt 1991-2000	Gj.snitt 2001-2010	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Norge	15,0	23,8	17,7	17,6	19,2	20,5	21,6	25,3	25,2	29,3	30,4	32,6
Handelspartnerne ¹	46,6	57,5	45,4	42,9	52,4	51,5	52,2	59,1	59,8	70,1	73,9	71,3
Relative elektrisitetspriser, prosent ²	32,2	41,4	39,0	41,0	36,6	39,8	41,4	42,8	42,1	41,8	41,1	45,7

¹ Tallgrunnlaget dekker 87-93 prosent av handelspartneraggregatet.

² Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået hos handelspartnerne.

Kilder: IEA, Eurostat og SSB.

trien i Norge 46 prosent av gjennomsnittsprisen hos våre viktigste handelspartnerne.

3.4 Produktivitetsutviklingen

Målt ved relative timelønnskostnader har den kostnadsmessige konkurransevnen i industrien svekket seg betydelig i løpet av de siste ti årene, jf.

avsnitt 3.3.1. Høy produktivitsvekst innenlands, sammen med eventuell bedring i forholdet mellom prisene på produktene til norsk industri og produktene til industrien hos handelspartnerne, kan motvirke denne svekkelsen. Produktivitsvekst kan følge av økt kapital per arbeidstaker, teknologiske framskritt og organisatoriske forbedringer som gjør at man får mer varer og tjenester ut av samme innsats av arbeidskraft.

3.4.1 Utviklingen i produktiviteten målt ved bruttoprodukt per timeverk

Målt ved *bruttoprodukt per timeverk* har produktivitsveksten i norsk industri de siste ti årene ligget på 2,5 prosent, jf. tabell 3.8. Dette er noe lavere enn produktivitsveksten i industrien hos våre handelspartnere. Figur 3.6 viser utviklingen i relativ produktivitet mellom Norge og handelspartnerne de siste ti årene. Den relative produktiviten mellom Norge og handelspartnerne økte kraftig i 2009. Denne økningen må trolig i noen grad ses i sammenheng med ulik næringsstruktur, og at Norge ble mindre rammet av finanskrisen enn de fleste av våre handelspartnere. I 2010 falt den relative produktiviten noe tilbake igjen, noe som i stor grad må ses i sammenheng med kraftig vekst i bruttoproduktet i Sverige og Tyskland.

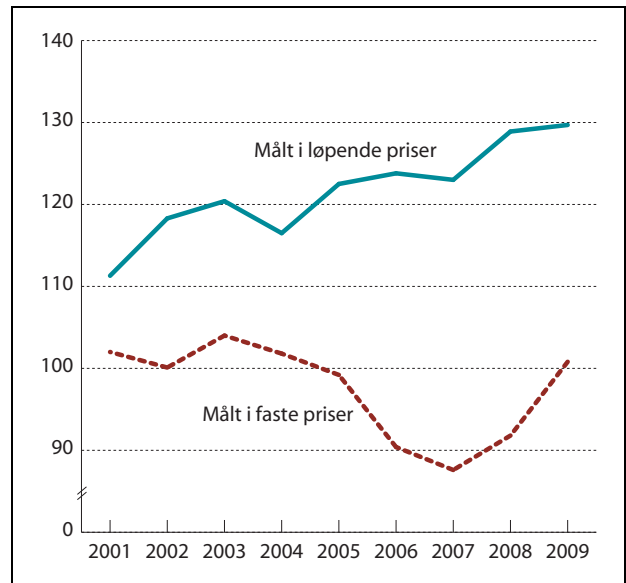
Dersom en ser på utviklingen i bruttoprodukt per timeverk i løpende priser regnet i felles valuta, har utviklingen for norsk industri vært gunstigere enn når man ser på utviklingen i faste priser, jf. figur 3.7. Dette gjenspeiler sterkere prisvekst på norske industriprodukter enn på produktene til handelspartnerne.

Man skal være oppmerksom på at ulik produktivitsutvikling kan ha sammenheng med ulik industristruktur mellom land. Analyser av produktivitsutviklingen i industrien i Norge og Sverige på et mer disaggregert nivå tyder på at dette kan

Figur 3.6 Utviklingen i relativ produktivitet i industrien målt ved bruttoprodukt i faste priser. Indeks 2000 = 100.

Kilder: OECD og SSB.

Figur 3.7 Utviklingen i relativ produktivitet målt ved bruttoprodukt per timeverk i industrien¹. Faste priser og løpende priser i felles valuta. Indeks 2000 = 100.

¹ For handelspartnerne er tallene beregnet ved bruttoprodukt per sysselsetting.

Kilder: OECD og SSB.

være en viktig forklaringsfaktor i forhold til den relative utviklingen mellom enkeltland, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17.

Dersom en ser på hele økonomien har produktivitsutviklingen i Norge vært bedre enn hos våre handelspartnere de siste ti årene. Målt ved bruttoprodukt per timeverk har gjennomsnittlig vekst i Fastlands-Norge vært på 1,6 prosent, 0,3 prosentpoeng høyere enn hos våre handelspartnere.

3.4.2 Kjøpekraftsjustert BNP justert for petroleumsinntekter

En annen metode for å sammenlikne produktiviten i Norge med utviklingen i andre land er å se på tall for bruttonasjonalproduktet (BNP) per innbygger. I slike sammenlikninger er det hensiktsmessig å regne om BNP-tallene i de enkelte landene til et felles prissett ved å bruke såkalte kjøpekraftpariteter (KKP). Prisene på varer og tjenester i Norge er høye når vi bruker offisielle valutakurser og sammenlikner med prisene på tilsvarende varer og tjenester i andre OECD-land. Sammenliknes landenes BNP per innbygger i felles valuta uten å ta hensyn til forskjeller i kjøpekraft, blir BNP i Norge svært høyt. Ved å bruke kjøpekraftsjusterte priser regnes verdiskapingen i

Tabell 3.8 Industrien. Produktivitet, bruttoprodukt og sysselsetting. Prosentvis vekst

	Gjennomsnitt											
	2001-2010	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Produktivitet</i>												
- Norsk industri	2,5	2,2	2,5	8,6	5,6	1,5	-3,6	0,0	2,6	1,3	4,5	2,2
- Handelspartnerne ¹	3,3	0,3	5,4	5,0	6,5	4,6	7,0	3,7	-2,3	-5,3	9,5	
- Relativ produktivitet	-0,8	1,9	-2,8	3,5	-0,8	-2,9	-9,9	-3,6	5,0	7,0	-4,6	
<i>Bruttoprodukt</i>												
- Norsk industri	1,6	-1,3	-0,8	3,3	5,1	4,1	2,5	3,3	3,7	-6,9	2,2	1,9
- Handelspartnerne ¹	2,1	0,3	4,3	3,6	6,6	4,0	5,3	4,5	-1,6	-7,6		
<i>Sysselsetting</i>												
- Norsk industri	-1,0	-3,1	-1,7	-4,1	-4,0	1,5	6,0	2,2	1,7	-5,1	-3,7	-0,5
- Handelspartnerne ¹	-1,9	-0,6	-3,1	-2,9	-2,6	-1,3	-0,5	0,9	-0,1	-7,4		

¹ For årene 2001-2010 dekker tallgrunnlaget 63-73 prosent av handelspartneraggregatet, jf. boks 3.1.

Kilder: SSB, OECD og Beregningsutvalget.

Tabell 3.9 Hele økonomien. Produktivitet. Prosentvis vekst

	Gjennomsnitt											
	2001-2010	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Fastlands-Norge	1,6	3,3	1,8	3,3	2,5	3,0	1,4	0,6	-1,4	0,4	0,7	1,1
Handelspartnerne ¹	1,3	1,2	2,3	2,2	2,4	1,7	2,4	1,3	-0,6	-1,6	2,5	
Relativ produktivitet	0,4	2,1	-0,5	1,1	0,0	1,2	-1,0	-0,7	-0,9	2,0	-1,7	

¹ For årene 2001-2010 dekker tallgrunnlaget 92-94 prosent av handelspartneraggregatet, jf. boks 3.1.

Kilder: SSB, OECD og Beregningsutvalget.

Norge til internasjonale priser og ikke i norske priser slik SSB gjør når nasjonalregnskapstallene lages. Da vil for eksempel prisen på en hamburger ikke bli verdsatt til det den koster i Norge, men hva en hamburger gjennomgående koster i OECD-området.

Før oljealderen tok til var Norges BNP per innbygger regnet i kjøpekraftsjusterte priser og i felles valuta (USD) litt lavere enn OECD-snittet, se figur 3.8. OECD-snittet avhenger selvsagt av hvilke land man tar med i beregningen. Vi har her valgt dagens medlemsland – ikke de som var medlemmer i 1970². Beregningene til OECD viser at Norges inntektsnivå per innbygger – eller produktivitet – var 70 prosent høyere enn OECD-snittet i 2010. De norske BNP-tallene er imidlertid sterkt

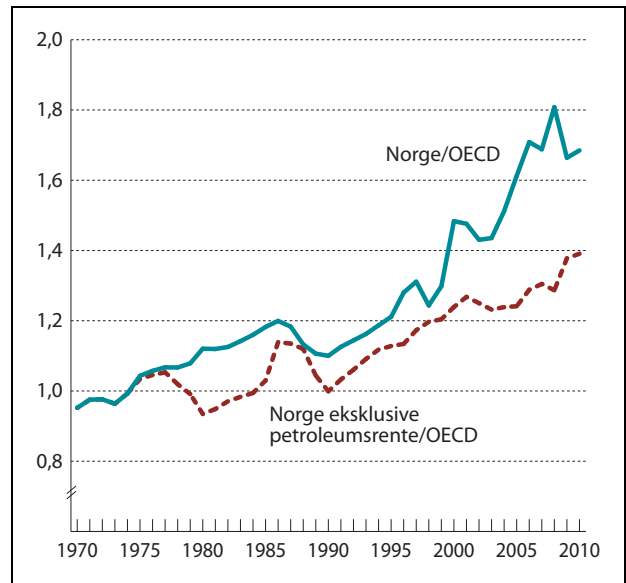
påvirket av petroleumsinntektene. Mye av svingningene i Norges relative produktivitet målt på denne måten kan forklares med variasjoner i oljeprisen. Fallet i relativ produktivitet fra et nivå på 180 i 2008 til 170 i 2009 og 2010 skyldes for eksempel i stor grad fallet i norske eksportpriser under finanskrisen.

For å få et bedre grep om utviklingen i produktivitetsnivået i norsk økonomi relativt til i andre land, bør derfor de norske BNP-tallene justeres for den ekstraordinære avkastningen ressursinn-

² Tallene er hentet fra <http://www.oecd.org/> 8. januar 2012. Tallene for Norge er ikke oppdaterte med de siste revideerte nasjonalregnskapstallene, men disse er ikke endret mye på BNP-nivå sammenliknet med forrige versjon.

satsen i petroleumsvirksomheten gir. Denne ekstraordinære avkastningen kalles ofte for resursrenten. Metoden for kjøpekraftsjustering innebærer at en næring som utelukkende selger sine produkter til verdensmarkedspriser, ikke får endret sine produksjonspriser. Tanken er at produkter som omsettes på verdensmarkedet allerede er kjøpekraftsjusterte. Det betyr at når man nedjusterer norsk BNP med et beløp tilsvarende petroleumsrenten, kan man ta den norske kroneverdien av renten og dividere med dollarkursen så får vi petroleumsrenten i KKP. Dette beløpet trekkes så fra OECDs anslag for samlet norsk BNP i KKP. Dermed framkommer BNP eksklusive petroleumsrente i KKP-verdi og USD. Deretter divideres det med antall innbyggere for å beregne BNP per innbygger eksklusive petroleumsrente. Man kan så sammenlikne dette med gjennomsnittet for OECD slik det er gjort på den nederste linjen i figur 3.8.

Petroleumsrenten er her satt til null før 1975 og på figuren er derfor relativ BNP per innbygger den samme fra 1970 til 1974. Fra 1978 begynner kurvene å sprike. Det justerte norske produktivitetnivået økte relativt sett særlig mye gjennom 1990-tallet. I perioden 2001 til 2005 er relativ produktivitet i Norge om lag uendret i forhold til OECD-snittet, men økte så på ny både under forrige høykonjunktur og ikke minst under finanskrisen. Det skyldes blant annet at fallet i BNP var lite i Norge sammenliknet med i OECD-landene. De to siste årene (2009 og 2010) har Norges BNP ekskl. petroleumsrenten og regnet per innbygger vært nesten 40 prosent høyere enn OECD-snittet. Dette nivået er fortsatt det nest høyeste i OECD (47 150 USD per innbygger) sammen med nivået i USA og Sveits (begge har 46 600)³.

Figur 3.8 BNP per innbygger i Norge (i KKP) relativt til OECD-snittet (øverst) og BNP i Norge eksklusive petroleumsrente (i KKP) relativt til OECD-snittet (nederst)

I 2011 har BNP-veksten i Norge vært om lag som i OECD og selv om befolkningsveksten har vært relativt høy i Norge, er det ikke grunn til å tro at det relative nivået har endret seg mye fra 2010 til 2011. Samlet sett har altså produktivitetveksten regnet som inntekt per innbygger vært meget sterk i Norge sammenliknet med andre land selv når vi holder petroleumsinntektene utenom.

³ Bare Luxembourg har et høyere nivå, men her er tallet kunstig høyt fordi en stor del av arbeidsstyrken er bosatt i nabolandene.

Kapittel 4

Makroøkonomisk utvikling

Internasjonal økonomi

- Den økonomiske veksten i verdensøkonomien avtok igjen gjennom 2011, etter at den hadde tatt seg opp siden andre halvår 2009 og i 2010. Veksten var særlig lav i flere europeiske land og i Japan. Fortsatt høy vekst i framvoksende økonomier bidro til å trekke veksten i verdensøkonomien opp. Arbeidsledigheten har holdt seg høy i mange industriland.
- IMF forventer en vekst i verdensøkonomien på 3¼ prosent i 2012, ned fra 3¾ prosent i 2011. Veksten i industrilandene ventes å forbli lav, mens framvoksende økonomier ventes å ha høy vekst. Arbeidsledigheten anslås å holde seg høy en god stund.
- Usikkerheten til utviklingen framover er stor. Utviklingen i USA har overasket på den positive siden de siste månedene, og veksten ser nå ut til å ta seg opp. I Europa framstår forholdene i finansmarkedene som litt mer stabile bl.a. som følge av at Den europeiske sentralbanken i desember og februar tilførte banksektoren store lån med opp til tre års løpetid. I tillegg har EU, IMF og de enkelte kriserammede land gjennomført viktige tiltak. Den økonomiske veksten er imidlertid svært lav og statsgjelden høy i flere land, og det er fortsatt betydelig usikkerhet om euroområdet klarer å gjenopprette tilliten til statsfinansene i de gjeldstyngede landene. Flere forventer fall i BNP i euroområdet i 2012.

Norsk økonomi

- BNP Fastlands-Norge økte med 2,6 prosent fra 2010 til 2011 regnet i faste 2009-priser. Den underliggende kvartalsvise veksten har vært stabil rundt dette nivået siden 4. kvartal 2009, noe som om lag tilsvarer antatt trendvekst i fastlandsøkonomien. Nivået på BNP for Fastlands-Norge før finanskrisen, ble gjeninnhentet i 4. kvartal 2010, men fratrukket bruttoproduktet i offentlig forvaltning, ble BNP-nivået fra

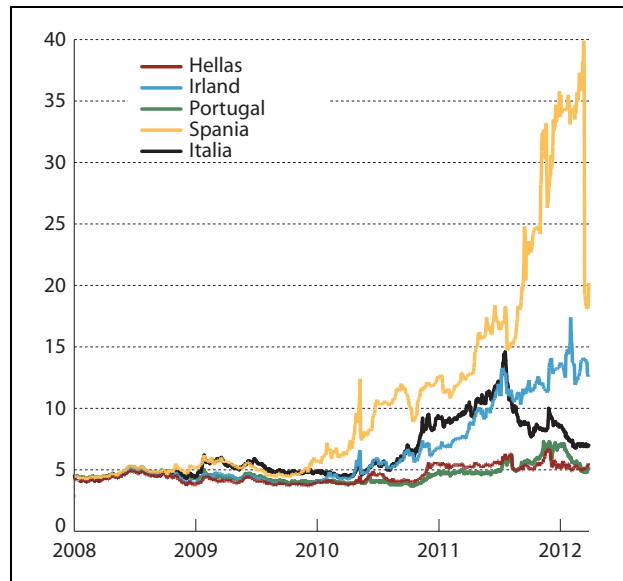
- før finanskrisen først passert i 2. kvartal 2011. Bruttonyttproduktet i industri og bergverk og annen vareproduksjon, ligger fortsatt klart lavere enn nivået før finanskrisen, mens for tjenester inklusive boligjenester ligger nivået nå klart høyere. Som årsgjennomsnitt i 2011 var veksten i bruttoproduktene i hovedgruppene i fastlandsøkonomien svært like, fra 2 prosent i industrien til 2,9 prosent i annen tjenesteproduksjon. Offentlig forvaltning hadde en årsvekst på 2,2 prosent, og annen vareproduksjon hadde en vekst på 2,6 prosent.
- På årsbasis økte sysselsettingen med 1,4 prosent i fjor, men det er store forskjeller i veksten mellom næringer. Nasjonalregnskapet viste en positiv vekst i fjor for viktige arbeidsintensive næringer, som bygge- og anleggsvirksomheten, varehandel samt deler av industrien som produserer for hjemmemarkedet. Industrien samlet hadde en nedgang, og næringsmiddelindustrien, trelast-, trevare- og papirvareindustri og produksjon av metaller bidro med fall i sysselsetting på mellom 1,7 og 2,3 prosent. Industrisysselsettingen er også fortsatt klart lavere i 2011 enn før finanskrisen. Sysselsettingen innen offentlig forvaltning økte med 1,8 prosent fra 2010 til 2011.
 - Framover anslår SSB veksten i *BNP Fastlands-Norge* til 2,7 prosent, mens Norges Banks anslag er om lag et halvt prosentpoeng høyere. Svake vekstutsikter internasjonalt bidrar både til lav produktionsvekst i eksportnæringene og til moderate investeringer innen disse næringene. Høye investeringene innen kraftforsyning og en svak utvikling i industriinvesteringene de siste årene, har medført at disse to næringene forventes å utføre om lag like store investeringer i 2012. Økt etterspørsel fra oljevirkomheten og en fortsatt sterk vekst i boliginvesteringene vil bidra positivt til investeringene samlet sett. Økt konsumvekst antas å ville bidra til høyere veksten i BNP i 2012 sammenliknet med fjoråret.

4.1 Internasjonal økonomi

Veksten bremset opp i industrilandene i 2011

Etter å ha tatt seg gradvis opp gjennom 2009 og 2010, falt veksten tilbake i verdensøkonomien i 2011. Det var flere forhold som påvirket veksten negativt gjennom fjoråret. Oljeprisen økte markert, fra 80 dollar per fat i 2010 til 112 dollar per fat i 2011, bl.a. som følge av uroligheter og usikkerhet om situasjonen i viktige produsentland i Nord-Afrika og Midtøsten. En slik prisoppgang reduserer kjøpekraften og bidrar til lavere aktivitet i oljeimporterende land. I mars i fjor ble Japan rammet av et kraftig jordskjelv, med etterfølgende tsunami og nedsmelting av kjernekraftverk i Fukushima, som satte landet kraftig tilbake. Denne naturkatastrofen førte også til at viktige forsyningslinjer i bl.a. bilindustri og produksjon av elektronikk ellers i verden ble brutt. Et tredje utviklingstrekk som påvirket den økonomiske aktiviteten negativt i fjor var at statsgjeldskrisen i euroområdet økte i omfang.

Det har vært stor uro i finansmarkedene i euroområdet en god stund som følge av mistillit til om flere av landene vil klare å betjene sin statsgjeld. Flere land gikk inn i finanskrisen i 2008 med en høy statsgjeld, og den økte i tillegg markert gjennom krisen som følge av store støttetiltak til finanssektoren, en aktiv motkonjunkturpolitikk samt lavere skatteinngang og høyere overføringer til bl.a. arbeidsledige. Mens uroen i første omgang var begrenset til Hellas, Portugal og Irland, spredte mistilliten seg i 2011 til flere av de store landene i eurosamarbeidet. Renten på spanske og italienske statspapirer steg til nivåer som ikke er bærekraftige over tid. Dette har igjen ført til bekymring om kredittverdigheten til europeiske banker, som har lånt til de utsatte statene. Tilgangen til finansiering for bankene i det ordinære kredittmarkedet er derfor blitt vanskelig. Høyere statsrenter, innstramminger i offentlige budsjetter, strammere kredittgivning fra bankene og økt usikkerhet blant husholdninger og bedrifter bidro til å dempe aktiviteten i euroområdet i fjor, i en situasjon der den økonomiske veksten allerede var lav og arbeidsledigheten svært høy. Så langt i 2012 er det tegn til at uroen i euroområdet har avtatt noe. Forholdene i finansmarkedene framstår som litt mer stabile. Statsobligasjonsrentene i Italia og Spania har falt noe tilbake fra toppnivået i november, og aksjekursene har tatt seg opp. Denne utviklingen må særlig ses i sammenheng med at Den europeiske sentralbanken i desember og februar tilførte banksektoren store lån med

Figur 4.1 Renten på 10-års statsobligasjoner i utsatte euroland

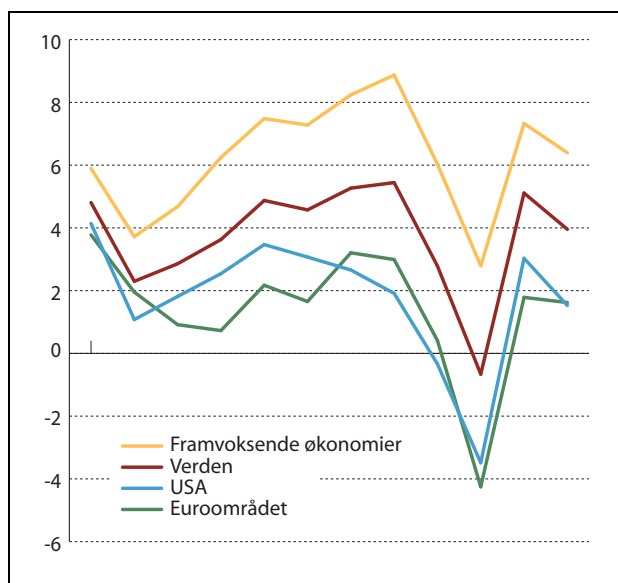
Kilde: Reuters Ecowin.

opp til tre års løpetid. I tillegg har EU, IMF og de enkelte kriserammede land gjennomført viktige tiltak.

Også i Kina og flere andre framvoksende markeder avtok veksten noe gjennom fjoråret, men fra et høyt nivå. I USA økte aktiviteten gjennom 2011 og stemningsindikatorer tyder på økt optimisme. Arbeidsledigheten har holdt seg høy, men falt litt i begynnelsen av 2012.

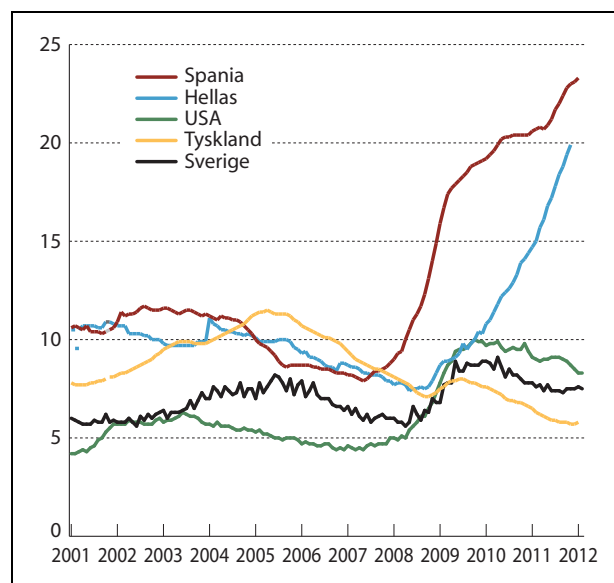
Samlet sett var veksten (kjøpekraftsjustert) i BNP globalt i underkant av 4 prosent i 2011, mot 5,2 prosent i 2010. Det var store forskjeller mellom land og regioner. Mens veksten i framvoksende økonomier og utviklingsland var 6,3 prosent i fjor, var den i gjennomsnitt på bare 1,6 prosent i industrilandene. Både Kina og India bidro til å trekke gjennomsnittet opp, med vekstrater på henholdsvis 9,2 og 7,2 prosent, mer enn 1 prosentpoeng lavere enn i året før for begge landene. I industrilandene var veksten 1,7 prosent i USA og 1,4 prosent i euroområdet, ned fra henholdsvis 3,0 og 1,9 prosent i 2010. Jordskjelvet i Japan bidro til at BNP i Japan falt med 0,7 prosent i 2011, mot en vekst på 4,1 prosent i 2010. Aktivitetsnivået i flere industriland er med dette fortsatt lavere enn det var for fire år siden, før den internasjonale finanskrisen ble utløst. Det gjelder bl.a. for euroområdet, Storbritannia og Japan. Aktiviteten i bl.a. USA, Sverige og Tyskland har passert nivået fra før finanskrisen.

Avdempingen i veksten bidro til at arbeidsledigheten fortsatte å stige i flere europeiske land

Figur 4.2 BNP i verdensøkonomien. Prosentvis vekst fra året før

Kilde: IMF.

Figur 4.3 Arbeidsledighet i prosent av arbeidsstyrken

Kilde: Reuters Ecowin.

i 2011. I euroområdet samlet steg arbeidsledigheten i gjennomsnitt til 10,7 prosent i januar i år, fra 9,9 prosent som gjennomsnitt i 2010. Spania, Hellas og Portugal har alene stått for 95 prosent av økningen i ledigheten i EU siden utgangen av 2010. I Spania var ledigheten hele 23,3 prosent i januar i år. Ungdomsledigheten er gjennomgående mer enn det doble av disse tallene. Tyskland skilte seg ut også på dette området og opplevde et fall i arbeidsledigheten til 5,8 prosent, det laveste siden begynnelsen av 1990-tallet. Også i USA har ledigheten falt, til 8,3 prosent i januar i år. Dette er fortsatt høyt historisk. Sysselsettingen i USA tok seg noe opp i andre halvår 2011.

Nedjusterte anslag for veksten framover

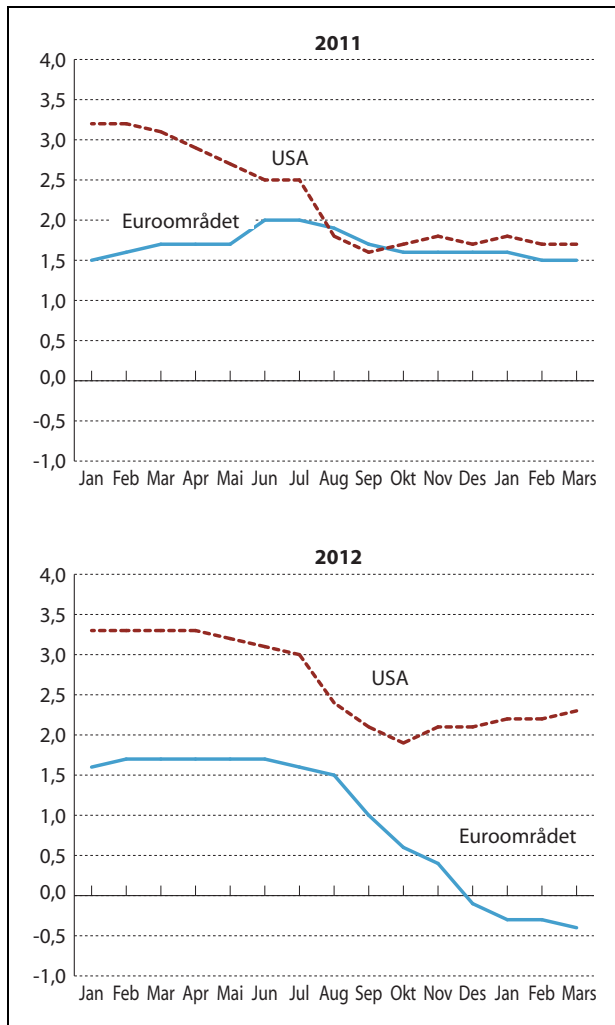
IMF anslår i sin World Economic Outlook Update fra januar 2012 en vekst i industrilandene på 1¼ prosent i 2012. Anslagene er med det nedjustert med ¾ prosentpoeng fra organisasjonens egne anslag fra september 2011, og de er også lavere enn OECDs anslag fra november i fjor. Nedjusteringene reflekterer bl.a. at man har tatt inn over seg ny informasjon om en stadig svakere utvikling i andre halvår i fjor, særlig i Europa, jf. figur 4.4. Dette gjaldt også i Tyskland og Sverige, etter at aktiviteten i disse landene hadde økt markert både i 2010 og i første halvår 2011. I 2012 anslår IMF negativ vekst i euroområdet samlet, bl.a. som følge av fortsatt høye statsrenter, en stram kredittpraksis i bankene og innstramminger i offentlige

budsjetter. I USA har aktiviteten tatt seg gradvis opp også mot slutten av fjoråret og inn i 2012. IMF anslår at veksten vil fortsette å ta seg opp, men at negative impulser fra Europa sammen med strammere tilgang på finansiering og noe strammere finanspolitikk vil dempe oppgangen. Arbeidsledigheten forventes å holde seg høy i perioden.

Veksten i framvoksende økonomier og utviklingsland ventes å holde seg høy framover, men den svake utviklingen i industrilandene vil bidra til at veksten blir noe lavere i 2012 enn i 2011. IMF anslår en gjennomsnittlig vekst for denne gruppen land til 5½ prosent i år, ned fra 6¼ prosent i 2011. Veksten i Asia vil fortsatt være høyest, i Kina anslås den til 8¼ prosent og i India til 7 prosent i år. I afrikanske land sør for Sahara anslås veksten å bli 5½ prosent i 2012.

Ifølge tall fra OECD var veksten i lønnskostnadene per ansatt i privat sektor i 2011 1,4 prosentpoeng høyere i Norge enn et vektet snitt av våre handelspartnere, jf. vedleggstabell 4.4. Styrkingen av kronkursen bidro til at økningen målt i felles valuta var på 3,4 prosentpoeng. For 2012 anslår OECD veksten i lønnskostnadene per ansatt i privat sektor hos våre handelspartnere til 2,6 prosent.

Lav kapasitetsutnyttelse og høy arbeidsledighet har holdt prisveksten i industrilandene lav de siste årene. Økte priser på energi- og råvarer bidro imidlertid til å trekke opp konsumprisveksten i både USA og Europa i 2011, selv om den underliggende prisveksten fremdeles er lav. IMF

Figur 4.4 Anslag for vekst i BNP i 2011 og 2012 gitt på ulike tidspunkt

Kilde: Consensus Forecasts.

forventer at energiprisene vil stabiliseres i 2012, mens priser på andre råvarer vil falle gjennom året. IMF anslår en vekst i konsumprisene i 2012 på 1½ prosent i industrilandene. Også i framvoksende økonomier vil inflasjonen avta ifølge IMF, fra 7¼ prosent i 2011 til 6¼ prosent i 2012.

Priser på råolje, mat og flere andre råvarer økte markert gjennom siste halvdel av 2010 og de første månedene av 2011. *Spotprisen på råolje* (Brent Blend) var i gjennomsnitt 112 dollar per fat i 2011, mot 80 dollar per fat i 2010, jf. over. Ifølge IMF var det i første rekke forhold på tilbudssiden i oljemarkedet som bidro til oppgangen i oljeprisen, og da særlig knyttet til folkeopprør og økt usikkerhet i Nord-Afrika og Midt-Østen. Oljeprisene har fortsatt å stige de første månedene av 2012, til 118 USD per fat som gjennomsnitt for de tre første månedene av året. Sammen med forventninger om fortsatt høy vekst i Kina og andre framvoksende økonomier, vil trolig den fortsatt spente

situasjonen i flere land i dette området bidra til at prisen holder seg høy også en tid framover. Prisoppgangen på matvarer hadde i stor grad sammenheng med naturkatastrofer og avlingssvikt i flere viktige produsentland. Prisene har nå falt klart tilbake, men er fremdeles på et høyt nivå. FAOs prisindeks var i februar i år 16 prosent over gjennomsnittlig nivå for 2010.

Usikkerheten om utviklingen framover er stor. Informasjon om utviklingen i USA er blitt mer positiv de siste månedene, og veksten kan bli høyere enn anslått. Både IMF og OECD legger imidlertid mest vekt på nedsiderisikoen til sine anslag:

- Den største risikoen er ifølge IMF faren for at man skal få en situasjon der tilliten til håndteringen av statsgjelden i euroområdet svekkes ytterligere. Det kan i neste omgang føre til ytterligere svekket tillit til europeiske banker, som i sin tur vil føre til strammere kredittgivning, lavere økonomisk vekst og reduserte skatteinntekter til myndighetene. Det vil gjøre det enda vanskeligere å betjene statsgjelden. IMF skriver at de i anslagene har lagt til grunn at myndighetene i euroområdet klarer å håndtere statsgjeldskrisen i området.
- IMF's anslag bygger også på at myndighetene i USA og Japan har tilstrekkelig framgang i arbeidet med å legge fram troverdige, mellomlangsigtede planer om finanspolitisk konsolidering. Gjelden er høy og økende for begge, og tilliten til at statsfinansene skal være bærekraftige vil avhenge av en slik plan. IMF peker samtidig på at USA må unngå å stramme til i finanspolitikken så raskt at veksten kveles.
- I framvoksende markeder er det en viss risiko for en brå nedtur. Flere av landene har over flere år hatt høy kredittvekst og sterk oppgang i formuespriser. Dersom en tillitssvikt skulle bre seg, kan virkningen bli omfattende.
- Geopolitiske forhold kan føre til ytterligere oppgang i oljeprisen. Bortfall av olje fra Iran kan få store konsekvenser for prisen, ettersom lagrene og kapasiteten til å øke produksjonen fra andre er nokså begrenset.

Den økonomiske utviklingen varierer mellom land og regioner:

BNP i USA økte med 1,7 prosent i 2011. Både forbruk og investeringer tok seg opp gjennom året. Sysselsettingen tok seg noe opp i andre halvår og arbeidsledigheten har begynt å falle. Ettersom husholdningene har betalt ned mye gjeld og lårentene er lave, kan forbruket fortsette å ta seg opp framover. Innstramminger i offentlige bud-

sjetter og redusert vilje til å ta risiko ventes likevel å dempe oppgangen. IMF anslår BNP-veksten i USA i inneværende år til rundt 1¾ prosent.

BNP-veksten i *eurområdet* anslås til 1,5 prosent i 2011. Utviklingen svekket seg markert gjennom året som følge av gjeldsnedbygging og økt usikkerhet blant husholdninger og bedrifter, økt uro i finansmarkedene og oppgang i statsrenter. I tillegg har strammere kredittp praksis i bankene og finanspolitiske innstramminger dempet aktiviteten. Det har imidlertid vært store forskjeller mellom landene. Mens BNP falt i Spania og Italia, var veksten høy i Tyskland fram til og med 3. kvartal. Usikkerheten er stor om den videre utviklingen, og det arbeides med å finne løsninger for hvordan man skal gjenopprette tilliten til statsfinansene og europeiske banker. De fleste landene har iverksatt innstramminger i offentlige budsjetter, og flere har lansert strukturpolitiske reformer. Det er etablert mekanismer på fellesskapsnivå for å kunne finansiere stater og banker som skulle få behov for krisehjelp. Den europeiske sentralbanken aukasjonerte i desember i fjor og februar i år over 1000 mrd. euro i langsiktige lån til bankene, og greske myndigheter har inngått avtale med private banker om å slette deler av statsgjelden. Disse tiltakene

har bidratt til å stabilisere situasjonen noe og få ned rentene på statslån i de første månedene av 2012. Den økonomiske veksten er imidlertid lav og statsgjelden fortsatt høye i flere av landene. IMF anslår en vekst i eurområdet samlet på ½ prosent i 2012.

Storbritannia utviklet seg gradvis svakere gjennom fjoråret, og årsveksten i BNP ble på 0,9 prosent. Eksporten falt som følge av den svake utviklingen internasjonalt, mens innenlandsk etterspørsel ble dempet av lavere privat forbruk og kraftige finanspolitiske innstramminger. IMF anslår en vekst i Storbritannia i 2012 på 0,6 prosent.

Veksten i *Sverige* skjøt fart i 2010 og holdt seg høy også i de tre første kvartalene av 2011. Husholdningenes forbruk var den viktigste driveren bak veksten, men også eksporten og boliginvesteringene bidro. Veksten bremsset opp og falt med 1,1 prosent i 4. kvartal i fjor, i stor grad som følge av en svakere eksport. Consensus Forecasts fra mars i år anslår en vekst i Sverige på 0,7 prosent 2012, ned fra 4,0 prosent i 2011.

I *Japan* falt BNP med nesten én prosent i fjor bl.a. som følge av naturkatastrofen som rammet landet i mars. IMF anslår at veksten vil ta seg opp til 1½ prosent i 2012. Offentlige og private investeringer

Tabell 4.1 Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før

	Bruttonasjonalprodukt					Konsumprisindeks				Arbeidsledighet (nivå)					
	2010		2011		2012	2010		2011		2012	2010		2011		2012
			OECD ¹	IMF	CF ²			OECD	CF			OECD	CF		
Euroområdet	1,9	1,5	0,2	-0,5	-0,4	1,6	2,7	1,5	2,2	9,9	10,2	10,3	-		
Tyskland	3,6	3,0	0,6	0,3	0,6	1,2	2,3	1,6	1,9	6,8	6,0	5,7	-		
Frankrike	1,4	1,7	0,3	0,2	0,2	1,7	2,2	1,4	2,0	9,4	9,7	9,7	-		
Spania	-0,1	0,7	0,3	-1,7	-1,4	2,0	3,2	1,4	1,8	20,1	21,7	22,9	-		
Italia	1,5	0,5	-0,5	-2,2	-1,6	1,6	2,9	1,7	2,7	8,4	8,4	8,3	-		
Sverige	5,4	4,0	1,5	-	0,7	1,2	3,0	1,2	1,4	8,4	7,5	7,5	-		
UK	1,8	0,8	0,5	0,6	0,6	3,3	4,5	2,7	2,7	7,9	8,0	8,8	-		
USA	3,0	1,7	2,0	1,8	2,3	1,6	3,2	2,4	2,3	9,6	9,0	8,9	-		
Japan	4,1	-0,7	1,7	1,7	1,9	-0,7	-0,3	-0,6	-0,2	5,1	4,6	4,5	-		
Kina	10,4	9,2	8,5	8,2	8,4	3,2	5,4	3,8	3,3	-	-	-	-		
India	8,5	6,8	7,5	7,0	7,2	12,0	9,1	7,9	8,4	-	-	-	-		
Norges handelspartnere	3,7	2,7	1,7	-	1,3	1,8	3,1	2,0	2,0	8,0	7,6	7,7	-		

¹ OECD Economic Outlook 90, november 2011

² Consensus Forecasts, mars 2012

Kilder: IMF, OECD og Consensus Forecasts.

ringer for å reparere skadene landet er blitt påført vil trolig være viktige drivere for veksten. Husholdningenes konsum og etter hvert også eksporten anslås også å bidra til oppgang framover.

I *Kina* bidro svakere eksportetterspørsel i industrilandene til at veksten avtok noe i løpet av 2011, men veksten var likevel på over 9 prosent i gjennomsnitt. Innenlandsk forbruk har økt gjennom året, noe som kan være et tidlig tegn på at *Kina* lykkes i å rebalansere økonomien mot mer forbruk og mindre investeringer. En mulig boble i eiendomsmarkedet etter flere år med sterk, kreditt-drevet prisvekst anses som en risikofaktor i *Kina*. IMF anslår en vekst i *Kina* på 8¼ prosent i 2012. Den økonomiske veksten har holdt seg sterk også i *India*, og IMF anslår en vekst i *India* på 7 prosent i 2012, ned fra 6,8 prosent i fjor.

4.2 Norsk økonomi

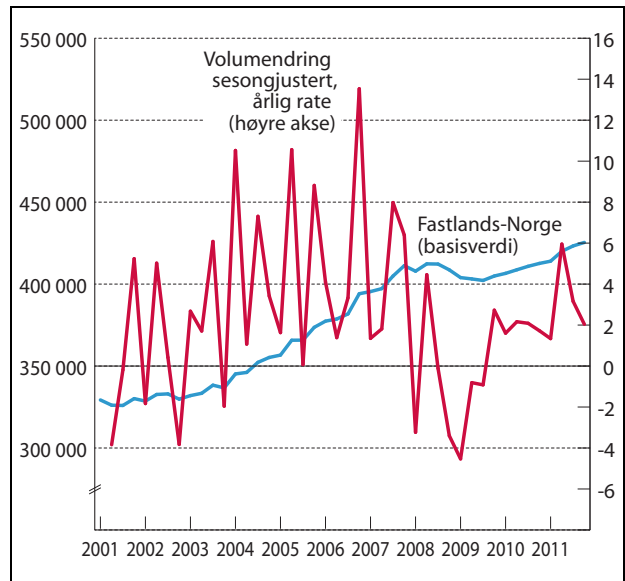
4.2.1 Konjunktursituasjonen

Finanskrisen medførte at BNP falt i fire påfølgende kvartaler, og for første gang siden slutten av 1980-tallet, ble BNP-veksten på årsbasis negativ i 2009. Sommeren 2009 flatet nedgangen ut og fra og med 4. kvartal 2009 har veksten i BNP Fastlands-Norge ligget nær trendveksten på om lag 2,5 prosent som årlig rate. Den kraftige konjunkturedgangen er dermed for lengst over, selv om norsk økonomi ved inngangen til 2012 fremdeles er nær bunnen i en moderat lavkonjunktur.

Nivået på BNP for Fastlands-Norge før finanskrisen, ble gjeninnhentet i 4. kvartal 2010. Det er imidlertid store variasjoner i utviklingen for de ulike næringene etter finanskrisen. Fratrasket bruttoproduktet i offentlig forvaltning, ble BNP-nivået fra før finanskrisen passert i 2. kvartal 2011. Brutttoproduktet i offentlig forvaltning har vokst lenge. Brutttoproduktet i industri og bergverk og annen vareproduksjon, ligger fortsatt klart lavere enn nivået før finanskrisen, mens for tjenester inklusive boligjenester ligger nivået klart høyere.

Som årsgjennomsnitt var veksten i hovedgruppen i fastlandsøkonomien svært lik i 2011, fra 2 prosent i industrien til 2,9 prosent i annen tjenesteproduksjon. Offentlig forvaltning hadde en årsvekst på 2,2 prosent, og annen vareproduksjon hadde en vekst på 2,6 prosent.

Det er store variasjoner i bruttoproduktet innen industrien. Næringer som produserer for hjemmemarkedet bidrar til å trekke opp veksten, mens de råvarebaserte næringene i industrien bidrar til å trekke ned veksten i andre halvår av

Figur 4.5 BNP – Fastlands-Norge¹ i basisverdi i 2009-kroner, og kvartalsvis sesongjustert vekst omregnet til årlige vekstrater i prosent.

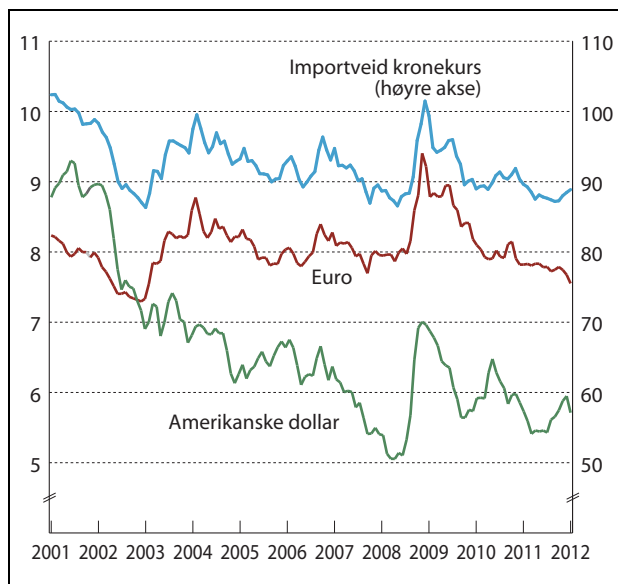
¹ Tallene for 2010 og 2011 er foreløpige

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2011. Den svake utviklingen i industrinæringene må ses i sammenheng med en svak utvikling internasjonalt i samme periode. Samlet viste industrien en positiv vekst i 2011.

I forskriften for *pengepolitikken* heter det at pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Samtidig skal pengepolitikken understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Det operative målet for Norges Banks rentesetting er en vekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent. Norges Bank skal i sin rentesetting se bort fra de direkte effektene på konsumprisene som skyldes endringer i skatter, avgifter og særskilte midlertidige forstyrrelser.

Under finanskrisen bidro både *rente- og valutakursutviklingen* i hovedsak ekspansivt til utviklingen i norsk økonomi. Effekten av lave styringsrenter har imidlertid blitt motvirket av internasjonal finansuro og unormalt høye pengemarkedsrenter sett i forhold til styringsrentene. Påslaget på styringsrentene i kjølvannet av Lehman Brothers-konkursen 15. september 2008 var særlig høyt, men påslaget økte også markant gjennom høsten 2011. Stor usikkerhet i finansmarkedene, svakere vekstutsikter internasjonalt og i Norge, bidro til at Norges Bank satte ned pengemarkedsrenten med 0,5 prosentpoeng til 1,75 prosentpoeng i desember 2011. Uroen i de internasjonale finansmarke-

Figur 4.6 Utviklingen i kronekursen

Kilde: Norges Bank.

dene har avtatt noe i 2012, som følge av tiltakene fra Den europeiske sentralbanken. I pengepolitisk rapport 1/2012 vurderer Norges Bank at påslaget på styringsrenten fortsatt vil være langt høyere enn det de antok i pengepolitisk rapport i oktober i fjor. Norges Bank vurderer også at en sterk kronekurs vil bidra til en lav inflasjonen framover. Styringsrenten ble satt ned med 0,25 prosentpoeng 14. mars til 1,5 prosent.

Kronekursen har beveget seg mye i perioden med uro i de internasjonale finansmarkedene. Noe av disse svingningene kan trolig forklares av at kronemarkedet er relativt lite likvid sammenlignet med andre markeder.¹ På den andre siden betraktes norske kroner som en sikker plassering, gitt den finansielt solide og stabile utviklingen av norsk økonomi.

Målt med den importveide kronekursen svekket kronen seg kraftig i løpet av høsten 2008, men mye av denne svekkelsen ble reversert i løpet av 2009. Deretter fulgte et år med relativt stabil kronekurs, også mot euro og amerikanske dollar. Uro i internasjonale markeder og likviditetsbegrensninger i løpet av 2011 har trolig bidratt til svingningene i kronekursen i denne perioden. For eksempel kan trolig den kraftige styrkingen av kronekursen 6. september 2011 forklares av høyere etterspørsel etter norske kroner, som følge av at den sveitsiske sentralbanken annonserte en

minimumskurs for EUR/CHF. Inn i 2012 har kronen styrket seg noe, men svekket seg etter at Norges Bank annonserte en lavere styringsrente. I vedlegg 3 er det redegjort nærmere for valutakursutviklingen.

Disponibel realinntekt i husholdningene steg med 4,0 prosent i 2011, mot 3,5 prosent året før. Inntektsutviklingen i husholdningene er nærmere beskrevet i kapittel 5.

Årslønnsveksten er av Det tekniske beregningsutvalget anslått til 4,2 prosent i 2011, mot en vekst på 3,7 prosent i 2010. Årslønnsveksten er nærmere beskrevet i kapittel 1.

Fra 2003 til 2007 økte *forbruket i husholdninger og ideelle organisasjoner* med knapt 22 prosent, eller i gjennomsnitt 5½ prosent årlig. I 2008 og 2009 var forbruksveksten betydelig lavere, mens veksten på 3,7 prosent i 2010 var noe høyere sammenliknet med årsgjennomsnittet for 2009. I 2011 økte forbruket i husholdninger og ideelle organisasjoner med bare 2,2 prosent. Veksten var sterkest i første halvår 2011, mens den relativt høye veksten i 2. halvår 2010 bidro til at årsveksten i 2. halvår 2011 ble mindre. Varige konsumgoder, deriblant biler, møbler og hvitevarer og forbruket av elektrisk kraft var lavere i 2011 sammenlignet med 2010. Økt internasjonal uro i 2. halvår 2011 har trolig medført at spareraten holder seg på et høyt nivå og dempet veksten i privat forbruk.

Investeringsene i fast kapital økte med rundt 14 prosent årlig i perioden 2003-2007. I 2008 var det omtrent nullvekst, og i 2009 var det en nedgang på 8 prosent. Det var spesielt sterk nedgang i boliginvesteringene og næringslivsinvesteringene. Gjennom 2010 har fallet i boliginvesteringene og næringslivsinvesteringene stoppet opp. Samlet falt investeringene med 5 prosent i 2010. Også i offentlig forvaltning falt investeringene med vel 7 prosent, mot en vekst på vel 7 prosent året før, men hovedårsaken til denne nedgangen var at det ble kjøpt en fregatt mindre i 2010 enn i 2009. I 2011 økte de samlede investeringene med 6,9 prosent. Det er den sterke veksten i utvinning og rørtransport, samt høy vekst i boliginvesteringene som bidrar til den sterke veksten. Investeringene i utvinning og rørtransport økte med 11 prosent, mens boliginvesteringene økte med 22 prosent. Videre har det de siste årene vært en sterk utbygging av vindmølleparker samt flere store prosjekter innen produksjon og distribusjon av fjernvarme, som har gitt særlig høye investeringer innen kraftforsyning. Det innebærer at investeringene av elektrisitets-, gass- og varmtvannsforsyning nærmer seg nivået for industriinvesteringene i 2011.

¹ Se en videre drøfting av kronekurs og likviditet i markedet for norske kroner i Aktuell kommentar 3/2011 på Norges Banks nettsider.

Internasjonal konjunkturedgang medførte at *tradisjonell vareeksport* falt med 8 prosent i 2009, etter flere år med sterk eksportvekst. Til tross for en negativ utvikling gjennom deler av 2010 økte den tradisjonelle vareeksporten med 2,6 prosent for året. Det var bl.a. en sterk vekst i eksporten av viktige produkter som metaller, kjemiske råvarer og kjemiske og mineralske produkter som bidro til den positive veksten i 2010. Eksportnedgang av råolje og naturgass bidro til at eksporten samlet gikk ned i 2010. På årsbasis ble eksporten av tradisjonelle varer redusert med 0,6 prosent i 2011. Eksport av fisk og fiskeprodukter bidrar positivt, mens eksport av kjemiske produkter, metaller og metallvarer trekker ned veksten. Eksport av råolje og naturgass ble redusert med 4,4 prosent og bidro til å trekke ned samlet eksport. Samlet eksport ble redusert med 1,1 prosent i 2011.

I takt med en avdemping i konsumet og i investeringsaktiviteten, viste også *importen* nedgang i 2009, på hele 12,5 prosent, og en oppgang på 9,9 prosent i 2010. Den internasjonale lavkonjunkturen la en demper på innenlandsk etterspørsel etter både importerte konsum- og investeringsvarer. Importen økte derfor i fjor kun med 2,5 prosent.

Høye oljepriser har bidratt til et stort overskudd på *driftsbalansen overfor utlandet* i flere år. I 2008 falt oljeprisen, men bare midlertidig. En viktig årsak til at oljeprisfallet stoppet opp var at OPEC reduserte oljeproduksjonen ved tre anledninger. Gjennomsnittsprisen på olje økte fra 388 kroner per fat i 2009 til 621 kroner per fat i 2011. Overskuddet på driftsbalansen har i de senere årene svingt i takt med oljeprisen, og var om lag 410 milliarder kroner i 2008, 250 milliarder kroner i 2009, 310 milliarder kroner i 2010 og 390 milliarder kroner i 2011.

Fra og med statsbudsjettet for 2002 har *finanspolitikken* vært utformet med utgangspunkt i handlingsregelen for finanspolitikken. Ifølge denne skal innretningen av finanspolitikken sikte mot en jevn og opprettholdbar innfasing av petroleumsinntektene, i tillegg til at den skal virke stabiliserende på økonomien. Regelen er konkretisert ved at det strukturelle, oljekorrigerte budsjettunderskuddet over tid skal tilsvare den forventede realavkastningen av Statens pensjonsfond utland (Petroleumsfondet) ved inngangen til budsjettåret. Forventet realavkastning er satt til 4 prosent.

Ifølge anslagene i Nasjonalbudsjettet 2012 ville regjeringen bruke litt mindre enn 4-prosentbanen i 2012, men avstanden til 4-prosentbanen skulle bli klart mindre enn i 2011. Ifølge Ny saldering av Nasjonalbudsjettet 2011, er det strukturelle olje-

korrigerte underskuddet nedjustert med om lag 10 milliarder kroner. Av dette kan drøyt 3 milliarder kroner knyttes til en økning i anslaget for strukturelle skatter som også kan ha betydning for anslaget for 2012. Anslaget for strukturelle skatter øker både fra foretak utenom oljevirkosomhet og fra personlige skatteyttere. De foreløpige tallene fra nysalderingen viser at det strukturelle oljekorrigerte underskuddet var klart innenfor 4-prosentsbanen i 2011, og utgjorde 3,2 prosent av fondskapitalen i 2011. Nye regnskapstall tyder på at strukturelt oljekorrigert underskudd kan bli enda lavere enn saldert proposisjon. Disse tallene og en høyere verdi på fondet ved inngangen av 2012, tilsier at avviket fra 4-prosentbanen i år kan bli nær anslaget for 2011 på 3,2 prosent. Finansdepartementet vil som vanlig legge fram oppdaterte anslag for strukturelt, oljekorrigert underskudd for 2012 i revidert nasjonalbudsjett i mai.

4.2.2 Arbeidsmarkedet

Til tross for en aktiv motkonjunkturpolitikk falt sysselsettingen på årsbasis i 2009 og 2010. I andre halvår av 2010 snudde imidlertid utviklingen til vekst som fortsatte gjennom 2011. På årsbasis økte sysselsettingen med 1,4 prosent i fjor. Sysselsettingsveksten gjennom året i fjor var jevn, med unntak av noe høyere vekst i 3. kvartal.

Gjennomsnittlig vekst i utførte timeverk i Fastlands-Norge var 1,5 prosent i 2011 ifølge kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR). Veksten i timeverk var litt sterkere enn veksten i sysselsettingen. Det var en sterk vekst i timeverkene i 2. og 3. kvartal i 2011. Nedgang i antall permitteringer målt av Arbeids- og velferdsetaten hadde trolig en positiv effekt på utførte timeverk i 2011. Det var kun små endringer i overtid og sykefravær i samme periode.

Til forskjell fra en bred sysselsettingsvekst før finanskrisen, i så vel industri som tjenesteytende næringer, privat og offentlig, viser sysselsettingstallene i KNR i fjor store forskjeller mellom de ulike næringene. Viktige arbeidsintensive næringer, som bygge- og anleggsvirkosomheten, varehandel samt deler av industrien som produserer for hjemmemarkedet, hadde en positiv vekst i fjor. Industrien samlet, viste likevel en nedgang i sysselsettingen; næringsmiddelindustrien, trelast-, trevare- og papirvareindustri og produksjon av metaller hadde et fall i sysselsetting på mellom 1,7 og 2,3 prosent. Nivået i 2011 er også fortsatt på et betydelig lavere enn nivået på sysselsettingen før finanskrisen. Sysselsettingen innen offentlig forvaltning økte med 1,8 prosent.

Boks 4.1 Hvordan fanger statistikken opp arbeidsinnvandringen?

Sysselsettingsstatistikk fanger opp innvandringen på ulike måter:

- *Ordinær registerbasert befolkningsstatistikk:* Dette registeret viser alle personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret. De bosatte er personer som forventes å oppholde seg mer enn seks måneder i Norge.
- *Arbeidskraftundersøkelsen (AKU):* Denne statistikken er basert på et utvalg av personer som er bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret.
- *Sysselsetting i nasjonalregnskapet:* Nasjonalregnskapet viser sysselsettingen i norske bedrifter, uavhengig av om den sysselsatte er bosatt i Norge eller ikke. I nasjonalregnskapet regnes personer på korttidsopphold (ikke-bosatte) med dersom de tar arbeid i en innenlandsk bedrift, det vil si at bedriften forventes å drive produksjon i Norge i minst 12 måneder. Denne gruppen dekker personer bosatt i våre naboland og som pendler daglig eller ukentlig over grensen for å arbeide i Norge, utenlandske bosatte med arbeid på kontinentalsokkelen eller norske skip i utenriksfart og personer på asylmottak i Norge som ikke har fått oppholdstillatelse. Personer som er ansatt i en utenlandsk bedrift på oppdrag i Norge som varer under 12 måneder omtales som tjenesteytere, og inngår ikke i sysselsettingstallene i nasjonalregnskapet. Dette gjelder uavhengig av om personen regnes som bosatt eller ikke-bosatt. Produksjonen som disse bedriftene utfører i Norge regnes som import av tjenester.
- *Registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere:* Statistikken gjelder kun dem som

er registrert bosatt, det vil si at de ifølge folkeregisteret forventes å oppholde seg her i landet i minst seks måneder.

- *Annen registerbasert sysselsettingsstatistikk:* SSB har laget en spesialstatistikk hvor man forsøker å fange opp alle sysselsatte på korttidsopphold (ikke-bosatte), også tjenesteytere som ikke omfattes av nasjonalregnskapet. Foreløpig omfatter ikke tallene selvstendig næringsdrivende eller sjøfolk fra land utenfor EØS-området.
- *Oppholdstillatelser/registreringer fra Utlendingsdirektoratet:* Alle borgere fra land utenfor Norden og EØS/EFTA-området (heretter kalt EØS-borgere) som ønsker å ta arbeid i Norge, må søke om oppholdstillatelse. EØS-borgere har rett til opphold og arbeid i Norge i inntil tre måneder. EØS-borgere som oppholder seg i Norge i mer enn tre måneder må registrere seg hos utlendingsmyndighetene. Generelt må alle som kommer hit for å jobbe være registrert hos norske skattemyndigheter. For Bulgaria og Romania, som ble en del av EØS-samarbeidet 1. august 2007 har det til nå vært egne overgangsordninger for arbeidstakere fra disse landene. Disse foreslås opphevet av regjeringen (lovforslag fremmet for Stortinget 27. januar 2012). Personer med statsborgerskap utenfor EØS/EFTA-området som er familiemedlem til en EØS-borger, plikter å søke om oppholdskort. En EØS-borger og dennes familiemedlemmer som er arbeidssøkende og har egne midler til underhold, har rett til opphold i Norge i inntil seks måneder.

Utvidelsen av EU med nye medlemsland fra Øst-Europa 1. mai 2004 har ført til økt arbeidsinnvandring til Norge. Arbeidsinnvandringen ble redusert i 2009, men har tatt seg opp igjen i 2010 og var antagelig minst like høy i 2011. Det er imidlertid vanskelig å måle omfanget av arbeidsinnvandringen, blant annet som følge av et økt omfang av kortvarig arbeidsinnvandring. I nasjonalregnskapet blir deler av denne arbeidsinnsatsen registrert som import av tjenester, se boks 4.1 for en oversikt over hvordan arbeidsinnvandringen fanges opp i ulike statistikker.

Ifølge Statistisk sentralbyrå var Norges befolkning 5 millioner personer i mars 2012. Befolkningsveksten har vært særlig høy siden 2007. Nettotilveksten var i 2011 på om lag 65 000 personer, mens den var på om lag 40 000 personer i 2006. Den høye befolkningstilveksten må ses i sammenheng med en særlig høy nettoinnvandring, og tilveksten på 47 000 personer i 2011 forklarer drøyt 70 prosent av samlet befolkningstilvekst i dette året. Av folkemengden i hele landet var 25,3 prosent under 20 år, 61,7 prosent var i aldersgruppen 20-66 år, og 12,9 prosent var over 66 år.

Tabell 4.2 Arbeidsmarkedet ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU), 1000 personer ^{1,3}

	Nivå	Endring fra året før ^{1,3}						
	2011	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Arbeidsstyrke (15-74 år) ¹	2629	18	39	61	84	-1	12	27
Sysselsatte	2543	13	65	81	81	-16	0	35
15-24 år ¹	334	-3	12	19	25	-22	0	4
25-54 år	1723	3	28	38	39	-1	-10	18
55-74 år	486	12	24	24	16	7	10	13
Kvinner	1243	4	30	43	38	-1	-4	17
Menn	1387	10	35	38	43	-15	5	18
Deltidssysselsatte	671	-7	34	8	21	-1	-6	4
Undersysselsatte ²	70	0	-22	-10	-7	1	7	3
Midlertidig ansatte	187	-9	14	-3	-4	-24	6	-5
Arbeidsledige	86	4	-27	-21	4	14	12	-8
Kvinner	38	5	-10	-10	1	3	5	1
Menn	48	-1	-15	-11	4	12	7	-9

¹ Med virkning fra 2006 ble det gjort en større omlegging av AKU. Endringene bestod i noen mindre definisjonsendringer, justeringer og utvidelser av spørreskjemaet, samt en endret aldersdefinisjon (alder på referansetidspunktet istedenfor ved utgangen av året). Samtidig ble nedre aldersgrense for å være med i AKU senket fra 16 til 15 år. Endringstallene er etter gammel definisjon fram til og med 2006, og ny definisjon i 2007.

² Deltidssysselsatte som ønsker lengre arbeidstid.

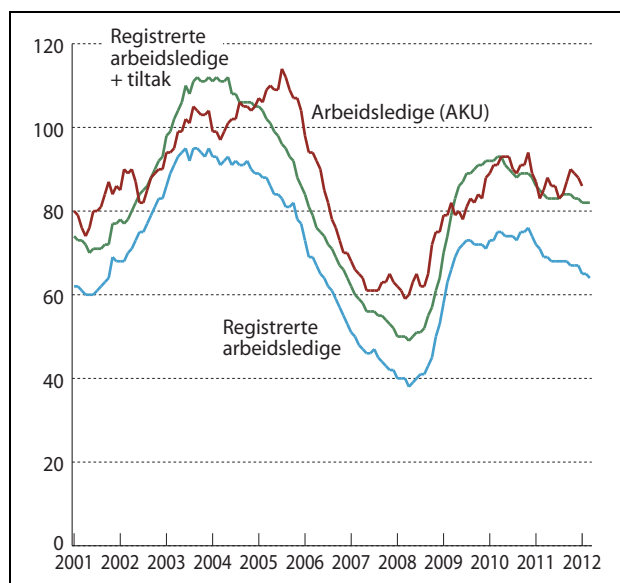
³ Pga. feil i datafangsten er sysselsettingstallet blitt om lag 6 000 for høyt i 1. kvartal 2008 og 12 000 for høyt i 2. kvartal 2008. Dette slår ut i nivåtallene i tabellen for aldersgruppa 15-19 år og dermed også totalen 15-74 år.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Arbeidsstyrken defineres som summen av sysselsatte og arbeidsledige. Utviklingen i arbeidsstyrken påvirkes av utviklingen i demografiske forhold, som endringer i befolkningens størrelse og sammensetning (inkludert innvandring), men også av atferdsendringer. Gitt konstante yrkesfrekvenser (arbeidsstyrken i prosent av befolkningen) etter kjønn, alder, utdanningsnivå og utdannings- og pensjonsmottakerstatus, er befolkningsutviklingen med null nettoinnvandring beregnet å bidra til å øke arbeidsstyrken med om lag 3 000 i 2010 og 2011. Innvandringen kommer i tillegg. Ifølge Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) økte arbeidsstyrken med henholdsvis 12 000 og 27 000 personer i 2010 og 2011. Yrkesfrekvensen har falt fra 72,8 til 71,4 prosent de siste to årene. Yrkesfrekvensen har falt noe for menn for alle aldersgrupper fra 2010 til 2011. Kvinner i aldersgruppen fra 55 til 74 har økt yrkesaktiviteten noe. Yrkesfrekvensen er imidlertid på et lavere nivå enn før finanskrisen. Det lavere nivået kommer i hovedsak som følge av en lavere yrkesfrekvens blant

ynge arbeidstakere, dvs. personer mellom 16 og 24 år. Sesongjustert økte arbeidsstyrken med 16 000 personer fra gjennomsnittet av september til november 2011 sammenlignet med gjennomsnittet for desember til februar i 2012. Sysselsettingen økte med 19 000 personer, mens antall arbeidsledige ble redusert med 3 000 personer i denne perioden.

Arbeidsmarkedssituasjonen relatert til befolkningsutviklingen kan også indikeres ved tall for sysselsettingsraten (sysselsatte som andel av befolkningen). Også for denne raten kompliseres bildet av mulighetene for å fange opp arbeidskraftbevegelser over landegrensen. AKU-tallene baserer seg på de som registreres som bosatte, mens sysselsatte på korttidsopphold i Norge og i uformelle arbeidsforhold ikke telles. AKU-tallene viser en fortsatt klart lavere sysselsettingsrate enn før finanskrisen, ca 69 pst i 2011 mot 72 pst i 2008 for aldersgruppen 15-74. Nedgangen er særlig stor for ungdom, mens det har vært en økning blant eldre arbeidstakergrupper.

Figur 4.7 Antall arbeidsledige i 1000. Sesongjustert

Kilder: SSB og Arbeids- og velferdsetaten.

Ifølge AKU økte *arbeidsledighetsraten* som følge av finanskrisen. Den høyeste ledighetsraten, 3,6 prosent, ble registrert i 4. kvartal 2010. Arbeidsledigheten har deretter falt, og holdt seg relativt stabilt rundt gjennomsnittet for 2011 på 3,3 prosent. Fra desember 2011 til februar 2012 var den gjennomsnittlige sesongjusterte arbeidsledigheten til 3,2 prosent.

Antall deltidssysselsatte som ønsker lengre arbeidstid (undersysselsatte) har økt noe de siste to årene, etter en periode med relativt flat utvik-

ling. Tallet på undersysselsatte økte med 3 000 personer fra 2010 til 2011. Totalt var det 62 000 undersysselsatte personer i 4. kvartal i fjor, noe som var litt lavere enn årsgjennomsnittet på 70 000 personer. Summen av alle arbeidstidene arbeidsledige og de undersysselsatte ønsket å arbeide i 2011, svarer til 99 000 ukeverk. Dette er en nedgang på 7 000 ukeverk fra 2010.

Økningen i *personer på tiltak og registrerte ledige* hos Arbeids- og velferdsetaten var noe sterkere enn økningen i AKU-ledigheten fram til høsten 2009. Siden da har antallet samlet sett blitt noe redusert. Sesongjustert falt arbeidsledigheten fra desember til januar 2012, var uendret fra januar til februar, og falt fra februar til mars. Arbeidsledigheten utgjør nå 2,6 prosent av arbeidsstyrken. Ved utgangen av mars 2012 var 88 209 personer på tiltak eller registrerte ledige. Sammenlignet med samme periode i fjor er det en nedgang i antall registrerte ledige på 9 prosent og personer på ordinære tiltak har økt med 14 prosent. Antall ledige stillinger i offentlig og privat sektor annonsert i media, eller meldt til Arbeids- og velferdsetaten økte i januar, var uendret i februar og økte i mars sammenlignet med samme periode i fjor.

Arbeids- og velferdsetaten regner arbeidsledige med en varighet på 26 uker eller lengre som *langtidsledige*. Tallene fram til mars i år viser en nedgang i arbeidsledigheten for alle varighetsgrupper. Nedgangen var størst for de som har vært arbeidssøkere i mellom 26 og 103 uker. De langtidsledige utgjør fortsatt en stor gruppe blant de arbeidsledige.

Tabell 4.3 Arbeidsstyrken i prosent av alle personer i hver gruppe, ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU)¹

	Nivå	Endring fra året før i prosentpoeng ¹					
	2011	2006	2007	2008	2009	2010	2011
I alt	71,4	0,4	0,8	1,1	-1,1	-0,9	-0,5
Kvinner, 15-24 ¹	56,9	0,0	2,2	2,2	-3,3	-2,1	-0,2
Menn, 15-24 ¹	55,6	-1,8	0,4	4,3	-4,9	-0,4	-2,0
Kvinner, 25-54	84,3	0,3	0,6	1,6	-0,4	-0,8	-0,1
Menn, 25-54	89,7	0,5	0,3	0,5	-0,5	-0,7	-0,5
Kvinner, 55-74	45,1	1,3	2,2	0,5	-0,2	-0,2	0,5
Menn, 55-74	53,8	1,8	0,8	0,5	-0,7	0,0	-0,6

¹ Med virkning fra 2006 ble det gjort en større omlegging av AKU. Endringene bestod i noen mindre definisjonsendringer, justeringer og utvidelser av spørreskjemaet, samt en endret aldersdefinisjon (alder på referansetidspunktet istedenfor ved utgangen av året). Samtidig ble nedre aldersgrense for å være med i AKU senket fra 16 til 15 år. Endringstallene er etter gammel definisjon fram til og med 2006, og ny definisjon fra og med 2007.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.4 Arbeidsmarkedstall fra Arbeids- og velferdsetaten, gjennomsnittlige månedstall i 1000 personer

	Nivå	Endring fra året før						
	2011	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Mars 2012 ¹
Registrert helt ledige	69,4	-20,6	-16,7	-3,5	26,8	5,4	-7,0	-0,1
Helt permitterte	4,5	-1,5	-0,6	0,4	6,3	-1,0	-33,8	
Ordinære tiltaksdeltakere	15,6	-3,0	0,0	0,7	5,0	0,2	-3,1	0,1
Delvis ledige	28,2	-9,3	-8,9	-5,0	9,0	1,3	-6,9	
Total tilgang ledige stillinger ²	247,1	94,2	66,6	-41,4	-97,8	24,1	4,6	
Beholdning ledige stillinger	26,7	5,6	5,4	2,4	-2,8	0,5	9,4	

¹ Sesongjusterte tall ved utgangen av mars 2012 i forhold til årsgjennomsnittet for 2011.

² Total tilgang gjennom året, ikke gjennomsnitt per måned.

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten.

Tabell 4.5 Sysselsatte ifølge nasjonalregnskapet¹, 1000 personer

	Nivå		Endring fra året før					
	2010*	2011*	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
I alt	2599,8	2635,5	81,4	99,9	82,0	-11,6	-2,1	35,7
Olje og utenriks sjøfart	96,8	98,3	2,0	8,8	3,2	4,8	1,5	1,5
Fastlands-Norge	2502,7	2536,9	79,4	91,2	78,8	-16,5	-3,5	34,2
Industri og bergverksdrift	251	250,1	15,2	5,7	4,7	-14,0	-9,5	-0,9
Annen vareproduksjon	274	278,3	12,7	14,3	5,0	-11,8	1,5	4,3
Primærnæringer	70,9	69,7	-1,8	-2,1	-0,7	-2,6	1,1	-1,2
Elektrisitetsforsyning	12,7	13,1	0,4	0,0	0,4	-0,8	0,2	0,4
Bygge- og anleggsvirksomhet	190,4	195,5	14,1	16,4	5,3	-8,4	0,2	5,1
Tjenesteytende næringer ekskl. off. forvaltning	1198,4	1215,5	38,3	58,8	54,7	-5,6	-11,1	17,1
Varehandel	367,1	372	3,9	15,3	13,9	-5,9	-9,2	4,9
Samferdsel	109	111	0,7	2,8	2,3	-0,7	0,1	2,0
Annen tjenesteyting	722,3	732,5	33,7	40,7	38,5	1,0	-2,0	10,2
Offentlig forvaltning	779,3	793	13,2	12,4	14,4	14,9	15,6	13,7
Statsforvaltningen	281,6	285,1	3,5	4,2	2,5	3,0	5,7	3,5
Kommuneforvaltningen	497,7	507,9	9,8	8,1	11,9	11,9	9,9	10,2

¹ Nasjonalregnskapstallene (NR) avviker noe fra AKU, bl.a. ved at NR inkluderer utenlandske sjøfolk på norske skip og arbeidsinnvandrere på korttidsopphold (ikke-bosatte).

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fra utgangen av mars 2011 til utgangen av mars 2012 falt ledigheten i alle fylker med unntak av en oppgang på 3 prosent i Telemark. I Møre og Romsdal og i Sør-Trøndelag gikk ledigheten relativt mest ned. Ledighetsraten var ved utgangen av mars i år lavest i Sogn og Fjordane og Rogaland med 1,9 prosent i begge fylker. Den høyeste ledigheten var 3,6 prosent i Telemark.

Fra mars 2011 til mars 2012 har det vært en nedgang i arbeidsledigheten blant alle *yrkesgruppene* med unntak av barne- og ungdomsarbeid, reiseliv og transport, samt innen serviceyrker og annet arbeid. Den største prosentvise nedgangen var på 24 prosent innen bygg- og anleggssektoren. Yrker innen ingeniør- og ikt-fag falt også kraftig med 15 prosent, og akademiske yrker, meglere og konsulenter, butikk og salgsarbeid, samt industriarbeid, falt også med henholdsvis 14 og 12 prosent. Det høyeste antallet registrerte ledige er innen yrker som industriarbeid og bygg og anlegg. Innen disse yrkene var det om lag 9 000 ledige ved utgangen av mars 2012. Yrket ledere har det laveste nivået registrerte ledige med 640 personer.

4.2.3 Utsiktene for 2012

Nedenfor følger en kort gjennomgang av de siste publiserte *prognosene* for utviklingen i norsk økonomi framover fra Finansdepartementet (oktober 2011), Norges Bank (mars 2011), Statistisk sentralbyrå (SSB) (februar 2012), samt et gjennomsnitt av de siste prognosene fra DNB, Swedbank og Nordea.

Lavkonjunktoren i norsk økonomi vil trolig fortsette i 2012 og prognosene tyder på at lavkonjunktoren vil avdempes noe. SSB anslår veksten i *BNP Fastlands-Norge* til 2,7 prosent, mens Norges Banks anslag er om lag et halvt prosentpoeng høyere. Svake vekstutsikter internasjonalt bidrar både til lavere produksjonsvekst i eksportnæringene og til moderate investeringer innen disse næringene. Økt etterspørsel fra oljevirkomheten og en fortsatt sterk vekst i boliginvesteringene vil bidra positivt. Prognosen er basert på en gjennomsnittlig pengemarkedsrente på rundt 2¾ prosent og en noe sterkere valutakurs. Det gjennomsnittlige anslaget fra DNB, Swedbank og Nordea anslår veksten i *BNP Fastlands-Norge* i 2012 til 2,5 prosent.

SSB, Norges Bank og Finansdepartementet antar at *husholdningenes forbruk* øker med rundt 3,5 prosent i 2012, mens gjennomsnittet av anslagene til DNB, Swedbank og Nordea er litt mer moderat på 2,6 prosent. Husholdningenes forbruk

vil trolig øke bl.a. som følge av økt boligformue, moderat inntektsvekst og lave renter. Forbruket i husholdningene har dessuten økt mindre enn det realinntektsveksten, og utviklingen i boligformue og renter, skulle tilsi i 2011. Fortsatt vekst i sysselsetting bidrar også til inntektsvekst i 2012. Anslagene på *prisveksten* målt ved KPI i 2012 ligger mellom 1 og 1,3 prosent.

Endringer i *bruttoinvesteringer* har tradisjonelt vært viktige for konjunkturutviklingen, men det er ofte knyttet spesielt stor usikkerhet til denne utviklingen. Alle de nevnte institusjonene forventer en økning i investeringsaktiviteten i 2012. Finansdepartementet legger til grunn en økning i *petroleumsinvesteringene* på 11 prosent i år. SSB og Norges Bank antar at petroleumsinvesteringene øker med henholdsvis 14 prosent og 17¼ prosent. For Fastlands-Norge er det også anslått en kraftig vekst i investeringene i 2012, men mer moderat enn i 2011. Norges Bank antar en vekst på 3¾ prosent. SSB og Finansdepartementet anslår at investeringene i Fastlands-Norge øker med om lag 4 prosent. Både bolig- og næringslivsinvesteringene er antatt å øke i år. Videre forventes det en høy investeringsvekst innen produksjon og distribusjon av fjernvarme også i år, mens industriinvesteringene er forventet å ha en svak vekst i år. Den forventede veksten i 2012 vil sammen med utviklingen i investeringene i disse to næringene de siste årene, innebære at forventet utført investeringsnivå i 2012 er om lag like stort.

Det ventes en lav vekst hos våre handelspartnere også i 2012. Det innebærer en svak utvikling for *tradisjonell vareeksport* også i 2012. I 2011 falt den tradisjonelle vareeksporten med 0,6 prosent. Norges-Bank og Finansdepartementet anslår en vekst i tradisjonell vareeksport, mens SSB anslår at tradisjonell vareeksport vil falle med 2 prosent i 2012.

Prognosene fra Finansdepartementet, Norges Bank og SSB tyder på en høy aktivitet både med hensyn til investeringer og produksjon innen utvinning og rørtransport i 2012. SSB og Finansdepartementet anslår at oljeprisene som årsgjennomsnitt blir henholdsvis 639 og 575 kroner per fat i 2012. I 2011 var gjennomsnittlig oljepris 621 kroner per fat. *Overskuddet på driftsbalansen* ventes av SSB å øke fra til om lag 390 milliarder kroner i 2011 til 430 milliarder kroner i 2012. Det ventes en sterkere vekst i import enn eksport og redusert bytteforholdsgevinst med utlandet, slik at handelsoverskuddet reduseres. Dersom også rente- og stønadsbalansen viser fortsatt overskudd, vil det bidra til at driftsbalansen som andel av *BNP* vil bli 15 prosent til neste år.

Tabell 4.6 Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår. Regnskapstallene for 2010 og 2011 er foreløpige

	2010		2011		2012	
	Regnskap	Regnskap	SSB ¹	NB ²	FIN ³	Andre ⁴
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	3,7	2,2	3,2	3	4,0	2,6
Konsum i offentlig forvaltning	1,7	1,5	2,2	2¼	1,5	2,0
Bruttoinvesteringer i fast kapital	-5,2	6,9	7,2	.	5,6	6,4
- Fastlands-Norge	-2,5	8,2	4,6	¾	4,1	3,1
- Utvinning og rørtransport	-9,0	11,4	14,1	17¼	11,0	19,1
Eksport	1,8	-1,1	0,5	.	1,0	1,2
- Tradisjonelle varer	2,6	-0,6	-2,0	1½ ⁵	2,4	-0,2
Import	9,9	2,5	3,5	¾	4,3	3,1
- Tradisjonelle varer	8,1	5,4	4,1	.	4,7	.
Bruttonasjonalprodukt	0,7	1,6	2,2	¾	2,4	2,2
- Fastlands-Norge	1,9	2,6	2,7	¾	3,1	2,5
Sysselsatte personer	-0,1	1,4	1,1	1½	1,5	0,8
Utførte timeverk, Fastlands-Norge	0,8	1,5	0,9	.	1,2	.
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	3,6	3,3	3,4	¾	3,3	3,3
Årslønn	3,7	4,2	3,6	¾	4,0	3,8
Konsumprisindeksen	2,5	1,2	1,3	1	1,6	1,2
Driftsbalansen, mrd. kroner	313,6	387,0	426,9	.	.	482,2
Husholdningenes disponible realinntekt	3,5	4,0	3,6	.	.	.
MEMO:						
Pengemarkedsrente (nivå)	2,5	2,9	2,8	1½ ⁹	2,6	2,5 ¹⁰
Importveid kronekurs ⁶	-3,7	-2,4	-0,4	-¾	0,2	.
Utlånsrente, rammelån (nivå) ⁷	3,4	3,6	3,8	.	.	.
Råoljepris ⁸ i kroner (nivå)	484	621	639	.	575	630

¹ Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 1/2012, januar 2012.

² Anslag ifølge Norges Bank. Pengepolitisk rapport 1/2012, mars 2012.

³ Anslag ifølge Finansdepartementet, Meld.St. 1 (2011-2012), oktober 2011.

⁴ Gjennomsnitt av anslag fra DNB, Swedbank og Nordea.

⁵ Inkludert reisetrafikk og andre tjenester fra Fastlands-Norge.

⁶ Positivt tall innebærer svekket krone.

⁷ Gjennomsnitt for året. Rammelån med pant i bolig.

⁸ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

⁹ Styringsrente.

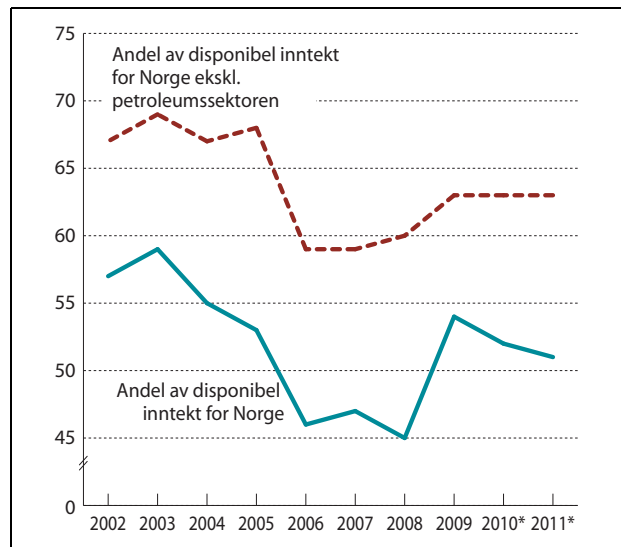
¹⁰ Gjennomsnitt av renteprognooser for pengemarkedsrenten til mai 2012.

Prognosene peker mot en moderat økning i antall *sysselsatte* i 2012. Ifølge prognosene vil sysselsettingen vokse med mellom 0,8 og 1,5 prosent i 2012. Den sterke veksten i arbeidsstyrken kan imidlertid medføre at ledigheten øker noe. Norges Bank, SSB og Finansdepartementet venter at arbeidsledigheten målt ved AKU vil bli henholdsvis 3, 3¼ og 3,3 prosent i 2012.

Det anslås en god lønnsomhet for enkelte næringer også i 2012, men lavere for noen av næringene som er konkurranseutsatte sammenlignet med øvrig næringsliv. SSBs anslag for *lønnsveksten* i 2012 er 3,6 prosent. De andre prognosene er noe høyere, og ligger i intervallet 3¾ til 4,0 prosent.

Kapittel 5 Inntektsutviklingen for husholdningene

- Husholdningenes disponible realinntekt økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 4,0 prosent i 2011. Regnet per innbygger var økningen på 2,7 prosent. Lønnsinntektene etter skatt var den største bidragsyteren til veksten.
- Reallønn etter skatt for lønnsstakere i alt økte med 2,9 prosent fra 2010 til 2011. I de største forhandlingsområdene varierte reallønnsveksten fra 2,3 prosent for ansatte i Virke-bedrifter i varehandel til 3,3 prosent for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring. For sistnevnte forhandlingsområde bidro bonuser til å trekke reallønnsveksten opp både i 2010 og 2011.
- Inntektsulikheten i yrkesbefolkningen økte noe fra 2009 til 2010. Det skyldes i hovedsak at kapitalinntektene økte fra 2009 til 2010. Sett over en lengre periode er fordelingen av samlet inntekt i yrkesbefolkningen sterkt preget av svingningene i utbytterne. Medregnet utbytte er ulikheten mindre i 2010 enn i 2000, og om lag på linje med ulikheten i årene 1997 til 1999.

Figur 5.1 Disponibel inntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Andel av disponibel inntekt for Norge i prosent

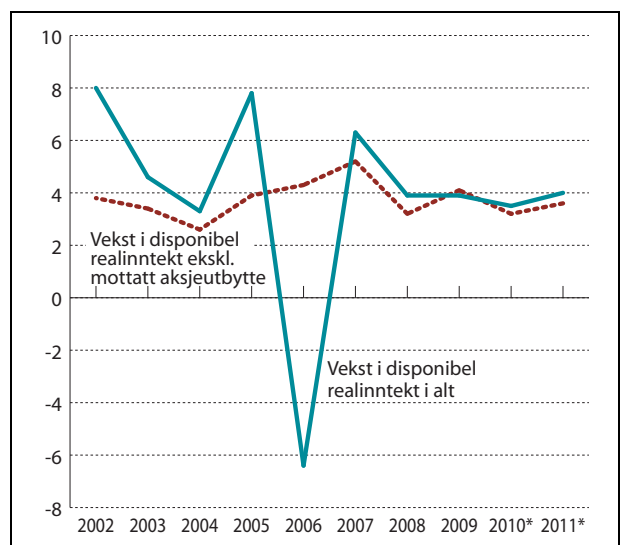
* Foreløpige tall for 2010 og 2011
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

Dette kapittelet fokuserer på husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på foreløpige tall fra nasjonalregnskapet.

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap gir en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, det vil si etter at en har summert alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse av hva som inngår i husholdningssektoren, se boks 5.1)

Figur 5.1 viser husholdningenes disponible inntekt i prosent av disponibel inntekt for Norge, og i prosent av disponibel inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumsnæringene. Husholdningenes andel av disponibel inntekt utenom petroleumsnæringene var på 63 prosent i 2011, som i de to foregående årene. Husholdnin-

Figur 5.2 Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Prosentvise endring fra året før

* Foreløpige tall for 2010 og 2011
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.1 Husholdninger og ideelle organisasjoner. Bidrag til vekst i disponibel realinntekt i 2009-priser. Prosentpoeng

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*	Gj.snitt 2002-11
Vekst i disponibel realinntekt i prosent	8,0	4,6	3,3	7,8	-6,4	6,3	3,9	3,9	3,5	4,0	3,8
Vekst i disp. realinntekt ekskl. aksjeutbytte	3,8	3,4	2,6	3,9	4,3	5,2	3,2	4,1	3,2	3,6	3,7
Bidrag fra:											
Realinntekter											
- Lønn	3,6	-0,5	2,7	3,3	5,1	7,4	4,7	0,6	1,5	3,8	3,2
- Blandet inntekt ¹ / driftsresultat	0,6	0,1	-0,8	0,3	0,4	0,4	-0,1	-0,5	0,7	0,4	0,1
- Formuesinntekter	4,6	0,5	-0,5	4,4	-9,7	3,3	2,3	-2,5	0,3	1,0	0,3
<i>herav: mottatt aksjeutbytte</i>	4,3	1,4	0,9	4,3	-10,2	1,2	0,8	-0,1	0,4	0,5	0,4
- Offentlige stønader	1,9	2,0	0,6	0,1	0,4	0,9	1,1	2,0	1,1	1,5	1,2
- Andre inntekter, netto	-1,6	0,7	0,0	1,0	-0,2	1,0	-0,3	0,4	0,5	0,0	0,2
Realutgifter											
- Skatt av inntekt og formue	-0,7	0,1	-1,5	-1,2	-1,0	-3,3	-0,9	-0,6	-0,9	-2,0	-1,2
- Formuesutgifter	-0,7	1,3	2,2	-0,1	-1,0	-3,3	-3,3	3,8	0,3	-0,7	-0,2
Korreksjon for indirekte målte banktjenester	0,3	0,5	0,6	0,1	-0,2	0,0	0,3	0,7	0,1	0,0	0,2

* foreløpige tall

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Dette inkluderer også beregnet avkastning av boligkapitalen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

genes andel av disponibel inntekt totalt for Norge var på 51 prosent i 2011. Dette er om lag som i 2010 og noe lavere enn i 2009. Husholdningenes

andel av samlet disponibel inntekt for Norge påvirkes mye av hvordan driftsresultatet i petroleumsnæringene utvikler seg.

Tabell 5.2 Disponibel realinntekt per innbygger. Vekst fra året før i prosent

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*	Gj.snitt 2002-2011
Disponibel realinntekt per innbygger	7,4	4,0	2,6	7,1	-7,1	5,3	2,6	2,6	2,3	2,7	2,9
Disponibel realinntekt utenom aksjeutbytte per innbygger	3,2	2,7	2,0	3,2	3,4	4,1	1,9	2,8	1,9	2,3	2,7

* foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 5.1 Noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, utenom lønnsinntekt. *Blandet inntekt* er driftsresultatet fra næringsvirksomhet og som tilfaller husholdningssektoren. Den inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. Blandet inntekt inkluderer også en beregnet avkastning av boligkapitalen (ofte omtalt som driftsresultatet fra egen bolig). Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og trygder.

Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder utenom bolig som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for bolig tjenester, og mottar den beregnede avkastningen på boligkapitalen som en del av sin inntekt.

Tallene i dette kapitlet inneholder også inntektene og utgiftene til ideelle organisasjoner. Ideelle organisasjoner er enheter som tilbyr sine tjenester til husholdningene, og som hovedsakelig er engasjert i ikke-markedsrettet virksomhet. Deres hovedinntektskilder er overføringer fra offentlig forvaltning, medlemskontingenter og frivillige bidrag fra husholdninger og foretak.

Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en fel-

les prisindeks – enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene i kapittel 5.1 er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Det bør nevnes at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes *forsikringskrav som føres som inntekt og deretter inngår i husholdningenes finansinvesteringer*. Husholdningenes forsikringskrav er i hovedsak verdien av beholdningene i livsforsikring og pensjonsfond.

Omvurdering av aktiva og lignende ikke realiserte aksjegevinst/tap, endringer i verdien av boligkapitalen og lignende, inngår ikke i begrepet disponibel inntekt. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

Indirekte målte bank- og finanstjenester defineres som tjenester produsert av finansielle foretak som de ikke tar betalt for ved hjelp av gebyrer, men gjennom rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn på utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester. Husholdningenes del av rentemarginene defineres som en del av deres konsum. Tilsvarende beløp tillegges disponibel inntekt. Samme beløp blir konsumert av husholdningene slik at rentemarginene påvirker ikke husholdningenes sparing.

Husholdningenes disponible inntekt økte nominelt med 5,4 prosent i 2011 og 5,7 prosent i 2010. Konsumdeflatoren var relativt lav i 2011 og førte til at disponibel realinntekt økte med 4 prosent i dette året, mot 3,5 prosent året før. Tabell 5.1 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftskomponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 2002-2011.

Bidraget fra *lønn*, som er den største inntektskomponenten, var på 3,8 prosentpoeng i 2011, som er høyere enn i 2009 og 2010, da vekstbidraget fra lønn var henholdsvis 0,5 prosentpoeng og 1,5 prosentpoeng. I de foregående årene var

vekstbidragene fra lønnsinntektene jevnt over store, med unntak av i 2003, da bidraget var negativt, som følge av lavkonjunkturen.

Vekst i bidraget fra *skatt av inntekt og formue* vil, med denne type dekomponering, være negative så lenge realinntektene øker og det ikke er store lettelser i beskatningen. Skatt av inntekt og formue bidro til å redusere veksten i husholdningenes disponible realinntekt med 2 prosentpoeng i 2011. Til sammenligning reduserte skatt av inntekt og formue veksten i disponibel realinntekt med i gjennomsnitt 1,2 prosentpoeng i 10-årsperioden 2002-2011.

Offentlige stønader, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i hele perioden 2002-2011 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Utviklingen i offentlige stønader bidro til å øke veksten i disponibel realinntekt med 1,5 prosentpoeng i 2011. Dette er noe høyere enn det tilsvarende vekstbidraget i 2010 som var 1,1 prosentpoeng. Økning i utbetalte alderspensjoner står for det største bidraget til veksten i stønadene.

Husholdningenes *formuesinntekter* består i hovedsak av renter på bankinnskudd og aksjeutbytte samt beregnet avkastning på forsikringskrav, mens *formuesutgiftene* stort sett omfatter gjeldsrenter. Husholdningene har langt høyere rentebærende gjeld enn rentebærende fordringer, når vi holder husholdningenes forsikringskrav utenom (se boks 5.1). Rentenedgangen i kjølvannet av finanskrisen bidro sterkt til veksten i disponibel realinntekt i 2009. I 2011 gikk både husholdningenes formuesinntekter og formuesutgifter opp. Formuesinntektene bidro til å trekke veksten i disponibel realinntekt opp med 1 prosentpoeng, mens formuesutgiftene bidro til å dempe veksten i disponibel realinntekt med 0,7 prosentpoeng.

Tall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke gjenspeiler endringer i husholdningenes antall og sammensetning. *Disponibel inntekt regnet per innbygger* kan for 2011 anslås til om lag 239 920 kroner.

I tabell 5.2 vises vekst i disponibel realinntekt per innbygger fra 2002 til 2011, både med og uten aksjeutbytte. I 10-årsperioden fra 2002 til 2011 var den gjennomsnittlige årlige veksten per person 2,9 prosent, mens veksten utenom aksjeutbytte var 2,7 prosent. I 2011 økte disponibel realinntekt per person med 2,7 prosent, mot 2,3 prosent året før.

5.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger

I forrige avsnitt ble husholdningenes samlede disponible realinntekt, hvor alle typer inntekter inngår (jf. boks 5.1), omtalt. I dette avsnittet er det utviklingen i reallønn etter skatt for ulike grupper som studeres. Utviklingen i reallønn etter skatt bestemmes av forløpene til lønn, skatt og prisstigning.

5.2.1 Reallønn etter skatt fra 2009 til 2011

Maksimal skatt på alminnelig inntekt har vært 28 prosent siden 1992. Alminnelig inntekt omfatter alle skattepliktige inntekter, med fradrag for alle fradragsberettigede kostnader. Maksimal marginalskatt på lønnsinntekt, som omfatter både skatten på alminnelig inntekt, trygdeavgift og toppskatt, er gjengitt i tabell 5.3 for denne perioden. Inntektsgrenser mv. for inntektsårene fra 2005 til 2012 framgår i tabell 4.1 i vedlegg 4.

I tabell 5.4 legger utvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for de viktigste forhandlingsområdene fra 2009 til 2011. Det er tatt utgangspunkt i gjennomsnittlig nivå og vekst i årslønn som vist i tabellene 1.1 og 1.2. Det er videre sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt utover standardfradrag.

Tabell 5.4 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarer gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt på 2,9 prosent fra 2010 til 2011. Dette er knapt 1,8 prosentpoeng høyere enn veksten i reallønn etter skatt fra 2009 til 2010. Dette skyldes at lønnsveksten fra 2010 til 2011 var noe høyere og at prisveksten fra 2010 til 2011 var klart lavere. Reallønnsveksten var om lag på gjennomsnittet for alle forhandlingsområder.

Beregningsutvalget har også sett på kjøpekraftsutviklingen for ulike husholdningstyper. I

Tabell 5.3 Maksimal skatt på alminnelig inntekt og lønn. 1992-2012.

År	Maksimal skatt på alminnelig inntekt. Prosent	Maksimal marginalskatt på lønnsinntekt. Prosent
1992	28	48,8
1993-1998	28	49,5
1999	28	49,3
2000-2004	28	55,3
2005	28	51,3
2006-2012	28	47,8

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 5.4 Gjennomsnittlig årslønn, lønnsvekst, og reallønnsvekst etter skatt for utvalgte forhandlingsområder. Lønnstakere i klasse 1 med gjennomsnittlig årslønn og med standardfradrag. Vekst i prosent

Grupper	Årslønn i 2011 ¹ , kr	2010		2011	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ²	391 800	3,6	1,1	4,4	3,0
Industrifunksjonærer ³	604 200	4,3	1,6	4,7	3,2
Ansatte i Virke-bedrifter i varehandel ⁴	411 300	3,6	1,1	3,6	2,3
Ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring ⁵	582 900	5,9 ⁸	2,9	4,9 ⁸	3,3
Statsansatte	470 800	4,5 ⁹	1,8	4,2	2,9
Kommuneansatte ⁶	415 700	3,7	1,1	4,3	2,9
Veid snitt av alle grupper ⁷	454 400	3,7	1,1	4,2	2,9

¹ Tallene for årslønn i tabellen er konsistente med tallene for årslønn i tabell 1.1 og tabell 1.2.

² Gjelder for industriarbeidere i NHO-bedrifter med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

⁴ Tall for Virke-bedrifter i varehandel er for heltidsansatte.

⁵ Dekker noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Tall for heltidsansatte.

⁶ Inklusive skoleverket.

⁷ Gjennomsnittet gjelder alle grupper, også de som ikke inngår i tabellen.

⁸ Bonusutbetalinger trakk lønnsveksten opp i 2010 og 2011.

⁹ Årslønnsveksten for det statlige tariffområdet inkluderer ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten med et bidrag på 0,6 prosentpoeng og omlegging av beregningsmetode som anslås å ha bidratt med inntil 0,3 prosentpoeng.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 5.2 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standardfradrag i inntekt (personfradrag og minstefradrag).
- Barnetrygd er regnet som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført fom. 1. august 1998.
- Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 2,5 prosent fra 2009 til 2010 og med 1,2 prosent fra 2010 til 2011.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det bare forhandles om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnsinntekten være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved å trekke inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tas også hensyn til barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. Reallønn etter skatt beregnes ved å deflatere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen. Endringen i reallønn etter skatt blir da den prosentvise forskjellen mellom årets og fjorårets reallønn etter skatt.

Tabell 5.5 Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte husholdningstyper. Vekst i prosent

Lønnsinntekt i 2010	2010		2011	
	Nominell lønnsvekst	Vekst i real-lønn etter skatt	Nominell lønnsvekst	Vekst i real-lønn etter skatt
<i>300 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	3,7	1,1	4,2	2,8
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	3,7	0,8	4,2	2,4
<i>550 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	3,7	1,1	4,2	2,8
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	3,7	0,9	4,2	2,5
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 350 000 kroner og den andre 200 000 kroner ⁴	3,7	1,0	4,2	2,7
<i>750 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	3,7	1,1	4,2	2,8
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	3,7	1,0	4,2	2,6
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 500 000 kroner og den andre 250 000 kroner ⁴	3,7	1,0	4,2	2,6

¹ Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

² Ektepar med én inntekt og enslige med forsørgeransvar blir liknet i klasse 2.

³ Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn de forsørger.

⁴ Ektefellene i denne husholdningstypen blir liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Beregningsutvalget.

tabell 5.5 har en beregnet utvikling i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2010 på henholdsvis 300 000 kroner, 550 000 kroner og 750 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere hhv. uten barn og med ett barn, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar med to barn der begge ektefeller er sysselsatt.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 5.2. Utvalget har i beregningene i tabell 5.5 lagt til grunn en lønnsvekst på 3,7 prosent fra 2009 til 2010 og 4,2 prosent fra 2010 til 2011.

Tabell 5.5 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene de to siste årene. Med de forutsetningene som er valgt varierer økningen i reallønnen etter skatt fra 2010 til 2011 for de utvalgte husholdningstyper fra 2,4 prosent til 2,8 prosent. Veksten i reallønn etter skatt

er gjennomgående minst for husholdningstyper med barn. Det skyldes at barnetrygden ble videreført nominelt fra 2010 til 2011.

5.2.2 Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2011 til 2012

Lønnsbeskatningen blir langt på vei videreført på 2011-nivå i 2012, dvs. innslagspunktene for toppskatt, minstefradraget og personfradraget er oppjustert i tråd med anslått lønnsvekst fra 2011 til 2012. Procentsatsen i minstefradraget blir imidlertid økt fra 36 til 38 pst. i 2012. Fradraget for fagforeningskontingent blir økt med mer enn prisveksten, fra 3 660 kroner til 3 750 kroner. Enkelte beløpsgrenser holdes nominelt uendret. Det gjelder blant annet det særskilte fradraget i lønnsinntekt, nedre grense for å betale trygdeavgift, fradraget for reiser mellom hjem og arbeid (både kilometersatsene og nedre grense), det særskilte

fradraget i Finnmark og Nord-Troms mv. Også barnetrygden holdes nominelt uendret fra 2011 til 2012. I fradraget for reiser mellom hjem og arbeid økes kilometergrensen for overgang fra høy til lav sats fra 35 000 km til 50 000 km.

5.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden

Pensjonsytelsene fra folketrygden er uførepensjon, etterlattepensjon og alderspensjon. Hovedkomponentene i uføre- og etterlattepensjon er grunnpensjon, særtillegg og tilleggspensjon. Alderspensionen til personer som tok ut pensjon før 2011 består av de samme komponentene. For alle som har tatt ut alderspensjon etter 1. januar 2011 er særtillegget erstattet med et pensjonstillegg. Fra 2016 vil den nye alderspensjonen bestående av inntektpensjon og garantipensjon bli faset gradvis inn for personer født fra og med 1954.

5.3.1 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2009

Minstepensjonen for uførepensjonister og etterlattepensjonister består av grunnpensjon og særtillegg. Grunnpensjonen utgjør 1 G for enslige og 0,85 G for gifte/samboende. Særtillegg gis til pensjonister som ikke har opptjent tilleggspensjon, eller som har tilleggspensjon lavere enn særtillegget. Særtilleggets ordinære sats er 1 G. Dersom ektefellen har tilleggspensjon, kan særtillegget bli redusert og ligger mellom 0,74 og 1 G. Satsene utgjør en fast andel av grunnbeløpet, som årlig reguleres med lønnsveksten.¹

Som en følge av nye reguleringsregler for alderspensjon fra 2011 er satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjonister løstrevet fra grunnbeløpet og fastsettes nå i forskrift med et kronebeløp. Alderspension under utbetaling regu-

leres med lønnsveksten og deretter fratrukket 0,75 prosent, mens satsene for minstenivåene blir regulert med lønnsveksten justert for endringer i forventet levealder ved 67 år. Satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjon utgjør p.t.

125 338 kroner for lav sats (gift med alderspensjonist med høy tilleggspensjon), 145 822 kroner for ordinær sats (gift med minstepensjonist) og 157 639 kroner for høy sats (enslig). Ulik regulering gjør at minste ytelsen til hhv. uføre/etterlattepensjonister og alderspensjonister ikke lenger utgjør samme beløp. Reguleringen skjer med virkning fra 1. mai hvert år.

Tabell 5.6 viser beregnet vekst i utbetalt pensjon og realvekst i minstepensjon for enslige og ektepar de siste tre årene. Fra 2011 er det tatt utgangspunkt i minste pensjonsnivå for alderspensjonister. For 2011 sett under ett økte minste pensjonsnivå til 155 517 kroner for enslige og 287 717 kroner for minstepensjonistektepar.

Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av tilleggspensjon (inntektpensjon i ny alderspensjon) fra folketrygden, andre pensjonsordninger og andre inntekts- og formuesforhold. I dagens alderspensjon har alle rett til særtillegg (nå pensjonstillegg) som avkortet mot opptjent tilleggspensjon, slik at personer med forholdsvis lav tilleggspensjon ofte blir minstepensjonister. Dermed får disse pensjonistene liten eller ingen uttelling av opptjente pensjonsrettigheter.

Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og i pensjonene til enslige som er født uføre eller blir

¹ Et forslag har vært ute på høring om og at en fra og med trygdeoppgjøret 2012 skal ta hensyn til eventuelle avvik mellom forventet og faktisk lønnsvekst for de to foregående kalenderårene når en fastsetter lønnsveksten (kun for siste kalenderår i gjeldende ordning), i tillegg til forventet lønnsvekst i inneværende år. Høringsfristen gikk ut 8. februar 2012, og Arbeidsdepartementet har arbeidet med et lovendringsforslag som ble fremmet 23. mars, jf. Prop. 72 L (2011-2012) Endringer i folketrygdloven.

Tabell 5.6 Utviklingen i minstepensjonene (minste pensjonsnivå for alderspensjon fra 2011). Prosentvis endring fra året før

	2009		2010		2011		
	Minste pensjonsnivå i 2011, kr	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon
Enslig	155 517	7,9	5,7	5,4	2,8	4,6	3,3
Ektepar, begge har minstepensjon	287 717	8,2	6,0	5,5	2,9	4,6	3,4

Kilder: Arbeids- og velferdsetaten og Beregningsutvalget.

Tabell 5.7 Utvikling i overføringer¹ for pensjonister fra 1993 til 2009 målt som andel av samlet inntekt før skatt og i prosentvise årlige og samlede vekstrater (overføringene justert til 2009-kroner). Prosent

	Andel av samlet inntekt før skatt	Årlig vekst i overføringer	Samlet vekst i overføringer fra 1993
1993	86,0		
1999	86,7		20,3
2000	85,4	2,2	23,0
2001	86,4	2,6	26,2
2002	86,1	5,2	32,8
2003	87,1	2,7	36,3
2004	88,6	5,5	43,9
2005	85,7	2,7	47,7
2006	88,9	2,1	50,9
2007	86,4	5,5	59,3
2008	86,8	2,5	63,3
2009	89,8	3,2	68,4

¹ Inkluderer både offentlige- og private tjenestepensjon.
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

uføre i ung alder, i perioden 1.5 1993 til 30.4 2012 framgår av tabell 4.2 i vedlegg 4.

Tabell 5.7 viser den reelle veksten i overføringer fra 1993 til 2009 for pensjonistene som samlet gruppe. Det har vært en reell vekst i overføringene fra 1993 til 2009 på 68,4 prosent. Overføringer utgjør 89,8 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2009. Overføringenes andel av samlet inntekt har ikke endret seg vesentlig siden 1993.

5.3.2 Endringer i skattereglene for pensjonister fra 2009 til 2012

Fram til 2011 har uførepensjonister og alderspensjonister med pensjon fra folketrygden hatt rett på særfradrag for alder og uførhet mv. Trygdeavgiften har også vært lavere for pensjonsinntekt enn for lønnsinntekt. I tillegg har en særskilt skattereduksjonsregel sikret at pensjonister uten særlig formue eller inntekter utover minstepensjonsnivå ikke betaler skatt. Denne fordelingen avkortet gradvis med økende inntekt. Som en oppfølging av trygdeoppgjøret 2008 ble grensen for skattefri nettoinntekt i skattebegrensingsregelen for ektepar økt i årene 2008-2010, for å sikre fortsatt skattefri minstepensjon.

For å tilpasse pensjonsskattereglene til pensjonsreformen ble det innført nye skatteregler for

AFP- og alderspensjonister fra 2011. Disse skattyterne får et nytt skattefradrag i pensjonsinntekt til erstatning for skattebegrensingsregelen. I 2012 utgjør det nye skattefradraget maksimalt 29 300 kroner, og vil sikre at minstepensjonen forblir skattefri. I motsetning til i skattebegrensingsregelen vil ikke det nye skattefradraget nedtrappes mot andre inntekter enn pensjon, og det beregnes ikke lenger et formuestillegg til inntekten. Første innslagspunkt for nedrapping er ved pensjonsinntekt lik 165 000 kroner. Skattefradraget nedtrappes med en sats på 15,3 prosent av pensjonsinntekt over dette nivået og opp til 251 700 kroner. For inntekt over dette nivået, nedtrappes skattefradraget med en sats på 6,0 prosent. Skattefradraget fastsettes uavhengig av ektefellens inntekt. Særfradraget for alder er også fjernet, og trygdeavgiften på pensjon er økt til 4,7 prosent. Endringen innebærer at mange pensjonister med lave og midlere inntekter får reduserte marginalsatter og høyere arbeidsinsentiver enn med skattebegrensingsregelen. Finansdepartementet anslo i forbindelse med statsbudsjettet for 2011 at om lag 60 prosent av AFP- og alderspensjonistene fikk en skattelettelse med de nye skattereglene, om lag 10 prosent fikk uendret skatt, mens om lag 30 prosent fikk en skatteskjerpelse. Fordelingsvirkningene er nærmere omtalt i Prop. 1 LS (2010-2011) Skatter og avgifter 2011.

Endringene i skattereglene for pensjonister innebærer at en enslig pensjonist i 2012 vil begynne å betale skatt når pensjonsinntekten overstiger om lag 165 000 kroner. Tilsvarende vil et pensjonistektepar med lik pensjon begynne å betale skatt på en samlet inntekt over om lag 330 000 kroner. I disse beregningene er det lagt til grunn at pensjonistene kun har pensjonsinntekt og standardfradrag.

Uførepensjonister som får uførepensjonen beregnet etter dagens regler i folketrygdeloven, samt mottakere av behovsprøvde pensjonsytelser fra folketrygden, skatlegges fremdeles etter skattebegrensingsregelen. Skattebegrensingsregelen ble imidlertid justert noe i 2011. Regelen er nå individbasert, slik at kun den enkelte skattyters inntekt og formue inngår i beregningen. Særfradraget for uførhet er lik 32 000 kroner, mens trygdeavgiften er 4,7 prosent.

5.4 Fordeling av inntekt

Beregningsutvalget legger i dette avsnittet fram en del statistikk som kaster lys over fordelingen av inntekt for individer. Det er spesielt lagt vekt på å redegjøre for enkelte trekk ved fordelingen av arbeids- og kapitalinntekter. Det er gjort nærmere rede for inntektsbegrepet som er lagt til grunn i boks 5.4.

5.4.1 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede

I dette avsnittet ses det på sammensetningen og fordelingen av samlet inntekt for individer som er yrkestilknyttet. For å få en best mulig oversikt over utviklingen og sammensetningen av samlet inntekt for de personene som antas å være yrkestilknyttet på «fulltid», er det nødvendig skille ut de personene som har reduserte stillingsbrøker (blant annet jobber mange studenter ved siden av studiene). Utvalget har valgt å definere yrkestilknyttede som de personene som har en sum av lønnsinntekt og næringsinntekt som minst utgjør 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Samlet sett utgjør denne gruppen vel 1,96 mill. personer i 2010. Til sammenligning var det samlet sett om lag 2,6 mill. sysselsatte personer i 2010.

Tabell 5.8 viser sammensetningen av de ulike inntektskomponentene for yrkestilknyttede i 2000 og 2010 etter at individene er sortert etter stigende inntekt etter skatt (desiler), jf. boks 5.3. Tabellen viser at lønnsinntekt er den viktigste inn-

tektskilden i alle desiler, og at lønnsandelen har økt for alle desiler fra 2000 til 2010. Andelen som næringsinntekt utgjorde for gruppene samlet falt fra 7,7 prosent i 2000 til 6,5 prosent i 2010. Andelen er relativt høy for desil 1 og faller så til og med desil 4 i både 2000 og 2010. Deretter stiger næringsinntektsandelen.

For desil 10 betyr kapital- og næringsinntekt mye mer enn i de øvrige innteksgruppene, og det reduserer betydningen av lønn kraftig. Det har vært store svingninger i både lønnsandelen og andelen kapitalinntekter for desil 10 i de senere år. Blant annet falt alle kapitalinntekter unntatt utbytte for desil 10 fra 2008 til 2009. Det må ses i sammenheng med finanskrisen. Det har også vært svingninger i kapitalinntekter det siste tiåret som følge av tilpasninger til endringer av beskatning av utbytte. Innføringen av utbytteskatt på avkastning utover normalavkastning i 2006 (skjeringsmetoden for aksjonærer) var kjent i god tid før 2006. Aksjeutbytte ble tatt ut for deretter å bli skutt inn igjen som ny egenkapital. Den innskutte kapitalen kunne senere bli tatt ut fra selskapene uten ekstra beskatning.² Det høye nivået på aksjeutbytte i 2005, samt reduksjonen i aksjeutbytte i påfølgende år, tyder på at en slik tilpasning har foregått. Økningen i utbyttenes etter 2006 kan imidlertid gi en indikasjon på at utbyttenivåene er i ferd med å komme opp på et mer normalt nivå.³

Tabell 5.8 viser også at andelen av samlet inntekt som betales i skatt, var lavere i 2010 enn i 2000 i alle desiler med unntak av desil 10. Redusert toppskatt og økte bunnfradrag i beskatningen av lønn i denne perioden er medvirkende årsaker til at skatteandelene er redusert for de fleste desiler. Også endringer i renter og dermed rentefradrag vil kunne påvirke skatteandelene i tabellen.

Tabell 5.9 viser hvordan de samlede inntektene fra de ulike inntektskomponentene fordeler seg på inntektsdesilene (etter skatt) i 2000 og 2010. Desilenes andeler av lønnsinntekt, næringsinntekt og overføringer endret seg relativt lite fra 2000 til 2010. Det er en svak tendens til at de med høyest samlet inntekt mottar en økende andel av den samlede lønnsinntekten. I 2005 utgjorde desil

² Dette har sammenheng med at innskutt kapital i skattemessig forstand allerede er skattlagt kapital.

³ I 2003 og 2004 var aksjeutbytte til husholdninger og ideelle organisasjoner hhv. 55,5 mrd. kroner og 63,2 mrd. kroner. Reinvestert utbytte var for disse to årene hhv. 36,8 mrd. kroner og 39,4 mrd. kroner. I 2005 utgjorde utbytte 99,8 mrd. kroner, mens reinvestert utbytte utgjorde 75,1 mrd. kroner. I 2006 – 2010 utgjorde utbytte hhv. 7,6, 18,5, 26,5, 26,2 og 31,4 mrd. kroner.

Tabell 5.8 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for yrkestilknyttede.¹ Andel i prosent av gruppens samlede inntekt før skatt der ikke annet framgår. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Nivå i 2010-priser. 2000 og 2010

2000 Desil	Lønns- inntekt	Næringsinntekt	Kapitalinntekt ²	Overføringer ³	Samlet gj.sn. inntekt før skatt		Skatt mm.	Inntekt etter skatt
					Andel	Nivå		
1	91,0	9,1	-2,1	1,9	100	222 400	27,6	72,4
2	90,5	5,4	1,1	3,0	100	266 500	26,3	73,7
3	91,1	4,4	1,2	3,2	100	294 200	26,6	73,4
4	91,0	4,3	1,3	3,4	100	318 100	26,7	73,3
5	90,9	4,3	1,4	3,4	100	342 600	27,2	72,8
6	90,3	4,6	1,6	3,5	100	368 600	27,8	72,2
7	89,4	5,1	1,8	3,7	100	399 900	28,4	71,6
8	87,5	6,4	2,2	3,9	100	444 500	29,5	70,5
9	84,8	8,5	3,2	3,5	100	528 400	31,5	68,5
10	58,6	13,1	26,8	1,5	100	1 076 400	31,9	68,1
Alle	81,4	7,7	8,0	2,9	100	426 200	29,2	70,8
2010								
Desil								
1	94,0	7,6	-3,3	1,6	100	270 500	27,1	72,9
2	92,7	3,9	0,6	2,7	100	324 000	24,0	76,0
3	92,8	3,4	0,7	3,1	100	359 700	24,5	75,5
4	92,6	3,3	0,8	3,2	100	391 300	25,0	75,0
5	92,2	3,6	0,9	3,3	100	423 700	25,5	74,5
6	92,2	3,7	1,0	3,1	100	459 300	26,2	73,8
7	91,5	4,3	1,2	3,0	100	501 600	27,0	73,0
8	90,3	5,3	1,6	2,8	100	565 100	28,5	71,5
9	88,2	7,0	2,5	2,3	100	683 400	30,9	69,1
10	72,0	11,8	14,4	1,8	100	1 252 600	35,3	64,7
Alle	86,8	6,5	4,2	2,6	100	523 100	29,0	71,0

¹ Yrkestilknyttede er definert som lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Disse utgjorde 1 750 349 personer i 2000 og 1 962 333 personer i 2010.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter.

³ Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2000) og inntektsstatistikk for husholdninger (2010), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.9 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for yrkestilknyttede¹. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2010-priser. 2000 og 2010

2000 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer ³	Skatt mm.	Inntekt etter skatt		Vekst 00-10
						Andel	Nivå	
1	5,8	6,2	-1,3	3,4	4,9	5,3	161 100	
2	6,9	4,4	0,8	6,5	5,6	6,5	196 400	
3	7,7	4,0	1,0	7,7	6,3	7,2	216 000	
4	8,3	4,2	1,2	8,7	6,8	7,7	233 000	
5	9,0	4,5	1,4	9,4	7,5	8,3	249 500	
6	9,6	5,2	1,7	10,4	8,2	8,8	266 300	
7	10,3	6,2	2,1	12,1	9,1	9,5	286 200	
8	11,2	8,7	2,9	13,9	10,5	10,4	313 500	
9	12,9	13,7	5,0	15,1	13,4	12,0	362 000	
10	18,2	43,0	85,2	12,8	27,6	24,3	733 200	
Alle	100	100	100	100	100	100	301 700	
2010								
Desil								
1	5,6	6,1	-4,1	3,3	4,8	5,3	197 100	22,3
2	6,6	3,8	0,9	6,7	5,1	6,6	246 300	25,4
3	7,4	3,7	1,2	8,2	5,8	7,3	271 400	25,6
4	8,0	3,8	1,5	9,4	6,4	7,9	293 500	26,0
5	8,6	4,5	1,7	10,4	7,1	8,5	315 700	26,5
6	9,3	5,0	2,2	10,6	7,9	9,1	339 000	27,3
7	10,1	6,3	2,8	11,3	8,9	9,9	366 100	27,9
8	11,2	8,9	4,2	11,7	10,6	10,9	404 000	28,9
9	13,3	14,1	7,7	11,8	13,9	12,7	471 900	30,4
10	19,9	43,8	82,0	16,7	29,2	21,8	809 900	10,5
Alle	100	100	100	100	100	100	371 500	23,1

¹ Lønnstakere og selvstendige med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 750 349 personer i 2000 og 1 962 333 personer i 2010.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter.

³ Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2000) og inntektsstatistikk for husholdninger (2010), Statistisk sentralbyrå.

10 sin andel av samlede inntekter etter skatt hele 30,5 prosent, jf. NOU 2009:7 Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2009. Som nevnt må dette høye nivået ses i sammenheng med innføringen av utbytteskatten fra 2006. Fra 2005 til 2006 ble desil 10 sin andel av samlede inntekt etter skatt

reduert til 21,4 prosent og har vært om lag uendret etter dette. I 2010 er desil 10 sin andel av samlet inntekt etter skatt lik 21,8 prosent.

I vedleggstabell 4.13 er det gitt en nærmere oversikt over fordelingen av ulike kategorier kapitalinntekter for yrkestilknyttede.

5.4.2 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede

Tabell 5.10 viser desilenes andel av de ulike inntektskomponentene for pensjonister og trygdede. Samlet inntekt etter skatt har økt mer enn gjen-

nomsnittet for desil 2 til 7 fra 2000 til 2010, mens de øvrige desilene har hatt en noe lavere vekst. Det skyldes blant annet at desil 2 til 6 har fått økt andel overføringer. En mulig forklaring på dette er at samordningsfradraget for ektefeller er redusert for alle pensjonister i perioden, og at endrin-

Tabell 5.10 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for pensjonister¹. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2010-priser. 2000 og 2010

2000 Desil	Lønnsinn- tekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer ³	Skatt mm.	Inntekt etter skatt		Vekst 00-10
						Andel	Nivå	
1	2,7	-5,3	0,7	4,8	2,9	4,6	74 300	
2	3,2	1,7	2,9	6,2	3,0	6,3	101 900	
3	3,1	3,1	4,1	7,0	3,4	7,1	115 700	
4	4,1	4,1	4,0	7,9	5,0	7,8	127 600	
5	5,4	5,4	4,2	8,8	6,4	8,6	139 600	
6	7,2	7,0	4,7	9,8	8,2	9,4	153 000	
7	9,3	8,5	5,7	10,9	10,3	10,4	168 800	
8	12,2	11,2	7,0	12,2	12,6	11,5	188 200	
9	18,4	16,4	9,7	14,0	15,9	13,3	217 300	
10	34,4	47,8	57,0	18,3	32,4	21,1	343 600	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	163 000	
2010								
Desil								
1	3,0	-12,4	-5,3	5,0	3,4	4,5	96 800	30,3
2	3,3	0,0	3,3	6,5	3,5	6,7	144 700	42,0
3	3,9	1,5	3,8	7,4	4,1	7,6	163 800	41,6
4	4,3	2,8	3,6	8,2	4,8	8,3	179 900	41,0
5	5,8	3,2	4,1	9,0	6,4	9,0	194 900	39,6
6	7,0	4,5	4,6	9,9	8,1	9,7	210 500	37,6
7	8,6	5,5	5,6	10,8	10,1	10,5	227 700	34,9
8	11,4	9,5	7,1	11,9	12,3	11,5	249 600	32,6
9	17,2	17,1	10,0	13,4	15,5	13,1	282 900	30,2
10	35,6	68,4	63,0	17,8	31,7	19,2	416 800	21,3
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	216 800	33,0

¹ Omfatter trygdede og pensjonister hvor trygdeytelsene overstiger eventuell yrkesinntekt og er minst lik minstepensjon for enslige. Dette var en gruppe på 978 676 personer i 2000 og 1 125 240 personer i 2010.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter.

³ Inkluderer både offentlig- og privat tjenestepensjon. Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2000) og inntektsstatistikk for husholdninger (2010), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.11 Utvikling i overføringer¹ for pensjonister fra 2000 til 2010 målt i 2010-kroner og som prosentandel av samlet inntekt. Desilfordelt etter inntekt etter skatt.

Desil	I 2010- kroner					Andel av samlet inntekt før skatt					Vekst 00-10. Prosent
	2000	2007	2008	2009	2010	2000	2007	2008	2009	2010	
1	80 500	107 000	112 300	113 900	116 000	96,5	98,7	124,2	104,4	103,9	44,1
2	103 200	133 100	140 200	147 000	150 700	92,5	93,2	92,5	94,1	94,4	46,0
3	115 900	154 100	160 300	166 900	170 700	91,6	92,9	91,9	93,9	94,2	47,3
4	131 800	174 400	179 800	185 900	189 800	91,9	93,6	92,5	94,4	94,6	44,0
5	146 800	193 500	198 900	204 700	208 700	91,8	93,1	91,9	93,8	93,8	42,2
6	163 200	214 300	219 400	225 200	229 300	91,2	92,8	91,4	93,4	93,5	40,5
7	182 100	236 200	241 200	247 000	251 200	90,4	91,9	90,5	92,7	92,7	37,9
8	203 400	260 900	265 900	272 400	276 500	89,2	90,2	88,9	91,4	91,4	35,9
9	232 200	294 400	299 400	306 800	310 900	86,8	87,6	86,1	89,2	89,0	33,9
10	303 800	386 700	391 200	408 800	412 800	68,1	67,9	69,5	77,1	74,7	35,9
Alle	166 300	215 500	220 900	227 900	231 700	85,4	86,4	86,8	89,8	89,2	39,3

¹ Inkluderer både offentlig og privat tjenestepensjon.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2000) og inntektsstatistikk for husholdninger (2010), Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

gen utgjør en større andel av overføringene i de lavere desilene. Veksten i overføringene i de lavere desilene må også ses i sammenheng med trygdeoppgjøret i 2008, som ga en gradvis økning i særtilleggene for minstepensjonister. Lavere inntektsvekst i desil 1 og desil 10 skyldes at endringer i kapital- og næringsinntekt har større betydning for disse desilene enn øvrige desiler. Den reelle veksten i nærings- og kapitalinntekt fra 2000 til 2010 har vært lavere enn den reelle veksten i overføringer for pensjonister. Sammensetningen av inntekten innenfor de ulike inntektsgruppene for pensjonister framgår av vedleggstabell 4.14.

I gjennomsnitt utgjør overføringer 89,2 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2010, jf. tabell 5.11. Tabell 5.11 viser utviklingen i overføringer for pensjonister fra 2000 til 2010 for de ulike inntektsdesilene. Det har vært en reell vekst i gjennomsnittlige overføringer for alle desilene. For desil 3 har veksten vært størst (47,3 prosent), mens desil 9 har hatt den laveste veksten (33,9 prosent). Veksten i overføringer skyldes først og fremst økningen i grunnbeløpet og at nye pensjonister har opptjent høyere tilleggspensjon. I tillegg har særtillegget blitt økt flere ganger i perioden, spesielt ble særtillegget økt mye i 2008. Det

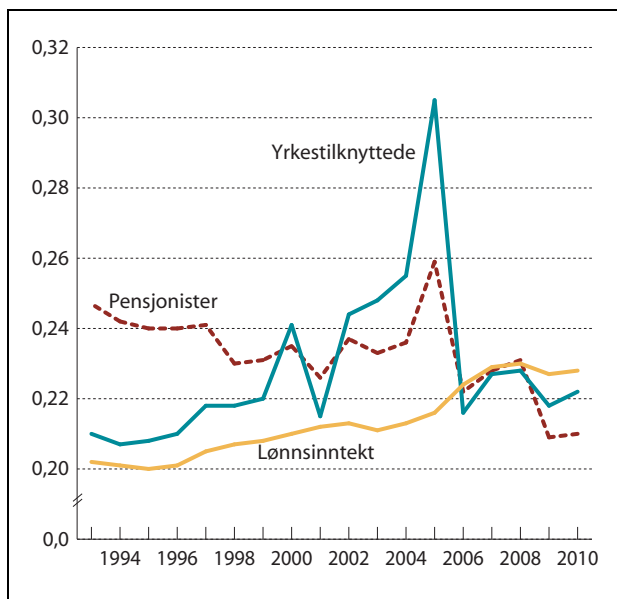
har også vært en opptrapping av grunnpensjonen til ektefeller i denne perioden.

Overføringenes andel av samlet inntekt har økt siden 2000 for alle desilene. For årene 2008, 2009 og 2010 har desil 1 i gjennomsnitt en overføringsandel som overstiger 100 prosent, noe som skyldes negative kapital- og/eller næringsinntekter.

5.4.3 Utviklingen i inntektsfordelingen

Når en skal sammenligne inntektsfordelingen i et land over tid eller inntektsfordelingen mellom land, er det vanlig å benytte Gini-koeffisienter, se boks 5.3 for definisjon. En Gini-koeffisient på 0 innebærer at inntekten er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 betyr at én person mottar all inntekt.

Figur 5.3 viser utviklingen i Gini-koeffisienten i perioden 1993 – 2010 for personer med yrkesinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn og for pensjonister. I tillegg viser figuren fordelingen av lønnsinntekt, jf. vedleggstabell 4.15. For de to individgruppene ser vi på inntektene etter skatt, mens fordelingen av lønnsinntekt er før skatt. Figuren viser at fordelingen av samlet

Figur 5.3 Utviklingen i fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede og pensjonister og utvikling i lønnsinntekt¹ før skatt i perioden 1993 til 2010. Målt ved Gini-koeffisienten per person.

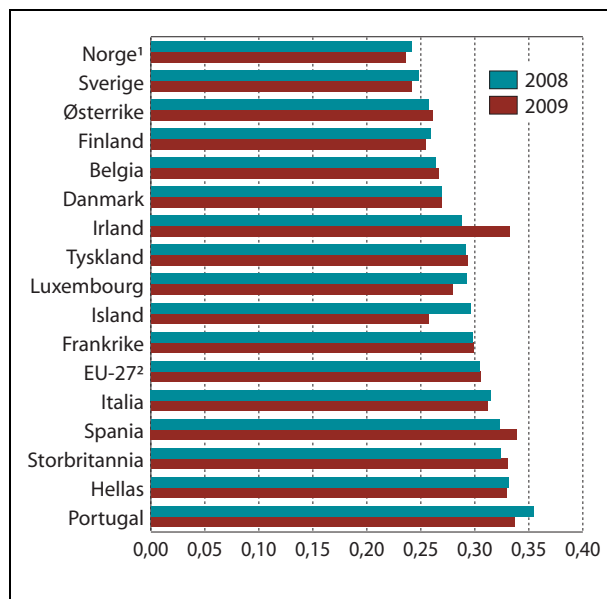
¹ Lønn er definert som i selvangivelsen, dvs. kontant lønn, naturalytelser og sykepenger.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger (1993–2010), Statistisk sentralbyrå.

inntekt i disse to gruppene er sterkt preget av de store svingningene i utbytteinntektene de senere år, jf. tabell 5.12. Figuren viser også at fordelingen av lønnsinntekt før skatt har blitt noe skjevare siden midten av 1990-tallet.

Tabell 5.12 viser utviklingen i Gini-koeffisienten (for fordelingen av inntekt etter skatt for yrkestilknyttede) hhv. med og uten utbytte i inntektsbegrepet. Når utbytte holdes utenfor, var inntektsulikheten om lag uendret i perioden 1999 til 2004. Men selv når utbytte holdes utenfor inntektsbegrepet, var det likevel en viss økning i Gini-koeffisienten fra 2004 til 2005. En viktig forklaring på dette er at det fra 2004 til 2005 også var en betydelig økning i aksjegevinster, som er inkludert i inntektsbegrepet. Gevinstene var også betydelige i 2006 og 2007 og bidro til en noe større ulikhet enn i årene før 2005. Gevinstene falt deretter betydelig i 2008, noe som reduserte ulikheten når en ser bort fra utbytte, og ulikheten har nå beveget seg ned mot nivået som var i 2000. Med utbytte er ulikheten lavere i 2010 enn i 2000.

Tabell 5.12 viser også hvilket bidrag barnetrygden har hatt på utviklingen i fordelingen av

Figur 5.4 Fordelingen av husholdningenes disponible inntekt i 2008 og 2009 per forbruksenhet i EU-27¹ og for enkelte land i Europa i 2008 og 2009. Målt ved Gini-koeffisienten.

¹ Inntektsbegrepet til Eurostat er forsøkt harmonisert så langt det lar seg gjøre for å kunne foreta direkte sammenligninger mellom land. Blant annet utelater Eurostat realisasjonsgevinster/-tap i sitt inntektsbegrep, mens dette er inkludert i den norske nasjonale inntektsstatistikken. Personer i studenthusholdninger inngår i tallene fra Eurostat.

² Gini-koeffisienten for EU-27 er beregnet av Eurostat.

Kilde: Eurostat.

samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede. Hvis en tar ut barnetrygden i beregningen av Gini-koeffisienten, viser tabellen at fordelingen blir mer ulik. Denne differansen i Gini-koeffisienten ligger mellom 0,005 og 0,008 fra og med 2000, dvs. at den utjevneende effekten av barnetrygden har blitt opprettholdt i perioden for yrkestilknyttede. Dette er i kontrast til tall for hele populasjonen (regnet ut fra inntekt etter skatt pr. forbruksenhet) som viser at barnetrygden over tid har hatt et fallende bidrag til utjevning, bl.a. som følge av nominell videreføring siden 1996. Den nominelle videreføringen bør ses i lys av at foreldrebetalingen i barnehager har blitt redusert og at fradraget for pass og stell av barn har blitt økt. I 2000 bidro barnetrygden til å redusere Gini-koeffisienten med 0,008. I 2009 er bidraget 0,006, mens bidraget i 2010 er 0,004. Forklaringen på at bidraget er relativt konstant over tid for yrkestilknyttede kan i stor grad tilskrives at andelen kvinner med barn blant de yrkestilknyttede har økt gjennom perioden, og at dette derfor har økt barnetrygdens betydning for denne gruppen.

Tabell 5.12 Utvikling i fordeling av samlet inntekt etter skatt hhv. med og uten utbytte og med og uten barnetrygd i perioden 2000 til 2010 for yrkestilknyttede¹ målt ved Gini-koeffisienter

År	Inntektsulikhet med utbytte og barnetrygd i inntektsbegrepet	Inntektsulikhet uten utbytte i inntektsbegrepet ²	Inntektsulikhet uten barnetrygd i inntektsbegrepet ³
2000	0,241	0,208	0,249
2001	0,215	0,205	0,222
2002	0,244	0,202	0,249
2003	0,248	0,195	0,253
2004	0,255	0,199	0,262
2005	0,305	0,223	0,311
2006	0,216	0,212	0,221
2007	0,227	0,219	0,233
2008	0,228	0,218	0,233
2009	0,218	0,208	0,224
2010	0,222	0,211	0,226

¹ Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn det enkelte år.

² Barnetrygd er med i inntektsbegrepet.

³ Utbytte er med i inntektsbegrepet.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

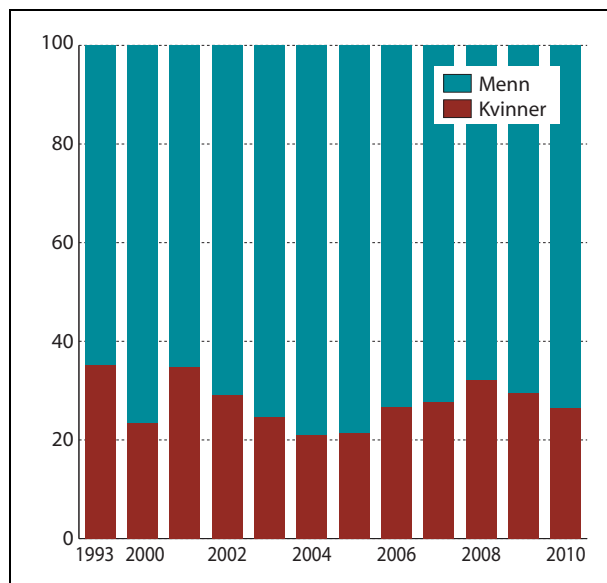
Ulikheter i fordelingen av inntekt målt ved Gini-koeffisienter varierer mellom europeiske land. Figur 5.4 viser Gini-koeffisienten i EU-27 og for enkelte land i Europa for årene 2008 og 2009. Telleenheten i utregningene av Gini-koeffisientene i figuren er den enkelte person, og hver person (også barn) har blitt tilordnet sin husholdnings disponible inntekt per forbruksenhet. Gini-koeffisientene for yrkestilknyttede og pensjonister mv. som presenteres i tabellene og figurene for øvrig i avsnitt 5.4, er derimot kun basert på inntekt per person.

Figur 5.4 viser at inntektsulikheten er målt til noe lavere i Norge enn i de andre skandinaviske landene og betydelig lavere enn i EU-27. Figuren viser en Gini-koeffisient for Norge på 0,236 i 2009, noe som er litt lavere enn nivået i 2008. Gini-koeffisienten i 2009 er betydelig lavere enn i årene 2004 og 2005. Det høyere nivået i disse årene skyldes særlig tilpasninger til nye utbytteskatteregler i 2006. Eurostat har estimert Gini-koeffisienten for EU-27 til 0,305 i 2009.

5.4.4 Fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn

Som vist i tabell 5.9 er kapitalinntekter relativt skjevt fordelt mellom de ulike inntektsgruppene, men fordelingen av kapitalinntekter er også skjevt fordelt mellom kvinner og menn. Figur 5.5 viser at denne forskjellen økte betydelig mellom 1993 og 2000, ble redusert fra 2000 til 2001, men økte igjen fra 2001 til 2004.⁴ Fra 2004 til 2005 var det ingen nevneverdig endring i fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn. Fra 2005 til 2008 har kvinners andel av kapitalinntektene økt igjen med om lag 11 prosentpoeng. En betydelig økning i tap ved salg av aksjer i 2008 bidrar til en noe jevnere fordeling av kapitalinntektene i 2008. Kvinners andel av kapitalinntektene økte fra 28 prosent i 2007 til 32 prosent i 2008. Mellom 2008 og 2010 har kvinners andel blitt redusert noe igjen.

⁴ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, aksjeutbytte og netto gevinster fra realisasjon av aksjer. Renteutgifter er ikke tatt med. Det siste må ses i sammenheng med at heller ikke verdien av boligkonsum er tatt med. I den grad det er vesentlige forskjeller mellom kjønne i hvem som eier bolig og har renteutgifter, vil dette ikke vises i figur 5.5.

Figur 5.5 Prosentvis fordeling av brutto kapitalinntekter¹ mellom kvinner og menn, 1993-2010. Populasjonen er definert som bosatte kvinner og menn 17 år og over.

¹ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytte og netto gevinster ved salg av aksjer.

Kilde: Skattestatistikk for personer, Statistisk sentralbyrå.

Boks 5.3 Begreper i fordelingsanalyser

Desil- og persentiltabeller:

I fordelingsanalyser rangeres ofte individene etter inntekt etter skatt og grupperes deretter i like store grupper. En vanlig type gruppering er å dele antallet individer i 10 like store deler. Disse gruppene kalles ofte for desiler, hvor de 10 prosent med lavest inntekt kalles desil 1, de neste 10 prosent for desil 2 osv. til de 10 prosent med høyest inntekt, som kalles desil 10.

Individene kan også grupperes i mindre grupper. En inndeling i 100 like store grupper kalles ofte for persentiler. Den prosenten med lavest inntekt kalles persentil 1, og prosenten med høyest inntekt kalles persentil 100. I tabell 5.10 er desil 10 oppdelt i fem like store deler. Dvs. at hver gruppe inneholder to persentiler.

Gini-koeffisienten:

I analyser av inntektsfordelinger er det behov for et summarisk mål på ulikhet som kan benyt-

tes ved sammenlikning av inntektsfordelinger i ulike situasjoner. For eksempel kan virkninger på inntektsulikheten av endringer i skatte- og overføringsordninger belyses ved hjelp av endring i Gini-koeffisienten. Gini-koeffisienten (G) varierer mellom 0 og 1, og ulikheten er større jo større G er. Dersom $G=0$ er inntekten likt fordelt mellom alle individer i gruppen som studeres, mens $G=1$ betyr at det er en person som mottar all inntekt. Gini-koeffisienten representerer bare en av flere mulige metoder for å kvantifisere ulikhet mellom fordelinger. Det viser seg at Gini-koeffisienten vektlegger sterke endringer som skjer i den sentrale delen av fordelingen og i mindre grad endringer som skjer i toppen og bunnen av fordelingen.

Boks 5.4 Inntektsbegrep

Inntektsbegrepet som blir lagt til grunn i hoveddelen av avsnitt 5.4, er inntekt etter skatt. Dette begrepet kommer fram på følgende måte:

Yrkesinntekt

- Lønn (inkl. sykepenger)
- Netto næringsinntekt

+ Kapitalinntekter

- Renteinntekter
- Aksjeutbytte
- Netto realisasjonsgevinster
- Andre kapitalgevinster

+ Skattepliktige overføringer

- Pensjoner fra folketrygden
- Tjenestepensjon mv.
- Dagpenger ved arbeidsledighet

+ Skattefrie overføringer

- Barnetrygd
- Bostøtte
- Stipend
- Sosialhjelp
- Kontantstøtte
- Barnebidrag

= *Samlet inntekt*

- *Utlignet skatt og negative overføringer*

- Utlignet skatt
- Negative overføringer (tvungen pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag administrert av det offentlige)

= *Inntekt etter skatt*

Nærmere om begrepet inntekt etter skatt i forhold til velferd

Inntektsstatistikken omfatter alle kontante inntekter som husholdningene mottar. Det er likevel andre forhold som også påvirker den enkeltes forbruksmuligheter og som ikke inngår i statistikken. Dette gjelder for eksempel for noen typer av naturalytelser og ikke-realiserede gevinster, verdien av alle offentlige tjenester, familieoverføringer (arv og gaver), verdien av bolig tjenester og andre varige forbruksgoder mv. Flere av disse komponentene er beheftet med betydelige måleproblemer og er derfor ikke inkludert i statistikken. Heller ikke renteutgifter er inkludert i inntektsbegrepet som er lagt til grunn i denne analysen.

Kapittel 6

Den samlede inntektsutviklingen

- Produksjonsvekst i Fastlands-Norge og en fordelaktig prisutvikling på råolje og naturgass bidro til at disponibel realinntekt for Norge økte med 5,9 prosent i 2011
- Lønnskostnadsandelen – lønnskostnader i prosent av faktorinntekt – var tilnærmet uendret fra 2010 til 2011 for markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge.
- Lønnskostnadsandelen i industrien gikk ned fra 84 til 81 prosent fra 2010 til 2011, mens den for årene før finanskrisen lå rundt 75 prosent.

sjonsaktivitet på fastlandet og bedring i bytteforholdet overfor utlandet som følge av økt pris på råolje og naturgass, jf. tabell 6.2. I 2011 bidro bedringen i bytteforholdet med 4 prosentpoeng til økningen i disponibel realinntekt. Utviklingen i internasjonale finans- og valutamarkeder er viktig for de samlede formuesinntektene for Norge, blant annet gjennom plasseringen av midlene til Statens pensjonsfond – utland. Endringen i rente- og stønadsbalansen trakk disponibel realinntekt opp med 0,8 prosentpoeng i 2010, mens bidraget var 0,4 prosentpoeng i 2011. Produksjonen i petroleumsvirksomheten bidro til å trekke realinntekten ned med 0,8 prosentpoeng i 2011, mens produksjonsvekst ellers bidro positivt med 2,3 prosentpoeng.

Den gjennomsnittlige disponible realinntekstveksten de siste ti årene har vært 2,9 prosent per år, hvorav det sterkeste gjennomsnittlige bidraget har vært fra produksjonsaktiviteten i Fastlands-Norge, tett fulgt av bedring i bytteforholdet overfor utlandet som først og fremst skyldes prisutviklingen på råolje og naturgass. Men også prisutvik-

6.1 Disponibel inntekt for Norge

Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at disponibel inntekt for Norge var om lag 8 prosent høyere i 2011 enn i 2010. Disponibel inntekt for Norge anslås til vel 2340 milliarder kroner, som svarte til 472 000 kroner per innbygger.

I 2011 økte disponibel realinntekt for Norge med 5,9 prosent, mot en vekst på 5,3 prosent året før. De positive bidragene kom fra økt produk-

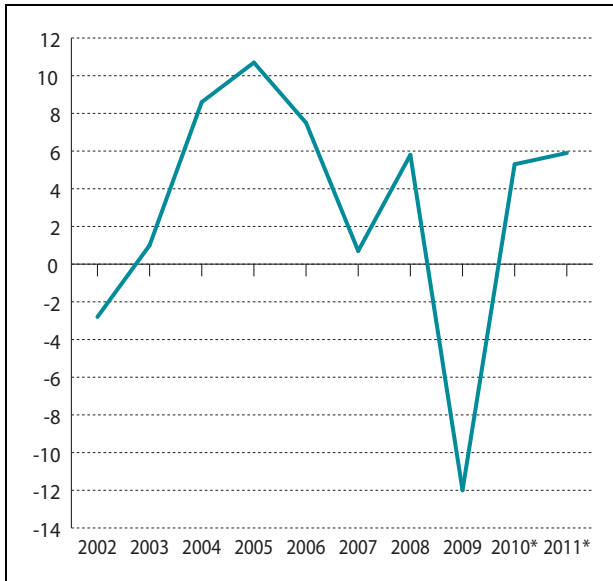
Tabell 6.1 Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser)¹

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
Bruttonasjonalprodukt	1532,3	1592,2	1752,8	1958,9	2180,8	2306,4	2559,9	2356,6	2523,2	2710,7
- Kapitalslit	217,8	221,7	230,8	245,2	265,3	293,2	325,1	350,2	364,8	382,0
= Nettonasjonalprodukt	1314,5	1370,5	1522,0	1713,7	1915,5	2013,2	2234,8	2006,4	2158,4	2328,6
+ Formuesinntekt og lønn fra utlandet, netto	4,7	9,9	3,4	13,5	1,6	-7,3	-11,8	13,5	30,2	37,9
= Nasjonalinntekt	1319,2	1380,4	1525,4	1727,2	1917,1	2005,9	2223,0	2019,9	2188,6	2366,5
+ Stønader og løpende overføringer til utlandet, netto	-17,4	-20,6	-17,6	-17,2	-19,1	-20,5	-21,6	-27,6	-29,2	-28,2
= Disponibel inntekt for Norge	1301,8	1359,8	1507,8	1710,0	1898,0	1985,4	2201,4	1992,3	2159,4	2338,3

* Foreløpige tall

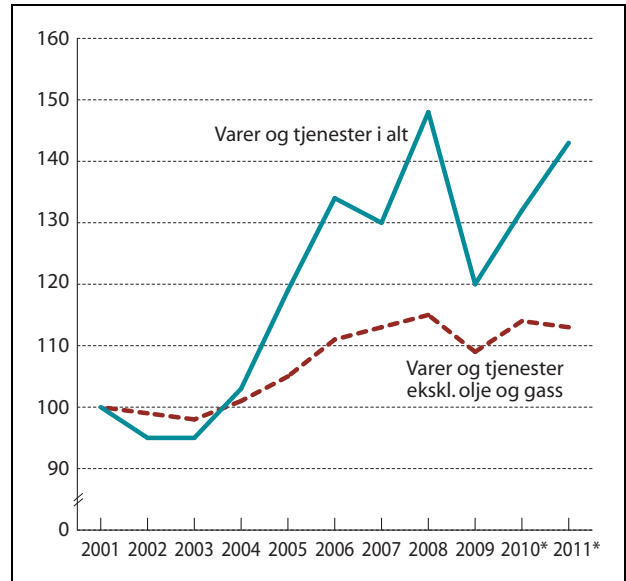
¹ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før

* Foreløpige tall
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.2 Bytteforholdet overfor utlandet. 2001=100

* Foreløpige tall
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

ling på andre varer har bidratt positivt til bytteforholdesgevinstene. I gjennomsnitt for 10 årsperioden har dette bidratt med 0,4 prosentpoeng til veksten i disponibel realinntekt. Produksjonen i petroleumsvirksomheten har derimot bidratt negativt siden 2005.

Fra 2001 til 2011 har disponibel realinntekt vokst med 33 prosent, jf. figur 6.3.

Tabell 6.2 Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹. Prosent

	Gj.snitt 2002-2011	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
Disponibel realinntekt for Norge, vekst-%:	2,9	-2,8	1,0	8,6	10,7	7,5	0,7	5,8	-12,0	5,3	5,9
Vekstbidrag fra ² :											
Produksjonsvekst i petroleumsvirksomhet ³ :	-0,6	0,6	0,2	0,4	-1,0	-1,5	-1,3	-0,8	-0,7	-1,3	-0,8
Produksjonsvekst ellers ³ :	1,8	0,7	0,6	4,0	3,6	3,8	3,8	0,2	-2,0	1,6	2,3
Endring i bytteforholdet:	1,6	-4,1	0,0	4,4	7,4	5,9	-1,2	6,6	-10,2	4,2	4,0
Herav prisutviklingen på råolje og naturgass	1,2	-4,0	-0,1	3,8	6,4	4,8	-1,3	5,9	-9,2	3,0	4,3
Endring i rente- og stønadsbalansen:	0,1	0,0	0,2	-0,2	0,7	-0,8	-0,5	-0,2	0,9	0,8	0,4

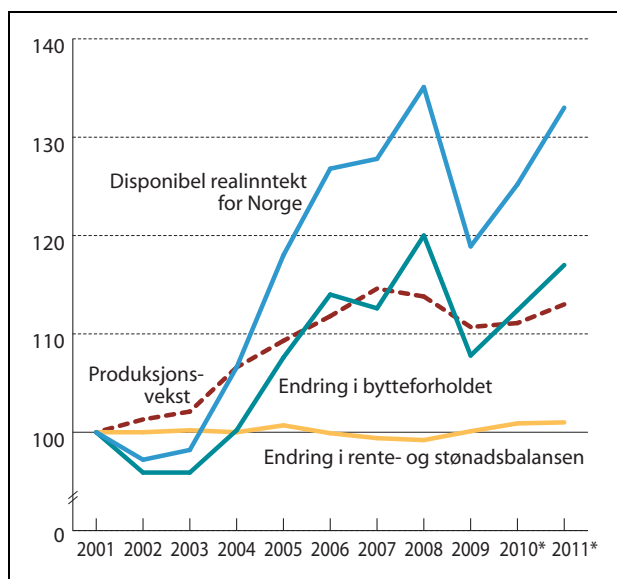
* Foreløpige tall.

¹ Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.

² Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

³ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.3 Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. 2001=100

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

6.2 Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekten for økonomien som helhet gikk opp med rundt 8 prosent i 2011 mot 7,6 prosent året før ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall. De samlede *lønnskostnadene* i Norge økte med 3,8 prosent i 2010 og 6,1 prosent i 2011.

Driftsresultatet for økonomien som helhet økte med nærmere 12 prosent i 2011, mot 14 prosent i 2010. Forløpet i denne størrelsen er sterkt påvirket av utviklingen i petroleumsvirksomheten. Driftsresultatet i petroleumsutvinning og rørtransport gikk opp med nærmere 17 prosent fra 2009 til 2010, og opp med drøyt 24 prosent fra 2010 til 2011. Driftsresultatet i de øvrige næringene gikk opp med 11,6 prosent i 2010, mens det var tilnærmet uendret fra 2010 til 2011.

For å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen vises det til tall for driftsresultat i tabell 6.4, lønnskostnader i vedleggstabell 4.9 og til figur 6.4. Det understrekes at tallene for årene 2010 og 2011 er foreløpige. I tillegg innførte nasjonalregnskapet ny næringsgruppering (NACE 2007) fra og med publiseringen av nasjonalregnskapstall i november 2011, noe som inkluderte revisjoner av enkelte tidsreier. Tidsreier for BNP og driftsresultat mv er noe endret tilbake til 2003. I tillegg har næringsaggregater, bl.a. aggregatet for industrien, endret innhold i forhold til den gamle næringsstandard og er derfor ikke sammenlignbart med tidligere publiserte tall.

Driftsresultat påvirkes av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og kan derfor vise betydelige svingninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme, noe som fører til store fluktasjoner i driftsresultatet for enkelte næringsgrupper. Bevegelsene i oljeprisen er av særlig betydning ettersom overskuddene i oljevirksomheten har utgjort en betydelig del av samlet driftsresultat i Norge siden begynnelsen av

Tabell 6.3 Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent

	2002 ¹	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
Nettonasjonalprodukt	-0,7	4,3	11,1	12,6	11,8	5,1	11,0	-10,2	7,6	7,9
Faktorinntekt	-0,6	5,0	11,3	13,2	11,6	4,4	13,0	-11,3	7,6	8,3
- Lønnskostnader	4,7	2,8	4,9	6,2	9,2	11,0	9,8	2,8	3,8	6,1
= Driftsresultat	-8,2	8,6	21,3	22,6	14,3	-2,9	17,0	-28,1	14,0	11,7
- Driftsresultat i petroleumsvirksomhet inkl. tjenester og rørtransport	-18,1	5,3	31,4	36,1	20,3	-9,6	32,7	-42,5	16,8	24,3
= Driftsresultat i øvrige næringer	1,8	11,2	13,5	10,5	7,8	5,2	0,4	-7,9	11,6	0,2

* Foreløpige tall

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.4 Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
Alle næringer	434,3	471,6	571,9	701,2	801,8	778,1	910,5	655,0	746,8	834,4
Offentlig forvaltning ¹	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ideelle organisasjoner og eget bruk	50,4	48,2	45,0	46,7	51,7	52,4	52,1	49,8	52,3	53,5
Markedsrettet virksomhet ²	383,9	423,4	527,0	654,5	750,1	725,7	858,5	605,1	694,6	780,9
Petroleumsvirksomhet inkl. tjenester og rørtransport	195,2	205,6	270,2	367,6	442,3	400,0	530,9	305,3	356,4	443,1
Markedsrettet virksomhet ² ellers	188,7	217,8	256,8	286,9	307,8	325,7	327,6	299,9	338,1	337,9
Markedsrettet virksomhet ² Fastlands-Norge	187,7	215,6	253,5	281,5	303,7	321,3	323,9	302,9	347,5	360,8
Industri	21,9	27,3	32,4	35,3	43,0	42,3	39,4	19,8	24,1	31,6
Verksted- og skipsbyggings-industri mv.	7,1	7,9	8,1	9,5	12,8	13,6	15,5	15,2	15,0	16,5
Råvarebasert industri	4,7	7,4	10,0	11,4	14,7	16,6	16,4	0,7	5,5	12,1
Øvrige industrinæringer	10,1	11,9	14,4	14,4	15,5	12,1	7,4	3,9	3,6	3,1

* Foreløpige tall.

¹ Vannforsyning, avløp- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor holdt utenfor offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

² Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

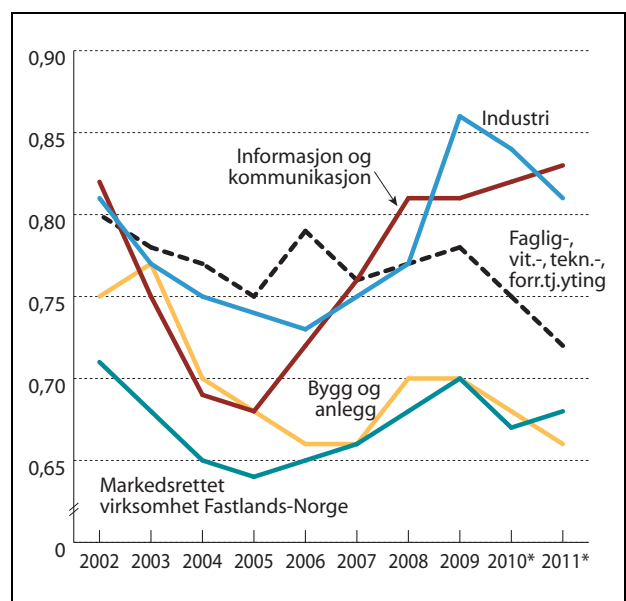
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2000-tallet. I 2011 var petroleumsvirksomhetens andel av det samlede driftsresultatet om lag 53 prosent i følge foreløpige tall. Det er om lag 6 prosentpoeng høyere enn i både 2009 og 2010.

Driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* gikk ifølge de foreløpige tallene opp med nærmere 45 milliarder kroner fra 2009 til 2010, og drøyt 13 milliarder fra 2010 til 2011.

Industriens driftsresultat var på 32 milliarder kroner i 2011, opp fra 24 milliarder kroner i 2010 og i underkant av 20 milliarder kroner i 2009. *Industriens andel* av det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge utgjorde i underkant av 9 prosent i 2011 mot 6,5 prosent i 2009 og nærmere 7 prosent i 2010.

De foreløpige tallene for lønnskostnadene i 2011 viser at de *samlede lønnskostnadene* var på 1 225 milliarder kroner, en økning på 6,1 prosent fra 2010. I *markedsrettet virksomhet* var lønnskostnadene om lag 828 milliarder kroner mot i underkant av 782 milliarder kroner året før. Forskjellen mellom totale lønnskostnader og lønnskostnader i mar-

Figur 6.4 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt, noen hovedaggregater

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 6.1 Inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet*.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem, vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekt som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekt for Norge, eller for en enkelt næring, er således lik summen av lønnskostnader og driftsresultat. Faktorinntekt for Norge er videre lik nettonasjonalprodukt fratrukket netto produksjonsskatter. Lønnskostnadene omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Driftsresultatet utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med til dels store feilmarginer i disse anslagene.

kedsrettet virksomhet utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning¹ og ideelle organisasjoner.

Figur 6.4 viser utviklingen i lønnskostnader som andel av faktorinntekten for noen hovedagregater innenfor markedsrettet virksomhet. Tjenestenæringer som har et stort innslag av selvstendig næringsdrivende samt finansiell tjenesteyting er ikke inkludert som egne aggregater, men inngår i totalen for markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge.

Lønnskostnadsandelen i *industrien* falt gradvis fram til 2006, da den var på 73 prosent. Deretter økte andelen til 86 prosent i 2009 og var sterkt preget av finanskrisen. Fra 2009 har lønnskostnadsandelen sunket igjen og er foreløpig beregnet til i overkant av 80 prosent i 2011, om lag som i 2002. Bak denne utviklingen ligger et fall i lønns-

kostnadsandelen for råvarebasert industri etter 2009, mens andelen for verksted- og skipsbyggingindustri samt øvrig industri har vært tilnærmet uendret de tre siste årene. For næringer i *faglig, vitenskapelig, teknisk og forretningsmessig tjenesteyting* har lønnskostnadsandel samlet sett variert mellom 75 og 80 prosent, men sank til 72 prosent i 2011. Lønnskostnadsandelen innenfor *informasjon og kommunikasjon* har steget gradvis siden 2005 da den var på 68 prosent. I årene 2009-2011 har andelen ligget rundt 82 prosent. Lavest lønnskostnadsandel for sammenlignbare grupper innenfor markedsrettet virksomhet har aggregatet *bygg og anlegg*. Fra en topp på 77 prosent i 2003 var andelen nede i rundt 66 prosent i 2011. For markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge gjen-speiler lønnskostnadsandelen konjunktursituasjonen med topper i 2002 og 2009, men har siden flattet ut og er tilnærmet uendret fra 2010 til 2011.

¹ Eksklusive vannforsyning, avløps- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen.

Vedlegg 1

Lønnsoppgjør i 2011

For de fleste tariffområder ble det i 2010 inngått toårige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 2011.

I dette vedlegget gis en oversikt over avtalte lønnstillegg i en del store forhandlingsområder. I kapittel 1 er det gitt anslag på samlet lønnsutvikling fra 2010 til 2011 i disse områdene. For oversikt over lønnsoppgjørene i 2010 vises det til vedlegg 1 i NOU 2011:5.

1 Vedtak foran lønnsoppgjørene i 2011

Representantskapet i LO behandlet kravene foran mellomoppgjøret 22. februar 2011. I vedtaket het det bl.a.:

«Et viktig prinsipp for LOs krav også i 2010 var at inntektsutviklingen måtte tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. Frontfagmodellen er imidlertid ikke til hinder for at det kan gis kompensasjon til grupper som systematisk over tid er blitt hengende etter i lønnsutviklingen.

Til hovedoppgjøret var hovedkravene:

- Sikring av kjøpekraften for alle.
- En kombinasjon av egne sentrale tillegg, bedring av minstelønnsatser og garantiordninger som fremmer likelønn og bekjemper lavlønn.
- Strukturelle tiltak rettet mot å fremme likelønn, seriøsitet og lønnsevne i utsatte bransjer.
- Prioritering av kvinneledede grupper i offentlig sektor innenfor sentralt avtalte rammer.
- Treparts prosjekt i offentlig sektor for nedbygging av ufrivillig deltid.

....

Med utgangspunkt i en videreføring av de opprinnelige kravene til hovedoppgjøret, reises følgende krav til mellomoppgjøret 2011:

- Fortsatt sikring av kjøpekraften.

- Lav- og likelønnsprofil på sentralt og lokalt avtalte tillegg.

.....

I arbeidet for en samfunnsmessig fornuftig lønnsdannelse er det avgjørende at alle grupper omfattes. I vanskeligere tider er det særlig viktig å unngå at enkeltgrupper kommer svært godt ut, mens andre bærer ekstra byrder som følge av et svekket arbeidsmarked.

.....»

Representantskapet ga sekretariatet/forhandlingsutvalgene fullmakt til å utforme de endelige kravene på basis av de ovennevnte retningslinjene.

Representantskapet i NHO vedtok 9. februar 2011 forhandlingsfullmakten for mellomoppgjøret i 2011. I vedtaket het det bl.a. at konjunktursiktene både nasjonalt og internasjonalt tilsier at lønnsutviklingen må være moderat i 2011. Det høye lønnsnivået i Norge har i lang tid bidratt sterkt til å svekke bedriftenes konkurransevne. Våre konkurranseutsatte næringer står fortsatt overfor betydelige utfordringer, og det er helt nødvendig å snu utviklingen som stadig svekker konkurransevnen. Det bør derfor være slik at lønnstilleggene i bedriftene innenfor de konkurranseutsatte næringene i 2011 alene skjer med basis i hva den enkelte bedrift har økonomisk evne til å gi. Derfor bør det i overenskomstområder med lokale forhandlinger ikke gis sentrale tillegg i 2011.

Unio vedtok 15. mars 2011 en inntektspolitisk uttalelse foran mellomoppgjøret i 2011 der det ble lagt vekt på følgende:

- Mellomoppgjøret tar utgangspunkt i resultat og erfaringer fra hovedoppgjøret i 2010, og reguleringsbestemmelsene i de respektive tariffområdene.
- Prognosene for norsk økonomi er gode.
- Det er rom for ytterligere reallønnsvekst.
- Utdanning, kompetanse, ansvar og risiko må verdsettes høyere.

- Arbeidet med å fjerne verdsettingsdiskrimineringen av kvinnedominerte utdanningsgrupper må fortsette, jf. Likelønnskommisjonens rapport.

I *Yrkesorganisasjonenes Sentralforbunds* (YS) krav og forutsetninger for mellomoppgjøret 2011 het det bl.a.:

- Frontfagsmodellen må fortsatt praktiseres slik at den tar hensyn til utviklingen både for arbeidere og funksjonærer, slik TBU har lagt til rette for, og indirekte akseptert som prinsipp.
- Medlemmene får en rettmessig andel av verdiskapningen i bedriftene og i samfunnet.
- Toppledere i alle sektorer minimum viser den samme moderasjon som lønnstakerne generelt i samfunnet.
- Det gis tillegg i 2011 som gir en god reallønnsvekst for alle medlemsgrupper.
- Tidligere etterslep og skjvhetes søkes rettet opp.
- Fortsatt og forsterket innsats for å oppnå lik lønn for arbeid av lik, eller tilsvarende karakter som utføres på tvers av sektorer, men med forskjellige vilkår.
- Verdien av de likelønnstillegg som ble gitt i 2010 må videreføres ved mellomoppgjørene i 2011.
- Det skal ikke gis kompensasjon til enkeltgrupper som har til hensikt å gjenopprette tidligere, relative lønnsrelasjoner som følge av likelønnsoppgjør.

Vedtakene i representantskapsmøtene i LO og YS foran mellomoppgjøret 2011 gjaldt også for offentlig sektor.

Akademikerne la til grunn:

- Inntektspolitikken skal være et fleksibelt virkemiddel som kan styrke konkurranseutsatt sektor og omstillingsevnen i norsk økonomi. I tillegg skal inntektspolitikken legge til rette for at den enkeltes kunnskap, kompetanse og ansvar lønnes på en riktig måte.
- Akademikerne vil arbeide for en inntektspolitikk som sikrer nødvendig fleksibilitet og omstilling. I tillegg skal politikken bidra til at verdiskapningen blir høy og arbeidskraften utnyttes godt. Samtidig må politikken ivareta det offentlige evne til å rekruttere nødvendig arbeidskraft.
- Akademikerne mener det inntektspolitiske samarbeidet skal bidra til at partene gjennom lønnsoppgjørene etablerer lønns- og forhandlingsystemer tilpasset en samfunnsutvikling

som setter store krav til omstillinger og kompetanseoppbygging under skiftende rammebetingelser.

- Det inntektspolitiske samarbeidet må ikke kunne ut i avtalemessige forpliktelser. Dette vil ikke være forenlig med en lang tradisjon om avtalefrihet og vil vanskeliggjøre nødvendige lokale tilpasninger.

Hovedstyret i KS vedtok 5. april 2011 mandatet for mellomoppgjøret i 2011:

«Mellomoppgjøret i 2011 gjennomføres innenfor en økonomisk ramme som gir en lønnsvekst på linje med sammenlignbare tariffområder.

Mellomoppgjøret i 2011 for stillinger omfattet av SGS 1701 Særavtale for konkurranseutsatte bedrifter gjennomføres innenfor samme økonomiske rammer som for KS-oppgjøret.»

Sentralstyret i Virke vedtar retningslinjer for tariffrevisjonene. Forhandlingsutvalget som i Virkeområdet har forhandlingsfullmakten, la bl.a. følgende til grunn for oppgjørene i 2010 og 2011:

- Virke går fortsatt inn for et inntektspolitisk samarbeid bygget på frontfagsmodellen som må fungere som en retningslinje for den samlede økonomiske rammen for andre grupper, men profil og gjennomføring av eventuelle sosiale reformer forhandles og tilpasses det enkelte tariffområdet.
- Lønnsveksten må tilpasses den enkelte virksomhets økonomiske/konkurransemessige forutsetninger.
- Tariffavtaler er en av flere faktorer som påvirker virksomhetenes konkurransevilkår. Avtaler som åpner for lokale og individuelle løsninger, vil gi arbeidsgivere større mulighet for tilrettelegging for en kostnadseffektiv drift og dermed sikre arbeidsplasser; det må fremtre som en konkurransefordel og ikke en ulempe for virksomheten å være tariffbundet.

2 Oppgjørene i privat sektor

2.1. LO-NHO-området

Forhandlingene mellom LO og NHO ble gjennomført som et samordnet oppgjør. Forhandlingene startet opp 21. mars. Den 31. mars kom partene fram til et anbefalt forhandlingsresultat som senere ble vedtatt.

Fra 1. april ble det gitt et generelt tillegg på kr 2,- per time. Det ble gitt ytterligere kr 1,- per time,

dvs. totalt kr 3,- per time, til arbeidstakere på overenskomster med gjennomsnittslønn under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2010 (340 715 kroner).

De to organisasjonene ble også enige om et 7-punkts aktivitetsprogram for å fremme likestilling mellom kjønnene. Videre ble sluttvederlagsordningen forbedret.

Partene var også enige om en felles henvendelse til Regjeringen om et trepartssamarbeid for å fremme livslang læring, hindre frafall i videregående skole og sikre basiskompetanse for voksne som mangler kvalifikasjoner på videregående skoles nivå.

2.2. Oppgjørene i privat sektor utenom LO-NHO-området

Den 31. mars kom også *YS og NHO* fram til et anbefalt forhandlingsresultat som senere ble vedtatt av partene. Det ble gitt de samme lønnstilleggene som i oppgjøret mellom LO og NHO.

Mellom *Virke og LO* og mellom *Virke og YS* ble det vedtatt forhandlingsresultater som blant annet omfattet varehandel, transport, reiseliv, renhold, IT og begravningsbyråer med flere. Mellom LO og Virke ble det på Landsoverenskomsten med bransjeavtaler (Handel og Kontor (HK)) gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 2,- per time og et ytterligere tillegg fra samme dato på kr 1,- per time på minstelønnsattsene i trinn 1-5. Trinn 6 ble hevet med kr 325 per måned eller kr 2 per time. Andre overenskomster fulgte i stor grad modellen fra LO-NHO-oppgjøret med hensyn til tillegg.

Mellom *YS og Virke* ble det på Funksjonæravtalene og på Kontoroverenskomsten gitt et generelt tillegg fra 1. april på kr 2,- per time, og ytterligere et tillegg på kr 1,- fra samme dato til arbeidstakere på minstelønnsattsene i trinn 1-5. Trinn 6 ble hevet med kr 325 per måned eller kr 2 per time. Andre avtaler fulgte modellen fra YS-NHO-oppgjøret med hensyn til tillegg.

Tillegget per 1. februar 2011 etter *garantiordningen* på Landsoverenskomsten mellom HK og Virke ble benyttet til å øke minstelønnsattsene i trinn 1-6 slik at trinn 1-4 ble økt med kr 103 per måned, trinn 5 ble økt med kr 325 per måned og trinn 6 med kr 650 per måned.

Også innen YS-Virke-området ble det gitt tillegg fra 1. februar etter garantiordningen.

På Grossistoverenskomsten ble partene i 2010 enige om å gjøre endringer i de tekniske beregninger av *lønnsgarantien*. Endringene skulle implementeres over fire år. Det nye beregnings-

grunnlaget medførte at tariffavtalens minstelønn ble hevet med kr 5,29 per time fra 1. februar 2011.

Forhandlingene om lønnsregulering for 2. avtaleår for *Virke-HUK*¹ – *området* ble gjennomført 16. juni 2011. Partene ble enige om et anbefalt forslag som senere er vedtatt. Akademikerne aksepterte resultatet ved forhandlingenes slutt. I forhandlingene om lønnsregulering etter Landsoverenskomsten for speisalisthelsetjenesten, brøt Unio-forbundene forhandlingene. Etter mekling ble det enighet om et generelt tillegg på 2,4 prosent, endringer i minstelønnsatts og en pott til lokale forhandlinger.

Opgjøret omfattet syv landsomfattende overenskomster inngått som parallelle avtaler med til sammen 33 arbeidstakerorganisasjoner. Overenskomstene dekker om lag 1 800 virksomheter med til sammen 35 000 arbeidstakere. Forhandlingsresultatet innebar økonomiske tillegg i form av generelle tillegg og avtale om midler til lokale forhandlinger på noen av avtalene. Tilleggene på de ulike overenskomstene fulgte resultatet i korresponderende områder.

LO og Samfo (kooperasjonen) kom fram til et forhandlingsresultat i tråd med oppgjørene med NHO og Virke. For Landsoverenskomsten (HK) ble det avtalt samme tillegg som for Landsoverenskomsten (HK) med Virke. Tillegget etter garantiordningen fra 1. februar 2011 var også det samme.

For ansatte i *forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet* ble det etter mekling enighet mellom Finansforbundet og Finansnæringens Arbeidsgiverforening og mellom LO/HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finansnæringens Arbeidsgiverforening om at det fra 1. mai 2011 gis et generelt tillegg på lønnsregulativet på kr 5 400 per år i lønnstrinnene 1-37 og 1,45 prosent i lønnstrinnene 38 -76.

3 Oppgjørene i offentlig sektor

I det *statlige tariffområdet* startet forhandlingene 27. april. Den 29. april kom staten v/Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet og LO Stat, YS Stat, Unio og Akademikerne til enighet om et forhandlingsresultat. Ansatte på lønnstrinnene til og med 34 fikk et kronetillegg på kr 7 000 per år. Lønnstrinnene fra 35 til og med 52 fikk et noe høyere og varierende kronetillegg. Fra lønns-

¹ Omfatter virksomheter som eies og drives av private organisasjoner og/eller stiftelser innen helse, undervisning og kultur.

Tabell 1.1 Minstelønnsatser i KS-området med hovedsakelig sentral lønnsdannelse. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år eller 16 år).

Stillingsgrupper	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. august 2010	1. mai 2011	Endring	1. august 2010	1. mai 2011	Endring
Stillinger uten særskilt krav om utdanning ¹	239 800	246 800	7 000	306 000	313 000	7 000
Fagarbeiderstillinger/tilsvarende fagarbeiderstillinger	279 200	286 200	7 000	335 300	342 300	7 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	321 800	328 800	7 000	374 500	381 500	7 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med ytterligere spesialutdanning	340 400	347 400	7 000	398 000	405 000	7 000
Stillinger med krav om mastergrad	365 000	372 000	7 000	440 000	447 600	7 600

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 16 år		
	1. august 2010	1. mai 2011	Endring	1. august 2010	1. mai 2011	Endring
Lærer	328 300	335 300	7 000	414 000	421 200	7 200
Adjunkt	361 400	368 400	7 000	439 000	446 600	7 600
Adjunkt (med tilleggsutdanning)	377 900	384 900	7 000	462 000	470 000	8 000
Lektor	395 700	402 700	7 000	495 000	503 600	8 600
Lektor (med tilleggsutdanning)	409 700	416 800	7 100	518 000	527 000	9 000

¹ Per 1. mai 2011 skal arbeidstakere med minimum 20 års lønnsansiennitet ikke ha lavere grunnlønn enn kr 323 000 i 100 prosent stilling.

trinn 53 ble det gitt et lønnstillegg på 1,72 prosent. Det ble dessuten satt av 0,15 prosent til lokale forhandlinger per 1. oktober 2011. I tillegg kom midler som blir ledige ved lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere (resirkulerte midler) på 0,1 prosentpoeng.

I det *kommunale tariffområdet* startet forhandlingene i KS-området 27. april. Den 30. april kom KS og LO Kommune, Unio, YS Kommune og Akademikerne til enighet om et forhandlingsresultat. Det ble gitt et generelt tillegg på 1,72 prosent eller minst kr 7 000 per år fra 1. mai til ansatte i stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kapittel 4 i hovedtariffavtalen). Minstelønnsatsene ble hevet tilsvarende, jf. tabell 1.1. Per 1. mai 2011 skulle imidlertid arbeidstakere med minimum 20 års lønnsansiennitet ikke ha lavere grunnlønn enn kr 323 000, en økning på kr 11 800. Som en del av lønnsoppgjøret i 2010, ble det avsatt 0,25 prosent til lokale forhandlinger per 1. januar 2011.

I *Oslo kommune* gikk oppgjøret til mekling. Den 24. mai ble partene enige om et meklingsforslag som ga et lønnstillegg fra 1. mai på 3,35 prosent eller minimum kr 12 700.

4 Oppgjørene i Spekter-området

Forhandlingsordningen er hjemlet i fem hovedavtaler som er inngått mellom Spekter og hhv. hovedorganisasjonene LO, YS, Unio, Akademikerne og mellom Spekter og Sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i Spekter, SAN.

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Der-

Tabell 1.2 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i Spekter-området for LO- og YS-forbundene. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år)

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. oktober	1. juni	Endring	1. oktober	1. juni	Endring
	2010	2011		2010	2011	
Stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning ¹	250 000	258 000	8 000	300 000	308 000	8 000
Fagarbeiderstillinger/ 3 års videregående utdanning m.m.	285 000	293 000	8 000	330 000	338 000	8 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	321 000	329 000	8 000	367 000	376 000	9 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med spesialutdanning	344 000	352 000	8 000	401 000	411 000	10 000

¹ Etter 20 års ansiennitet var mistelønnsatsen 1. oktober 2010 kr 311 000. Fra 1. juni 2011 er den økt til kr 323 000.

etter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

På A-nivå ble det mellom Spekter og LO Stat og mellom Spekter og YS Spekter enighet om et generelt tillegg fra 1. april 2011 på kr 3 900 per år. Det ble gitt et ytterligere tillegg på kr 1 950 per år til arbeidstakere (unntatt lærlinger og unge arbeidstakere) med årslønn på kr 340 715 eller lavere. For helseforetakene ble det avtalt at lønns-tillegg skulle avtales i de videre forhandlinger.

Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønns-tillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg.

For akademikergruppene i Spekter (ekskl. Legeforeningen) gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønns-tilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

I helseforetakene kom Spekter og forbundene i LO og YS til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A2). Det ble enighet om et generelt tillegg fra 1. juni 2011 på 2,4 prosent eller mini-

mum kr 8 000 per år, og at minstelønnsatsene skulle heves tilsvarende fra 1. juni, se tabell 1.2. Avtalen innebar også at minstelønnen i stillingsgruppe I for ansatte med 20 års ansiennitet (stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning), skulle være minimum kr 323 000 fra 1. juni 2011. Det ble ikke gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå i 2011.

For helseforetakene kom Spekter og forbundene i Unio med sentral forbundsvis avtaledel (Norsk Sykepleierforbund, Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet) til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A2). Det ble gitt et generelt tillegg på 2,4 prosent fra 1. mai 2011, se tabell 1.3. Minstelønnsatser ble også hevet tilsvarende fra 1. mai. Det ble også gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå med lønnsregulering med virkning fra 1. mai. For medlemmer av Unio som ikke er omfattet av sentrale forbundsvise forhandlinger, ble det gjennomført lokale forhandlinger.

I oppgjøret mellom Spekter Helse og Den norske legeforening kom partene til enighet i de sentrale forbundsvise forhandlingene (A 2) for helseforetakene. I helseforetakene fikk turnusleger et

Tabell 1.3 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i Spekter-området for Unios medlemsforbund. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år)

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. august	1. mai	Endring	1. august	1. mai	Endring
	2010	2011		2010	2011	
Grunnstillinger	321 000	329 000	8 000	367 000	376 000	9 000
Stillinger med spesialkompetanse	344 000	352 000	8 000	401 000	411 000	10 000

tillegg på kr 16 000 per år og leger i spesialisering et tillegg fra kr 20 000 til kr 21 000. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. januar 2011. Overlegene i helseforetakene fikk et generelt kronetillegg fra 1. januar 2011 som utgjør 4 prosent av overlegenes lønnsmasse på det enkelte sykehus. Det ble ikke gjennomført lokale forhandlinger på B-nivå for medlemmer av Den norske legeförening. For øvrige forbund i Akademikerne ble det gjennomført lokale forhandlinger.

5 Konflikter i 2011-oppgjøret

Meklingen mellom Norske Idrettsutøveres Sentralorganisasjon (NISO) og NHO Idrett førte ikke til enighet. NISO tok 20. mai ut medlemmer i ni Tippeliga-klubber i streik. Etter nye forhandlinger kom NISO og NHO Idrett 22. mai til enighet om ny overenskomst og streiken ble avsluttet.

Vedlegg 2

Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn, lønnsstatistikken

Beregningene av årslønnsnivå er basert på oppgaver over time- eller månedslønnen eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Utvalget har utført beregningene av lønnsnivå både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk, og per beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet «per beregnet årsverk» omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner mm.

Grunnlaget for utvalgets beregning av årslønn er lønnsstatistikken. I lønnsstatistikken måles gjennomsnittlig lønn for lønnstakere som er i arbeid på tellingstidspunktet. Dette betyr at endringer i sykefraværet ikke vil påvirke årslønnsveksten slik den beregnes av utvalget.

Påløpt årslønn, nasjonalregnskapet

Som en del av hovedrevisjonen 2011 har SSB startet publisering av tall for vekst i påløpt årslønn etter næring. Nasjonalregnskapet har også tidligere publisert årslønnsvekst, men da var publiseringen begrenset til gjennomsnittet for alle lønnstakere sett under ett. Parallelt med lanseringen av vekst i påløpt årslønn etter næring utgår publisering av vekst i lønn per normalårsverk. Endringen i lønnsbegrep er først og fremst begrunnet med at årlige variasjoner i det folketrygdfinansierte sykefraværet påvirker forløpet i lønn per normalårsverk, og dermed vanskeliggjorde tolkningen av den underliggende lønnsveksten.

Påløpt årslønn i nasjonalregnskapet er definert som lønnen en lønnstaker normalt vil motta i løpet av kalenderåret dersom vedkommende jobber full tid, ikke har fravær og ikke har betalt overtid. Årslønnen omfatter fastlønn inklusive etterbetalinger, feriepengetillegg, bonus og uregelmessige tillegg knyttet til arbeidets art. Naturallønn, overtidslønn og sluttvederlag er ikke inkludert.

Populasjonen er alle lønnstakere i bedriftene som inngår i produksjonsavgrensningen for Norge, det vil si alle lønnstakere som bidrar til norsk verdiskaping. Populasjonen omfatter dermed også ansatte i norske bedrifter som ikke er registrert bosatte i Norge (utenlandsk arbeidskraft på korttidsopphold), ansatte på skip og båter i utenriks sjøfart og vernepliktige i forsvar.

Lønn per utførte timeverk

Lønn per utførte timeverk er definert som forholdet mellom de samlede lønnsutgifter ekskl. arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier og antall utførte timeverk for lønnstakere. I utførte timeverk inngår overtidstimer, mens fravær på grunn av ferie, sykdom eller permisjon ikke inngår. Mer overtidarbeid bidrar til å øke antall utførte timeverk, mens høyere fravær trekker utførte timeverk ned. Antall utførte timeverk er også påvirket av kalendermessige forhold (bevegelige helligdager og skuddår). Antall arbeidsdager kan variere med inntil 3 dager fra ett år til et annet.

Timelønnskostnader og årslønn

Timelønnskostnadene som omtales i kapittel 3.1 utgjør i hovedsak samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, fødselspermisjoner m.v. som betales av arbeidsgiver) og indirekte lønnskostnader (som arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver). Antall utførte timeverk regnes eksklusive fravær,

Tabell 2.1 Ulike faktorerers bidrag til avvik mellom påløpt årslønn og lønnskostnader per utførte timeverk for alle grupper. Bidrag i prosentpoeng.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
Lønnskostnader pr. time, prosent	5,1	2,8	4,3	5,6	5,7	5,8	4,4	3,0	4,3
Årslønn, påløpt, prosent	4,5	3,5	3,3	4,1	5,4	6,3	4,2	3,7	4,3
Avvik i prosentpoeng ¹	0,6	-0,7	1,0	1,5	0,3	-0,5	0,2	-0,7	0,0
Anslag på bidrag til avvik i prosentpoeng. Endring i ² :									
- Antall virkedager	-0,3	-1,0	0,4	0,8	0,0	-0,7	0,4	-0,4	0,0
- Sykefravær	0,3	0,3	0,2	0,1	0,0	0,0	0,1	-0,3	-0,1
- Overtid	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	-0,1	0,0	0,0
- Naturallønn	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- Andre arbeidskraftskostnader (inkl. strukturendringer)	0,6	0,0	0,4	0,3	0,3	0,2	-0,2	0,0	0,1

* Foreløpige tall

¹ Positivt avvik innebærer at timelønnskostnadene øker mer enn påløpt årslønn.

² Flere virkedager bidrar til lavere timelønnskostnader sammenliknet med årslønn. Økt overtid og naturallønn bidrar motsatt. Økt sykefravær bidrar normalt også til å øke timelønnen relativt til årslønn.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

som for eksempel ferie, permisjon og sykefravær, men inklusive overtid.

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligdager og skuddår
- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepengene

I tillegg til faktorene som er nevnt i strekpunktene ovenfor, vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen. Forskyvning i alderssammensetningen og endringer i antall som mottar pensjonsytelser fra bedriftene, vil også bidra til at timelønnskostnadene utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

Tabell 2.1 gir en illustrasjon på hvordan ulike faktorer har bidratt til avvik mellom påløpt årslønn og lønnskostnader per utførte timeverk i Norge.

I 2010 var veksten i timelønnskostnadene for alle grupper 0,7 prosentpoeng lavere enn veksten i påløpt årslønn. Dette kan hovedsakelig tilskrives lavere sykefravær og flere virkedager i 2010 enn i 2009. I 2011 var veksten i timelønnskostnadene på linje med veksten i påløpt årslønn. Lavere sykefravær ble dette året oppveid av en vekst i andre arbeidskraftskostnader. Tallene for 2010 og 2011 er beheftet med usikkerhet som følge av at anslagene for utvikling i overtid, skiftarbeid og trygde- og pensjonspremier (dvs. «Andre arbeidskraftskostnader» i tabell 2.1) bygger på et svært foreløpig kildemateriale.

Lønn per årsverk og årslønn i enkelte sektorer

Tabell 2.2 gir en sammenligning av nivået på årslønn og lønn per årsverk (tidligere kalt lønn per normalårsverk) for industri, varehandel og offentlig forvaltning slik det er beregnet i nasjonalregnskapet. Også lønnskostnader per årsverk er angitt. Tabell 2.3 viser den prosentvis veksten fra året før for de samme størrelsene.

Som omtalt ovenfor omfatter årslønnen beregnet i nasjonalregnskapet fastlønn inklusive etter-

Tabell 2.2 Lønnsnivå per årsverk. 1000 kroner.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
<i>Totalt</i>										
Årslønn, påløpt							402,8	419,9	435,6	454,4
Lønn per årsverk ¹	320,3	331,7	345,5	356,5	371,0	389,3	410,4	425,2	442,3	461,5
Lønnskostnader per årsverk	388,6	403,3	419,9	434,9	452,9	477,1	503,7	520,8	541,8	566,4
<i>Industrien</i>										
Årslønn, påløpt							407,1	428,8	445,0	464,1
Lønn per årsverk ¹	330,6	338,9	357,6	370,0	389,3	407,9	425,5	448,9	467,3	488,5
Lønnskostnader per årsverk	392,3	403,2	428,3	448,2	473,7	496,2	514,6	531,9	553,7	578,7
<i>Varehandel</i>										
Årslønn, påløpt							372,6	384,2	396,7	411,9
Lønn pr årsverk ¹	306,0	314,2	326,3	335,8	347,8	361,4	377,1	385,7	399,5	415,3
Lønnskostnader per årsverk	363,2	371,4	385,3	396,5	414,1	433,3	452,6	462,9	479,4	498,3
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Årslønn, påløpt							390,0	408,0	424,3	442,1
Lønn per årsverk ¹	296,5	310,8	323,0	332,8	344,4	359,4	379,6	395,5	412,4	429,1
Lønnskostnader per årsverk	376,1	394,6	410,6	424,3	437,3	459,1	488,1	508,2	529,7	554,0

* Foreløpige tall.

¹ Tidligere kalt lønn per normalårsverk.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

betalinger, feriepengetillegg, bonus og uregelmessige tillegg knyttet til arbeidets art, mens naturallønn, overtidslønn og sluttvederlag ikke er inkludert. Lønn omfatter alle lønnsutbetalinger til en arbeidstaker, også naturallønn, overtid og sluttvederlag knyttet til individuelle avtaler. Feriepenger føres til året de er påløpt. Lønnskostnadene inkluderer i tillegg til lønnen indirekte kostnader som arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver. Når det gjelder lønn og lønnskostnader, er det viktig å være klar over at disse baseres på generelle regnskapsprinsipper. Det betyr at for foretak, inklusive helseforetak og kommunal forvaltning er det de samlede lønnskostnadene, inklusive pensjonskostnader, slik det føres i regnskapene som legges til grunn. For staten gjelder det samme, men man kan merke seg at når det gjelder Statens pensjonskasse (SPK) baseres tallene på pensjonsinnbeta-

linger til ordningen fra de statlige forvaltningsinstitusjoner og i tillegg medregnes tilskudd fra Arbeidsdepartementet for å dekke opp for «underskudd» i SPK.

Figur 2.1 viser at lønnskostnadene per årsverk i gjennomsnitt for alle grupper lå rundt 21,5 prosent over «utbetalt» lønn i årene 2002-2004, og økte med i overkant av 1 prosentpoeng fram mot 2011.

Tabell 2.2 viser ellers at lønn per årsverk er lavere enn årslønn i offentlig forvaltning, i motsetning til i øvrige næringer. Dette skyldes at summen av overtidslønn og naturallønn ikke er tilstrekkelig til å dekke opp for tapet av lønn knyttet til sykefravær (utover arbeidsgiverperioden). Det er særlig det lave nivået på naturallønn i forvaltning som gir dette resultatet.

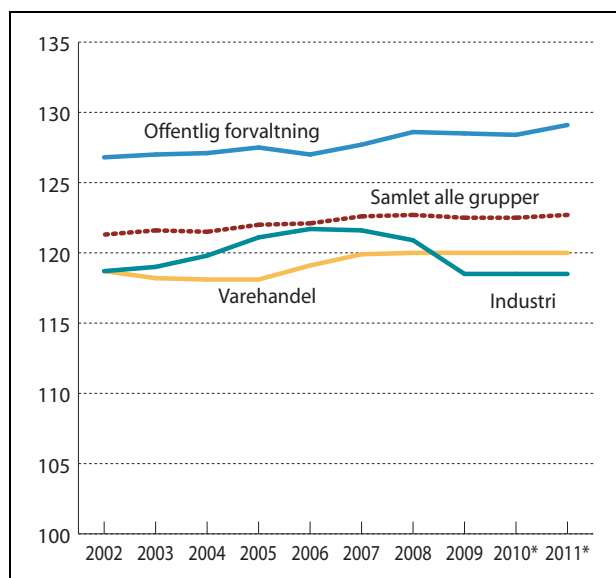
I figur 2.2 sammenlignes «utbetalt» lønn per årsverk i offentlig forvaltning med tilsvarende i

Tabell 2.3 Gjennomsnittlig vekst i årslønn, lønn per årsverk og lønnskostnader per årsverk. Prosentvis vekst fra året før.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
<i>Totalt</i>									
Årslønn, påløpt							4,2	3,7	4,3
Lønn per årsverk	3,6	4,2	3,2	4,1	4,9	5,4	3,6	4,0	4,4
Lønnskostnader per årsverk	3,8	4,1	3,6	4,1	5,3	5,6	3,4	4,0	4,5
<i>Industrien</i>									
Årslønn, påløpt							5,3	3,8	4,3
Lønn per årsverk	2,5	5,5	3,5	5,2	4,8	4,3	5,5	4,1	4,5
Lønnskostnader per årsverk	2,8	6,2	4,6	5,7	4,7	3,7	3,4	4,1	4,5
<i>Varehandel</i>									
Årslønn, påløpt							3,1	3,3	3,8
Lønn pr årsverk	2,7	3,9	2,9	3,6	3,9	4,3	2,3	3,6	4,0
Lønnskostnader per årsverk	2,3	3,7	2,9	4,4	4,6	4,5	2,3	3,6	3,9
<i>Offentlig forvaltning</i>									
Årslønn, påløpt							4,6	4,0	4,2
Lønn per årsverk	4,8	3,9	3,0	3,5	4,4	5,6	4,2	4,3	4,0
Lønnskostnader per årsverk	4,9	4,1	3,3	3,1	5,0	6,3	4,1	4,2	4,6

* Foreløpige tall.

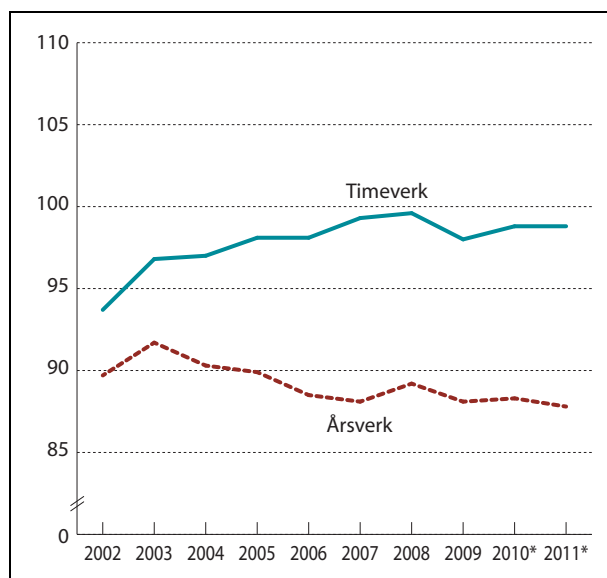
Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.1 Relative lønnskostnader. «Utbetalt» lønn per årsverk =100.

* Foreløpige tall.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.2 Lønn per årsverk og per timeverk i offentlig forvaltning sammenlignet med lønn per årsverk og timeverk i industrien. Lønn per årsverk/ timeverk i industrien =100.

* Foreløpige tall.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

industrien. Det er ulikt antall utførte timer bak årsverkene i ulike næringer. Derfor viser figuren også det relative forholdet mellom «utbetalt» lønn når man regner per utførte timeverk. Det framgår at forholdet mellom lønnsnivåene i industrien og forvaltningen regnet per årsverk har vært relativt stabil på 2000-tallet. Etter 2006 har utbetalt lønn i offentlig forvaltning vært rundt 88 prosent av utbetalt lønn i industrien. Samtidig viser figuren at den faktiske lønnen regnet per utførte timeverk i industrien og i forvaltningen er likere enn regnet per årsverk. Regnet per timeverk har timelønnsutbetalingene i staten vært rundt 99 prosent av time-lønnsutbetalingene i industrien etter 2006.

Lønnsoverheng

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønns tillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen mellom to år for ulike lønnstakergrupper.

I praksis vil størrelsen på overhenget ofte være et tolkingsspørsmål, bl.a. knyttet til tidspunktene for når lønnsøkningen skjer. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Lønns tillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år, og som ikke kommer igjen til neste år. Motargumenter er bl.a. at bonus får et stadig større omfang, og at bonus også kan være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året. I beregningene er det forutsatt en jevn fordeling av bonus over året, dvs. et fast påslag per måned/tidsenhet. Bonus utbetalt i ett år får dermed virkning for lønnsveksten i beregningsåret, men får ikke virkning for lønnsveksten året

etter. Dermed får det liten betydning om bonus inkluderes eller holdes utenfor ved beregning av overheng.

For de fleste hovednæringsområdene i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningene av lønnsoverheng definisjonen av overheng gitt ovenfor. Grunnlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistikken (lønnsstatistikken) per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen (som måler lønnsendring gjennom året, se omtale av kvartalsindeksen senere i vedlegget) samt fra lønnsforhandlingene.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for tariffområder er derimot ikke fullt ut i samsvar med den prinsipielle definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg på slutten av året, eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, legger utvalget til grunn at lønnsnivået på tellingspunktet for lønnsstatistikken (september/oktober¹) holder seg på samme nivå ut året. Det betyr at overhenget for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået på tellingspunktet i forhold til gjennomsnittet for året. Dette er en praktisk tilpasning fordi vi har lite informasjon om lønnsveksten mot slutten av året og at overhengsberegningene for forhandlingsområder må være ferdige i god tid før forhandlingene starter opp. Denne beregningsmetoden gjelder bl.a. for funksjonærer og arbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i Virke-bedrifter i varehandel, bank- og forsikring, staten, kommunene, undervisningssektoren og Spekter-bedrifter. Denne metoden påvirker ikke størrelsen på samlet lønnsvekst sett over flere år, men påvirker fordelingen av lønnsveksten mellom år og kan gi en annen fordeling mellom overheng og bidrag fra lønns glidning i det enkelte år enn om en hadde lagt til grunn et beregnet lønnsnivå ved utløpet av året i forhold til gjennomsnittsnivået for året.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvisе forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantit tillegg, tillegg på minstelønns satser etc. som følge av sentrale eller forbundsvisе forhandlinger.

¹ For kommuneansatte er tellingspunktet 1. desember.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. kan omfatte lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f. eks. gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene regnes som lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at partene også regner de lokale forhandlingene som en del av den avtalte lønnsøkningen. For ansatte i staten og i kommunene med sentral lønnsdannelse, er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt. Denne rammen er likevel ofte en nedre grense. I staten f. eks. kan etatene/virksomhetene overføre penger fra driftsbudsjettet til lønnsmidler. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag.

I utvalgets rapporter presenteres tall for bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten i de store tariffområdene, jf. tabell 1.3 i kapittel 1. Denne tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i bidrag fra overheng fra året før og bidrag fra tariff tillegg og lønnsglidning i beregningsåret. Normalt betyr lønnsglidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønnsglidningen i beregningsåret påvirker størrelsen på overhengen til neste år. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene.

Lønnsstatistikk i privat sektor

Statistisk sentralbyrå etablerte i 1997 ny strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Statistikken er enhetlig og dekker per i dag alle næringer i privat sektor med unntak av primærnæringene². Den er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

² For fiskeoppdrett ble det for første gang utarbeidet lønnsstatistikk i 2002. Fiskeoppdrett har vært med i NHO-tallene siden 1999.

Dekning

Statistikken bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i de fleste næringshovedområder³ i privat sektor med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent av alle ansatte i næringshovedområdene med i gjennomsnitt om lag 67 prosent, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent. I stat og kommune og helseforetakene er det fulltelling. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid.

Lønnsbegrep

Strukturstatistikken for lønn er basert på kontantlønnsbegrepet, gjennomsnittlig månedslønn. I månedslønnen inngår fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg⁴ og bonuser. Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturallytelse, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og det gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse per måned som en tilleggsopplysning. Den faste avtalte lønnen er gitt for en oppgitt lønnsperiode (per time, dag, uke, 14 dager, måned osv.), mens de andre lønnskomponentene utenom bonus er et gjennomsnitt per måned for perioden «hittil i år», dvs. fra 1. januar til tellingstidspunktet for statistikken. Bonuser og provisjoner med videre er et beregnet gjennomsnitt per måned for perioden 1. oktober året før og til tellingstidspunktet. Lønnsendringer inngår fra det tidspunkt de er avtalt, slik at tidspunktet for eventuelle etterbetalinger ikke påvirker den beregnede lønnsutviklingen.

Arbeidstid

Den lovbestemte alminnelige arbeidstid er 40 t/uke. Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid per uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe ifølge tariffavtaler. Den er vanligvis 37,5 t/uke. Ved arbeidstidsordninger som skift-, turnus- og nattarbeid, er både lovfestet og avtalt arbeidstid lavere enn dette. Mellom LO og NHO er for eksempel avtalefestet arbeidstid på 36,5 t/

³ I følge Standard for næringsgruppering (SN2007).

⁴ Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skift tillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

uke for vanlig 2-skiftarbeid, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid.

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønnsatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten per uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer. Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

I lønnsstatistikken innhentes opplysninger om avtalt arbeidstid og overtidstimer. Avtalt arbeidstid blir benyttet som basis for å definere om en arbeidstaker er heltidsansatt eller deltidsansatt. I den offisielle lønnsstatistikken blir heltid definert som arbeidstid på 33 timer eller mer per uke. SSB kan sette andre grenser etter ønske fra oppdragsgivere, f. eks. i forbindelse med utarbeiding av tariffstatistikk. I offisiell lønnsstatistikk skilles det ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid, noe NHO kan gjøre for sine medlemsbedrifter. Videre benyttes avtalt arbeidstid for å beregne månedslønnen for arbeidstakere som har timelønn. Avtalt arbeidstid er eksklusiv spisepauser. Det gjøres ingen fradrag for fravær grunnet ferie, sykdom, permisjon e.l. For arbeidstakere som har en varierende arbeidstid fra uke til uke, blir det innrapportert gjennomsnittlig arbeidstid per uke for året eller for siste måned.

Heltid og deltid

I lønnsstatistikken regnes som nevnt alle ansatte med en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer per uke som heltidsansatte. For ansatte i stat, skoleverk, kommune og de statlige eide helseforetakene er heltid definert som alle med dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. Deltidsansatte er definert som alle ansatte som har avtalt arbeidstid på mindre enn 33 timer per uke eller en stillingsandel på mindre enn 100 prosent⁵.

⁵ Enkelte yrker (f. eks. piloter) hvor det arbeides mindre enn 33 timer per uke, regnes likevel som heltidsansatte.

Heltidsekvivalenter

For å kunne sammenlikne lønn mellom hel- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Der det ikke foreligger opplysninger om normalarbeidstid (norm i bransjen) gjøres dette ved å benytte forholdet mellom arbeidstiden til hver enkelt deltidsansatt og den gjennomsnittlige arbeidstiden for heltidsansatte i næringen som omregningsfaktor. Månedslønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med månedslønn for de heltidsansatte, slik at man kan beregne en gjennomsnittlig månedslønn for alle ansatte.

Kjennemerker

SSB samler videre inn opplysninger om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Stillingskodene og stillingsbetegnelsene SSB får inn, er kjente betegnelser innen de enkelte næringsområder. Det foretas omkodning til stillingskoder i tråd med internasjonale anbefalinger og for å kunne rapportere statistikken etter de retningslinjer SSB har på området. I den nye lønnsstatistikken nyttes i størst mulig grad standard for yrkesklassifisering (Standard for yrkeskodning C 521 STYRK) som er den norske versjonen av den internasjonale yrkesstandarden ISCO-88. Kompetansenivå og spesialisering er de to hovedprinsippene standarden bygger på for å klassifisere yrkesutøvere etter yrke. SSB kopler også til datamaterialet opplysninger om høyeste fullførte utdanning fra utdannelsesregisteret. Her gjenstår det fortsatt en god del arbeid for å få til en stillingskodning som har nok detaljert informasjon for sentrale brukere av statistikken.

Kvartalsstatistikk

SSB utarbeider en kvartalsvis lønnsindeks i privat sektor. Et hovedformål med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen. Det er siden 1. kvartal 1998 innhentet opplysninger for et utvalg av bedrifter i noen hovednæringsområder. Utvalget trekkes blant de bedriftene som er med i strukturstatistikken, og det foretas rotasjon av utvalget en gang i året. Siden 1. kvartal 2009 har SSB publisert endringstall etter den kvartalsvise lønnsstatistikken for de samme næringsområder som i strukturstatistikken med unntak av fiskeopprett.

Den kvartalsvise lønnsindeksen er nært knyttet til den årlige strukturstatistikken for lønn

(lønnsstatistikken). Lønnsbegrepene (utbetalt avtalt lønn og månedslønn i alt) er identiske med lønnsbegrepene som benyttes i strukturstatistikken for lønn. Utviklingen i utbetalt avtalt lønn, som er hovedkomponenten i månedslønnen i alt, er direkte sammenliknbar mellom den kvartalsvise lønnsindeksen og strukturstatistikken. Utviklingen i månedslønnen er derimot ikke direkte sammenliknbar mellom de to statistikkene. Årsaken til dette er at uregelmessige tillegg og bonuser mv. beregnes som et snitt over året i strukturstatistikken, mens i den kvartalsvise lønnsindeksen beregnes gjennomsnittet for størrelsene kun for det gjeldende kvartalet.

De kvartalsvise lønnsindeksene blir publisert om lag to måneder etter statistikkkvartalets utløp.

Grunnlag og metoder for beregning av lønnsnivå og lønnsvekst, jf. også boks 1.1 i kapittel 1

Beregningene av årslønn og lønnsvekst for forhandlingsområdene i tabell 1.1 i kapittel 1 bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og regulerings-tidspunkter i de enkelte år. Innholdet i lønnsbegrepet og beregningsprinsippene for forhandlingsområdene er beskrevet i boks 1.1. Innholdet i lønnsbegrepet og hovedtrekkene i beregningsprinsippene er de samme for alle områdene.

I SSBs årslønnsberegninger for næringsområder i privat sektor med utgangspunkt i lønnsstatistikken, f. eks. for industrien, brukes det litt andre prinsipper enn i forhandlingsområdene for beregning av årslønnsvekst. Innholdet i lønnsbegrepet er imidlertid det samme og i begge beregningene tas det utgangspunkt i to årganger av lønnsstatistikken. I forhandlingsområdene bygger fordelingen av total lønnsøkning mellom to årganger av lønnsstatistikken på kunnskap om virkningstidspunkter for tariff tillegg (f. eks. 1. april eller 1. mai) og forutsetninger om når annen lønnsøkning (lønnsglidningen) kommer. I SSBs beregninger for næringsområder i privat sektor er det utviklingen i den kvartalsvise lønnsindeksen for avtalt lønn som gir fordelingen av lønnsøkningen gjennom året. De faktiske utbetalinger uavhengig av virkningsdato legges til grunn. I områder det ikke finnes informasjon fra kvartalsindeksen, benyttes informasjon fra lønnsoppgjørene på samme måte som i forhandlingsområdene i tabell 1.1. Dette gjelder bl.a. for offentlig sektor unntatt helseforetakene og for finansnæringen.

I noen av forhandlingsområdene i tabell 1.1 er beregningen av årslønnsnivå og årslønnsvekst for heltidsansatte. I beregningene inngår som hoved-

regel de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med definisjonen av heltid i offisiell lønnsstatistikk. Det skiller ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid. I forbindelse med utarbeidning av tariffstatistikk kan SSB sette andre grenser. For ansatte i staten og kommunene inkl. undervisningssektoren er heltid definert som dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. For de statlige eide helseforetakene har en også mulighet for å sette grenser mellom heltid og deltid som i privat sektor.

Deltidsansatte er som hovedregel alle som har avtalt arbeidstid lavere enn 33 timer i uken eller dellønnsprosent/stillingsandel lavere enn 100 prosent. For å kunne sammenlikne lønn mellom heltids- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn for alle ansatte. I de fleste tariffområdene og i SSB årslønnsberegninger for ulike næringer, gjøres årslønnsberegningene for heltidsekvivalenter der både heltids- og deltidsansatte inngår.

I noen områder står deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I det kommunale- og fylkeskommunale tariffområdet arbeider om lag 60 prosent av de ansatte deltid (utfører om lag 40 prosent av årsverkene), mens andelen er om lag 44 prosent i varehandelen (utfører om lag 1/3 av årsverkene) og om lag 34 prosent blant undervisningspersonale (utfører om lag 1/4 av årsverkene). For de andre gruppene/næringene i tabell 1.1 i kapittel 1 ligger deltidsandelen rundt 20 prosent eller lavere unntatt for helseforetakene hvor andelen ligger rundt 48 prosent.

I privat sektor bygger SSBs lønnsstatistikk på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder⁶ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent, med i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid. Foretakene som omfattes av det årlige utvalget, leverer data på elektroniske media og i økende grad via Altinn-portalen⁷.

I offentlig sektor bygger lønnsstatistikken for ansatte i staten på opplysninger fra Statens Sen-

⁶ Ifølge standard for næringsgruppering (SN2007).

⁷ Internettportal for offentlig innrapportering.

trale Tjenestemannsregister (SST) hos Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet, mens den for ansatte i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet bygger på opplysninger fra Personal administrativt informasjonssystem (PAI) hos KS. Både for ansatte i staten, i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet og i helseforetakene

er det totaltelling. SSB står for innhenting av lønnsopplysningene for statsansatte og for ansatte i de statlige helseforetakene. SSB offentliggjør offisiell lønnsstatistikk for ansatte både i staten, de statlige helseforetakene, kommunene og for undervisningssektoren.

Vedlegg 3

Kursutviklingen for norske kroner

Dette vedlegget gir en omtale av utviklingen i kronkursen de siste årene. En omtale av valutakursutviklingen lenger tilbake i tid gis i NOU-rapport 2003:10.

Kronekursindekser

Industriens effektive valutakurs er en nominell effektiv kronkurs beregnet på grunnlag av kursene på den norske kronen mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurransevekter, beregnet som en kjedet indeks). Indeksen er satt lik 100 i 1990. Fallende indekserverdi betyr en styrking av kronkursen.

Den importveide valutakursindeksen (I44) er et geometrisk gjennomsnitt av 44 valutakurser. Vektene er beregnet på grunnlag av Norges import fra 44 land, som dekket 96,9 prosent av total import i 2010. Indeksen er satt lik 100 i 1995. Fallende indekserverdi betyr en styrking av kronkursen. Indeksen er beregnet etter samme prinsipp som konkurransekursindeksen.

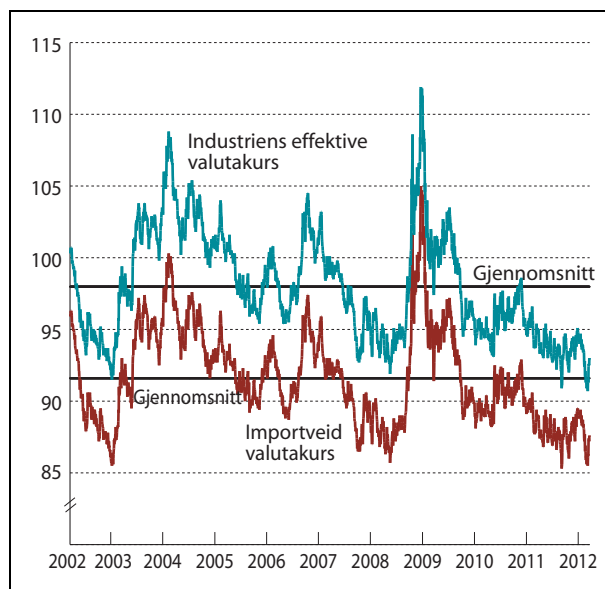
Utviklingen i de to valutakursindeksene de siste ti årene er illustrert i figur 3.1 og tabell 3.1 nedenfor.

Utviklingen i kronkursen de siste årene

Målt ved industriens effektive kronkurs styrket kronen seg markert fram mot vinteren 2002/2003, jf. figur 3.1. Den markerte kronestyrkingen i denne perioden må ses i sammenheng med den betydelige positive rentedifferansen mellom Norge og handelspartnerne, jf. figur 3.2.

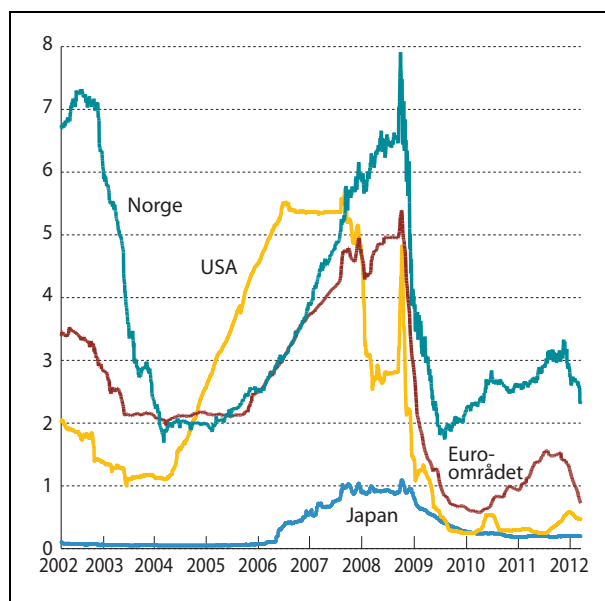
Gjennom 2003 falt rentedifferansen mellom Norge og handelspartnerne betydelig, noe som bidro til at kronkursen svekket seg markert. I februar 2004 var nivået på pengemarkedsrentene i Norge lavere enn nivået i euroområdet. Samtidig var kronkursen på sitt svakeste nivå på over tre år.

Kronen styrket seg klart fra starten av 2004 til sommeren 2008, perioden sett under ett. Målt ved industriens effektive valutakurs styrket kronen

Figur 3.1 Industriens effektive valutakurs og importveid kronkurs. Fallende kurve angir sterkere kronkurs

Kilde: Reuters EcoWin.

Figur 3.2 Tremåneders pengemarkedsrente i Norge og hos noen av handelspartnerne. Prosent.

Kilde: Reuters EcoWin.

Tabell 3.1 Kronekursen. Prosentvis endring fra året før¹

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Industriens effektive valutakurs (KKI)	7,4	-3,0	-3,8	4,4	-0,5	1,7	0,5	-2,9	4,2	1,9
Importveid valutakurs (I-44)	8,5	-1,3	-3,0	3,9	-0,7	1,8	0,0	-3,3	3,7	2,4

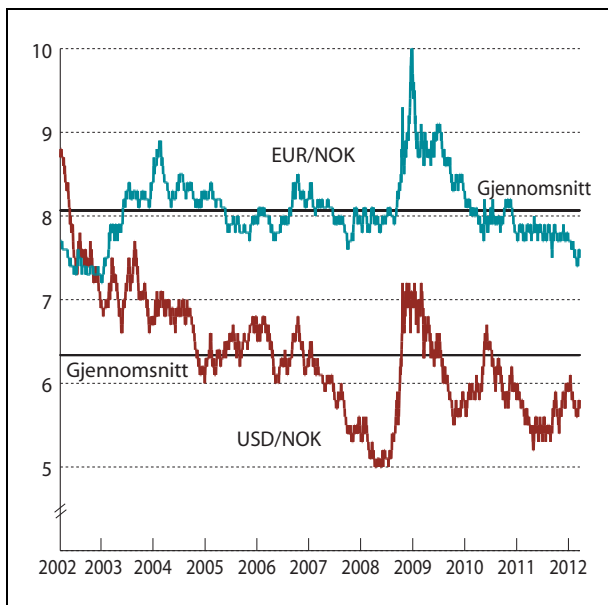
¹ Et positivt endringstall innebærer en effektiv styrking av norske kroner målt ved hhv. industriens effektive valutakurs og den importveide valutakursen.

seg med 12 prosent fra februar 2004 til august 2008. I samme periode økte rentedifferansen mellom Norge og euroområdet, målt ved differansen mellom tremåneders pengemarkedsrenter, med om lag 1½ prosentpoeng.

Høsten 2008 bidro den internasjonale finanskrisen til store svingninger i både rente- og valutamarkedene. I andre halvår av 2008 svekket kronen seg med drøyt 18 prosent. Gjennom 2009 ble imidlertid mye av denne svekkelsen reversert, og ved utgangen av 2009 var kronen i overkant av 13 prosent sterkere enn ved starten av året. Siden begynnelsen av 2010 har kronen vist en mer stabil utvikling.

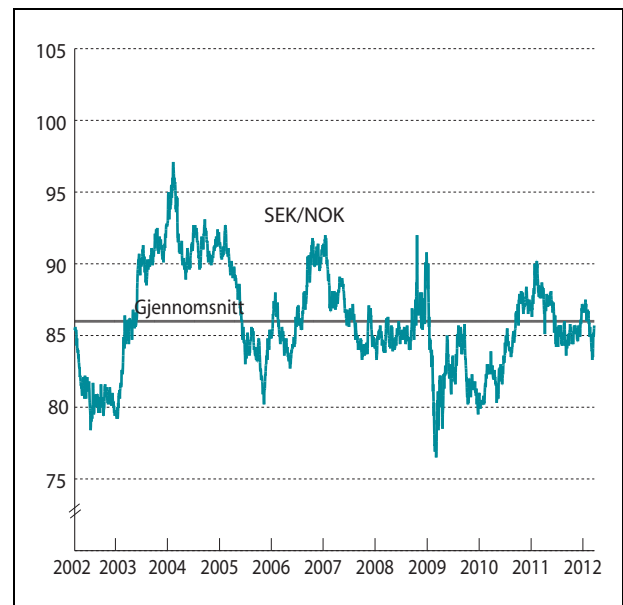
Figur 3.3 viser utviklingen i norske kroner per euro og dollar de siste ti årene. Målt mot dollar var kronen i midten av mars sterkere enn for ti år siden, mens den målt mot euro var på om lag på samme nivå. Det har vært betydelige svingninger i perioden.

Målt mot den svenske kronen var den norske kronen i midten av mars om lag på samme nivå som for ti år siden, jf. figur 3.4. Det har imidlertid vært store svingninger gjennom perioden.

Figur 3.3 Utviklingen i norske kroner per euro og dollar. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Kilde: Reuters EcoWin.

Figur 3.4 Utviklingen i norske kroner per svenske kroner. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Kilde: Reuters EcoWin.

Tabell 3.2 Vekter i industriens effektive valutakurs og I44

		Importvekter ¹
1	Euroområdet	322,3
2	Sverige	145,1
3	Kina	87,6
4	Danmark	64,2
5	Storbritannia	60,7
6	USA	56,0
7	Canada	33,2
8	Sør Korea	31,3
9	Russland	26,6
10	Polen	25,9
11	Japan	22,6
12	Brasil	14,0
13	Sveits	10,6
14	Tsjekkia	10,2
15	Taiwan	8,8
16	Tyrkia	7,4
17	Sri Lanka	7,1
18	Romania	6,4
19	Sør Afrika	6,2
20	Botswana	6,2
21	Singapore	5,9
22	Thailand	5,1
23	India	4,9
24	Ungarn	4,6
25	Malaysia	4,5
26	Vietnam	4,2
27	Litauen	3,4
28	Hong Kong	3,1
29	Peru	2,9
30	Island	2,8
31	Marokko	2,1
32	Ukraina	2,0
33	Indonesia	1,9
	SUM	1000

¹ Vekter benytter fra og med 1. februar 2010
Kilde: Norges Bank.

Tabell 4.1 Skattesatser og beløpsgrenser for inntektsårene 2006 – 2012

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>g. Minstefradrag for pensjonsinntekt</i>							
Sats, pst,	24,0	26,0	26,0	26,0	26,0	26,0	26,0
Øvre grense, kr	51 100	53 400	56 100	58 900	60 950	62 950	65 450
Nedre grense, kr	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000
<i>h. Lønnsfradrag^A, kr</i>							
	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800
<i>i. Særfradrag for alder, kr</i>							
	19 368	19 368	19 368	19 368	19 368	Utgått	Utgått
<i>j. Særfradrag for uførhet, kr</i>							
	19 368	19 368	19 368	19 368	19 368	32 000	32 000
<i>k. Særskilt skattefradrag for pensjonister⁵</i>							
Maksimalt beløp, kr						28 150	29 300
Innslagspunkt trinn 1, kr						158 650	165 000
Nedtrappingssats trinn 1, pst.						15,3	15,3
Innslagspunkt trinn 2, kr						242 000	251 700
Nedtrappingssats trinn 2, pst.						6,0	6,0
<i>j. Skattebegrensingsregelen for uføre mv.⁶</i>							
Avtrappingssats, pst.	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0
Skattefri nettoinntekt							
Enslige, kr	95 300	99 600	104 600	109 850	113 700	117 400	122 100
Ektepar, kr	156 300	163 300	171 500	198 150	206 700	Utgått	Utgått
Gift ⁷ , kr						107 600 ⁸	112 200
<i>l. Foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>							
Øvre grense, ett barn, kr	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000
Øvre grense, to barn, kr	30 000	30 000	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000
Øvre grense, tre barn, kr	35 000	35 000	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000
Øvre grense, fire barn, kr	40 000	40 000	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000
Osv.							
<i>n. Barnetrygd⁹</i>							
Generell sats per barn, kr	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640
<i>Ekstra barnetrygd i Finn-mark og Nord-Troms, kr</i>							
	3 840	3 840	3 840	3 840	3 840	3 840	3 840

¹ Næringsdrivende innenfor fiske og fangst samt barnepass i eget hjem (barn under 12 år eller med særlig behov for omsorg og pleie) vil fremdeles ha 7,8 pst. trygdeavgift på næringsinntekten. Lavere trygdeavgiftssats for fiske og fangst har sammenheng med at disse næringene betaler produktavgift som blant annet skal dekke differansen mellom 7,8 pst. og 11 pst. trygdeavgift.

² For skattytere i Finnmark og Nord-Troms utgjør satsen 7 pst.

³ Skattytere med forsørgeransvar for ektefelle samt enslige forsørgere skattlegges i klasse 2.

⁴ Skattyter må velge mellom minstefradrag og lønnsfradrag.

⁵ Erstatte blant annet skattebegrensingsregelen for pensjonister.

⁶ Fra 2011 gjelder skattebegrensingsregelen kun uføre, samt enslige forsørgere som mottar overgangsstonad.

⁷ Gifte uføre som mottar ektefelle tillegg, har en skattefri nettoinntekt som tilsvarer det dobbelte av den skattefrie nettoinntekten for øvrige gifte, dvs. 224 400 kroner i 2012

⁸ Den skattefrie nettoinntekten for gifte i 2011 ble økt fra 106 700 kroner til 107 600 kroner ifm. budsjettet for 2012.

⁹ Enslige forsørgere får barnetrygd for et barn mer enn det de har. Enslige forsørgere med full overgangsstonad får dessuten 7 920 kroner ekstra for barn 0-3 år.

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 4.2 Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.1993-30.4.2012

	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹	
				Pensjon før 1.1.92 ²	Pensjon tidligst fra 1.1.92 ³
1.05.93-31.12.93	37 300	59 868	96 816	92 688	88 992
1.01.94-30.04.94	37 300	59 868	101 088 ⁴	92 688	88 992
1.05.94-31.12.94	38 080	61 116	103 200	94 620	90 852
1.01.95-0.04.95 ⁵	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
1.05.95-30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96-30.04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97-0.04.98 ⁶	42 500	69 360	117 456	105 672	101 412
1.05.98-0.04.99 ⁷	45 370	81 360	140 040	112 752	108 252
1.05.99-30.04.00	46 950	84 204	144 912	116 676	112 032
1.05.00-30.04.01	49 090	88 032	151 512	121 992	117 132
1.05.01-30.04.02	51 360	92 100	158 532	127 632	122 544
1.05.02-30.04.03	54 170	97 140	167 208	134 616	129 252
1.05.03-30.04.04	56 861	101 964	181 200 ⁸	141 300	135 660
1.05.04-30.04.05	58 778	105 408	190 240 ⁹	146 064	140 244
1.05.05-30.04.06	60 699	108 852	199 512 ¹⁰	150 840	144 828
1.05.06-30.04.07	62 892	112 788	206 712	156 288	150 060
1.05.07-30.04.08	66 812	119 820	219 600	166 032	159 420
1.05.08-30.04.09 ¹¹	70 256	136 296	251 496	180 912 ¹²	173 532 ¹²
1.05.09-30.04.10 ¹³	72 881	143 568	265 272	187 668	180 012
1.05.10-30.04.11 ¹⁴	75 641	151 272	279 864	194 772	186 828
1.05.11-30.04.12 ¹⁵	79 216	157 639	291 644	203 976	195 660

¹ Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstetilleggspensjon fra folketrygden.

² Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 45 pst.

³ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 42 pst.

⁴ Hevingen av særtilleggsats for ektepar fra 1.1.94. Ny sats 2*60,5 pst. av grunnbeløpet, dvs. dobbelt av satsen for enslige.

⁵ Heving av særtilleggssatsen fra 1.1.95. Ordinær sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.

⁶ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.97. Ordinær sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.

⁷ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.98. Ordinær sats utgjør 79,33 pst. av grunnbeløpet.

⁸ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2003. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,8 G.

⁹ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2004. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,825 G.

¹⁰ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2005. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,85 G

¹¹ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.2008. Ordinær sats utgjør 94 pst. av grunnbeløpet.

¹² Antatt framtidig pensjonspoeng hevet fra 3,3 til 3,5 fra 1.5.2008.

¹³ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.09. Ordinær sats utgjør 97 pst. av grunnbeløpet.

¹⁴ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.10. Ordinær sats utgjør 100 pst. av grunnbeløpet.

¹⁵ Satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjonister er regulert i samsvar med lønnsveksten og deretter justert for effekten av levealdersjusteringen, mens minstepensjon for uførepensjonister er regulert i samsvar med grunnbeløpet (lønnsveksten).

Kilde: Arbeidsdepartementet.

Tabell 4.3 Timelønnskostnader i industrien hos Norges handelspartnere. Prosentvis vekst fra året før.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Sverige	5,4	4,8	1,8	3,7	1,9	6,7	1,8	6,6	1,3	1,3
Tyskland	3,5	2,8	0,9	0,7	2,5	1,3	1,8	2,1	0,2	4,4
Storbritannia	2,2	4,0	1,6	5,0	3,8	3,9	4,8	2,0	1,2	1,1
Danmark	3,5	3,1	1,9	3,3	2,5	5,8	2,1	4,4	2,7	2,9
Nederland	4,0	5,1	1,9	1,4	1,2	1,0	4,3	2,8	1,2	1,7
USA	4,4	4,4	2,6	2,8	1,1	5,2	2,2	4,0	1,9	
Kina										
Finland	4,8	3,8	5,1	3,5	3,8	1,9	4,2	5,9	1,2	
Frankrike	3,1	3,1	3,1	2,1	3,2	3,3	3,0	2,2	1,8	3,9
Polen	3,5	2,9	2,6	3,2	5,7	10,1	9,8	3,4	3,3	4,5
Italia	4,7	5,1	5,3	2,2	1,9	2,2	2,8	3,3	2,8	2,4
Belgia	2,0	5,4	3,9	2,5	2,7	2,4	5,7	2,5	1,3	2,9
Spania	5,0	5,0	3,6	4,5	4,2	4,2	4,2	6,1	0,6	1,5
Japan	-1,3	0,9	0,7	1,7	0,5	-0,2	1,8	-1,0	-1,3	
Sør-Korea	10,1	5,2	6,8	6,2	8,2	8,6	-0,3	2,1	3,8	
Østerrike	1,3	1,8	0,4	3,9	3,1	4,0	4,8	5,0	-1,9	2,3
Sveits	2,8	2,4	-1,1	1,9	2,7	1,9	2,0	6,4	-2,3	
Tsjekkia	5,8	5,6	6,1	3,5	5,4	8,1	4,8	4,3	1,1	4,8
Irland	5,0	4,5	4,5	3,7	3,6	5,1	5,1	4,7	0,3	-2,4
Russland										
Singapore	-0,7	2,2	0,5	-1,2	-0,8	8,2	12,8	-4,4	2,0	
Hong Kong										
Tyrkia										
Canada	2,7	4,2	4,4	3,3	1,9	3,4	1,7	0,3	5,7	
India										
Norges handelspartnere	3,8	3,9	2,2	2,8	2,6	4,1	3,1	3,8	1,3	2,5
<i>Memo:</i>										
Norge	6,0	3,8	3,4	4,1	6,2	3,8	5,1	4,5	2,5	4,3

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

Tabell 4.4 Lønnskostnader per ansatt i privat sektor hos Norges handelspartnere. Prosentvis vekst fra året før.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Sverige	2,6	2,5	4,6	3,2	2,0	5,2	0,5	1,1	1,7	2,0
Tyskland	1,1	1,4	0,2	-0,1	1,2	0,9	2,2	-0,5	2,0	3,4
Storbritannia	2,8	4,5	3,5	3,2	4,2	5,1	1,6	3,2	3,3	0,0
Danmark	3,8	3,5	3,2	4,5	3,4	4,1	2,6	0,6	2,7	1,8
Nederland	4,4	3,2	3,4	0,9	2,6	3,2	3,4	1,6	1,0	1,5
USA	3,0	4,0	4,1	3,3	4,0	4,0	3,0	0,4	2,8	2,4
Kina										
Finland	1,2	2,4	3,7	3,4	2,9	3,4	4,0	2,1	4,0	3,7
Frankrike	3,5	3,0	3,9	2,8	3,5	2,5	2,6	1,0	2,1	2,9
Polen	0,6	0,2	1,4	0,9	1,0	4,2	8,4	2,0	9,9	6,7
Italia	1,6	1,5	3,2	2,3	1,7	2,7	2,8	-0,7	2,0	2,9
Belgia	3,4	1,7	1,8	1,3	3,5	3,4	3,3	0,7	1,2	3,0
Spania	3,5	2,5	1,7	2,7	2,4	3,9	5,2	4,0	0,4	1,8
Japan	-2,1	-1,2	-0,9	0,0	0,4	-1,8	-0,4	-3,3	0,9	0,2
Korea	6,1	7,2	4,9	5,3	3,5	4,3	4,1	4,1	3,5	4,5
Østerrike	2,0	1,5	1,3	2,3	3,0	3,1	3,4	1,1	1,5	2,0
Sveits	1,4	-0,5	-0,9	3,5	2,5	3,5	1,7	0,8	0,3	2,8
Tsjekkia	6,9	8,1	6,2	4,5	6,7	6,3	6,3	-0,5	5,1	2,9
Irland	3,5	5,2	4,5	4,6	5,1	5,6	5,5	-1,7	-2,7	1,7
Russland										
Singapore										
Hong Kong										
Tyrkia										
Canada	0,9	1,8	5,3	5,1	4,7	3,7	2,5	0,5	2,8	3,2
India										
Norges handelspartnere	2,4	2,6	2,9	2,3	2,5	3,5	2,4	0,9	2,4	2,4
<i>Memo:</i>										
Norge	4,2	2,6	4,2	4,3	5,5	5,8	5,1	3,7	4,8	3,9

Kilder: OECD og Beregningsutvalget.

Tabell 4.5 Brutto driftsresultatandel for utvalgte land. Prosent.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Industrien</i>										
Norge	30,0	33,1	35,1	35,3	35,6	34,2	32,6	26,6	28,2	30,3
Sverige	34,5	35,0	36,8	38,1	40,7	39,8				
Tyskland	26,0	27,0	29,2	31,0	33,5	34,9	33,0			
Danmark	31,4	29,7	30,2	29,9	31,1	28,9	27,1			
Nederland	37,5	38,0	40,1	43,0	43,0	43,7	42,6	36,0		
USA	35,0	34,5	39,3	41,4	42,0	42,4	41,5			
Finland	47,9	46,5	46,3	45,3	47,1	50,1	45,7	35,7		
Frankrike	31,0	30,2	29,5	29,3	28,1	28,7	26,3			
Polen	41,1	46,7	52,3	51,5	51,9	51,5	49,5	54,9		
Italia	43,0	41,1	40,9	39,5	39,6	41,0	39,2	33,1		
<i>Hele økonomien</i>										
Fastlands-Norge	36,3	37,3	38,6	39,2	39,0	38,2	36,9	36,0	37,3	36,8
Sverige	34,1	34,7	35,7	36,1	37,5	36,6	35,7	33,8	36,4	36,8
Tyskland	41,2	41,5	42,5	43,6	44,5	45,1	44,6	42,2	43,4	42,8
Storbritannia	37,5	38,2	38,7	38,6	39,0	39,2	39,9	37,3	37,4	38,0
Danmark	36,7	36,4	37,2	37,2	36,9	35,0	33,5	32,3	35,5	35,9
Nederland	42,4	42,1	42,4	44,0	44,5	44,2	44,2	41,6	42,7	
USA	38,0	38,2	39,1	39,6	39,7	39,7	39,9			
Finland	46,0	44,8	45,2	44,1	44,6	46,2	44,1	40,6	41,8	42,7
Frankrike	39,5	39,6	39,7	39,7	40,0	40,7	40,6	39,4	38,8	
Polen	55,1	56,2	58,9	58,9	59,0	59,0	57,2	58,1	57,3	
Italia	54,2	53,9	54,2	53,1	52,4	52,6	52,2	51,2	51,5	51,4

Kilder: SSB, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget.

Tabell 4.6 Bedriftsøkonomiske mål i industrien. Prosent.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>Driftsmargin</i>										
Norge	4,0	3,0	4,6	5,5	5,4	6,1	6,2	5,7	3,8	5,7
Belgia	3,1	3,6	4,4	5,2	5,2	5,2	4,9	3,5	3,3	4,6
Frankrike	3,2	3,2	2,9	3,5	4,0	3,9	4,4	3,1	2,0	3,8
Italia	4,0	3,5	3,2	3,8	3,9	4,3	4,7	3,6	2,8	3,2
Nederland	6,4	5,6	4,7	6,5	6,8	6,0	7,5	5,2	3,4	
Polen					7,4	7,6	8,0	6,6	7,0	
Portugal	4,3	4,4	4,8	5,1	5,1	4,1	4,7	3,1	2,6	4,7
Spania	4,9	4,4	4,6	5,2	4,8	4,7	5,2	2,5	0,9	3,1
Tyskland	2,6	2,3	2,1	2,7	3,2	3,4	4,1	2,7	1,8	
<i>Totalrentabilitet</i>										
Norge	6,1	4,6	4,0	5,5	8,8	9,2	12,3	3,5	5,9	7,9
Belgia	4,6	5,2	5,5	6,4	6,3	7,1	7,2	6,6	6,3	6,1
Frankrike	5,8	5,4	5,7	6,4	6,7	6,6	7,7	5,6	4,1	6,1
Italia	5,5	5,1	4,6	4,7	5,0	5,9	6,7	5,3	3,6	4,2
Nederland	9,0	7,8	8,0	10,5	15,7	14,8	17,9	13,2	5,9	
Polen					11,6	11,6	12,7	7,9	9,4	
Portugal	4,9	5,0	5,1	5,8	5,8	4,4	5,3	3,7	2,7	4,4
Spania	6,3	5,2	5,3	6,8	6,8	6,1	6,7	4,3	2,2	4,5
Tyskland	6,1	4,9	4,4	5,0	5,9	6,8	7,8	5,6	3,4	
<i>Egenkapitalandel</i>										
Norge	36,2	42,1	43,3	43,5	44,2	43,4	42,2	36,2	40,7	42,7
Belgia	37,0	36,3	38,5	37,0	40,5	43,1	46,6	45,5	48,8	48,3
Frankrike	32,7	32,7	33,5	34,3	36,4	37,0	35,8	33,1	33,5	36,0
Italia	29,4	30,0	30,0	31,1	31,5	31,7	31,6	33,7	34,8	35,3
Nederland	52,1	48,0	48,5	48,8	53,2	54,4	59,3	55,5	58,8	
Polen					49,8	49,5	50,2	46,6	49,4	
Portugal	41,9	42,8	43,8	43,6	44,2	36,8	36,2	35,5	35,0	35,0
Spania	41,8	40,9	41,1	40,5	39,1	38,0	37,3	39,0	37,9	41,3
Tyskland	29,1	30,1	29,7	30,0	29,9	30,3	31,0	30,0	30,4	

Kilder: SSB og Banque de France (BACH-databasen).

Tabell 4.7 Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter. 2002-2011. Milliarder kroner

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
<i>Inntekter:</i>	1032,7	1083,1	1111,6	1200,7	1184,5	1313,4	1432,7	1468,1	1543,3	1639,1
Lønn	580,6	593,0	622,1	656,8	715,7	789,3	861,4	889,0	924,4	979,6
Blandet inntekt ¹ / driftsresultat	99,2	102,9	97,4	100,8	106,4	111,5	114,4	112,1	121,9	127,8
<i>Herav: Tjenester fra egen bolig</i>	45,4	43,5	41,2	42,9	47,6	48,1	47,4	45,0	46,7	47,4
Formuesinntekter	97,0	103,5	100,3	138,2	50,6	80,3	105,3	82,0	86,6	99,4
<i>Herav: avkastning på forsikringskrav</i>	23,5	25,1	25,7	25,5	26,3	31,1	36,0	32,7	31,3	33,7
<i>Herav: Mottatt aksjeutbytte</i>	43,4	55,5	63,2	99,8	7,6	18,5	26,5	26,2	31,4	37,6
Offentlige stønader	225,8	247,3	254,6	258,8	266,9	278,3	298,2	326,5	345,2	366,6
Andre inntekter (netto)	30,1	36,5	37,2	46,1	44,8	54,1	53,4	58,6	65,3	65,7
<i>Utgifter:</i>	315,5	314,3	312,2	326,9	351,3	413,7	467,8	446,4	461,9	498,0
Skatt på inntekt og formue	237,7	243,9	258,4	271,8	285,7	318,4	337,8	352,0	368,9	396,0
Formuesutgifter	77,8	70,5	53,7	55,0	65,6	95,3	130,0	94,4	93,0	102,0
<i>Korreksjon for indirekte målte banktjenester</i>	23,8	28,2	33,2	34,3	32,6	32,6	36,6	44,8	46,4	47,2
Disponibel inntekt	741,0	797,0	832,6	908,1	865,8	932,3	1001,6	1066,6	1127,9	1188,3

* foreløpige tall

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Dette inkluderer også beregnet avkastning av boligkapitalen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.8 Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	2002 ¹	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
Nettonasjonalprodukt	1314,5	1370,5	1522,0	1713,7	1915,5	2013,2	2234,8	2006,4	2158,4	2328,6
– Netto produksjonsskatter	170,1	168,9	184,2	199,1	225,2	248,4	241,4	237,9	256,2	268,9
= Faktorinntekt	1144,4	1201,6	1337,8	1514,6	1690,4	1764,8	1993,4	1768,5	1902,2	2059,7
– Lønnskostnader	710,2	730,0	765,9	813,4	888,6	986,7	1082,9	1113,6	1155,4	1225,3
= Driftsresultat	434,3	471,6	571,9	701,2	801,8	778,1	910,5	655,0	746,8	834,4
– Driftsresultat i petroleumsvirksomhet inkl. tjenester og rørtransport	195,2	205,6	270,2	367,6	442,3	400,0	530,9	305,3	356,4	443,1
= Driftsresultat i øvrige næringer	239,1	266,0	301,8	333,6	359,5	378,2	379,6	349,7	390,4	391,3

* Foreløpige tall.

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.9 Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	2002 ¹	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*	2011*
Alle næringer	710,2	730,0	765,9	813,4	888,6	986,7	1082,9	1113,6	1155,4	1225,3
Offentlig forvaltning ²	210,0	221,8	231,9	242,7	258,5	280,4	306,8	327,7	344,4	366,3
Ideelle organisasjoner, boligtjenester, eget bruk	15,6	16,4	18,4	19,8	21,1	23,6	25,8	28,1	29,5	31,1
Markedsrettet virksomhet ³	484,6	491,9	515,6	550,9	609,0	682,6	750,3	757,7	781,5	828,0
Petroleumsvirksom- het inkl. tjenester og rørtransport	23,1	23,9	24,9	27,9	30,2	36,9	42,0	48,4	52,0	57,2
Markedsrettet virksomhet ³ ellers	461,5	468,0	490,7	523,0	578,9	645,7	708,3	709,4	729,5	770,8
Markedsrettet virksomhet ³ Fastlands- Norge	449,6	456,2	477,7	509,5	564,5	629,8	691,1	691,6	711,7	753,1
Industri	94,2	92,7	95,4	101,8	115,0	123,6	131,2	125,8	126,2	131,3
Verksted- og skipsbyg- gingsindustri mv.	42,0	39,9	40,7	45,2	54,2	59,3	64,8	62,6	61,9	65,6
Råvarebasert industri	21,2	21,9	23,3	24,2	26,4	27,4	28,5	26,3	26,7	27,8
Øvrige industrinærin- ger	31,0	30,9	31,4	32,5	34,4	37,0	37,9	36,9	37,6	37,9
Øvrig markedsrettet virksomhet i Fast- lands-Norge	355,4	363,5	382,3	407,7	449,5	506,2	559,9	565,8	585,5	621,8

* Foreløpige tall.

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002, ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

² Vannforsyning, avløp- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor holdt utenfor offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

³ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.10 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før. Supplement til tabell 1.1

År	Arbeidere i NHO-bedrifter ^{2,7} :					Bygg- og anleggsvirksomhet				
	Arbeidere i alt	Industriarbeidere	Nærings- og nytelse	Treindustri	Kjemisk prosessindustri ⁸	Verksted- og metallindustri	I alt	Byggevirk.	Transportsektoren i alt	
2002	5,6	5,0	6,1	6,1	-	5,5	5,3	5,3	5,4	
2003	4,0	3,5	4,0	3,0	-	2,5	3,7	3,9	5,2	
2004	3,6	3,6	4,0	3,1	-	4,0	3,6	3,6	4,0	
2005	3,2	3,4	3,6	3,1	-	3,6	2,7	2,9	3,8	
2006	4,2	3,6	3,3	3,9	-	3,8	3,9	4,1	3,9	
2007	5,4	5,5	5,4	5,8	-	6,4	5,4	5,5	4,4	
2008	5,7	5,7	5,7	5,8	-	5,9	5,4	5,5	6,6	
2009	4,3	3,9	3,4	3,0	4,2	4,4 ¹⁰	3,9	3,9	4,5	
2010	3,7	3,6	3,8	4,2	3,0	3,6	3,8	4,0	3,4	
2011	4,1	4,4	4,6	4,3	4,3	4,6	4,2	4,3	3,4	
2001-11	53,5	51,1	53,6	51,2	-	54,2	50,8	52,3	54,6	
Gj. sn. per år	4,4	4,2	4,4	4,2	-	4,4	4,2	4,3	4,5	
Årslønn 2011	kr 400 500	kr 391 700	kr 369 900	kr 363 000	kr 415 500	kr 405 500	kr 427 500	kr 423 500	kr 366 000	
Arbeidere i NHO-bedrifter ^{2,7} :										
År	Hotell- og rest. ⁹			Funksjonærer i NHO-bedrifter			Varehandel ⁷			
	Landtransport	I alt	Industriefunk.	I alt	Industri i NHO-bedrifter i alt	Forretnings- og sparebanker ^{4,7}	I alt	Engroshandel	Detailhandel	
2002	-	5,6	6,1	5,6	5,6	6,2	4,4	4,2	5,5	
2003	-	3,1	4,6	5,1	4,0	4,5	4,6	4,2	5,0	
2004	-	1,5	3,8	4,1	3,8	4,0	3,9	3,3	4,3	
2005	-	2,5	4,3	4,1	4,0	7,7	3,7	4,0	3,9	
2006	-	3,3	4,6	5,1	4,3	5,6	3,4	3,4	4,6	
2007	-	4,2	5,7	6,3	5,3	5,2	5,9	5,5	5,0	
2008	-	4,6	6,3	5,8	6,1	9,2	4,3	4,5	4,5	
2009	4,7	3,1	4,5 ⁹	4,7	4,2	0,4	3,0	3,7	2,1	
2010	3,6	3,1	4,3	4,4	4,1	5,9	2,9	-	-	
2011	3,5	3,4	4,7	4,9	4,6	4,9	3,6	-	-	
2001-11	-	40,2	61,0	63,0	56,7	68,2	47,6	-	-	
Gj. sn. per år	-	3,4	4,9	5,0	4,6	5,3	4,0	-	-	
Årslønn 2011	kr 345 700	kr 310 000	kr 604 200	kr 601 700	kr 485 300	kr 582 900	kr 406 300	-	-	

Tabell 4.10 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før. Supplement til tabell 1.1

År	Forretningsm. tjenesteyting ⁷	Kommunene			Spekter-bedrifter	
		Staten	I alt	Undervisnings-sektoren	Helsefore-takene ¹²	Øvrige bedrifter
2002	4,6	5,9	6,0	8,2	5,3	5,5
2003	4,8	4,3	4,4	5,4	7,0	3,8
2004	3,5	3,7	3,8	3,2	3,0	3,4
2005	2,4	3,4	3,4	3,0	3,3	3,6
2006	3,2	4,5	3,9	2,6	3,7	4,8 ⁵
2007	5,0	5,1	4,8	3,6	4,9	5,3
2008	4,8	6,7	6,7 ⁶	5,7	6,5	6,2
2009	2,7	4,4	4,6	4,4	5,1	4,0
2010	3,3	4,5 ¹¹	3,7	3,6	3,5	3,5
2011	4,8	4,2	4,3	4,3	4,0	4,1
2001-11	46,7	57,8	56,1	53,6	57,1	54,1
Gj. sn. per år	3,9	4,7	4,6	4,4	4,6	4,4
Årslønn 2011	kr 383 800	kr 470 800	kr 415 700	kr 464 900	kr 470 800	kr 441 200

¹ Vekstallene er per årsværk for arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter, staten, skoleverket, kommunene og Spekter-bedrifter. For de andre er de for heltidsansatte med unntak av varehandel og forretningsmessig tjenesteyting fra og med 2010.

² Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Omfatter månedslønne, prosentlønte og timelønne arbeidstakere. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte.

⁴ Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Forsikring er inkludert fra 2003.

⁵ Ekskl. flygeledere var lønnsveksten 4,4 prosent.

⁶ En oppjustering av minstelønnsatsene for høyskolegruppene pr 1.1.2008 bidro med 0,2 prosentpoeng til lønnsveksten i 2008.

⁷ Lønnsveksten fra 2008 til 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenlignet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Omtale av ny næringsstandard er beskrevet i boks 1.2.

⁸ Gruppen samsvarer om lag med summen av tidligere elektrokjemisk industri, kjemisk industri og treforedling (se tabell 4.9 i NOU:2009:7) og en del mindre grupper innenfor kjemisk prosessindustri.

⁹ Antall årsværk i industrifunksjonærgruppen er redusert med i overkant av 10 prosent fra 2008 til 2009, i hovedsak fordi forlag nå er klassifisert utenfor industri, mens de fram til 2008 var innenfor industri.

¹⁰ Som følge av ny næringsgruppering er montasje og reparasjon av heiser flyttet til bygg- og anleggsvirksomhet.

¹¹ Årslønnsveksten for det statlige tariffområdet inkluderer virkninger ny arbeidstidsavtale for politit- og lensmannsetaten med et bidrag på 0,6 prosentpoeng og 0,3 prosentpoeng som skyldes omlegging av beregningsmetode.

¹² Beregnet på Spekters tallmateriale til 2009. Fra 2010 beregnet på tallmateriale fra SSB.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 4.11 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning, herunder fagutdanning og næring. Heltidsansatte. 2002-2011

	2002	2003	2004	2005 ¹	2006	2007	2008	2008 ³	2009	2010	2011	Månedslønn*12 1.9/1.10/1.12.2011 ³	
												Menn	Kvinner
<i>Utdanning på grunnskolenivå</i>	87,0	86,9	87,7	90,8	90,3	90,4	90,7	90,1	89,7	90,6	90,9	381 600	346 800
Industri i alt	89,1	88,3	89,6	92,8	92,5	92,2	91,7	90,9	91,5	92,4	93,0	378 000	351 600
Bygge- og anleggsvirk- somhet i alt	85,9	87,4	92,3	100,8	102,8	100,4	102,1	103,6	102,1	101,0	103,4	355 200	367 200
Varehandel i alt	85,4	85,4	86,0	87,6	86,4	86,3	89,3	88,2	87,2	88,9	89,1	374 400	333 600
Finanstjenester i alt	79,4	77,4	77,4	79,3	77,1	74,9	75,4	74,4	80,0	76,4	82,1	523 200	429 600
Skoleverket i alt	92,4	93,3	96,6	96,5	101,1	103,4	102,5	102,7	102,3	100,3	100,9	398 400	402 000
Staten i alt	92,6	91,7	93,6	92,8	92,6	94,4	93,8	93,7	93,0	92,8	92,5	416 400	385 200
Kommune og fylkeskom- mune i alt ²	92,7	92,5	92,1	94,5	94,1	94,0	93,4	93,5	91,5	93,6	92,8	368 400	342 000
Helseforetak	92,1	93,1	91,4	95,7	95,9	94,6	93,8	93,9	93,9	94,7	95,0	361 200	343 200
<i>Utdanning på videregående skolenivå</i>	86,1	86,4	86,9	85,6	85,2	84,1	84,3	83,1	83,1	83,6	83,8	472 800	396 000
Industri i alt	89,6	89,2	89,4	90,3	90,4	88,8	88,9	87,7	88,0	88,7	88,9	454 800	404 400
Bygge- og anleggsvirk- somhet i alt	93,4	94,2	95,5	94,6	93,6	91,5	92,6	90,7	92,4	92,9	94,7	453 600	429 600
Varehandel i alt	84,2	85,3	85,6	83,8	83,5	82,5	83,5	82,9	82,3	83,3	82,8	454 800	376 800
Finanstjenester i alt	78,6	78,7	78,8	78,5	76,4	75,5	75,2	74,4	76,7	76,8	76,7	607 200	465 600
Skoleverket i alt	91,4	93,1	92,1	91,4	93,5	95,8	95,5	95,8	95,0	95,0	95,7	442 800	423 600
Staten i alt	88,5	87,9	89,9	90,4	90,3	91,1	91,0	91,1	88,9	89,9	90,0	444 000	399 600
Kommune og fylkeskom- mune i alt ²	92,9	93,5	93,0	92,3	92,8	92,6	92,5	92,6	92,3	92,6	92,0	403 200	370 800
Helseforetak	92,0	91,2	90,1	89,1	88,8	87,8	87,0	86,8	88,5	87,7	88,1	414 000	364 800

Tabell 4.11 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning, herunder fagutdanning og næring. Heltidsansatte. 2002-2011

	2002	2003	2004	2005 ¹	2006	2007	2008	2008 ³	2009	2010	2011	Månedslønn*12 1.9/1.10/1.12.2011 ³	
												Menn	Kvinner
<i>Utdanning på videregående skolenivå, herav fagutdanning</i>													
Industri i alt	92,3	90,5	89,8	91,0	90,8	88,0	88,3	86,8	86,9	87,6	88,4	454 800	402 000
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	90,7	89,4	90,9	90,7	88,2	88,3	90,7	89,5	89,2	89,0	89,4	452 400	404 400
Varehandel i alt	85,3	86,2	87,2	85,5	85,1	84,0	84,3	84,0	84,7	86,2	86,2	435 600	375 600
Finanstjenester i alt	79,9	80,5	81,6	83,7	83,7	77,7	77,5	76,9	79,7	80,4	78,1	554 400	433 200
Skoleverket i alt	87,9	88,6	86,5	86,2	86,3	91,6	91,6	91,7	91,1	90,4	92,2	447 600	412 800
Staten i alt	89,0	88,0	90,2	90,7	90,0	90,3	89,1	89,0	87,7	88,3	87,9	435 600	382 800
Kommune og fylkeskommune i alt ²	92,2	92,3	91,5	91,2	91,5	90,9	90,6	90,5	90,5	90,7	89,8	399 600	358 800
Helseforetak	89,9	89,5	87,8	87,7	87,1	85,7	85,2	85,1	86,9	86,1	87,6	417 600	366 000
<i>Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år</i>													
Industri i alt	80,4	80,2	81,3	80,7	79,9	79,5	79,1	78,7	79,5	79,8	79,4	589 200	468 000
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	78,5	84,6	84,6	83,2	83,8	86,2	84,5	81,8	82,3	84,5	82,8	626 400	518 400
Varehandel i alt	77,8	78,0	78,4	79,8	79,9	77,0	78,4	77,3	79,5	78,0	80,5	597 600	481 200
Finanstjenester i alt	76,0	74,9	75,6	73,7	71,0	69,5	66,5	65,3	69,8	70,0	67,7	829 200	561 600
Skoleverket i alt	96,4	96,6	97,3	97,9	97,7	97,9	97,9	97,7	98,1	98,2	98,2	470 400	462 000
Staten i alt	91,2	91,9	94,2	94,8	94,1	94,0	93,8	93,9	92,6	92,3	92,3	498 000	459 600
Kommune og fylkeskommune i alt ²	91,7	91,8	91,5	90,6	91,3	90,4	90,4	90,5	90,3	90,8	90,3	484 800	438 000
Helseforetak	95,4	94,5	93,3	93,6	93,8	94,3	93,7	93,5	94,2	94,7	94,6	469 200	444 000

Tabell 4.11 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning, herunder fagutdanning og næring. Heltidsansatte. 2002-2011

	2002	2003	2004	2005 ¹	2006	2007	2008	2008 ³	2009	2010	2011	Månedslønn*12 1.9/1.10/1.12.2011 ³	
												Menn	Kvinner
<i>Universitets- eller høyskole-utdanning, lengre enn 4 år</i>	82,1	82,8	82,9	82,9	82,5	81,6	80,9	80,8	81,4	81,6	81,4	710 400	578 400
Industri i alt	81,4	81,4	81,3	82,0	81,5	81,6	81,0	83,9	83,4	83,7	82,7	798 000	660 000
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	81,0	87,1	87,2	81,8	92,3	83,1	85,5	86,1	85,3	82,8	84,0	802 800	674 400
Varehandel i alt	81,0	86,2	87,3	91,2	87,3	81,5	82,0	81,3	80,2	83,0	82,2	741 600	609 600
Finanstjenester i alt	78,2	80,3	78,9	76,6	74,7	73,9	69,1	68,0	73,5	73,9	73,7	930 000	685 200
Skoleverket i alt	95,9	96,3	96,6	96,6	96,6	96,5	97,0	97,0	97,1	97,2	97,3	524 400	510 000
Staten i alt	90,2	90,4	90,8	91,1	90,9	90,4	90,3	90,2	89,5	90,0	90,5	571 200	517 200
Kommune og fylkeskommune ialt ²	92,1	91,1	91,3	90,3	90,9	90,7	90,4	90,5	90,2	90,3	90,0	578 400	520 800
Helseforetak	81,6	80,1	78,6	78,4	78,6	78,5	79,4	79,4	78,8	79,0	79,9	788 400	630 000

¹ Endrede definisjoner på utdanningsnivåene fra og med 2005. I forhold til tidligere statistikk er det noen flere som har grunnskole og noen færre som har videregående skole som høyeste utdanning.

² Ansatte i kraftforsyning og undervisningspersonell i skoleverket er ikke med i statistikkgrunnlaget.

³ Tallene er beregnet etter ny næringsstandard fra og med 2008, se boks 1.2.

Kilder: SSB og Beregningsutvalget.

Tabell 4.12 Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring per 1.9/1.10/1.12. Heltids- og deltidsansatte hvor deltid er omgjort til heltidsekvivalenter

												Månedslønn*12	
												1.9/1.10/1.12	
												Menn	Kvinner
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008 ²	2009	2010	2011	2011	2011
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	85,3	87,6	85,3	86,7	88,3	90,4	88,8	89,7	91,0	90,1	-	-	-
Industri	87,5	87,0	87,5	88,5	88,9	87,9	88,9	87,1	87,6	88,2	88,7	469 200	416 400
Kraftforsyning	89,3	87,2	87,6	89,8	88,7	89,2	89,0	90,3	89,4	90,6	92,2	570 000	525 600
Bygge- og anleggsvirksomhet	92,4	94,9	95,8	96,5	97,6	97,0	98,0	97,9	96,8	99,1	100,8	432 000	435 600
Varehandel	79,7	80,6	81,0	79,9	79,8	78,8	80,5	79,7	80,3	81,5	82,3	441 600	363 600
Samferdsel	87,6	88,0	88,3	89,5	89,2	89,2	88,3	88,8	89,1	88,7	89,3	460 800	411 600
Hotell- og restaurant virksomhet	90,4	88,4	89,8	89,0	89,4	88,9	90,2	90,1	90,0	89,6	90,2	342 000	308 400
Informasjon og kommunikasjon	-	-	-	-	-	-	-	82,6	83,1	83,4	82,9	622 800	516 000
Finanstjenester	-	-	-	-	-	-	-	64,2	68,0	68,1	67,4	754 800	508 800
Omsetning og drift av fast eiendom	-	-	-	-	-	-	-	80,2	81,1	80,3	84,6	567 600	480 000
Faglig vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	-	-	-	-	-	-	-	62,4	63,2	65,4	66,9	393 108	263 136
Forretningsmessig tjenesteyting	-	-	-	-	-	-	-	90,2	89,8	91,0	91,0	399 600	363 600
Privat undervisning	85,5	87,1	87,3	87,0	87,3	86,9	86,6	86,4	87,4	88,3	88,9	474 000	421 200
Private helse- og sosialtjenester	85,9	86,3	84,7	85,2	84,6	85,2	85,5	84,4	84,7	85,5	85,9	450 000	386 400
Personlige tjenester	-	-	-	-	-	-	-	77,9	77,0	76,3	75,4	487 200	367 200
Staten	88,2	87,7	89,2	89,7	89,7	90,2	90,4	90,2	90,1	90,5	90,8	498 000	452 400
Kommune og fylkeskommune ^{1,3}	91,4	91,7	91,4	91,2	91,9	91,4	91,7	91,4	91,7	91,8	91,5	451 200	412 800
Undervisningspersonale i skoleverket ³	94,8	95,1	96,0	96,7	96,4	96,7	96,7	94,3	94,4	94,7	95,1	463 200	440 400
Helseforetak	78,6	76,0	76,1	78,2	78,2	79,5	81,0	80,8	81,7	81,5	82,2	547 200	450 000
Gjennomsnitt (heltids- og deltidsansatte)	83,9	84,3	84,7	84,7	84,6	84,3	85,0	83,9	84,7	85,0	85,3	489 600	417 600

¹ Ansatte i kraftforsyning og undervisningspersonale i skoleverket er med i statistikkgrunnlaget fra og med 2008.

² Tallene er beregnet etter ny næringsstandard fra og med 2008, se boks 1.2.

³ Fra og med 2008 er også personale i skoleverket utover rent undervisningspersonale inkludert.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.13 Gjennomsnittlig kapitalinntekt¹ for yrkestilknyttede². Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2010-priser. 2000 og 2010

2000 Desil	Rente- inntekt	Utbytte ³	Realisasjons- gevinst/tap	Andre kapital- inntekter	Kapitalinntekter i alt	
					Nivå	Andel
1	2 600	600	-8 400	700	-4 600	-1,3
2	2 400	100	-200	500	2 900	0,8
3	2 800	200	-100	700	3 500	1,0
4	3 100	200	100	800	4 100	1,2
5	3 400	300	200	900	4 800	1,4
6	3 800	400	300	1 100	5 700	1,7
7	4 300	700	600	1 500	7 100	2,1
8	5 200	1 200	1 200	2 200	9 700	2,9
9	6 900	3 300	2 600	4 100	16 900	5,0
10	24 800	146 400	87 100	30 300	288 700	85,2
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	8 900	7 000	5 100	6 500	27 600	1,9
93/94	10 800	10 300	7 000	8 100	36 200	2,5
95/96	12 600	18 800	11 300	12 200	54 900	3,8
97/98	17 400	42 000	22 100	20 100	101 600	7,0
99	28 300	124 500	56 200	43 300	252 300	8,7
100	120 600	1 183 200	723 700	166 300	2 193 800	76,0
Alle	24 800	146 400	87 100	30 300	288 700	100,0
2010 Desil						
1	3 100	1 000	-13 700	600	-9 000	-4,1
2	2 100	200	-800	400	2 000	0,9
3	2 400	300	-600	500	2 600	1,2
4	2 700	400	-500	700	3 200	1,5
5	3 000	500	-400	800	3 800	1,7
6	3 300	700	-400	1 100	4 700	2,2
7	3 800	1 200	-300	1 500	6 100	2,8
8	4 500	2 300	0	2 400	9 200	4,2
9	6 000	5 800	1 100	4 100	17 000	7,7
10	14 900	110 900	39 500	15 300	180 600	82,0
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	7 700	11 700	2 700	5 900	28 000	3,1
93/94	8 700	16 900	4 100	7 300	37 000	4,1
95/96	10 300	27 100	7 300	9 500	54 200	6,0
97/98	13 400	54 100	16 600	13 400	97 500	10,8
99	19 600	123 900	37 900	20 700	202 100	11,2
100	49 000	765 600	295 600	60 000	1 170 200	64,8
Alle	14 900	110 900	39 500	15 300	180 600	100,0

¹ Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter. Realisasjonsgevinst er lagt til og realisasjonstap er trekt ut.² Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 750 349 personer i 2000 og 1 962 333 personer i 2010.³ Omfatter skattepliktig utbytte samt skattefritt utbytte og gevinst.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2000) og inntektsstatistikk for husholdninger (2010), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.14 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for pensjonister¹. Andel i prosent av samlet inntekt før skatt der ikke annet fremgår. Nivå i 2010-priser. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 2000 og 2010

2000 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer	Samlet gj.sn inn- tekt før skatt, nivå	Skatt mm.	Inntekt etter skatt
1	2,6	-0,7	1,6	96,5	83 400	10,9	89,1
2	2,4	0,2	4,9	92,5	111 600	8,7	91,3
3	2,0	0,3	6,2	91,6	126 600	8,6	91,4
4	2,4	0,3	5,4	91,9	143 400	11,0	89,0
5	2,8	0,4	5,0	91,8	159 800	12,6	87,4
6	3,3	0,4	5,1	91,2	178 900	14,5	85,5
7	3,8	0,4	5,4	90,4	201 400	16,2	83,8
8	4,4	0,5	5,9	89,2	228 100	17,5	82,5
9	5,6	0,6	6,9	86,8	267 500	18,8	81,2
10	6,3	1,1	24,5	68,1	446 200	23,0	77,0
Alle	4,2	0,5	9,8	85,4	194 700	16,3	83,7
2010							
Desil							
1	3,6	-1,2	-6,3	103,9	111 600	13,2	86,8
2	2,8	0,0	2,8	94,4	159 600	9,3	90,7
3	2,9	0,1	2,8	94,2	181 200	9,6	90,4
4	2,9	0,2	2,4	94,6	200 600	10,4	89,6
5	3,5	0,2	2,5	93,8	222 400	12,4	87,6
6	3,8	0,2	2,5	93,5	245 300	14,2	85,8
7	4,3	0,2	2,8	92,7	270 800	15,9	84,1
8	5,1	0,3	3,2	91,4	302 500	17,5	82,5
9	6,6	0,5	3,8	89,0	349 300	19,0	81,0
10	8,7	1,4	15,3	74,7	552 700	24,6	75,4
Alle	5,2	0,4	5,2	89,2	259 600	16,5	83,5

¹ Trygdede og pensjonister hvor pensjonsytelsene er minst lik minstepensjon og overstiger eventuell yrkesinntekt. Dette var en gruppe på 978 676 personer i 2000 og 1 125 240 personer i 2010.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2000) og inntektsstatistikk for husholdninger (2010), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.15 Fordelingen av total lønnsinntekt før skatt¹ for personer med lønn over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn². 1986, 2000 og 2010

Desil	1986		2000		2010		Reell endring ³ 1986-2010. Prosent
	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	
1	88 700	5,6	169 000	5,6	254 200	5,3	47,5
2	104 100	6,6	198 878	6,5	301 100	6,3	48,9
3	117 800	7,4	222 513	7,3	337 100	7,1	47,3
4	128 700	8,1	242 602	8,0	369 300	7,7	47,7
5	138 400	8,7	261 654	8,6	400 900	8,4	49,1
6	150 200	9,5	282 269	9,3	435 700	9,1	49,3
7	164 300	10,4	306 724	10,1	476 300	10,0	49,2
8	181 700	11,5	339 957	11,2	533 600	11,2	51,2
9	209 200	13,2	397 498	13,1	634 900	13,3	56,2
10	301 700	19,0	619 954	20,4	1 023 400	21,5	74,6
Alle	158 500	100,0	304 105	100,0	476 700	100,0	54,8
Gini-koeffisient	0,199		0,210		0,228		
Antall personer	1 346 000		1 607 071		1 867 064		

¹ Lønnsdefinisjonen er hentet fra selvangivelsesregisteret. Dette innebærer at bl.a. overtid, arbeidsledighetstrygd og enkelte naturalytelser er inkludert.

² Alle personer med lønnsinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn er med. Dette tilsvarer en grense på 80 640 kroner i 1986, 152 340 kroner i 2000 og 227 160 kroner i 2010.

³ Endring i realverdien (målt i 2010-kroner) av gjennomsnittlig lønnsinntekt for den enkelte desil.

Kilder: Inntektsstatistikk for husholdninger (2010), Inntektsstatistikk for personer (2000) og Inntekts- og Formuesundersøkelsen (1986). Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 5

Utdrag fra Innstilling II fra Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene 1966

Utredningsutvalget ble ledet av Odd Aukrust, og øvrige medlemmer var Fritz Holte og Gerhard Stoltz. Utredningen ble avgitt 20. oktober 1966.

[...]

3 Noen sammenhenger som gjelder pr. definisjon

For enhver næringsgruppe gjelder pr. definisjon følgende:

- (1) Eierinntekt = Bruttoinntekt – Lønnskostnader – Andre kostnader – Netto indirekte skatter

Videre har vi, også pr. definisjon, denne ligningen:

- (2) Bruttoinntekt = Produktprisnivå • Produktivitet • Antall sysselsatte

I ligning (2) betegner «produktprisnivå» en indeks for prisene på produkter fra næringsgruppen, mens «produktivitet» er en størrelse som er framkommet ved å dividere en indeks for produksjonens størrelse med antall sysselsatte. Som sysselsatte regnes alle personer som har sitt yrke i næringen, altså både lønnstakere og eiere.

En tredje sammenheng av interesse for våre drøftinger, er denne:

- (3) Lønnskostnadene = Lønnsnivå • Antall lønnstakere.

Ligning (3) gjelder pr. definisjon, fordi størrelsen «lønnsnivå» her skal være definert som det tallet en finner, når vi dividerer lønnskostnadene med antall lønnstakere.

Erstattes i ligning (1) størrelsene bruttoinntekt og lønnskostnader med de uttrykkene for disse størrelsene som gis ved likningene (2) og (3), får en følgende:

- (4) Eierinntekt = Produktprisnivå • Produktivitet • Antall sysselsatte
– Lønnsnivå • Antall lønnstakere
– (Andre kostnader + Netto indirekte skatter)

Ligning (4) gir uttrykk for at det er en sammenheng mellom eierinntekten og de sju størrelsene

som står på høyre side av likhetstegnet i ligningen. I det følgende skal vi særlig være opptatt av at det er en sammenheng mellom eierinntekt og produktpris, produktivitet og lønnsnivå. At eierinntekten også kan endres som følge av endringer i antall sysselsatte, endringer i antall lønnstakere, endringer i andre kostnader og endringer i netto indirekte skatter, skal vi stort sett la ligge.

4 Normalnivåene for eierinntektene og for forholdet mellom lønnsnivåene

Størrelsen av eierinntekter i K-næringene er noe som interesserer flere enn eierne av bedriftene i næringsgruppen. Lønnstakerne i K-næringene vil ha vanskelig for å akseptere særlig høy eierinntekt i «sine» næringer, fordi høy eierinntekt vil bli tatt som et tegn på at det fins unyttede muligheter for lønnsøkinger. En slik reaksjon fra lønnstakerne vil kanskje ikke bli særlig sterk om eierinntekten en kortere periode er høy, men vil øke i styrke jo lenger en slik situasjon varer ved. Myndighetene kan ut fra målsettinger for inntektsfordelingen ønske å unngå at eierinntekten blir ekstremt høy. Men verken myndighetene eller lønnstakerne i K-næringene er interessert i at eierinntekten i disse næringene over en noe lengre periode blir ekstremt lav (kanskje negativ), fordi det i en slik situasjon lett vil oppstå sysselsetningsproblemer. Målsettinger for inntektsfordelingen og/eller for betalingsbalansen overfor utlandet kan også bidra til at myndighetene ønsker å unngå særlig lav eierinntekt.¹

Det framgår av det som er sagt ovenfor, at det er visse ting de fleste kan være enige om når det

¹ Vi regner altså med at det er en sammenheng mellom størrelsen av eierinntekten i K-næringen og de lønnskrav som blir fremmet. Men denne sammenhengen er neppe særlig utpreget ved kortvarige fluktasjoner i eierinntekten. En kan derfor ikke vente å finne noen sterk korrelasjon mellom eierinntekten i det enkelte år og lønnskravene ved neste tariffoppgjør.

gjelder størrelsen av eierinntekten i K-næringene. Det vil uten tvil likevel være delte meninger om hvor høy denne inntekten bør være. Vi skal imidlertid tenke oss at det er mulig å definere en størrelse som vi skal kalle «normalnivået for eierinntekten i K-næringene». Vi skal tenke oss denne størrelsen som et kompromiss mellom ulike oppfatninger av hva eierinntekten i K-næringene bør være, når konjunkturerne er «normale».^{2, 3}

Med lønnsandelen menes forholdet mellom lønnskostnadene og (lønnskostnadene + eierinntekten). I perioden 1949 til 1964 har lønnsandelen i S-næringene hatt et svakt stigende trend, og avvikene fra denne trenden har vært små i år med «normale» konjunkturer.⁴

Det forhold at den faktiske verdien på lønnsandelen i S-næringene stort sett ligger nær trendverdien skal vi gå ut fra innebærer at trendverdien gir en inntektsfordeling som er sterkt forankret i den økonomiske strukturen under det system av institusjoner vi har. Vi skal i det følgende gjøre bruk av en størrelse vi skal kalle «normalnivået for eierinntekten i S-næringene». På bakgrunn av det som er pekt på ovenfor, skal vi definere denne størrelsen ved å si at eierinntekten i S-næringene er lik normalnivået, når lønnsandelen i næringsgruppen er lik sin trendverdi.⁵

Stiger lønnsnivået i en næringsgruppe, vil dette ofte utløse krefter som drar i retning av en stigning i lønnsnivået i andre næringer. Hvor sterke disse kreftene vil være, avhenger av flere forhold. Det er grunn til å tro at de under ellers like vilkår er sterkest under full sysselsetting. Bl.a. kan følgende forhold gjøre seg gjeldende: Hvis lønnsnivået i en næringsgruppe ligger betydelig under lønnsnivået i andre næringer, vil arbeidsgiverne i lavtlønnsnæringene kunne få

vansker med å skaffe seg arbeidskraft. Disse arbeidsgiverne vil derfor være interessert i at lønnsforskjellene ikke blir for store. Forskjeller mellom lønnsnivåene vil også begrenses bl. a. som følge av at lønnskrav fra sysselsatte i lavtlønnsnæringene gjerne vil bli høyere og komme med større tyngde, jo lavere lønnsnivået i disse næringene er i forhold til lønnsnivået i andre næringer.

På bakgrunn av det som er sagt ovenfor, skal vi tenke oss at det er mulig å definere en størrelse vi skal kalle «normalnivået for forholdet mellom lønnsnivået i K-næringene».⁶ Vi skal regne med at om det faktiske forholdet mellom lønnsnivåene avviker fra normalnivået, vil det utløses krefter som drar i retning av en reduksjon av avviket.

Både normalnivåene for eierinntektene i K-næringene og S-næringene og normalnivået for forholdet mellom de to lønnsnivåene, er størrelser som i alminnelighet endrer seg etter hvert som tiden går.

Det bør kanskje understrekes at vi med bruken av ordet normalnivå ikke sier noe om hva som er ønskelige eller «riktige» nivåer for eierinntektene og for forholdet mellom lønnsnivåene.

5 Hovedkursen for lønns- og prisutviklingen

Det er et sentralt punkt i det bildet vi har dannet oss av de økonomiske mekanismene i Norge at en kan forestille seg noe en kan kalle for «hovedkursen for lønns- og prisutviklingen». Noe upresist kan denne «kursen» defineres på følgende måte: Hovedkursen er trendene i den innenlandske lønns- og prisutviklingen som gir normale eierinntekter og normalt forhold mellom lønnsnivået i S-næringene og lønnsnivået i K-næringene.⁷

Det vil i praksis neppe være mulig å oppnå alminnelig enighet om nøyaktig hvilken lønns- og prisutvikling som representerer hovedkursen. Dette skyldes bl.a. at det neppe vil være mulig å oppnå enighet om hvilket nivå for eierinntekten i

² Idéen om et normalnivå for eierinntekten i K-næringene kan innføres med et annet utgangspunkt enn det vi har nytt. Normalnivået kan f. eks. defineres som noe som pr. definisjon er bestemt av partenes markedsadferd. Også med et slikt utgangspunkt vil analysen i det følgende kunne gjelde. Analysen vil gjelde hvis det eksisterer tilstrekkelig sterke mekanismer som motvirker avvik fra det definerte normalnivået.

³ Vi har vært inne på den tanken at vi kanskje vil gi en bedre beskrivelse av forholdene om vi erstattet idéen om et bestemt normalnivå for eierinntekten med en forutsetning om at det eksisterer et – noe elastisk avgrenset – område for akseptable eierinntekter. Våre konklusjoner vil imidlertid i hovedsaken bli de samme, hva enten vi velger det ene eller det andre av disse to alternativer. Det byr på analytiske og framstillingsmessige fordeler å velge det alternativet hvor vi nytter idéen om et normalnivå, og vi har derfor valgt dette alternativet.

⁴ Jfr. kolonne 2 i tabell 7 i tabellvedlegget i vår innstilling av 22. januar. Kolonnen gir tall for lønnsandelen i S-næringer utenom jordbruket.

⁵ Vi skal ikke ta opp til nærmere drøfting hva som kan være årsaken til at det eksisterer en nokså presis sammenheng mellom eierinntekt og lønnsinntekt i S-næringene. Vi tar dermed heller ikke opp spørsmålet om hvorvidt det er rimelig å oppfatte normalnivået for eierinntekten i S-næringene (slik det er definert ovenfor) som et kompromiss mellom ulike oppfatninger av hvor stor denne eierinntekten bør være.

⁶ Et annet alternativ ville være å regne med at det eksisterer et større eller mindre sett av akseptable nivåer for forholdet mellom de to lønnsnivåene. Våre motiver for å bruke idéen om et normalnivå (i stedet for idéen om et sett av akseptable nivåer) er de samme som de som gjorde at vi valgte å bruke idéen om et normalnivå for eierinntekten i K-næringene. Se fornote 3.

K-næringene som representerer normalnivået for denne inntekten på et gitt tidspunkt. Derimot er det grunn til å tro at det i visse situasjoner (særlig situasjoner karakterisert ved ekstremt lav eierinntekt i K-næringene), vil være mulig å oppnå nokså omfattende enighet om at lønns- og prisnivåene ligger høyere enn hovedkursen. Det er også grunn til å tro at det på tilsvarende måte vil være visse andre situasjoner (særlig situasjoner karakterisert ved ekstremt høy eierinntekt i K-næringene), hvor det vil være mulig å oppnå nokså omfattende enighet om at lønns- og prisnivåene ligger lavere enn hovedkursen. Det vil antakelig også ofte være mulig ved å se på utviklingen bl. a. i eierinntektene å slå fast at lønns- og prisnivåene i en bestemt periode har steget sterkere enn hovedkursen og i en annen bestemt periode har steget svakere enn hovedkursen.

6 Hvordan påvirkes hovedkursen av produktivitetsutviklingen og av prisutviklingen for K-produkter.⁸

Hovedkursen for lønns- og prisutviklingen påvirkes blant annet av (i) produktivitetsutviklingen, (ii) prisutviklingen for K-produkter, (iii) hva som til enhver tid er normalnivåene for eierinntektene, og (iv) hva som til enhver tid er normalnivået for forholdet mellom lønnsnivået i K-næringene og lønnsnivået i S-næringene. Vi skal i det følgende gjøre rede for noen ligninger som knytter en forbindelse mellom hovedkursen og de to førstnevnte av disse forholdene. For å kunne utlede disse ligningene må vi gjøre visse forutsetninger.

⁷ Denne definisjonen av hovedkursen er upresis i flere henseender. Vil en gi en presis definisjon, må en ta standpunkt til en rekke spørsmål. Ett mulig alternativ til en mer presis definisjon innebærer at en først definerer noe en kan kalle «den inntektsfordelings-korrigerede lønns- og prisutvikling». Dette alternativet er følgende: En tar utgangspunkt i de faktiske verdiene, for hvert av en rekke år, på de størrelsene som oppfattes som eksogene. (Viktige eksogene størrelser er prisen på K-produkter og produktiviteten i hver av de to næringsgruppene.) Den inntektsfordelings-korrigerede lønns- og prisutvikling er den utvikling som – under den gitte utvikling for de eksogene størrelser – ville ha implisert at både (a) eierinntekten i hver enkelt av de to næringsgrupper og (b) forholdet mellom lønnsnivåene, til enhver tid hade vært lik sine normalnivåer. Den inntektsfordelings-korrigerede lønns- og prisutvikling beskrives ved tre tidsrekker, én for lønnsnivået i K-næringene, én for lønnsnivået i S-næringene og én for prisen på S-produkter. For hver av disse tre tidsrekkene beregnes en trend. *Disse tre trendene representerer hovedkursen for lønns- og prisutviklingen.*

⁸ Avsnitt 6 kan overspringes uten at dette skaper vanskeligheter for lesningen av de senere avsnitt.

Vi når fram til ligninger som både er særlig enkle og særlig enkle å utlede hvis vi – som et tankeeksperiment – gjør følgende forutsetninger:⁹

(a) Hvis eierinntekten i K-næringene hele tiden skal være lik sitt normalnivå, må lønnsinntekten i K-næringene hele tiden utgjøre én og samme andel av bruttoinntekten (bruttoproduksjonsverdien) i K-næringene.

(b) Hvis eierinntekten i S-næringene hele tiden skal være lik sitt normalnivå, må lønnsinntekten i S-næringene hele tiden utgjøre en og samme andel av bruttoinntekten (bruttoproduksjonsverdien) i S-næringene.

(c) For at forholdet mellom lønnsnivået i S-næringene og lønnsnivået i K-næringene hele tiden skal være lik sitt normalnivå, må lønnsnivåene i de to næringsgruppene hele tiden vokse like fort.

(d) I hver enkelt av de to næringsgruppene beveger antall lønnstakere seg proposjonalt med antall sysselsatte.

Videre skal vi tenke oss at en har valgt å måle produktivitet, priser og lønnsnivåer ved indekser som alle er satt lik 1 i én og samme basisperiode. Det kan vises at hvis en bruker slike indekser og hvis forutsetningene (a), (b), (c) og (d) er tilfredsstillende, vil følgende ligninger gjelde, når lønns- og prisutviklingen følger hovedkursen^{10, 11}:

(5) Lønnsnivået i K-næringene
= Produktiviteten i K-næringene • Prisnivået for K-produkter.

(6) Lønnsnivået i S-næringene
= Produktiviteten i K-næringene • Prisnivået for K-produkter.

(7) Prisnivået for S-produkter
= $\frac{\text{Produktiviteten i K-næringene}}{\text{Produktiviteten i S-næringene}} \cdot \text{Prisnivået for K-produkter.}$

I noen situasjoner kan kanskje forutsetningene (a)–(d) gi et rimelig bilde av forholdene. Vi tror

⁹ Utgangspunktet bak formuleringen av forutsetningene (a) og (b) kan være det synspunktet at unormalt stor lønnsinntekt i forhold til bruttoinntekten i alminnelighet vil gi en eierinntekt som er unormalt liten, mens unormalt liten lønnsinntekt i forhold til bruttoinntekten i alminnelighet vil gi en eierinntekt som er unormalt stor.

¹⁰ I vedlegg A er gitt bevis for (5), (6) og (7).

¹¹ Av ligningene (5) og (6) vil en lett kunne få det inntrykk at under de gitt forutsetninger vil lønnsnivået i S-næringene, målt i kroner og øre, bli lik lønnsnivået i K-næringene. Dette inntrykk er imidlertid ikke riktig. Alle størrelsene er målt i indekser. Et indekspoeng ved målingen av lønnsnivået i S-næringene vil representere like mange kroner og øre som et indekspoeng i K-næringene hvis og bare hvis de to lønnsnivåene er like på det tidspunktet som danner basis for indeksene.

imidlertid at det som regel vil være mer realistisk å erstatte (a) og (b) med:

(a*) Hvis eierinntekten i K-næringene hele tiden skal være lik sitt normalnivå, må forholdet mellom brutto eierinntekt¹² i K-næringene og lønnsinntekten i K-næringene være konstant.

(b*) Hvis eierinntekten i S-næringene hele tiden skal være lik sitt normalnivå, må forholdet mellom brutto eierinntekt i S-næringene og lønnsinntekten i S-næringene være konstant.

Det settet av forutsetninger som består av (a*), (b*), (c) og (d) gir ikke grunnlag for å utlede ligninger som gir uttrykk for hvordan produktivitetstutviklingen og prisutviklingen for K-produkter påvirker lønnsutviklingen og prisutviklingen for S-produkter. For å kunne trekke slike slutninger skal vi i tillegg gjøre følgende forutsetninger:

(e) Volumet av K-næringenes bruk av S-produkter som vareinnsats er proporsjonal med volumet av produksjonen i K-næringene.

(f) Volumet av S-næringenes bruk av K-produkter som vareinnsats er proporsjonal med volumet av produksjonen i K-næringene.

(g) Hver næringsgruppes bruk av importert vareinnsats utgjør en fast andel av produksjonen i næringsgruppen.

(h) De netto indirekte skattene som betales av en næringsgruppe, utgjør en fast andel av bruttoinntekten (bruttoproduksjonsverdien) i næringsgruppen.

(i) Forholdet mellom prisnivået for K-produkter og importprisnivået holder seg konstant.

Vi skal la Z_K betegne produktiviteten i K-næringene, og vi skal la Z_S betegne produktiviteten i S-næringene. Vi skal fortsatt forutsette at en har valgt å måle produktivitet, priser og lønnsnivåer ved indekser som alle er satt lik 1 i en og samme basisperiode. Det kan vises at hvis en bruker slike indekser og hvis forutsetningene (a*), (b*) og (c)–(i) er tilfredsstillende, vil følgende ligninger gjelde når lønns- og prisutviklingen følger hovedkursen:¹³

$$(8) \text{ Lønnsnivået i K-næringene} \\ = \frac{Z_K \cdot Z_S}{Z_K + h(Z_K - Z_S)} \cdot \text{Prisnivået for K-produkter}$$

$$(9) \text{ Lønnsnivået i S-næringene} \\ = \frac{Z_K \cdot Z_S}{Z_K + h(Z_K - Z_S)} \cdot \text{Prisnivået for K-produkter}$$

$$(10) \text{ Prisnivået for S-produkter} \\ = \frac{Z_K - t(Z_K - Z_S)}{Z_K + h(Z_K - Z_S)} \cdot \text{Prisnivået for K-produkter}$$

Størrelsene h og t som forekommer i ligningene (8)–(10), er ikke-negative tall som er konstanter hvis forutsetningene (a*), (b*) og (c)–(i) er tilfredsstillende.¹⁴

Sammenligner vi ligningssettet (8)–(10) med ligningssettet (5)–(7), ser vi at det er leddene $h(Z_K - Z_S)$ og $t(Z_K - Z_S)$ som gjør at de to ligningssettene er forskjellige. Hvis forholdene er slike at en finner det rimelig å forenkle (8)–(10) ved å se bort fra disse leddene, vil det ligningssettet som da framkommer være identisk med ligningssettet (5)–(7).

Vi regner ikke med at forutsetningene (a*), (b*) og (c)–(i), og dermed formlene (8)–(10), gir et helt korrekt bilde av forholdene i Norge i de senere årene. Det vil være rimelig å anta at hva som til enhver tid skal regnes som normal eierinntekt i en næringsgruppe, vil avhenge av en rekke forhold, bl. a. av hvor meget som er investert i næringsgruppen og av hvor store de samlede kostnader i næringsgruppen er.¹⁵ Vi regner heller ikke med at normalnivået for forholdet mellom lønnsnivåene, bruken av vareinnsats, omfanget av de indirekte skattene og forholdet mellom prisnivået for K-produkter og importprisnivået nødvendigvis vil utvikle seg akkurat slik som beskrevet ved betingelsene (c)–(i). Det at ligningene (8)–(10) er utledet på grunnlag av forutsetninger som ikke er eksakt tilfredsstillende, betyr imidlertid ikke at disse ligningene er uten interesse. Vi kan se det slik at hovedkursen består av to komponenter, én

¹² Med brutto eierinntekt mener vi her bruttoinntekt minus lønnskostnader, vareinnsatskostnader og indirekte skatter. Brutto eierinntekt inkluderer følgelig det beløpet som går med til dekning av kapitalslitet.

¹³ I vedlegg A er gitt bevis for (8), (9) og (10).

¹⁴ Av vedlegg A går det fram hvilke forhold som er bestemmende for hvor store h og t er. Det går bl. a. fram av vedlegget at når K-næringene ikke bruker S-produkter som vareinnsats, er h lik 0, og når S-næringene bruker verken importvarer eller K-produkter som vareinnsats, er t lik 0.

¹⁵ Vi vil presisere følgende: Sett at det var slik – hva det ganske sikkert ikke er – at det *utelukkende* er størrelsene brutto eierinntekt og lønnsinntekt det blir tatt hensyn til ved vurderingene av inntektsfordelingen. Selv i en slik situasjon er det på ingen måte gitt at forholdet mellom brutto eierinntekt og lønnsinntekt må holde seg konstant over tiden hvis eierinntekten på ethvert tidspunkt skal være lik det som på dette tidspunkt er normalnivået for eierinntekten.

komponent som gir uttrykk for hvordan hovedkursen ville ha vært hvis forutsetningene (a*), (b*) og (c)–(i) hadde vært tilfredsstillende, og en annen komponent som gir uttrykk for hvilke konsekvenser det har for hovedkursen at disse forutsetningene *ikke* er eksakt tilfredsstillende. Vi tror at prisutviklingen for K-produkter og produktivitetsutviklingen betyr betydelig mer for den første av disse komponentene enn for den andre. Hvis dette er riktig, gir ligningene (8)–(10) hovedtrekkene i den måten prisutviklingen for K-produkter og produktivitetsutviklingen påvirker hovedkursen.

På grunnlag av Nasjonalregnskapet for 1965 har vi regnet ut verdier for h og t.¹⁶ Setter vi disse verdiene inn i ligningene (8)–(10), får vi:

$$(8') \text{ Lønnsnivået i K-næringene} \\ = \frac{Z_K Z_S}{Z_S + 0,13 (Z_K - Z_S)} \cdot \text{Prisnivået for K-produkter}$$

$$(9') \text{ Lønnsnivået i S-næringene} \\ = \frac{Z_K Z_S}{Z_S + 0,13 (Z_K - Z_S)} \cdot \text{Prisnivået for K-produkter}$$

$$(10') \text{ Prisnivået for S-produkter} \\ = \frac{Z_K - 0,16 (Z_K - Z_S)}{Z_S + 0,13 (Z_K - Z_S)} \cdot \text{Prisnivået for K-produkter}$$

I situasjoner hvor ligningene (8')–(10') gir korrekt informasjon om hva som skjer hvis hovedkursen følges, gjelder bl. a. følgende: (i) hvis hovedkursen følges, vil en heving i prisnivået for K-produkter bidra både til å heve lønningene og til å heve prisnivået for S-produkter. (ii) Hvis hovedkursen følges, vil en heving av produktiviteten i K-næringene bidra til å heve lønnsnivåene. (iii) Sett at produktiviteten i K-næringene stiger sterkere enn produktiviteten i S-næringene. Hvis hovedkursen hele tiden følges, vil en slik produktivitetsutvikling bidra til å heve prisnivået for S-produkter.

Konklusjonen (i)–(iii) er trukket på grunnlag av ligningene (8')–(10') og støtter seg dermed på de forutsetningene som danner grunnlaget for utledningen av disse ligningene. Prøveregninger vi har foretatt, viser imidlertid at det må gjøres betydelige endringer i forutsetningene om konklusjonene skal endres. På grunnlag av disse prøveregningene er vi av den oppfatning at bare ved å gjøre forutsetninger vi anser for urealistiske, kan

en komme fram til ligninger som er inkonsistente med konklusjonene (i)–(iii).

7 Mekanismer som motvirker avvik fra hovedkursen

Ifølge et synspunkt vi har gjort rede for i avsnitt 2, er etterspørselspress og autonome oppreguleringer de umiddelbare årsakene til de lønns- og prisøkinger som finner sted.

Hvorvidt det skal bli innenlandsk etterspørselspress, avhenger i betydelig utstrekning av forhold som påvirker hovedkursen for lønns- og prisutviklingen. (Eks.: Prisstigning på K-produkter – som endrer hovedkursen – kan føre til etterspørselspress i arbeidsmarkedet.) Men hvorvidt det blir etterspørselspress eller ikke, avhenger også av forhold som har liten eller ingen forbindelse med hovedkursen. (Myndighetenes kredittpolitikk kan være et eksempel på et slikt forhold.)

Også om de forholdene som påvirker de autonome oppreguleringene gjelder det at noen av dem påvirker hovedkursen, mens andre av dem ikke gjør det.

Blant annet fordi etterspørselspress og beslutninger om autonome oppreguleringer påvirkes av forhold som har liten eller ingen tilknytning til hovedkursen, vil den faktiske lønns- og prisutvikling avvike fra hovedkursen. Men et viktig trekk i det bildet vi har dannet oss av den økonomiske strukturen, er at det fins mekanismer som motvirker slike avvik.

Tar en opp problemet om hvorvidt det fins mekanismer som motvirker avvik fra hovedkursen, møter en følgende spørsmål: (i) Fins det mekanismer som motvirker at eierinntekten i K-næringene avviker fra sitt normalnivå? (ii) Fins det mekanismer som motvirker at eierinntekten i S-næringene avviker fra sitt normalnivå? (iii) Fins det mekanismer som motvirker at forholdet mellom lønnsnivået i S-næringene og lønnsnivået i K-næringene avviker fra sitt normalnivå?

De to siste spørsmålene ovenfor skal vi raskt gjøre oss ferdige med. Når det gjelder spørsmål (ii), skal vi nøye oss med å registrere at slike mekanismer tydeligvis må eksistere siden lønnsandelen i S-næringene i år med «normale konjunkturer» holder seg nær sin trendverdi.¹⁷ Når det gjelder spørsmål (iii), skal vi nøye oss med å registrere at foreliggende data viser at det tydeligvis må eksistere mekanismer som motvirker at forholdet mellom lønnsnivåene i de to næringsgruppene avviker fra sitt normalnivå.¹⁸

¹⁶ Under disse utregningene har vi tatt utgangspunkt i den næringsinndelingen som ble nyttet i vår innstilling av 22. januar 1966. Jordbruket og skjermede næringer utenom jordbruket er regnet som S-næringer, mens de øvrige næringer er regnet som K-næringer.

¹⁷ Jfr. avsnitt 4.

Det gjenstår da å drøfte spørsmål (i).

Hvis utviklingen fører til at lønnsnivået i K-næringene kommer betydelig høyere enn det som svarer til hovedkursen, blir eierinntekten i næringsgruppen svært lav, dvs. næringenes konkurranseevne blir svak. I en slik situasjon vil arbeidsgivernes organisasjoner i sterk grad være motstandere av betydelige lønnsøkinger i K-næringene, samtidig som lønnstakernes organisasjoner av frykt for arbeidsledighet kan ventes å moderere sine krav. Resultatet av et lønnsnivå i K-næringene som er betydelig høyere enn det som svarer til hovedkursen, vil derfor ofte bli at man en tid får en lønnsstigning i næringsgruppen som er svakere enn hva man ville ha fått om hovedkursen hele tiden ble fulgt. En slik svakere lønnsstigning vil selvsagt bidra til å redusere avviket mellom den faktiske utvikling og hovedkursen.

Hvis lønnsnivået i K-næringene ligger betydelig lavere enn det som svarer til hovedkursen, blir eierinntekten i næringsgruppen svært høy. En konsekvens av dette kan være at bedriftene i K-næringene ønsker å utvide produksjonen og derfor øker sin etterspørsel etter arbeidskraft så sterkt at en får et betydelig etterspørselsoverskott i arbeidsmarkedet. Dette etterspørselsoverskottet kan, kanskje særlig ved at det påvirker partenes standpunkter under tarifforhandlinger, bidra til en raskere lønnsøking i K-næringene. Stor eierinntekt i K-næringene vil også mer direkte motivere lønnstakernes organisasjoner til å komme med krav om store lønnsforhøyelser. Resultatet av et lønnsnivå i K-næringene som er betydelig lavere enn det som svarer til hovedkursen, vil derfor ofte bli at man en tid får en lønnsøking i næringsgruppen som er sterkere enn hva man ville fått om hovedkursen hele tiden hadde blitt fulgt.¹⁹ En slik sterkere lønnsstigning vil selvsagt bidra til å redusere avviket mellom den faktiske utvikling og hovedkursen.

¹⁸ Vi viser til vår innstilling av 22. januar s. 17–18 som viser at det har vært en meget betydelig stabilitet i lønnsstrukturen i perioden 1952–1965. Se også analysen av den faktiske lønnsutvikling i Statistisk Sentralbyrå: Norges økonomi etter krigen (SØS nr. 12), s. 232–236, som gir det samme totalinntrykk når en bortser fra den relativt sterke lønnsstigning i jordbruk og skogbruk.

¹⁹ Har lønnsnivået ligget svært meget lavere enn hva som svarer til hovedkursen, kan resultatet bli en såkalt «lønnsekspløsjon». Jfr. I denne forbindelse utviklingen i Nederland for få år siden.

Det som er sagt ovenfor, kan kanskje gi inntrykk av at vi mener at lønnsutviklingen bestemmes nesten utelukkende av hvordan eierinntekten i K-næringene utvikler seg. Et slikt inntrykk er ikke riktig. Vi regner med at når den faktiske situasjon ikke avviker sterkt fra det hovedkursen tilsier, vil forholdene i S-næringene ofte få en dominerende innflytelse på lønnsutviklingen. Med det som er sagt ovenfor, har vi for øvrig ikke hatt til hensikt å gi noen fullstendig beskrivelse av forholdene på arbeidsmarkedet. Det vi har tatt sikte på, er å gjøre rede for de forhold i arbeidsmarkedet som bidrar til å motvirke avvik mellom hovedkurs og faktisk lønns- og prisutvikling. I en slik redegjøring vil etter vår oppfatning eierinntekten i K-næringene spille en sentral rolle.²⁰

Det går fram av hva vi har sagt at vi legger betydelig vekt på den rolle arbeidslivets organisasjoner spiller i de «mekanismene» som bidrar til å motvirke store avvik mellom faktisk utvikling og hovedkurs. Men helt avgjørende er denne rolle neppe. Vi regner med at uansett hvilken utvikling disse organisasjonene (eller myndighetene) prøver å få realisert, vil avvikene mellom faktisk utvikling og hovedkurs måtte ligge innen visse grenser. Vi tror at tilstrekkelig store avvik fra hovedkursen vil måtte føre til mangel på balanse både i arbeidsmarkedet og i produktmarkedet, og vi tror at denne mangelen på balanse vil utløse avvikskorrigerende mekanismer uavhengig av hvordan organisasjonene opptrer. De avvikskorrigerende mekanismene som gjør seg gjeldende under slike forhold, vil imidlertid ikke i særlig grad tre i funksjon så lenge arbeidslivets organisasjoner opptrer som beskrevet ovenfor.

Den faktiske lønns- og prisutvikling påvirkes også av myndighetenes politikk. Det kan tenkes at det føres en slik politikk at avvikene fra hovedkursen blir relativt små. I så fall utløses ikke den korrigerende mekanisme som er knyttet til organisasjonens reaksjon på eierinntekter som avviker fra normalnivåene.

[...]

²⁰ NAF hevder i sine kommentarer: «Det er ikke vårt inntrykk at avvikelser fra «normalnivået» påvirker lønnsoppgjørene slik som beskrevet ... i innstillingen med det resultat at «normalnivået» gjenopprettes. Man må snarere forutsette at det er meget små muligheter for å avvike fra den alminnelige lønnsøking selv om konjunktursvingningene medfører betydelig fall i eierinntektene.»

Norges offentlige utredninger

2011 og 2012

Statsministeren:

Arbeidsdepartementet:

Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2011.
NOU 2011: 5.
Arbeidsrettede tiltak. NOU 2012: 6.
Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2012. NOU 2012: 11.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet:

Velferd og migrasjon. NOU 2011: 7.
Bedre integrering. NOU 2011: 14.
Struktur for likestilling. NOU 2011: 18.
Ungdom, makt og medvirkning. NOU 2011: 20.
Bedre beskyttelse av barns utvikling. NOU 2012: 5.

Finansdepartementet:

Bedre rustet mot finanskriser. NOU 2011: 1.
Ny finanslovgivning. NOU 2011: 8.
Fripoliser og kapitalkrav. NOU 2012: 3.

Fiskeri- og kystdepartementet:

Fornyings-, administrasjons- og kirke-

departementet:
Mer effektiv konkurranselov. NOU 2012: 7.

Forsvarsdepartementet:

Helse- og omsorgsdepartementet:

Økt selvbestemmelse og rettssikkerhet. NOU 2011: 9.
Innovasjon i omsorg. NOU 2011: 11.
Når sant skal sies om pårøndeomsorg. NOU 2011: 17.
Når døden tjener livet. NOU 2011: 21.

Justis- og beredskapsdepartementet:

Trygg hjemme. NOU 2012: 4.
Ny utdanning for nye utfordringer. NOU 2012: 8.
Gjennomføring av Rotterdamreglene i sjøloven.
NOU 2012: 10.

Justis- og politidepartementet:

I velferdsstatens venterom. NOU 2011: 10.
Juryutvalget. NOU 2011: 13.
Standardisert personskadeerstatning. NOU 2011: 16.
Ny våpenlov. NOU 2011: 19.

Kommunal- og regionaldepartementet:

Kompetansearbeidsplasser – drivkraft for vekst
i hele landet. NOU 2011: 3.
Rom for alle. NOU 2011: 15.

Kulturdepartementet:

Ytringsfrihet og ansvar i en ny mediehverdag.
NOU 2011: 12.

Kunnskapsdepartementet:

Et åpnere forskningssystem. NOU 2011: 6.
Til barnas beste. NOU 2012: 1.

Landbruks- og matdepartementet:

Mat, makt og avmakt. NOU 2011: 4.

Miljøverndepartementet:

Nærings- og handelsdepartementet:

Mellomlagerløsning for brukt reaktorbrensel og
langlivet mellomaktivt avfall. NOU 2011: 2.

Olje- og energidepartementet:

Energiutredningen – verdiskaping,
forsyningssikkerhet og miljø. NOU 2012: 9.

Samferdselsdepartementet:

Utenriksdepartementet:

Utenfor og innenfor. NOU 2012: 2.

Bestilling av publikasjoner

Offentlige institusjoner:
Departementenes servicesenter
Internett: www.publikasjoner.dep.no
E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
Telefon: 22 24 20 00

Privat sektor:
Internett: www.fagbokforlaget.no/offpub
E-post: offpub@fagbokforlaget.no
Telefon: 55 38 66 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på
www.regjeringen.no

Trykk: 07 Xpress 05/2012